

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE 1930-1950 ARASINDA ULUS İNŞASI
ARACI OLARAK BELEDİYELER**

(Doktora Tezi)

**Mustafa DOĞANOĞLU
10922319**

Ankara-2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE 1930-1950 ARASINDA ULUS İNŞASI
ARACI OLARAK BELEDİYELER**

(Doktora Tezi)

**Mustafa DOĞANOĞLU
10922319**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Aykut Namık ÇOBAN**

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE 1930-1950 ARASINDA ULUS İNŞASI
ARACI OLARAK BELEDİYELER

(Doktora Tezi)

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. Aykut Namık ÇOBAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Aykut Namık ÇOBAN

Prof. Dr. Tayfun ÇINAR

Doç. Dr. Kivılcım AKKOYUNLU ERTAN

Doç. Dr. Bülent DURU

Yrd. Doç. Dr. Taylan KOÇ

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi 25/05/2015.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM-ULUS İNŞASI ve YEREL YÖNETİMLER: KURAMSAL TARTIŞMA..	9
1. Ulus Olgusuna Dair Tartışmalar	9
1.1. Ulus ve Etnik Köken: Anthony D. Smith	12
1.2. Yüksek Kültürün Kamusallaşması: Ernest Gellner.....	18
1.3. Ön-ulusal Bağlam/Geleneğin İcadı: E. J. Hobsbawm	22
1.4. Hayali Cemaatler: Benedict Anderson	26
2. Yerel Yönetim Olgusuna Dair Tartışmalar	34
2.1. Çoğulcu Yaklaşım	38
2.2. Marksist-Sınıfsal Yaklaşım.....	40
2.3. Weberci-Yönetimci Yaklaşım	45
3. Modern Egemenlik, Merkez-Yerel İlişkisi ve Ulus İnşası	49
3.1. Modern Egemenlik ve Merkez-Yerel İlişkisi	50
3.2. İngiltere’de Ulus İnşası ve Yerel Yönetimler	56
3.2.1. İngiltere’de Ulus İnşası Sürecinde Merkez-Yerel İlişkileri	57
3.2.2. İngiltere’de Ulus İnşası Aracı Olarak Yerel Yönetimler	64
3.2.2.1. Eğitim	64
3.2.2.2. Sembollerin Dolaşıma Sokulması	67
3.3. Fransa’da Ulus İnşası ve Yerel Yönetimler	69
3.3.1. Fransa’da Ulus İnşası Sürecinde Merkez-Yerel İlişkileri.....	69
3.3.2. Fransa’da Ulus İnşası Aracı Olarak Yerel Yönetimler.....	77
3.3.2.1. Eğitim	77
3.3.2.2. Sembollerin Dolaşıma Sokulması	79

II. BÖLÜM-KENTSEL TOPLUMSAL YAŞAM, BELEDİYELER ve ULUS İNŞASI.....	81
1. 1580 Sayılı Belediye Yasası Öncesi Belediye Mirası ve Ulus İnşası.....	82
1.1. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Belediye ve Toplum Mühendisliği	82
1.2. Cumhuriyet’in Birikimi: 1923-1930 Belediyeciliği ve Ulus İnşası	91
2. Kemalist Ulus İnşa Projesi ve Belediyeler	94
2.1. 1580 Sayılı Belediye Yasası ve Merkez-Yerel İlişkileri	99
2.2. Belediye ve Kentsel Toplumsal Yaşamın Düzenlenmesi	103
2.2.1. Kentsel Gündelik Yaşam ve Ulusal Dil	104
2.2.2. “Muasırlaşma” ve Kılık Kıyafet.....	118
2.2.3. “Muasırlaşma” ve Mekan Üretimi.....	130
2.3. Kentsel Pazarın Düzenlenmesi.....	140
2.3.1. “Muasırlaşma” ve Ölçü Sistemi.....	142
2.3.2. “Muasırlaşma” ve “Zamansal Koordinasyon”	150
III. BÖLÜM-BELEDİYELER, BELLEK ÜRETİMİ ve ULUS İNŞASI	159
1. Bellek Üretim Mekanı Olarak Belediye Binası	163
1.1. Belediye Binasının Sembolik Donanımı.....	163
1.2. Siyasal Kontrolün İfadesi Olarak Belediye Binası	173
2. Bellek Üretim Mekanı Olarak Kent Meydanı.....	181
2.1. Anıt Mekanı Olarak Kent Meydanı	182
2.2. Anma Mekanı Olarak Kent Meydanı	192
3. Bellek Üretim Aracı Olarak Tabela-Mekan İsmi	201
3.1. Bir Sembolik İfade Olarak “İsim” ve Bellek Üretimi	202
3.2. Bir Sembolik İfade Olarak “Yazı” ve Bellek Üretimi	212

SONUÇ.....	219
ÖZET.. ..	224
ABSTRACT	225
KAYNAKÇA	227

GİRİŞ

Ulus-devlet, uluslaşma, ulus inşası olguları, Batı modernleşmesinin bir sonucu olarak tarih sahnesine çıkmıştır. 15. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’da gelişmeye başlayan toplumsal dönüşümün ifadesi olan modernleşme, genel hatlarıyla ekonomik bağlamda tarımsal üretim ilişkilerinin yerine sanayiye dayalı üretim ilişkilerinin hakim hale geldiği; toplumsal ilişkiler bağlamında ise basit ve birincil ilişkilerin hakim olduğu geleneksel yapının yerine karmaşık ve ikincil ilişkilerin hakim hale geldiği bir yapıya geçişi ifade eden toplumsal ve ekonomik bağlamların yanında siyasal, dinsel ve bilimsel bağlamları da kapsayan bir dönüşüm sürecidir. Aydınlanmayla beraber fizik yasalarında ortaya konan devrim niteliğindeki gelişmeler, doğanın “büyüsünü bozmuş” ve “bilinmezliğini sarsmıştır.” Doğanın bilinmez bir sır olduğu anlayışının yıkılmasıyla beraber bilginin kaynağına gitme anlayışı da kökten değişmeye başlamış ve dünyevileşmiştir. Bu kökten değişimle beraber aklın ve bilginin harekete geçirilmesi doğrultusunda doğaya yön verilebileceği düşüncesi gelişmeye başlamıştır (Tuna vd., 2011: 4-7, 39-40).

Aydınlanma Felsefesinin anahtar kavramı “akılcılaşma” olarak karşımıza çıkmaktadır ve Touraine’nin de belirttiği gibi “akılcı toplumda akıl, yalnızca bilimsel ve teknik etkinliği yönetmekle kalmaz, insanların ve nesnelerin yönetimini de elinde tutar” (2010: 26, 48-49). Dolayısıyla Aydınlanma felsefesiyle beraber, akıl ve bilgi doğrultusunda, sadece doğanın dönüştürülebileceği düşüncesiyle sınırlı kalmamış; toplumun da dönüştürülebileceği düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Buna göre “akıl ve bilimin ışığında” yeni bir toplumun inşası mümkündür (Ağaoğulları, 2005: 234, 251). “Akıl ve bilimin ışığında yeni bir toplumun inşasının mümkün olduğu” şeklindeki Aydınlanma felsefesi yaklaşımı, modern toplumların, dolayısıyla da ulusların inşa edilebilirliğinin düşünsel temellerini oluşturmuştur. 19. yüzyılda eğitimin yeni bir

toplumsal yapılanmanın inşa edilebilmesi doğrultusunda yoğun olarak araçsallaştırılması, bu felsefenin hayata geçirilmesinin açık bir göstergesi niteliğini taşımaktadır.

Touraine (2010: 26), modernlik ruhunun geliştiği toplumlarda temel amacın, “ticaret ve mübadele kurallarının düzenlenmesi, bir kamu yönetiminin ve hukuk devletinin yaratılması, kitapların yaygınlaştırılması, geleneklerin, yasakların ve ayrıcalıkların eleştirilmesi” olduğunu belirtir. Bütün bu süreçlerin gerçekleşebilmesi ve modernliğin diğer anahtar kavramları olan “tutarlılık” ve “istikrarın” toplumsal zemin kazanabilmesi, dönüşen egemenlik anlayışıyla da beraber ulus-devlet şeklinde bir siyasal yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Bu büyük dönüşümün temelini oluşturan dinamikler ise kapitalist ilişkiler olmuştur. Zira “gelenek” ve “arkaik siyasal yapılanma”, pazar ilişkilerinin gelişmesinin önünde engelleyici bir nitelik taşıırken; ulus-devlet, temel olarak bir “iç pazarın” oluşturulması gereksinimi olarak tarih sahnesine çıkmıştır (Poulantzas, 2004: 107). Dolayısıyla Batı modernleşmesinin, “geleneğin” yerine bilim ve tekniği referans alan “aydınlanmış” kapitalist toplum ve bu toplumsal yapının düzenleyicisi olan ulus-devlet şeklinde var olduğu görülmektedir.

Batı’da gelişen bu modernleşme süreci, Batı ülkelerinin dünyanın geri kalan ülkelerinden ekonomik, siyasal, teknolojik bakımdan birtakım üstünlüklere sahip olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu “üstünlüklere sahip olmanın” yarattığı cazibe nedeniyle Batı, farklı coğrafyalar için belirli düzeylerde “model” haline gelmeye başlamıştır. İşte Osmanlı modernleşmesi de Batı’nın üstünlüklerine sahip olabilmenin arayışı şeklinde gelişmeye başlamıştır.

Touraine’e (2010: 399) göre modernleşme, hem bir devamlılığı hem de bir kopuşu gerektirir. Bir devamlılığı gerektirir; çünkü ortada bir devamlılığın olmaması, modernleşme sürecinin tamamen dışarıdan fetih yoluyla geldiği anlamına gelir; ki, bu

sömürgeleşmeyi ifade eder. Öte yandan modernleşme bir kopuşu gerektirir; çünkü bir kopuşun olmaması halinde, “aynı olanın, başka şeye dönüşmemesi” gibi devinimsiz bir durum ortaya çıkar. Bu bağlamda Kemalist Cumhuriyet ile Tanzimat’la beraber kendisini açıkça göstermeye başlayan Osmanlı modernleşmesi arasında bağ kurulabilir. Cumhuriyet ile Osmanlı arasında bir devamlılık ilişkisi bulunmaktadır; çünkü Cumhuriyet; askeri, mülki, hukuki bağlamların yanında toplumsal ve ekonomik bağlamda da Osmanlı’nın devamı niteliğindedir (Tunçay, 2012: 54-58). Bununla birlikte Cumhuriyet, hem siyasal hem de toplumsal yapılanma olarak Osmanlı’dan bir kopuşu da ifade etmektedir. Esasen Jön Türk modernleşmesiyle Kemalist modernleşme arasında bir devamlılık ilişkisinin olduğu açıktır (Köker, 2005: 129-132, 153-154; Keyder, 2000: 124); fakat Kurtuluş Savaşı sürecinin yarattığı ve Birinci Meclis’te (bkz. Demirel, 2012: 33-34, 39; Tunçay, 2005: 34-39) somutluk kazanan “iktidar bloğu” bu devamlılık ilişkisinin önemli ölçüde kopmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı modernleşmesi, uluslaşmaya doğru giden bir yol almakla beraber, Kurtuluş mücadelesinin yarattığı iktidar bloğu da göz önünde bulundurulduğunda bu yolun, “ulusun” dinamiklerinin hangi sosyolojik unsurlardan oluşacağı konusunda Cumhuriyetin tasavvur ettiği “ulus” anlayışına evrileceğine dair açık bir gösterge bulunmamaktadır. Zira toplumun Batılı referanslar temeline mi, yoksa İslami referanslar temeline mi dayanması gerektiği hususunda önemli bir anlayış farklılığı söz konusudur (bkz. Berkes, 2006: 435-436; Mardin, 2007: 16, 87, 91).

Öte yandan Osmanlı modernleşmesinin “cumhuriyet rejimine” evrileceğine dair de açık bir gösterge bulunmamaktadır. Zira cumhuriyet fikri üzerinde de bir anlaşma sağlanabilmiş değildir (bkz. Tunçay, 2005: 36-37; Ahmad, 2007: 69-70, 73; Atay, 1984: 373, 376). Dolayısıyla bir siyasal yapılanma olarak Cumhuriyet ve Cumhuriyet’in Kemalist seçkinlerinin ulus tasavvuru ile Osmanlı

modernleşmesi arasında “devamlılık” ilişkisinin yanında bir “kopuş” ilişkisi de bulunmaktadır.

Cumhuriyet’in Kemalist seçkinleri, modernleşememenin temelinde Osmanlı siyasal ve toplumsal yapılanmasının yattığını düşünmektedirler. Osmanlı’ya sırtını dönerek “tarihin yükünü sırtından atan” Cumhuriyet, gecikmiş modernlik koşullarının üstesinden gelebilmeyi ve modernleşme sürecine “tutarlı” bir yön vermeyi şiar edinmiştir. Cumhuriyet seçkinleri için modernleşme, Batı modernleşme modelinin takip edilmesi anlamına gelmektedir. Hatta onlar için Batılılaşma ile modernleşme aynı şeyi ifade etmektedir (Deren, 2009: 282). Fakat toplum, bu modelin özümsemesine önyak olabilecek sınıfsal dinamiklere ve bu durumun bir neticesi olarak da geniş alanda sosyolojik dinamiklere sahip bulunmamaktadır. Her ne kadar Kemalist devrimi sınıf mücadelesi ve “hakim sınıf” kavramlarıyla açıklamaya çalışan bir görüş bulunsun da (Savran, 2010: 99-100, 105-107), siyasal gelişmelere yön verebilecek bir burjuvaziden, dolayısıyla bir “hakim sınıftan” bahsetmek zordur. Bu, Osmanlı’nın son döneminde sınıf mücadelesi yoktu anlamına gelmemektedir. Zira II. Meşrutiyet döneminde birçok yerde işçi grevleriyle karşılaşılabilir (Zürcher, 2011: 146). Dolayısıyla bir burjuvazinin olduğu açıktır; fakat bu burjuvazi, “ezici” çoğunlukla gayri-müslim unsurlardan oluşmaktadır (Keyder, 2000: 111; Boratav, 2013: 23; Timur, 2008: 15) ve Türkiye’de ulus-devlete evrilecek bir burjuva devrimini gerçekleştirebilecek bir siyasal ağdan mahrumdur. İttihat ve Terakki’nin bir “ulusal burjuvazi” yaratma siyasetinin olması (Keyder, 2000: 88-91), bunun açık göstergesi niteliğindedir. 1. Dünya Savaşı’ndan sonra ise “ezici çoğunluğu” gayri-müslim olan Osmanlı burjuvazisi, artık -Keyder’in ifadesiyle- “kayıptır” (Keyder, 2000: 101, 112-113; ayrıca bkz. Zürcher, 2011: 244-245).

Bir ulusal burjuvazinin bulunmayışının bir başka göstergesi II. Meşrutiyet dönemi eğitim siyaseti ve *Malumat-ı Medeniye* dersleridir. Bu dersler için hazırlanan kitaplarda “memur olma”, “tacir ol” şeklinde bir düşüncenin işlenmiş olması, dönemin iktidarı açısından bir ulusal burjuvazinin olmayışı sorununun boyutunu açıkça ortaya koymaktadır (bkz. Üstel, 2005: 88-94). Aynı sorunun, İttihat ve Terakki Partisi’nin ideoloğu olan ve “yurdun” nasıl kurtulabileceğine büyük enerji sarfeden Ziya Gökalp (1918 yılında) için de temel sorun olduğu görülmektedir. Ona göre bu sorun, ulusçuluğun gelişmemesinin de başlıca nedenidir (Gökalp, 2010: 14).

İttihat ve Terakki iktidarı için olduğu gibi Kemalist iktidar için de bir “ulusal burjuvazinin” yaratılması temel sorun niteliğindedir (Mardin, 2007: 19-20; Boratav, 2013: 61-62). Dolayısıyla ne Osmanlı’nın son dönemlerinde ne de erken Cumhuriyet döneminde siyasal gelişmelere yön verebilecek bir “ulusal burjuvazi” bulunmamaktadır. Bu bağlamda her ne kadar Kemalist Cumhuriyet, kapitalist gelişme için uygun koşulların yaratılması temeline dayansa da, bu süreçte toplumsal dönüşümün dinamiğini oluşturacak bir “devrimci burjuvazi” bulunmamaktadır (Timur, 2008: 29, 81; Boratav, 2013: 23-24, 61, 65). Bu nedenle Cumhuriyet Türkiye’si örneğinde, modernleşme sürecinin siyasal-toplumsal karşılığı olan ulus-devlete geçiş ve uluslaşma süreçleri, Batı’da geliştiği haliyle sınıfsal dinamikler üzerinden değil; dinamiklerini daha çok “devlet kadrolarının” oluşturduğu “güçlü bir inşa projesi” şeklinde gelişmiştir (Georgeon, 2009: 4, 21; Keyder, 2000: 11, 124-125).

Bir ulus inşa projesinde, toplumun belli bir ideolojik paradigma ışığında yeniden üretilmesi gibi bir amaç söz konusu olduğu için merkezi iktidar ile kurum ve kuruluşlar arasında çok sıkı bir ilişkinin olması beklenir. Zira aksi bir durum, öngörülen “inşa” projesinin baştan iflas etmesi anlamına gelirdi. Dolayısıyla kurum ve

kuruluşların, organik bir bütünün (devlet) bileşenleri şeklinde birbirleriyle uyumlu olmaları, “inşacı” bir siyasal iktidar için hayati bir önem taşır. Başka bir deyişle inşacı bir siyasal iktidarın, gücü “merkezde” toplayan bir yapıya dayanması, sahip olduğu siyasal paradigmanın uygulama alanı bulması açısından büyük önem arz eder. Bu durum, merkezden yerele doğru hayata geçirilecek olan bir toplumsal inşa projesinin somutluk kazanması bağlamında merkez ile yerel(ler) arasında, özellikle henüz büyük ölçüde “dönüştürülmesi gereken” bir toplumsal yapılanmanın var olduğu başlangıç aşamasında güçlü bir merkezi vesayetin varlığına işaret eder. Kemalist Cumhuriyet, temelde Osmanlı’nın kozmopolit bakiyesinden Batı burjuva yaşam tarzına dayalı “homojen bir ulus” yaratmayı öngörmüştür. Bu ideolojik çerçeve içerisinde toplumu dönüştürmek amacıyla, kuruluşundan itibaren tüm kurum ve kuruluşlarını bir “medeniyet” taşıma işlevi doğrultusunda araçsallaştırmıştır. Bu bağlamda, belediyelerin, “ulus-devlet” ile “yurttaş” arasında büyük ölçüde gündelik ilişkilerin işlemesinin aracı niteliği taşımaları nedeniyle, modern ulusun inşasındaki yeri önem kazanmaktadır. Özellikle belediyelerin, kentsel yaşamın düzenlenmesindeki rolü, bu kurumların “yeni” ve “modern” bir toplumsal yapılanmaya geçişin ifadesi olan ulusun inşa edilmesi sürecinde hayati bir işleve sahip olabileceklerine dair önemli bir işaret niteliğindedir.

Cumhuriyet’in Kemalist seçkinlerinin, gecikmiş modernliği hızlı bir şekilde aşabilmek, dolayısıyla modernleşme sürecini derinleştirebilmek ve modern bir ulus inşa edebilmek için “üstten modernleşmeci” bir siyaset izlemiş oldukları görülmektedir. Zira bu seçkinlerin tasavvur ettikleri modernleşme modelinin sosyolojik dinamikleri yok denecek kadar zayıftı. Bu durumun bir sonucu olarak modernleşme-uluslaşma sürecinde, sadece “eski” dönemin “kalıntılarını” bertaraf etmekle yetinilmemiş; “eski” döneme ait yaşam kalıplarının “kökten” dönüştürülmesi yoluna gidilmiştir.

Dolayısıyla mevcut birtakım toplumsal değer ve aidiyetlerin “daha üst” ve “daha ileri” olarak kodlanan “yeni” birtakım toplumsal değer ve aidiyetlerle ikame edilmesinin ifadesi olan “halk için halka rağmen” anlayışının esas alındığı görülmektedir. Bu anlayış ise doğası gereği gücün “merkezde” toplanmasını gerektirir. Bu nedenle de güçlü bir merkezi yönetim tesis edilmiştir (Önen ve Reyhan, 2011: 547).

Bu bağlamda merkezi yönetim ile belediyeler arasında nasıl bir ilişkinin olduğu, belediyelerin modernleşme projesinin (ulus inşası) neresinde olduğu, daha somut bir ifadeyle köklü bir toplumsal dönüşümün ifadesi olan ulus inşa sürecinde kentlerin toplumsal-ekonomik ve mekansal örgütlenmesinde temel aktör konumunda olan belediyelerin nasıl bir işlev üstlendikleri soruları bu araştırma açısından temel öneme sahiptir. Dolayısıyla Türkiye’de modern bir ulus inşası projesine sahip olan merkezi iktidarın, nasıl bir belediye yapısı öngördüğü ve bu öngörüler ışığında belediyelerin toplumla nasıl bir ilişki ağı kurduğu sorusu, başka bir deyişle ulus inşa sürecinde belediyelerin nasıl ve hangi alanlarda araçsallaştırıldıkları sorusu, bu çalışmada cevap aranacak temel sorudur.

Bu bağlamda I. Bölümde araştırmanın ileriki kısmına ışık tutabilecek şekilde yerel yönetimler ile ulus inşası arasındaki ilişkiye dair temel kuramsal yaklaşımlar ele alındıktan sonra ilk uluslaşma örnekleri niteliğinde olan İngiltere ve Fransa’da ulus inşa sürecinde belediyelerin rolü ortaya konarak ulus inşası ve belediyeler arasındaki ilişkiye dair bir kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. II. Bölümde, öncelikle Tanzimat’tan Cumhuriyet’e yerel yönetim mirası ve Osmanlı modernleşme döneminde belediyelerin modern kent toplumunun inşasındaki rolü üzerinde durulacak; ardından dilde birliğin sağlanması, kılık kıyafet ve mekan üretimi konularında kentsel gündelik yaşamın içerisinde önemli bir yere sahip olan belediyelerin kentsel toplumsal yaşama

biçim vermesi ile ulus inşası arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır. Son olarak III. Bölümde, belediye binası, binanın sembolik donanımı ve bellek üretimi; hem anıt mekanı olarak hem de ulusal anma günlerinin mekanı olarak kent meydanı ve bellek üretimi; hem ismin hem de yazının “sembolikliğinin” taşıyıcısı niteliğinde olan “isim tabelası” ve bellek üretimi konuları ele alınarak ulus inşa süreçlerinin “zorunlu” bir bileşeni konumunda olan bellek üretimi bağlamında belediyelerin rolü üzerinde durulacak ve böylece modern Türk ulusunun inşa edilmesinde belediyelerin “araçsal” niteliği ortaya konmaya çalışılacaktır.

I. BÖLÜM

ULUS İNŞASI ve YEREL YÖNETİMLER: KURAMSAL TARTIŞMA

1. Ulus Olgusuna Dair Tartışmalar

Ulusun tarih sahnesinde boy göstermesi ile kapitalist pazar ilişkilerinin gelişmesi ve pazarın yaygınlaşması arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu, ortaya çıkan sonuç açısından ulusların üretim ilişkilerine indirgenebileceği anlamına gelmemektedir. Zira ulus gibi geniş bir toplumsal-siyasal yapılanmanın inşasında değişik coğrafyalarda önem derecesi artan/azalan ve doğrudan pazar ilişkileriyle ilişkilendirilmesinin kolay olmayacağı, “gurur duyulan ortak bir geçmiş” ve “ortak gelecek tasavvuru” (Renan, 2000: 19), “aidiyet”, “sadakat” gibi değişik birtakım faktörlerin güçlü bir yerinin olduğunu da belirtmek gerekir. Fakat nihayetinde uluslaşma sürecinin sosyolojik dinamiklerinin gelişimiyle pazar ilişkilerinin modernleşmesi ve pazarın ulusal ölçekte örgütlenmesi arasında önemli bir ilişkinin bulunduğu açıktır (bkz. Calhoun, 2007: 112; Poulantzas, 2004: 107). Hroch’un ifadesiyle, ulus ile kapitalizmin “kitleselel üretimi” arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Hroch, 2011: 26).

Uluslaşma ve ulus inşasında farklı etkenlerin karmaşık ve iç içe rolünün olduğu gerçeğinin kabul edilmesi gerekmektedir, beraber,

kapitalizmin kitlesel üretim sisteminin, uluslaşmanın altyapısının oluşmasını sağladığı söylenebilir. Kapitalist kitlesel üretimle beraber üreticiler, üretimin zorunlu koşullarını oluşturan araçlardan koparılmıştır. Bu koparılmayla beraber, bir taraftan geleneksel zanaatlara ve “kırsal ev sanayilerine” büyük bir darbe indirilerek kapitalist pazarın kırsal alanlara kadar “sızmasının” gelişmesiyle, diğer taraftan kırdan kente doğru “kitlesel (emek) göçlerinin” oluşmasına sebebiyet verilmesiyle “iç pazarın” tesis edilmesi bağlamında can alıcı bir gelişme meydana gelmiştir (bkz. Marx, 2000: 679, 709-712). Dolayısıyla kapitalist kitlesel üretim, uluslaşma bağlamında hayati bir role sahip olan “iç pazarın” oluşmasının altyapısını oluşturmuştur. Öte yandan kapitalizmin kitlesel üretim sisteminin bir getirisi olan “sızma” ve “göçün” uluslaşma sürecine etkisi, iç pazarın oluşmasıyla sınırlı kalmamaktadır. “Anonimliğin” ulus olgusunun karakteristik bir özelliği olduğu göz önünde bulundurulduğunda (bkz. Anderson, 2007: 50-51), söz konusu “sızma” ve “göçün” uluslaşma sürecindeki etkisi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Zira kapitalizm ve kitlesel üretim, birincil ilişkilerin ve yerel cemaatlerin, insanlar için “yeterli araçlar” olmaktan çıkmasını ve zayıflamasını sağlayarak, (Calhoun, 2007: 160), Polanyi’nin ifadesiyle, “iblis fabrika, insanları öğütüp kitlelere dönüştürerek” (Polanyi, 2013: 73) topluluğun anonim bir nitelik kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla kapitalizm, iç pazarın tesis edilmesinin de etkisiyle geleneksel toplumsal bağların zayıflamasını sağlayarak ve böylece de “anonim” bir toplumsal yapının gelişmesinin altyapısını oluşturarak uluslaşma sürecinde hayati bir rol oynamıştır.

Anonim bir toplumsal yapının oluşması, uluslaşma açısından büyük bir önem arz eder; çünkü ulusal bilinç dolayısıyla da uluslaşma, birincil ilişkilerin hakim olduğu ve yerel kimliklerin temel kimlikler konumunda olduğu yerel toplulukların hakim olduğu bir

toplumsal ortamdan çok, topluluklar üstü nitelik taşıyan “anonim” bir toplumsal ortamda gelişir. Bu ortamı yaratan ise yukarıda değinildiği gibi, kapitalizmin kitlesel üretim sistemidir. Zira Calhoun’un da belirttiği gibi, kapitalizmin kitlesel üretim sistemi (fabrika), farklı coğrafyalardan gelen [bu suretle “anonim” kılınan] işçilerin aynı ortamda çalışmalarını sağlamakla, onların ulusal kültüre katılımının da altyapısını oluşturmuştur (Calhoun, 2007: 112-113).

“Sızma” ve “göç”le beraber altyapısı oluşan ulus olgusunun gelişmesinde belirleyici olan bir diğer gelişme Fransız Devrimi olmuştur. Fransız Devrimi’yle beraber törel ve mesleki ayrıcalıkların kaldırılması, yasalar önünde eşitlik, siyasal katılım ve egemenliğin kaynağının “ulus”ta olduğu şeklindeki ilkelerin kabulü neticesinde bugünkü anlamda ulus ve uluslaşma süreci somutluk kazanmaya başlamıştır (bkz. Hobsbawm, 2008: 69-70).

“Sızma” ve “göç”le beraber altyapısı oluşan ve Fransız Devrimi’yle somutluk kazanmaya başlamış olan “ulus” kavramı neyi ifade etmektedir? Ulusun neyi ifade ettiği, hangi parametreler üzerinden geliştiği noktasında görece zengin bir literatür bulunmakla birlikte kavramın neyi ifade ettiği noktasında bir mutabakatın olduğunu söylemek zor. Bu, kavramla ilgili bir ortak paydanın olmaması anlamına gelmemektedir. Zira bir kavramın, birbirinden son derece uzak farklı yaklaşımlara karşın ortak bir paydaya sahip olmaması düşünülemez. Farklılaşma, daha çok ulusun kaynaklarının ve bileşenlerinin ne olduğu bağlamında farklı unsurların “odağa alınması” ya da aynı unsurların farklı kavramlarla açıklanması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Ulus olgusuna dair kuramsal tartışmalara bakıldığında genel olarak, ulusların “antikliğine” vurgu yapan ve ulusların “kadim” ve “doğal” olduğunu savunan “ilkçi yaklaşım”; ulusların modern bir toplumsal-siyasal yapılanma olduğunu ve “inşa” edildiğini savunan “modernist yaklaşım” ve ulusların modern bir toplumsal-siyasal

yapılanma olduğunu ve inşa edildiğini kabul etmekle beraber, ulusların birtakım “antik” kökenlerinin olduğunu savunan “etno-sembolcü yaklaşım” şeklinde üç farklı bakış açısının bulunduğu görülmektedir (bkz. Özkırımlı, 2009: 81,105-106, 210-211; Smith, 2002: 28, 30, 35).

İlkçi yaklaşım, “antikite”; modernist yaklaşım, “modernite”; etno-sembolcü yaklaşım, “modernitedeki antikite” üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Uluslaşma ve ulusçuluk literatürüne katkıda bulunan bütün isimlerin ve yaklaşımların anılması, bir ulusçuluk kuramları çalışmasında bile zordur (bkz. Özkırımlı, 2009). Bu nedenle bu çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulurken, ulusun “inşa” edilmiş bir olgu olduğu yaklaşımından hareket edildiği için ulusların modern bir toplumsal-siyasal yapılanma olduğunu ve inşa edildiğini savunan “modernist yaklaşım” ve en önde gelen temsilcisi olan Smith tarafından modernist yaklaşımın “yeni bir şekli” olarak ifade edilen (Smith, 2002: 38), dolayısıyla modernist yaklaşımın kapsamına dahil edilebilecek olan etno-sembolcü yaklaşım temel alınacaktır. Bu bağlamda ulus tartışmasına büyük katkılarda bulunmuş Smith, Gellner, Hobsbawm ve Anderson gibi belli başlı isimlerin yaklaşımları üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte ulus ve ulusçuluk literatürüne katkı sunan farklı isimlerden de yer yer yararlanılacaktır.

1.1. Ulus ve Etnik Köken: Anthony D. Smith

Smith (2004: 25, 28), Batılı ve Batı dışı ulus modellerini birbirinden ayırır. Batılı ulus (Batı Avrupa) modeli, “teritoryal-sivil” bir referansa sahiptir. Buna göre “milletlerin iyi tanımlanmış ülkelere/topraklara sahip olmaları gerekir. ...Ama söz konusu toprak parçasının herhangi bir yer olması mümkün değildir; o, herhangi bir toprak parçası değil, “tarihi” bir toprak, “yurt”, halkın “beşiği” olmalıdır. ...“[B]izim” bilgelerimizin, azizlerimizin ve

kahramanlarımızın yaşadıkları, çalıştıkları, dua edip savaştıkları yerdir. Bütün bunlar yurdu, yeryüzünde biricik kılar” (Smith, 2004: 25). “Biricik yurdun” yanında ulus olmayı ifade eden bir başka kavram “siyasal topluluk” kavramıdır. Ona göre ulus, her şeyden önce siyasi bir topluluktur. Siyasi topluluk ise üyelerinin tümü için ortak kurumları, hak ve görevler bağlamında standart yasaları, aidiyet duyulacak ortak bir mekanı, sınırları belirlenmiş bir toprak parçasını gerektirir (Smith, 2004: 24). Aynı zamanda “yurttaş” olmayı ifade eden siyasi topluluğun (ulus) ortak (merkezi) bir “yasa koduna” sahip olması gerekir. Zira ilke olarak sınıfsal ayrıcalıkları dışlayan ve ulusun tüm fertleri için eşit bağlayıcılıkta olan “aynı” yasalara tabi olmak siyasi topluluk (ulus) olma bağlamında hayati bir önem arz eder. Yasal eşitlikle beraber ulus olmanın, “yurt” içindeki insanları bir arada tutacak ortak bir duyuş ve düşünüşe, ortak bir sivil ideolojiye ve ortak bir kültüre gereksinimi vardır (bkz. Smith, 2004: 27). Özetle Smith’e göre (2004: 28), “tarihi ülke, yasal-siyasi topluluk, topluluk fertlerinin yasal-siyasi eşitliği ve ortak sivil kültür ile ideoloji”, Batılı ulus modelinin kurucu bileşenleri niteliğindedir. Bu bileşenler, Batı’nın modern dünya üzerindeki etkisi nedeniyle birtakım farklılıklar göstermekle beraber Batılı olmayan ulus tasavvurlarında da varlığını korumuşlardır.

Smith (2004: 28-29), Doğulu ulus (Doğu Avrupa-Asya) modelinin “soy” esasına dayalı olduğunu ifade eder. Buna göre ulus, “hayali bir üst aile” niteliği taşıyan ve ortak ya da ortak sayılan bir soydan (şecere) gelen topluluktur. Batılı modelde ortak yasa ve kurumlara tabi olmanın ifadesi olan “halk”, Doğulu modelde ulusçu emeller doğrultusunda “seferber” edilecek bir nesne halini alır. Bu modelde, Batılı modeldeki hukukun yerini yerli kültür, dil ve adetler alır. Bu nedenle bu ulusçuluk modelinin ilk aşamalarında lügatçiler, dilbilimciler ve halkbilimciler merkezi bir role sahip olmuşlardır. Zira bu bilim insanları dilsel ve etnografik araştırmaları neticesinde ulus inşa projeleri için “malzeme”

sağlamışlardır. Özetle Smith'e göre (2004: 30), “şecerecilik ve varsayımsal soy bağları, halkın seferber edilmesi, yerli dil, adet ve gelenekler”, Doğulu ulus modelinin temel bileşenleridir.

Smith'in Batılı ve Doğulu modeller şeklindeki bu ayrımı, karşılıklı olarak birbirinin bileşenlerini dışlamalarını değil; ulus olma noktasında Batılı ve Doğulu modellerde hangi referansların temel alındığıyla, hangi bileşenlerin “kurucu” nitelik taşıdığıyla ilgilidir. Zira Smith (2004: 28), yukarıda da değinildiği gibi, Batılı ulus modeli için belirlediği temel bileşenlerin bir ölçüde değişmekle beraber Doğulu ulus modelinde de etkili olduğunu belirtmektedir. Smith (2004: 30, 34; 2002: 194), aslında her ulusçuluğun belli ölçülerde sivil-teritoryal (Batılı), belli ölçülerde etnik-şecereci (Doğulu) unsurlara sahip olduğunu; başka bir deyişle sivil ve etnik unsurların birbiriyle harmanlandığını ve bazen sivil, bazen de etnik unsurların öne çıktığını belirtir. Dolayısıyla bu rakip ulus modellerinin ötesinde genel olarak ulusun ne olduğu, hangi unsurlardan oluştuğu sorusu önem kazanmaktadır. Smith (2004: 31-32), bu soruya beş maddeden oluşan bir listeyle cevap vermektedir:

- 1- Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt
- 2- Ortak mitler ve tarihi bellek
- 3- Ortak bir kitlesel kamu kültürü
- 4- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler
- 5- Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi.

Smith, bu listeyle ulus olmanın temel unsurlarını ortaya koyduktan sonra ulusun, “*tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğu*” olarak tanımlanabileceğini belirtir (Smith, 2004: 32).

Smith, ulus ile etnik topluluk arasında önemli oranda bir çakışmanın söz konusu olduğunu ve bir devletin etnik

çekirdeğinin, çoğunlukla ulusun belirleyicisi olduğunu belirtir. Bu nedenle Smith, ulusların toplumsal kökeni noktasında etnik topluluğun çok önemli bir yere sahip olduğuna vurgu yapar. Ona göre günümüz uluslarının çoğu, egemen bir etnik topluluk etrafında şekillenmiştir. Fakat bu yaygın durum, Smith'e göre ulus olmanın tek belirleyicisi değildir. Zira Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya gibi devletlerde ulus, göçmen kültürleri temelinde gelişmiştir (bkz. Smith, 2004: 70-71). Bununla beraber Smith, etnik topluluk temelli uluslaşmaya daha çok önem atfeder. Çünkü en başta, uluslaşma etnik temelli olarak tarih sahnesine çıkmış ve bu durumun etkisiyle de farklı coğrafyalarda ulus inşası projelerine örnek teşkil etmiştir. Bu etki öyle güçlü olmuştur ki, “övünç duyulabilecek bir etnik evveliyatın olmadığı ve etnik bağların bulanık veya uydurma olduğu yerlerde bile eldeki malzemeden tarihi ve kültürü olan bir toplulukla tutarlı bir mitoloji ve sembolizm yaratma ihtiyacı, her yerde ulusal beka ve birliğin koşulu olarak yüce bir iş haline gelmiştir” (Smith, 2004: 73). Başka bir deyişle, ulusun bir etnik özü yoksa bile, ulusun ayırt ediciliğini ve farklılığını ortaya koymak bakımından bir etnik öz icat edilmelidir. Zira ulusun, varlığını sürdürebilmesi açısından böyle bir öze gereksinimi bulunmaktadır. Hatta sadece varlığını sürdürebilmesi açısından değil bizzat var olabilmek için böyle bir öze gereksinimi bulunmaktadır; çünkü Smith'e göre etnisite olmadan ne ulus ne de ulusçuluk gelişebilir (Smith, 2002: 270-272).

Buraya kadar ulusun ne olduğu ve nereden kaynaklandığı sorularına karşılık Smith'in kuramının ne söylediği üzerinde durulmuştur. Sorulması gereken önemli bir soru da, “ulusun nasıl ve hangi nedenlerle oluştuğu”; başka bir deyişle, -Smith'in kuramı da göz önünde bulundurulduğunda- “hangi gelişmeler neticesinde etnik topluluğun, ulusa dönüştüğü” sorusudur. Bu noktada Smith'in

“yatay etnik topluluk” ve “dikey etnik topluluk” şeklindeki ayrımıyla karşılaşılmaktadır.

Batı Avrupa tipi olan yatay tip, kültürlerini alt tabakalara yayma gayreti içinde olmayan aristokratik bir etnik topluluğun diğer etnik toplulukları, “bürokratik içerme” yoluyla hakim etnik topluluk etrafında bir araya getirmesini ifade eder (Smith, 2004: 92-94). İlk ulusların doğuşuna kaynaklık eden bu etnik tipten ulus aşamasına geçiş, Smith’e göre Batı’da gelişen üç devrimle gerçekleşmiştir. Bu devrimlerin ilki, güçlü bir ticaret ağı oluşturan pazar ekonomisine geçiş, başka bir deyişle güçlü bir pazar ağının tesis edilmesi esasına dayanan ekonomik devrim; ikincisi, askeri ve yönetsel alanlarda gelişen teknik uzmanlaşma, rasyonelleşme ve bürokratikleşme esasına dayanan yönetsel alandaki devrim; üçüncüsü, Kilisenin geri plana itildiği ve laik çalışmaların gelişmesi, eğitimin ve farklı sanatsal araçların yeni bir “toplumsal yapılanma” oluşturabilecek şekilde “egemen devlet” tarafından seferber edilmesi esasına dayanan kültür ve eğitim alanındaki devrimdir (Smith, 2002: 173-177). Bu üç devrimle, uzak coğrafyalar, farklı etnik topluluklar ve sınıflar “bürokratik devlet” aracılığıyla “yatay” etnik topluluk içerisine dahil edilmiş ve kamusal eğitim aracılığıyla siyasal bir toplum haline gelerek ulus formu kazanmışlardır (Smith, 2004: 102). Bu tipte, devletin egemen etnik unsurunun kültürünün devletin egemen kültürü haline gelmesi, diğer etnik unsurların bu egemen kültür içerisine girmesi ve egemen etnik unsurun tarihini kendi tarihi olarak kabul etmesiyle ulus haline gelmiştir (Smith, 2002: 183). Smith, yatay etnik tipten ulusa geçişte, devletin belirleyiciliğine vurgu yapar. Ona göre, ilk ulus örneklerinin kendisinden doğduğu yatay etnik tipin oluşmasında “asıl amil”, bürokratik devlettir (Smith, 2004: 93). Öte yandan Smith, yatay etnik tipten ulus aşamasına geçişin temeline yerleştirdiği üç devrimden biri olan “yönetsel devrim”le beraber entelijensiyanın bürokratik kadrolara dahil edilmesi neticesinde ulusun “karakter ve

sınırlarının” tanımlanmasında devletin “öncelik” kazandığını belirtir (Smith, 2004: 100-102). Özetle bu tipte ulus aşamasına geçiş sürecinde devlet, belirleyici olmuştur. Devlet, merkezileştikçe “askeri, mali, hukuki ve idari” süreçlerle farklı nüfusları egemen etnik çekirdeğe dahil ederek, uluslaşma sürecinin tamamlanmasını sağlamıştır.

Batı dışı (etnik) uluslaşma örneklerinin temelini oluşturan dikey etnik tip ise, yatay tipin tersine farklı toplumsal tabaka ve sınıflara nüfuz etme gayreti içinde olan ve toplumsal farklılıklara sırtını çeviren “ayırddedicilik” esasına dayanır. Bu nedenle bu tipte “etnik bağlar, daha yoğun ve dışlayıcı” bir nitelik taşır (Smith, 2004: 90). Dikey etnik tipte ulus aşamasına geçiş bağlamında en başta belirtilmesi gereken husus, Batılı ulusal oluşumların etkisiyle, başka bir deyişle Batılı ulusal oluşumların model alınmasıyla gelişmiş olmalarıdır. (bkz. Smith, 2004: 106; 2002: 173, 189). Smith’e (2004: 102) göre, bu tipten ulus aşamasına geçişte, yatay tipte görüldüğünün tersine “bürokratik devletin” etkisi, sadece dolaylı bir şekilde olmuştur. Burada başrolde entelijensiya, bulunmaktadır. Entelijensiyanın amacı, “edilgin” halde bulunan topluluğu “kamusal” amaçlar uğruna harekete geçirmektir. Bu çerçevede entelijensiya, Batılı uluslaşma örneklerinde de görülen bir anlayış olan “dini geleneklerin” geri plana itilmesi uğruna çaba sarf eder. Entelijensiyanın temel hedefi, eski dini geleneklerin yerine halkın yerli tarihi kültürünün ön plana çıkarmak; başka bir deyişle etnik topluluktan bir ulus inşa etmek amacıyla “yerliliği seferber” etmektir. Bu nedenle bu tipte, uluslaşmanın gerçekleşebilmesi için tarihin yükünden kurtulmaya ve bu yükten kurtulmanın bir gerekliliği olarak “ahlaki ve siyasi bir devrime” gereksinim duyulur. Bu bağlamda bu tipte uluslaşma süreci, sert bir muhalefetle karşılaşılan zor bir süreçtir (Smith, 2004: 106-107). Bu zorluğu aşabilmek, entelijensiyanın topluluğun “harita” ve “törelliğini”, topluluğun geçmişinden çıkarabilmelerine bağlıdır. Bu

haritaları ve törelliği topluluğun geçmişinden çıkarabilmenin iki yolu vardır: birincisi, “yurdun biricikliğine” yoğun vurgu; ikincisi, “şanlı geçmişe” vurgu, başka bir deyişle bir “altın çağ mitinin” oluşturulmasıdır (Smith, 2004: 107-109). Özetle, bu tipte ulus aşamasına geçiş, “yurdun biricikliği” ve “altın çağ miti” ile “yerliliğin seferber” edilişi, anahtar bir role sahiptir (Smith, 2004: 113).

1.2. Yüksek Kültürün Kamusallaşması: Ernest Gellner

Gellner, ulusçuluk, ulus ve ulus-devleti, sanayileşme döneminin bir ürünü olarak değerlendirir. Bu bağlamda daha çok “sanayi toplumu” kavramını kullanmakla beraber, Gellner için “sanayi toplumu”, “modern toplum” ve “ulus” kavramları aynı anlamı ifade etmektedir (bkz. Gellner, 2008: 95, 99, 103, 175, 202)

Gellner’in ulus ve ulusçuluk olgularının analizinde kültür kavramının merkezi bir önemi bulunmaktadır. Gellner, kültürü, “aşağı kültür” ve “yüksek kültür” şeklinde ikiye ayırmaktadır. Tarım toplumunun kültürel yapılanmasında yer alan “aşağı kültür”, eğitilmiş olmayı tekelinde bulunduran, başka bir deyişle “yüksek kültüre” sahip olan “ulema” dışında kalan halkın kültürüne tekabül eder. Tarım toplumundaki bu kültürel ikililik, “resmi” bir eğitim sistemine dayanmayan, kendiliğinden oluşan ve bu niteliği nedeniyle de parçalılık arz eden ve “aşağı kültürün” kendi içinde ayrıca parçalılık arz ettiği kültür türüdür. Buna karşılık sanayi toplumunun (ulus) kültürel yapılanmasında “aşağı kültürün” yeri yoktur. Çünkü sanayi toplumunda eğitim, artık sadece bir azınlığın tekelinde olmayıp, kamusal ve türdeş bir nitelik kazanmıştır. Başka bir deyişle “yüksek kültür” kamusal bir nitelik kazanmıştır. Zira sanayi toplumunda (ulus) “yüksek kültür”, resmi ve merkezi bir eğitim sistemi aracılığıyla bir siyasal birimin sınırları içinde kalan halkın tümüne iletilir hale gelmiş ve bu nedenle de türdeş ve kamusal bir nitelik kazanmıştır. Bu kültür türünün varlık kazanabilmesinin temel koşulu, standartlaştırılmış bir iletişim

dilinin oluşturulmasıdır. Merkezi bir eğitim sisteminin ve standartlaştırılmış bir iletişim dilinin gelişebilmesinin temel koşulu ise merkezileşmiş siyasal bir çatının (ulus-devlet) varlığıdır.

Gellner, yukarıda özetlenen formülasyonunu daha anlaşılır kılabilmek için, başka bir deyişle ulus öncesi kültür ile ulusal kültür arasındaki farklılıkları açıkça ortaya koyabilmek için “yaban kültür” ve “bahçe kültürü” şeklinde bir kavramsallaştırmaya gitmektedir. Buna göre yaban kültür (ulus öncesi kültür), yaban bitkiler gibi kendiliğinden oluşur ve bir düzen vericiye sahip değildir. Bu yönüyle de bir siyasal desteğe ihtiyaç duymadan varlığını sürdürebilir. Bu kültürde yüksek kültür (okur-yazarlık) belli bir grubun tekelindedir. Okur-yazar olmayan kültürel tabaka ise kendi içinde bir kültürel farklılığa sahiptir; dolayısıyla da bu kültür, standart bir iletişim sistemine sahip değildir. Bu anlamda yüksek kültürün siyasal bir birimin sınırlarıyla çakışması gibi bir durumdan bahsedilemez.

Bahçe kültürü (ulusal kültür) ise bahçe bitkileri gibi bir düzen verici aracılığıyla belli bir “düzen” içerisinde var olur. Bu kültürde yüksek kültür, belirli bir grubun tekelinden çıkıp, kamusal bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla kültürel bir türdeşleşme söz konusu olup, ortak bir iletişim sistemi gelişmiştir. Bu yönüyle bu kültür, siyasal bir destek olmadan, başka bir deyişle bir “düzen verici” olmadan ayakta kalamaz. Bu nedenle eğitsel ve kültürel altyapının korunması, merkezi siyasal birimin, yani ulus-devletin temel görevleri arasında yer alır (bkz. Gellner, 2008: 130-131, 221; 2012: 251).

Gellner, kamusal ve türdeş bir nitelik arzeden kültür ile merkezi siyasal çatı arasındaki bu ilişkiyi, “kültürel ve siyasal birimlerin sınırlarının çakışması” şeklinde ifade eder ve Gellner’e göre bir topluluğun ulus olarak nitelendirilebilmesi, bu “çakışmayı” gerçekleştirmiş olmasına bağlıdır (bkz. Gellner, 2012: 48-49, 66; 2008: 82, 86, 91, 108, 113, 116). Gellner, bu çakışmayla ulus-altı

ölçekte kültürel parçalılığın bertaraf edildiği ve belirli bir siyasal sınır içinde kalan herkese (ulusa) hitap eden türdeşleşmiş bir kültürün hakim hale gelmesini ifade etmektedir (Gellner, 2008: 138). Bu yönüyle, kültürel ve siyasal birimlerin sınırlarının çakışmasını, Gellner, ulusçuluğun bir zorunluluğu ve ulusçu ilkenin gerçekleşmesinin temeli şeklinde değerlendirmektedir. Başka bir deyişle, bir topluluğun ulus olabilmesi, kültürel ve siyasal birimlerin sınırlarının çakışmasına bağlıdır. Bu çakışma neticesinde devlet, kültürün koruyucusu olur ve böylece kişinin kimliği [aidiyet duyguları] soy, mülkiyet, ikamet gibi bağlamlarda değil; ulusal kültüre katılım bağlamında şekillenir. Bu katılımı kişi yurttaş haline gelir (Gellner, 2012: 49-50).

Ulus haline gelmiş olmayı ifade eden siyasal ve kültürel birimlerin çakışması, merkezileşmiş bir kamusal ve türdeş eğitim ile mümkündür. Zira eğitim, yani okur-yazarlık bir taraftan kültürel ve düşünsel bir birikimin yaratılması ve bu birikimin merkezileşmesi, öte yandan “kültürel ve dilsel birliğin” korunması gibi hususlarda temel bir role sahiptir (Gellner, 2008: 80, 147-148). Bu temel rol nedeniyle modern toplum, tüm bireylerin eğitim sürecinden geçirilmesi esasına dayanır. Zira modern toplum, artık alt-toplulukların kendi kendisini yeniden üretiminin (sosyalleşme) sona ermesi, bu yeniden üretimin merkezileşmesi esasına dayanır.

Toplumun yeniden üretilmesinin merkezileşmesi, kamusal ve türdeş bir kültürün üretilmesi anlamına gelir ve Gellner’e (2008: 117) göre, kültürel türdeşleşme, ulusçuluk olarak tezahür etmiştir. Ulusu inşa eden ise ulusçuluk ideolojisidir. Dolayısıyla ulusçuluğun, ulusu inşa ederken Gellner’in kuramının merkezinde yer alan “kültür” ile nasıl bir ilişki kurduğu sorusu önem kazanmaktadır.

Gellner’e göre ulusçuluk, tarihsel mirasın oluşturduğu kültürü dönüştürür. Bu süreç içinde ölü diller tekrar canlı hale getirilir,

“gelenek icat edilir”, kadim geçmişten (altın çağ) birtakım saf niteliklere göndermede bulunulur (Gellner, 2008: 138). Dolayısıyla ulusçuluk, kültürel üretim üzerinden ulusu inşa eder. Bu haliyle ulusçuluk, doğal olarak hem kültürün üreticisi hem de koruyucusu konumundadır. Fakat Gellner’e (2008: 139) göre ulusçuluğun korumak istediği ya da canlandırmak istediği kültür, “folk” kültürden ziyade çoğunlukla kendi icadıdır ya da tanınmayacak düzeyde değişime uğratılmıştır.

İster yeni bir icat, isterse tanınmayacak düzeyde değiştirilmiş olsun “ortak kültür”, Gellner için ulus olabilmenin temel koşuludur. Daha açık bir ifadeyle bir topluluk; ortak bir düşünce, işaret, çağrışım ve davranış tarzını kapsayan “ortak bir kültüre” sahip olarak ulus haline gelebilir. “Ortak kültürün” yanında topluluk üyelerinin birbirilerini aynı ulusun üyeleri olarak kabul etmeleri de gerekmektedir. Zira bu “kabul”, “dayanışmanın” koşuludur. Dolayısıyla Gellner’e göre ulus; ortak inanç, işaret, sadakat ve dayanışma ile var olabilen bir toplumsal yapılanmadır (Gellner, 2008: 78).

Gellner’in kuramsallaştırması bağlamında yukarıda daha çok ulus olma durumunun betimlenmesi görülmektedir. Bu nedenle, “kültürel ve siyasal birimlerin çakışmasının, başka bir deyişle uluslaşmanın sosyolojik dinamiklerinin neler olduğu” sorusunun da cevaplandırılması gerekmektedir. Gellner’e göre bu sorunun cevabı, sanayileşmedir (bkz. Gellner, 2008: 202). Zira Gellner’e (2008: 235) göre, sanayi toplumunda ekonominin hem merkezileşmiş bir kültüre hem de merkezi bir devletin varlığına ihtiyacı vardır. Çünkü Gellner’e (2008: 221) göre sanayi toplumunda “ekonomi, artık katılımcıları arasında ve onlarla da yönetim arasında yaygın ve kesin bir iletişime ihtiyaç duymaktadır.” Zira sanayi toplumunun yarattığı işbölümü ve çalışma ilişkileri toplumsal yeniden üretimin merkezi bir hal almasını zorunlu kılmaktadır. Başka bir deyişle sanayi toplumunun

sahip olduğu çalışma ilişkileri, “ortak ve standartlaştırılmış” bir iletişim sistemini gerektirmektedir. Bu ise toplumsal yeniden üretimin, dolayısıyla eğitim sürecinin merkezileşmesini zorunlu hale getirmektedir (Gellner, 2008: 108-111). Dolayısıyla Gellner (2008: 113), modern toplumun (ulusun) temel karakteristiğini oluşturan okur-yazarlığın merkezileşmesini ve kamusalılık kazanmasını, sanayileşmeyle açıklamaktadır. Toplumun bu şekilde merkezileşmiş bir eğitim aracılığıyla yeniden üretilmesi, Gellner’e göre ulusçuluk çağında olunmasının nedenini oluşturmaktadır (2008: 116). Özetlersek, Gellner’e göre sanayileşme, eğitimin merkezileşmesi ve uluslaşma arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Ona göre toplumsal koşullar sadece küçük bir seçkin gruba değil de, toplumun tümü için merkezi ve standartlaşmış bir “yüksek kültür” sağlar hale geldiği ve bu süreç sınırları iyice belirlenmiş bir eğitim sistemi tarafından desteklenir hale geldiği takdirde insanların kendilerini özdeşleştirdikleri “tek bir birime” varılır. Başka bir deyişle bu koşullar sağlandığı takdirde bir uluslaşma durumundan bahsedilebilir (bkz. Gellner, 2008: 137).

1.3. Ön-ulusal Bağlam/Geleneğin İcadı: Eric J. Hobsbawm

Hobsbawm, Gellner’in yaklaşımını benimsediğini belirterek, ulusların ulusçuluğun ürünü olduğunu ifade eder. Ona göre ulus, ancak modern bir ulus-devletle ilişkilendirildiğinde anlam kazanır (Hobsbawm, 2006b: 24).

Hobsbawm’a göre, ulus, “kolektif egemenlikleri kendilerinin politik ifadesi olan bir devlette somutlaşan bir yurttaşlar topluluğudur” (Hobsbawm, 2006b: 34, 35). Toplulukların yurttaşlar topluluğu oluşturabilmeleri ise yönetimin ve hukukun standart bir nitelik kazanmasına ve ulusal bir eğitim sisteminin varlığına bağlıdır. (Hobsbawm, 2006c: 307). Bu bağlamda Hobsbawm, ulusu, belirli bir ulus-devletin sınırları (teritoryal) içinde siyasal olarak örgütlenmiş, standartlaşmış bir yönetim sistemine, herkes

için aynı eşitlikte geçerli olan standartlaşmış bir hukuk sistemine ve standartlaşmış bir ulusal eğitim sistemine sahip insan topluluğu şeklinde tanımlamaktadır. Farklı alanlarda gelişen bu “standartlaşma” durumunun, doğal olarak bir tür türdeşleşmeyi de beraberinde getirmesi beklenir. Hobsbawm, uluslaşmayla beraber gelişen bu türdeşleşmeyle ekonomik ve teknolojik gelişmeler arasında bir ilişkinin bulunduğunu düşünmektedir. Ona göre, gerek ekonomik ve teknolojik gelişmelerin, gerekse de geniş bir “yurttaş” topluluğunu yönetmenin bir gerekliliği olarak, “yazılı” bir “ulusal dil” aracılığıyla yurttaşlar topluluğunun türdeşleşmesi gerekmektedir. Bu ise Hobsbawm’a göre okur-yazarlığın kamusal bir nitelik kazanması ve kitlesel bir ortaöğretimin neredeyse zorunlu hale gelmesini gerektirmektedir (Hobsbawm, 2006b: 117).

Hobsbawm’ın ulus ve ulusçuluk analizinin merkezinde “ön-ulusal bağlam” ve “icat edilmiş gelenek” terimleri yer almaktadır. “Ön-ulusal bağlam” terimi, ulusun modern dönem öncesi kökenlerine odaklanır. “Ortak dil”, “etnik köken”, “din” ve bir “siyasal birime aidiyet” (eski krallıklar gibi), ön-ulusal bağlamlar olarak ele alınır. Hobsbawm’a göre modern öncesi dönemden beri varlığını sürdüren bu ön-ulusal bağlamlarla uluslaşma arasında zorunlu bir ilişki bulunmamaktadır. Zira ön-ulusal bağlamlardan bir ulus inşa etmemiş örneklerin var olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla ön-ulusal bağlamlarla uluslaşma arasındaki ilişki, olumsal bir nitelik taşımaktadır. Fakat her ne kadar bu ön-ulusal bağlamlarla uluslaşma arasında zorunlu bir ilişki bulunmasa da bu bağlamların uluslaşma süreçlerinde belirleyici oldukları da tarihsel bir gerçektir (Hobsbawm, 2006b: 70, 83, 89, 94, 97).

Hobsbawm’ın, ön-ulusal bağlamlar olarak belirlediği kimlik oluşturuıcı unsurlardan biri, “dil”dir. Dil, “bizi” “onlardan”, “bizim” dilimizi konuşmayan, dolayısıyla “başka” bir dili konuşanlardan ayırma noktasında önemli bir yere sahiptir. Bu durum, bir dili konuşanların, “komşularından” farklı bir kültürle özdeşleşmelerini

sağlayıcı bir nitelik taşır. Bu nedenle dil, daha sonra gelişecek ulusçuluğun ve ulusun ön-ulusal kökenini oluşturmada önemli işlevler üstlenebilir; nitekim tarihsel olarak bakıldığında dilin işlevsel bir ön-ulusal bağlam oluşturduğu uluslaşma örnekleri görülmektedir (Hobsbawm, 2006b: 70-72, 77, 80). Bir ön-ulusal bağlam olarak dil ile ulusal dil arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Buradaki temel ayrım, “kendiliğindenlik” ve “inşa edilmişlik” noktasında kendisini göstermektedir. Bu ise dilin yazılı dil niteliği kazanıp kazanmadığıyla doğrudan ilgilidir. Hobsbawm’a göre ulusal diller, yarı yapay ve icat edilmiş niteliktedirler. Daha açık bir ifadeyle ulusal dil, fiilen konuşulan ve parçalılık arz eden dilden standartlaştırılmış bir dil inşa etme girişimleri sonucunda ortaya çıkan dildir (Hobsbawm, 2006b: 73). Standartlaşmış bir dilin ise matbaa ve kitlesel eğitim olmadan gelişebilmesi mümkün değildir (Hobsbawm, 2006b: 25). Bu bağlamda “yazı dili” haline gelmeyen bir dilin standart bir iletişim dili haline gelmesi, dolayısıyla da “ulusal dil” haline gelmesi mümkün değildir. Zira yazılı olmayan diller, iletişim kurma noktasında değişik zorluk ve kolaylık düzeyine sahip yerel ölçekteki ağız ve lehçelerdir ve bu diller, belirli bir siyasal birimin sınırlarıyla çakışan bir standartlılığa sahip değildirler. Bu nedenle Hobsbawm’a göre, “ilköğretim çağından” önce bir ulusal dilden bahsedilemez (2006b: 71-72). Bu bağlamda bir dilin ulusal dil niteliği kazanmasıyla yazılı dil olması arasında “zorunlu” bir ilişki bulunmaktadır. Böyle bir zorunlu ilişki olduğu için de Hobsbawm’a (2008: 151) göre, dilin ders kitaplarının ve gazetelerin yazımında ya da resmi amaçlarla kullanılır hale gelmesi, “ulusal evrim” açısından, başka bir deyişle uluslaşma açısından hayati bir öneme sahiptir.

Hobsbawm’ın ön-ulusal bağlamlardan biri olarak kabul ettiği “etnik köken”, bir insan topluluğunun kendileri için “karakteristik özelliklerin” temeli olarak kabul ettikleri “ortak soy” ve “ortak köken” ile ilişkilidir. Dolayısıyla etnik kökeni, “biz” ve “onlar” ayrımının

oluşması bağlamında rol oynayabilecek bir ön-ulusal bağlam olarak değerlendirmek mümkündür (Hobsbawm, 2006b: 83-87).

Hobsbawm'ın ön-ulusal bağlam olarak kategorize ettiği bir diğer unsur, “din”dir. Hobsbawm'a göre her ne kadar modern ulusçuluk, dini ulusun üyeleri üzerinde etkili olabilecek bir “meydan okuyucu” olarak görüp, dine karşı ihtiyatlı bir tutum içinde olsa da din, modern ulusçuluk için “paradoksal bir çimento” niteliğindedir. Zira “biz” ve “onlar” ayrımının oluşmasında gerek genel olarak dinin gerekse de din içi mezhepsel farklılıkların rolü olabilmektedir. Arap ulusçuluğunun İslamiyet'le özdeşleşmesi, Museviliğin belirli bir insan topluluğunu kapsamaması, ulusal kimliğin oluşması bağlamında Litvanya'da Katolikliğin ve İran'da Şiiliğin önemli bir yerinin olması gibi örnekler, dinin ve din içi mezhepsel farklılıkların uluslaşma sürecinde etkili bir ön-ulusal bağlam olduğunu gösteren örneklerdir (Hobsbawm, 2006b: 89-91).

Son olarak Hobsbawm'ın ön-ulusal bağlam olarak kategorize ettiği ve en belirleyici özelliğe sahip olduğunu belirttiği unsur, “bir siyasal birime duyulan aidiyet”tir. Hobsbawm'a göre “en güçlü ön-ulusal çimento”, halk ile devletin birlikte anılmasını, başka bir deyişle halk-devlet birliğini ifade eden “tarihsel ulus”tur. Zira ona göre “tarihsel bir devletin üyesi olmak, sıradan insanların bilincinde doğrudan ön-ulusçuluk yaratabilir. Nitekim tarihsel olarak bakıldığında bunun örnekleriyle karşılaşılmaktadır (bkz. Hobsbawm, 2006b: 94-97).

Hobsbawm'ın ulus ve ulusçuluk analizindeki diğer önemli terim, yukarıda da bahsedildiği gibi “icat edilmiş gelenek” terimidir. Terim, hem inşa edilmiş (siyasal) “kurumsal” gelenekleri hem de belirli bir zaman diliminde gelişmiş ve “hızla yerleşmiş” gelenekleri kapsamaktadır. Örneğin Kraliyet Noel yayını kurumsal nitelikli bir icat edilmiş gelenekken, futbol finallerinde gelişen pratikler “hızla yerleşen” icat edilmiş gelenekler kategorisine girer. Hobsbawm, terimi şu şekilde tanımlamaktadır: “*İcat edilmiş gelenek, alenen ya*

da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değer ve davranış normlarını aşılamaaya çalışan pratikler kümesidir” (Hobsbawm, 2006a: 2).

Hobsbawm’a göre “siyasal nitelikli icat edilmiş gelenekler”, toplumsal ve siyasal dönüşümler neticesinde bir ihtiyaç olarak gelişmişlerdir. Örneğin sanayi devrimi öncesine ait yaşam biçimlerinin Devrim sonrasına uyarlanması zordur. Bu zorluğun doğurduğu boşluğu “icat edilmiş gelenekler” doldurur (Hobsbawm, 2006a: 10, 15). Zira toplumsal dönüşüm, eski toplumsal ve siyasal hiyerarşik ilişkileri ve yönetim biçimini uygulanamaz hale getirmiştir. Bu durum, yeni bir yönetim anlayışının geliştirilmesini ve yeni sadakat bağlarının oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. Başka bir deyişle bir meşruiyet sorunu ortaya çıkmıştır. İşte siyasal nitelikli icat edilmiş gelenekler, bu zorunluluğun bir ürünü olarak “siyasal hedefleri” olan ve kurumlarca geliştirilmiş icat edilmiş geleneklerdir (Hobsbawm, 2006c: 306-308). Örneğin “ulusun antikliğini” bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Ulus, antikitide kök salmış kadar eski ve “doğal” cemaatler olduğu, başka bir deyişle “kurgusal” olmadığı iddiasındadır. Bu iddianın kendisi bir kurgudur. Modern ulusu meydana getiren çoğu şey böylesi kurgulara dayandığı için, yani icat edilmiş sembol ve söylemlerle ilişkili olduğu için “geleneğin icadı” terimi olmadan ulus olgusunu tam olarak anlamak zordur (Hobsbawm, 2006a: 17-18).

1.4. Hayali Cemaatler: Benedict Anderson

Anderson’a (2007: 20) göre ulus, hayali bir siyasal topluluktur. Hayalidir; çünkü üyeleri birbirini tanımaz, diğerleri hakkında hiçbir şey iştmez. Buna rağmen de her birinin zihninde “toplamlarının hayali”, varlığını korur.

Anderson (2007: 21-22), ulusun *sınırlı, egemen* ve bir *topluluk* (*cemaat*) şeklinde hayal edildiğini ifade eder. Ulus, *sınırlı* şekilde hayal edilir; çünkü hiçbir ulus, kendisini tüm insanlıkla özdeş saymaz. Dolayısıyla “başkalarını” dışarıda bırakır. Ulus, *egemen* şekilde hayal edilir, çünkü Aydınlanma ve Fransız Devrimi’nin de etkisiyle hiyerarşik hanedanlıkların çözüldüğü dönemin ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla insanlar, ilahi bir güce tabii olacaklarsa da aracsız tabii olacaklardı. Bu ise egemen devlet şeklinde somutluk kazanmıştır. Ulus, *cemaat* şeklinde hayal edilir; çünkü fiili eşitsizlik ve sömürü ilişkilerine rağmen ulus, “derin ve yatay bir yoldaşlık” şeklinde tasavvur edilir. Hatta ulus, “gerektiğinde” uğruna ölüme gidilmeye hazır bir “kardeşlik” olarak tasavvur edilir.

Anderson (2007: 51), ulusçuluğun kültürel kökenlerinin “din”, “hanedanlık” ve “zaman tasavvuru” şeklinde üç kültürel tasavvurun dönüşümünde olduğunu savunmaktadır.

Anderson’a göre din, belirli bağlamlarda modern ulusçuluğun tohumlarını taşımaktadır. En başta ulusçulukla, dinsel kutsiyetçilik arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki, “meçhul asker mezar” ve “anıtlara” atfedilen kutsiyet ve bu atfın etkisiyle gerçekleştirilen ritüeller aracılığıyla somutluk kazanmaktadır. Öte yandan ulusçulukla dinin olayları, rastlantıları “mukadderat”la açıklaması arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Anderson’a göre Aydınlanmayla beraber dinin geri çekilmesi üzerine “ulus”, mukadderatın dünyevileşmesini ve sürmesini üstlenmiştir. Ulusun “ezeli” ve “ebedi” oluşu gibi. Bu özelliğiyle, Anderson, ulusçuluğun “rastlantıyı” “yazgıya” dönüştürdüğünü, dolayısıyla mukadderatı sürdürdüğünü düşünmektedir (Anderson, 2007: 23-25). Ulusun ve ulusçuluğun kültürel kökenleri bağlamında dinin bir başka rolü, Avrupa dışında gelişen keşiflerin de etkisiyle “biz” algısının oluşması hususunda kendisini göstermektedir. Anderson’a göre “bizim dinimiz” ve “bizim olan” bu dinin “en doğru” olarak kabul

edilmesinde “modern ulusçuluğun dilini haber veren imanın bölgeselleşmesi olgusunun tohumları” bulunmaktadır (Anderson, 2007: 30-31). Son olarak Anderson’un, kuramında ulusçuluğun ve ulusun “din” ile belki de en önemli ilişkisi, “kutsal bir yazı diline sahip hayali cemaatler” olma bağlamında kendisini göstermektedir. Anderson’a göre “[b]üyük klasik cemaatlerin hepsi, [dinsel cemaat] kutsal bir dil aracılığıyla dünya ötesi bir iktidar düzlemiyle kurdukları ilişkiden ötürü, kendilerinin kozmosun merkezinde durdukları tasarımına sahiptirler.” Anderson, söz konusu tasarımın temelinde “kutsal bir yazı dilinin” olduğunu belirtmektedir. Ulus öncesi döneme ait bu kutsal dillerin (Latince gibi), geri plana itilmesiyle, başka bir deyişle halk tarafından konuşulan dillerin yazı dili olarak yükselmeye başlamasıyla beraber, kutsal bir dille bütünleşen cemaatler parçalanma, çoğullaşma ve bölgeselleşme sürecine girmişlerdir (Anderson, 2007: 27, 32-33). Dolayısıyla Anderson’a göre, çoğullaşma ve bölgeselleşme, başka bir deyişle “ulusal olanın” gelişmeye başlaması ve böylece başka bir ölçekte bir “cemaatin hayal edilebilmesinde” “yazı dilinin” önemli bir yeri bulunmaktadır. Özetle, Anderson, ulus ve ulusçuluk olgularının gelişmesiyle dinin, keşiflerin ve yerel dillerin yazı dili şeklinde yükselmesinin etkisiyle geri plana itilmeye başlanması arasında önemli bir ilişkinin olduğunu ve bu geri plana itilmeyle beraber, ulusçuluğun dinde bulunan birtakım algı ve pratikleri dünyevileştirdiğini ifade etmektedir.

Anderson, ulusçuluğun, dolayısıyla da ulusun kültürel kökenlerinin bulunduğunu belirttiği “hanedanlık” üzerinde fazla durmamaktadır. Burada üzerinde durulan temel mesele, “meşruiyet” meselesidir. Bu bağlamda Anderson, (eseri kapsamında üzerinde durulmasını gerek görmediği nedenlerden dolayı) 17. yüzyılda hanedanlıkların meşruiyetlerinin Batı Avrupa’da aşınmaya başladığını ve Fransız Devrimiyle beraber bu

aşınmanın daha belirgin hale gelmeye başladığını ve farklı bir meşruiyet anlayışının doğmaya başladığını, başka bir deyişle ulusal “payandalara” dayalı bir meşruiyet şeklinin doğmaya başladığını belirtmekle yetinmektedir (Anderson, 2007: 35-36).

Anderson, ulusçuluğun kültürel kökenlerinin, dinin ve hanedanlık sisteminin geri plana itilmeye başlaması arasındaki ilişkiye değindikten sonra, bu şekilde bir ilişkinin ulusun tasavvur edilmesini sağlamasının beklenmesinin “dar görüşlülük” olacağını belirtir. Bu noktada Anderson, ulusun tasavvur edilmesinde en çok katkısı olduğunu düşündüğü ve aynı zamanda dinin ve hanedanlık sisteminin inişe geçmesinin de nedeni olan “dünyayı kavrama tarzında” gelişen “köklü” değişimin hesaba katılması gerektiğinin altını çizmektedir. Anderson, farklı zamanlarda “dünyayı farklı kavrama” durumunu, “zaman tasavvurları” şeklinde tanımlamaktadır (Anderson, 2007: 37). Buna göre günümüzün eşzamanlılığı ile ortaçağa ait eşzamanlılık arasında derin farklar bulunmaktadır. Ortaçağa ait eşzamanlılık tasavvurunda zamanın ayrışması söz konusu değildir. Daha açık bir ifadeyle geçmiş-bugün-gelecek iç içe, “anlık bir şimdi” şeklinde tasavvur edilmektedir. “Bakire Meryem’in 1. yüzyıl kıyafetleri içinde değil de Toskana’lı bir tüccar kızı” şeklinde resmedilmesi ya da “İshak’ın kurban edilmesinin İsa’nın kendisini feda etmesinin” habercisi olarak yorumlanması gibi. Fakat pozitif bilimlerin gelişmesinin de etkisiyle bu zaman tasavvuru, günümüzde değişmiştir. Anderson, Ortaçağa ait olan “zaman boyunca eşzamanlılık” kavrayışının yerini, “türdeş ve içi boş zaman” tasavvurunun aldığını belirtmektedir. Burada eşzamanlılık tasavvuru, zamanın ayrışması esasına dayalı olup, “takvim” ve “saat” ile ölçülebilen çakışmalar şeklinde gelişmektedir. Anderson, zaman tasavvurundaki bu değişimin, ulusun bir cemaat olarak hayal edilebilmesi için temel öneme sahip olduğuna, roman ve gazetenin yapılarını inceleyerek somutluk kazandırmaya çalışmaktadır (Anderson, 2007: 37-39).

Anderson’a göre roman, “türdeş ve içi boş olan bir zaman” içinde bir eşzamanlılık sunmaktadır. Zira bir roman içinde “takvimi” ve “saati” belli olan bir şekilde eşzamanlı olarak farklı yerlerde farklı faaliyetlerle meşgul olan ve birbirinin varlığının farkında olmayan, hatta birbiriyle tanışmayan farklı kahramanlar, bu farkında olmama ve tanışmama durumuna rağmen bir topluluğun içinde kurgulanmaktadır. Anderson, bu şekilde bir kurguyu, “türdeş ve içi boş bir zaman”da bir takvime göre ilerleyen “sosyolojik organizma” fikrinin gelişmesiyle ilişkilendirmekte ve bir takvime göre ilerleyen “sosyolojik organizma” fikriyle ulusun bir cemaat olarak hayal edilmesinin birbirine benzer olduğunu belirtmektedir (bkz. Anderson, 2007: 39-41).

Anderson’un ulusların nasıl bir cemaat olarak hayal edildiğine somutluk kazandırma çabasının bir diğer aracı, yukarıda da bahsedildiği gibi “gazete”dir. Bu çaba sürecinde Anderson, gazeteyi iki bağlamda ele alır. İlk gazete, farklı coğrafyalarda meydana gelen ve birbirinden son derece kopuk olayları sayfalarına taşır. Bu taşıma, belirli bir takvim içinde geliştiği için, gazete söz konusu kopuk olaylar arasında hayali bir bağ kurmuş olur. Burada can alıcı öneme sahip olan öge, takvimdir. Zira takvim, zamanın ilerlediğinin bir habercisi niteliğindedir. İlerleyen bir zaman tasavvuru olduğu sürece, gazetede haber olan ve bir süre sonra haber olmamaya başlayan bir coğrafyanın yok olmadığı, yerinde durduğu ve sessizce bir ilerleme içinde olduğu garanti altına alınmış olacaktır (bkz. Anderson, 2007: 47-48). Ulusların anonim yapısı içinde tanınmayan “diğerlerinin” varlığından emin olunması gibi.

Ulusların bir cemaat şeklinde nasıl hayal edildikleri bağlamında gazetenin ikinci özelliği, belirli bir gün içinde, hatta belirli bir saat aralığı içinde kitlesel bir ayini andırır şekilde eşzamanlı olarak tüketilmesidir. İnsanlar bu ayinin doğrudan şahidi olmasalar da, ayinin yerine getirildiğinden emindirler. Bu durum, Anderson’a göre

bir takvime bağılı “hayali bir cemaat” için iyi bir örnektir. Anderson’a göre gazetenin kitlesel tüketimi sürecinde birbirini hiç tanımayan farklı kişiler, birbirinden habersiz bir şekilde aynı gazetenin tüketicisi konumundadırlar. Anderson, bu durumu, hayali olanın gerçek dünyada kök salması şeklinde ifade etmektedir. Böylece “...kurgu, gerçekliğe sessizce ve sürekli bir biçimde sızar; böylelikle de modern ulusların ayırt edici özelliği olan topluluk için anonimleşmeye duyulan güveni yaratmış olur” (Anderson, 2007: 50-51).

Özetlersek, ekonomik ve sosyal dönüşümlerin de etkisiyle dinin, hanedanlık sisteminin inişe geçtiği ve inişe geçmeyle doğrudan bağlantılı olan zaman tasavvurunun değişmeye başlaması, Anderson’a göre “kozmooloji” ile “tarihin” birbirinden kati surette ayrılmasını beraberinde getirmiştir. Bu ayrılığın yarattığı boşluğun doldurulabilmesi içinse “kardeşliğin”, “iktidarın” ve “zamanın” farklı referanslarla birbirine bağlanması gerekmektedir. İşte ulus, bu “bağlama” işlevini üstlenmek üzere, söz konusu gerekliliğin bir sonucu olarak gelişmiştir (Anderson, 2007: 51).

Bu noktada Anderson, ulus ve ulusçuluk kuramında hayati bir öneme sahip olan “kapitalist yayıncılığı”, analizine dahil etmektedir. Ona göre bu sürecin taşıyıcısı ve tetikleyicisi olma bağlamında kapitalist yayıncılığın öncü bir rolü bulunmaktadır. Zira kapitalist yayıncılık, insanların kendilerini başkalarıyla farklı bir tarzda ilişkilendirmelerini sağlamıştır (Anderson, 2007: 51-52).

Özellikle 1500’lü yıllardan itibaren kitap basımında, önceki dönemlere kıyasla olağanüstü bir artış boy göstermiştir. Bu gelişmeler, kapitalist pazar içindeki yerini almak isteyen yayınevlerinin uluslararasılaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu yayınevlerinin amacı, kar etmek olduğu için yayınevleri, olabildiğince geniş kesimlere hitap edecek yapıtlar ortaya koyma çabası içinde olmuşlardır. Bu nedenle bu yayınevlerinin dar bir kesimin tekelinde olan Latinceyle yetinmeleri düşünülemezdi. Bu

durum, yayınevlerini “halk dillerinde” giderek daha çok kitap basmaya yöneltmeye başlamıştır (Anderson, 2007: 52-54). Kapitalist yayıncılık, Hristiyanlık öncesi döneme ait edebiyatı canlandırma çabası, başarılı olmasını büyük ölçüde geniş bir kesime hitap eden yazılı materyallere borçlu olan Reform hareketinin gelişmesindeki etkisi ve halk dillerinin merkezi yönetsel diller olmasındaki etkisi gibi üç bağlamda halk dillerinin yaygınlaşmasında “devrimci” bir etki yaratmıştır. İlk iki etki doğrudan kapitalist yayıncılıkla beraber gelişmiştir. Üçüncü etki, kapitalist yayıncılıktan önce gelişmekle beraber, ortaya çıkışından sonra ondan etkilenmiştir (Anderson, 2007: 54-56).

Kapitalist yayıncılığın halk diline yönelmesi, her lehçede yayın yapması anlamına gelmez. Zira böyle bir durum, kapitalist yayıncılığın büyümesi, başka bir deyişle kar etmesi açısından tercih edilebilir değildir. Bu nedenle kapitalist yayıncılık, çeşitli lehçeleri, belirli sınırlar içinde “derleyerek” yayın dili haline getirmiş ve piyasa aracılığıyla bu yayın dillerinin yayılmasını sağlamıştır.

Kapitalist yayıncılık aracılığıyla yaygınlaşan bu yayın dilleri, “Latince’nin altında; fakat sözlü halk dillerinin üstünde”, insanların kendilerini “aynı” dil alanı içinde görmelerini sağlayan “birleşik” bir iletişim dilinin gelişmesini sağlamak; ulusun “kadimliğinin” inşa edilmesinde rolü olan standartlaştırılmış bir dilin gelişmesini sağlamak ve daha önceki yönetsel halk dillerinden farklı bir iktidar dilinin gelişmesini sağlamak şeklinde, “ulusal bilincin” gelişmesini üç yoldan etkilemişlerdir (Anderson, 2007: 59-61). Ulusal bilincin gelişmesinde önemli bir yeri bulunan halk dili etrafında gelişen bu “birlikte” ise, Anderson’a göre 19. yüzyılda okur-yazarlığın artışı, ticaret, sanayi ve iletişim alanındaki gelişmeler ve devlet aygıtlarının büyümesi gibi gelişmelerin güçlü bir rolü bulunmaktadır. Başka bir deyişle halk dili etrafında gelişen “birlikte” dönemin toplumsal ve siyasal gelişmelerinin büyük bir etkisi bulunmaktadır (bkz. Anderson, 2007: 94).

Bir kuramsal yaklaşımın “ilgili” alandaki her gelişmeyi –farklı coğrafyalar ve toplumsal değişimin “özgünlüğü” de göz önünde bulundurulduğunda- açıklayabilmesi düşünülemez. Bu, hem kuramsal yaklaşımların belirli unsurları odağa alması, hem de toplumun dinamik bir yapıya sahip olması nedeniyle böyledir. Bu nedenle kuramsal yaklaşımlar da bazı temel hareket noktaları değişmemekle beraber, dinamik bir niteliğe sahiptirler. Dolayısıyla ulus literatürüne damga vuran ve yukarıda anılan kuramsal yaklaşımların da eleştiri konusu yapılabilecek yönlerinin bulunması doğaldır. En başta anılan yaklaşımların hepsi, ulusal kimliğin gelişebilmesi açısından hayati bir öneme sahip olan “anonimliğin” gelişmesinde “kır-kent çelişkisini”, dolayısıyla üreticilerin üretimin zorunlu koşullarından koparılmasını dikkate almadıkları için eleştirilebilir. Yine yaklaşımların hepsi, uluslaşma sürecinin bir “mekan üretimi” boyutunun olduğunu dikkate almadıkları için eleştirilebilir.

Ayrıca her kuramsal yaklaşım belirli yönleriyle eleştirilebilir (temel eleştiriler için bkz. Özkırımlı, 2009). Örneğin İngiltere, Fransa, Almanya’daki uluslaşma süreçleri arasında belirgin farklılıklar varken, Smith’in Batılı model Doğulu model gibi “büyük” kavramlar kullanması; Doğulu modelde uluslaşma sürecine geçişte devlete dolaylı bir rol biçip entelijensiyayı ön plana çıkarırken, bir siyasal irade olmadan entelijensiyanın “yerelliğin seferber edilmesini” nasıl sağlayabileceğini açıklamaması eleştirilebilir. Gellner, “yüksek kültürün kamusallaşmasını” odağa alırken ulusal sembollerin etkisi üzerinde durmadığı için eleştirilebilir. Ulusçuluk akımının “tarihsel devletleri” parçaladığı halde Hobsbawm’ın, bir ön-ulusal bağlam olarak “tarihsel bir devletin üyeliğinden” en belirleyici etken şeklinde bahsetmesi eleştirilebilir. Anderson, ulusun tasavvur edilmesinde en büyük katkıya sahip olduğunu düşündüğü “dünyayı kavrama tarzında

gelişen “köklü” değişimin” nedenlerine değinmediği için eleştirilebilir.

Fakat daha önce de belirtildiği gibi farklı kuramsal yaklaşımlar, farklı unsurları odağa almaktadır. Bu bağlamda yukarıda anılan kuramsal yaklaşımların, belirli alanlarda değişik düzeylerde bir açıklayıcı kapasiteye sahip olması doğaldır. Bunun yanında anılan kuramsal yaklaşımların birbirini tamamlayıcı bir şekilde sentezlenmesi de mümkündür. Örneğin Smith’in öne çıkardığı sembolizm, bazen Hobsbawm’ın bahsettiği “geleneğin icadına” tekabül etmektedir; bazen de “geleneğin icadı” için “malzeme” niteliği taşımaktadır. Sembollerin dolaşıma sokulmasının bir ifadesi olarak “geleneğin icadı” ise Gellner’in bahsettiği siyasal birim ile kültürel birimin sınırlarının çakışmasında taşıyıcı bir niteliğe sahiptir. Siyasal birim ile kültürel birimin sınırlarının çakışması ise Anderson’un ifadesiyle, ulusun bir “cemaat olarak hayal edilebilmesinin” dinamiğini oluşturmaktadır. Zira siyasal birimin ve kültürel birimin sınırları çakıştığı için ulus bir “cemaat” şeklinde hayal edilebilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada ulus olgusunua dair yukarıda anılan kuramsal yaklaşımlardan bazen tek başına, bazen de bir sentez şeklinde yararlanılacaktır.

Bu çalışmada, ulus inşası sürecinde belediyelerin rolü araştırıldığı için ulus olgusunun kuramsal tartışmasının yanında yerel yönetim olgusunun kuramsal tartışmasının da ortaya konması gerekmektedir. Zira merkez-yerel ilişkileri bağlamında merkezi siyasetin yerelde icra edilmesi sürecinin nasıl geliştiğinin açıklanabilmesi açısından yerel yönetim olgusuna dair yapılan tartışmaların nasıl bir çerçeve sunduğu önem arz etmektedir.

2. Yerel Yönetim Olgusuna Dair Tartışmalar

Sosyal, siyasal ve ekonomik gereksinimler olmadan herhangi bir kurum ya da kuruluşun var olabilmesi düşünülemez. Bu bağlamda yerel yönetim kurumlarının tarih sahnesine çıkmasında belirleyici

olan birtakım toplumsal dinamiklerin bulunması gerekmektedir. Pirenne, yerel yönetimlerin (belediyelerin) tarih sahnesine çıkışını Ortaçağa dayandırır. Ona göre 10. yüzyıldan itibaren Avrupa ticaretinde bir canlanma görülmeye başlar (Pirenne, 2011: 64). Ticaretteki bu canlanma, bir kentli tüccar orta sınıfın yükselişini de beraberinde getirir. Dolayısıyla ticaret burjuvazisi, tarihsel rolünü oynamak üzere tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır.

Tüccarlar için, ekonomik etkinliklerini sürdürebilmeleri açısından “özgürlük” ve “güvenlik” elzem nitelikteydi. Zira özgürlük olmadan iş için gidip gelmelerin, mal satışının olması zorlaşacaktır. Bu nedenle ticaret burjuvazisi için toplumsal adetlere dayanan geleneksel hukukun güven verici olması olanaksızdı. 12. yüzyılda olgunlaşan bu koşulların sonucunda tüccarlar tarafından seçilen hakemlerden oluşan bir yargı sistemi ortaya çıktı. Böylece ticaret burjuvazisi “yargısal özerklik” kazanmış oldu. Güvenlik olmadan ise ticari eşyaların korunması zorlaşacaktır. Çünkü ticari malların yağmacılardan korunması gerekmektedir. Bu gereklilik, kale duvarlarının yapımını beraberinde getirmiştir. Kale duvarlarının yapımı ve sağlamlaştırılmasının doğurduğu masraflar kent halkından toplanmıştır. Böylece kentin ortak yararı çerçevesinde bir vergilendirme sistemi geliştirilmiş oldu. İşte bu vergileri tayin etmek ve toplamak gibi faaliyetlerin yanında yol, köprü, pazar yerlerinin yapımı, gıda maddelerinin denetimi gibi ihtiyaçları karşılamak üzere İtalya ve Provans’ta konsoslosluk ve yüksek memur meclisleri, Fransa’da jüri üyeleri ve İngiltere’de belediye meclis üyelerinin seçilmesi bir zorunluluk haline gelmeye başlamıştır (Pirenne, 2010: 63-66). Dolayısıyla 12. yüzyıldaki gelişmelerle birlikte kendi kaynaklarını, kendi karar verme mekanizmaları aracılığıyla kullanabilen mali ve yönetsel özerkliğe sahip olan kentler doğmaya başlamıştır (Ortaylı, 2000: 1). Böylece belediyelerin ilkel halini temsil eden ve bir kurul tarafından yönetilen ortaçağ komün kentleri, tarih sahnesine çıkmaya

başlamıştır. Bugünkü belediye yapılanmasına daha benzer şekilde belediye başkanlarının ortaya çıkışı ise biraz daha merkezileşmenin ve daha bağımsız bir güç olmanın gereksinim haline gelmeye başladığı 13. yüzyıla rastlamaktadır (Pirenne, 2011: 150-151).

Merkezi iktidarların güçlenmeye başladığı erken modern dönemde yerel yönetimlerin, Ortaçağdaki özerkliklerini yitirerek, daha çok merkezin etki alanına girmeye başladıkları görülmekteyse de (bkz. Wickwar, 1970: 5-6), yerel yönetimlerin devlet sistemi içinde konumlandırılmaları, aşağıda da görüleceği gibi ancak 19. yüzyılda gerçekleşebilmiştir.

1789 Fransız Devrimi, Fransa’da feodalizmi yıkıp, burjuva merkezi iktidarın tesis edilmesi yönünde önemli bir dönüm noktası oldu. Ardından 1830 Devrimi ve bu Devrim’in etkisiyle 1832 İngiliz Reformu’yla burjuvazi, feodalizmi kesin bir yenilgiye uğratmayı başarmıştır (Güler, 2006: 83-84). Böylesi bir dönüşümün, “egemenlik” anlayışını, dolayısıyla da “yönetim sistemi” değiştirmemesi düşünülemez.

Yeni iktidar sahipleri için bir iç pazarın oluşturulması, temel öncelik niteliğindedir. Bu iç pazara cevap verebilecek yapılanma ise ulus-devlet şeklinde tezahür etmiştir (bkz. Hroch, 2011: 26). Ulus-devletle beraber egemenlik anlayışı, egemenliğin meşruiyeti ve ölçeği köklü bir şekilde değişmiştir. Oluşan bu merkezi gücün yereli “eski” haliyle bırakması, başka bir deyişle kendi ideolojisiyle uyumlu kılmaması ve dönüştürmemesi düşünülemez. Nitekim yeni iktidar sahipleri, aristokrasinin yereldeki etkisini bertaraf ederek, yerel yönetimleri kendi gayelerine uydurma yoluna gitmişlerdir (bkz. Güler, 2006: 86-87; Dreyfus, 2007: 174). Bu gayeler doğrultusunda 19. yüzyılda yerel yönetimler, isimleri ve çoğu zaman sınırları da dahil olmak üzere yukarıdan aşağıya, merkezin bir uzantısı olarak yeniden kurulmuşlardır. Böylece Batı’da modern

yerel yönetimler ortaya çıkmıştır (bkz. Jennings, 1947: 82-83; Ridley ve Blondel, 1964: 89-92).

Görüldüğü gibi yerel yönetimlerin yapısı, sınıfsal dinamiklerle doğrudan ilişkili olup dönemin egemenlik ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla yerel yönetimlerin egemenlik ilişkileri içerisinde analiz edilmesi gerekmektedir. Örneğin parçalı egemenlik anlayışının hakim olduğu modern öncesi dönemde yerel yönetimler, devletten bağımsız bir şekilde daha çok sivil alana aittirler. Zira bu dönemde merkez, yerelin nasıl yönetildiğiyle ilgili değildi (Tilly, 2001: 64). Fakat bu dönemdeki “sivillikten” hareketle modern yerel yönetimleri, devletin dışında konumlandırmak (Güler, 2006: 15), yerel yönetimler için bir tür “altın çağ miti” yaratma çabasıyla ilgilidir. Öte yandan yerel yönetimlerin tarihini, 19. yüzyılda modern egemenliğin tesis edilmesinin bir gerekliliği olarak merkezin uzantısı olacak şekilde oluşturulan modern yerel yönetimlerle başlatmak (bkz. Güler, 2006: 36, 45; Cockburn, 1977: 46-47), bir olgu olarak yerel yönetimleri ulus-devletle sınırlandırma çabasıyla ilgilidir. Oysa yukarıda da görüldüğü gibi kendi kaynaklarını, kendi karar verme mekanizmasını işleterek kullanan kentlere 19. yüzyıldan çok daha erken tarihlerde rastlanmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimlerin, tarihsel birikim rejimleriyle ve bu birikim rejimleri açısından işlevsellik arz eden egemenlik sistemleriyle ilişkili olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Farklı dönemlere ait siyaset felsefesi tartışmalarına bakıldığında egemenlik şekli ile yerel yönetimlere yaklaşım arasında güçlü bir ilişkinin bulunması (bkz. Wickwar, 1970: 2-9), bunu açıkça göstermektedir.

Yerel yönetimlere dair kuramsal tartışmalara bakıldığında genel olarak üç farklı yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar, “çoğulcu yaklaşım”, “Marksist yaklaşım” ve “Weberci yaklaşım” şeklindedir (bkz. Şengül, 2009: 70; Saunders, 1980: 14-15, 24-25).

Modern yerel yönetimler, devlet bütünü'nün bir bileşeni oldukları için doğal olarak yerel yönetimlere dair bu farklı tartışmaların hareket noktasını, “devletin” neyi ifade ettiği sorunsalı oluşturmaktadır. Başka bir deyişle yerel yönetim tartışması, devlet tartışmasının bir türevi niteliğini taşımaktadır (bkz. Saunders, 1980: 149-150).

2.1. Çoğulcu Yaklaşım

Çoğulcu yaklaşımın önde gelen temsilcisi, Robert Dahl'dır. Dahl'ın, yerel yönetimleri analiz edişi ile “devleti” nasıl konumlandığı ve sınırlarını “ideal” bir şekilde çizdiği demokrasi ve bu ideal demokrasi içerisinde insanlara attığı rasyonel ve yetkin olma nitelikleri (Dahl, 2010: 48, 87-88) arasında güçlü bir uyumun olduğu görülmektedir.

Dahl'a göre, geleneksel-oligarşik sistem döneminde soy esaslı sosyal konumdan kaynaklanan nüfuz etme tarzı ve siyasal kaynaklara sahip olma bağlamında belirli bir grubun tekelinin hüküm sürmesine yol açan “birikimsel (cumulative) bir eşitsizlik” tarzı hakimdir. Bu dönemde soylular; zenginlik, eğitim, sosyal konum, kamu kuruluşları gibi siyasal kaynak niteliği taşıyan/taşıyabilecek bütün mevkilerde bir tekel sahibi konumunda bulunmaktadır. Özetle bu dönemde soyluların, tepesinde yer aldığı hiyerarşik bir toplumsal ve siyasal yapılanma söz konusudur (Dahl, 1962: 15, 18, 85). Çoğulcu sistemde ise hiyerarşik toplumsal-siyasal yapılanma ve tek taraflı bir şekilde belirleyici olmanın yerini çoklu aktörlerin belirleyiciliği almıştır. Bu, siyasal kaynakların toplumda eşit bir şekilde dağıtıldığı anlamına gelmemektedir; fakat geleneksel-oligarşik sistemdeki “birikimsel eşitsizlik” tarzının tersine, çoğulcu sistemde siyasal kaynaklara sahip olma bağlamında, toplum içerisinde “dağıtılmış (dispersed) eşitsizlik” tarzı hakimdir ve bu nedenle siyasal kaynaklar üzerinde

tekel sahibi konumunda olan bir toplumsal kesim bulunmamaktadır (Dahl, 1962: 85, 228; 1979: 150).

Eşitsizliklerin toplum içerisinde dağıtılmış olması, siyasal kaynaklara sahip olmanın ve dolayısıyla da karar verme süreçlerinde belirleyici olmanın belirli bir sınıfın, zümrenin, grubun tekelinde olmamasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Dahl'a göre, ne yöneticilerin ne de üst sınıfların tek taraflı bir belirleyiciliği bulunmaktadır. Ne de yönetim mekanizması bağlamında üst sınıflar gizli egemen konumundadır (Dahl, 1962: 163, 185-186; 1979: 146). Zira en başta Dahl'a göre çelişkinin, dolayısıyla da mücadelenin ve çatışmanın kendisi ikili bir kutuplaşma arz etmez; mücadele ve çatışma, kendisinin "çatışmacı çoğulculuk" (conflictive pluralism) olarak adlandırdığı çeşitli aktörlerin müdahil olduğu bir toplumsal mecrada gerçekleşir. Bununla birlikte mülkiyet sahibi olmayla kontrol sahibi olma arasında zorunlu bir ilişkinin olmamasının yanında, devlet kurumlarının şekillenmesinde "çatışmacı çoğulculuğun" bir etkisi de bulunmaktadır. Dolayısıyla yöneticilerin ve belirli bir sınıfın tek taraflı bir belirleyiciliği olmadığı gibi, yöneticiler, "gölge" karar vericiler konumunda da değildir (Dahl, 1978: 192, 194, 198). Bu durum, elbette siyasal süreçleri etkileme düzeyi bağlamında bir eşitliğin olduğu anlamına gelmemektedir. Zira toplum içerisinde siyasal süreçlere "doğrudan" ve "dolaylı yoldan" etki edebilecek aktörler bulunmaktadır. Fakat çoğulcu demokrasi, doğası gereği bir kalkan işlevi görür ve farklı aktörlerin sürece dahil olabilmelerini sağlayarak, belirli bir grubun egemen olmasını önler ve istikrarlı bir toplumsal-siyasal yapılanmanın süregitmesini sağlar (Dahl, 1962: 305-311). Özetle Dahl, çoğulcu sistemde farklı kesimlerin, farklı siyasal sonuçlardan farklı düzeylerde etkilendiğini ve buna bağlı olarak da farklı kesimlerin, farklı siyasal süreçlerde farklı düzeylerde müdahil ve etkili olduğunu ifade etmektedir (bkz. Dahl, 1962: 228, 275).

2.2. Marksist-Sınıfsal Yaklaşım

Yerel yönetimlere Marksist ekseninde yaklaşan isimlere bakıldığında, yerel yönetimlere, devlet-sınıf ilişkileri bağlamında “araçsal” bir rol yükleyen Cynthia Cockburn’un önemli bir referans niteliği taşıdığı görülmektedir.

Cockburn, “yerel yönetim kavramı” yerine “yerel devlet” kavramını kullanır. Zira ona göre yerel düzeydeki devlet kuruluşlarının tamamı, devletin yereldeki uzantısı olmanın ötesinde bir anlam ifade etmemektedir. Bu nedenle Cockburn’a göre yerel yönetimleri çeşitli bağlamlarda merkezi yönetimden bağımsız bir şekilde değerlendirmek de, bununla bağlantılı olarak yerel yönetimleri Ortaçağ yerel meclislerinin mirasçısı şeklinde değerlendirmek de yanlıştır. Ona göre yerel yönetimler, kapitalist sistemin bir bileşeni olarak var olan ve merkezi yönetime bağlı yerel organlardır (Cockburn, 1977: 46). Dolayısıyla Cockburn, Saunders’in de belirttiği gibi, yerele herhangi bir özgünlük atfetmeyip, yerel yönetimleri, bir bütün olarak devletin işlev ve işleyiş bağlamları içerisine oturtmaktadır (Saunders, 1981: 269).

Cockburn, yerel yönetimleri devletin yereldeki uzantısı olarak değerlendirdiği için, yerel yönetimlere devlet-sınıf bağlamı içerisinde yaklaşır. Devleti, kapitalist sınıfların egemenliğini sürdürebilmesinin aracı olarak değerlendiren Marksist yaklaşımdan hareket eden Cockburn’a göre devlet, nasıl kapitalizmin bekasına bir bütün olarak yaklaşıp üretici güçleri ve üretim ilişkilerini yeniden üretme işlevini görmekteyse, “yerel devlet” de aynı şekilde üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi işlevini yerel düzeyde yerine getirmektedir. Bu nedenle Cockburn’a göre yerel yönetimler, kapitalist sistemin varlığını koruyabilmesi açısından hayati bir role sahip olan bir “yeniden üretme aracı” niteliği taşımaktadır (Cockburn, 1977: 42, 54, 58).

Cockburn'a göre, kapitalist sınıflar sadece emeğe ihtiyaç duymazlar; emeğin yeniden üretilmesine de, mevcut üretim ilişkilerinin sürdürülebilmesinin toplumsal altyapısının tesis edilebilmesini ifade eden "meşruiyetin" yeniden üretilmesine de ihtiyaç duyarlar. Örneğin bir torna işçisinin, tornada yerine getirdiği işlev, kapitalist sınıfların "makul" anlayışı açısından yeterli değildir. Aynı zamanda bu işçinin, mevcut çalışma ilişkilerini kanıksamış olması da gerekir. Başka bir deyişle, kapitalist sınıfların, sistemin bekası açısından tehdit unsuru oluşturabilecek sınıfsal eğilimlerin bertaraf edilmiş olmasına ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, kapitalist sınıfların, işletme sınırları içerisinde "üretim" kadar, işletme sınırları dışında "yeniden üretim" süreçlerine ihtiyacı vardır (Cockburn, 1977: 54-56). Zira Cockburn, kapitalist sistem için "üretim" ve "yeniden üretim" süreçlerinin birbirinden ayrılamaz olduğunu ve böyle olduğu için de kapitalist sistemin bütün toplumsal yapılanmasının, emeğin ve meşruiyetin yeniden üretimine dayandığını belirtmektedir (Cockburn, 1977: 163-165). Bu noktada eğitim, konut, sağlık gibi alanlarda sunulan kolektif tüketim araçlarıyla, yerel yönetimler, gerek emeğin yeniden üretilmesi gerekse de tamamlayıcı bir bileşen niteliği arz eden meşruiyetin yeniden üretimi sürecinde önemli bir "araç" olarak işlev görüp, kapitalist ilişkilerin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır (Cockburn, 1977: 55, 58, 64).

Cockburn'a göre her ne kadar yerel yönetimler, emeğin ve meşruiyetin yeniden üretilmesi bağlamında işlevsel bir role sahip olsa da, bu işlevi kendi inisiyatifleriyle değil, devletin bir parçası olarak merkezin belirlediği siyaset kapsamında, merkezin inisiyatifi ve desteğiyle yerine getirmektedirler. Dolayısıyla yerel yönetimler, topluma benimsetilmek istenen değerler bağlamında araçsallaştırılmaktadır (bkz. Cockburn, 1977: 120). Gerek eğitim yoluyla belirli değerler ekseninde toplumun yeniden inşa edilmesi noktasında, gerek belirli siyasetlerin geliştirilmesi ve etkili kılınması

bağlamında verilerin sağlanması noktasında yerel yönetimlerin araçsallaştırılması göstermektedir ki, merkezi yönetim, toplumun dönüştürülmesi hususunda yerel yönetimleri çeşitli yollardan araçsallaştırabilmektedir (bkz. Cockburn, 1977: 122-125). Özetle Cockburn'a göre yerel yönetimler, merkezi yönetimin kapitalist ilişkilerin yeniden üretilmesi ekseninde belirlediği merkezi siyaseti yerel düzeyde icra eden "araççı" bir nitelik arz etmektedirler.

Cockburn'a göre, 1960'lı yıllardan sonra değişen ekonomik ve toplumsal koşullar ve bu koşullara bağlı olarak kolektif tüketim araçlarının ve alanlarının genişlemesi neticesinde oluşan mali yük, birikim rejimi bağlamında yeni stratejilerin uygulamaya konması gereksinimini doğurmuştur. İş dünyasında ortaya çıkan ve "şirket yönetimi" (corporate management) olarak adlandırılan yönetim şeklinin yerel yönetimlere de uygulanmaya başlanması sürecinde, devlet ve dolayısıyla da yerel yönetimler, "yeniden üretim" sürecinin taşıyıcıları oldukları için ekonomik büyüme sürecinde, bu sürecin daha sağlıklı işleyebilmesi açısından daha aktif bir rol almaya başlamıştır. Bununla birlikte Cockburn, 1960'lı yıllardan sonra yaygınlık kazanan devletin/yerel yönetimlerin bu "yeniden üretimi" rolünün yeni olmadığına da altını çizmektedir. Zira ona göre 19. yüzyılda da, 20. yüzyılın ilk yarısında da benzer durumlarla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla Cockburn, kapitalist ilişkiler içerisinde, yerel yönetimlerin, emeğin ve meşruiyetin yeniden üretimi ekseninde toplumu dönüştürme, toplumu inşa etme rolünü, kapitalist sistemin tarihine genellemektedir (bkz. Cockburn, 1977: 11, 54, 63-65).

Marksist yaklaşımın diğer bir temsilcisi de Manuel Castells'tir. Castells, doğrudan yerel yönetim olgusuyla ilgilenmez; fakat her ne kadar yerel yönetim olgusuyla doğrudan ilgilenmese de kentsel siyasete odaklanması, kentsel siyaseti, kentin sosyolojik analizinin merkezine koyması; başka bir deyişle kentsel siyaseti, devletin sürece müdahil olması bağlamı içerisinde kentsel sosyolojik

dinamiklerle analiz etmeyi esas alması (Castells, 1977: 244), Castells'i yerel yönetimlere dair kuramsal tartışmanın içine çekmektedir.

Cockburn'a benzer bir şekilde, Castells de kenti, kolektif tüketimin örgütlenmesi ve bu örgütlenme bağlamında emeğin ve meşruiyetin yeniden üretilmesi ekseninde analiz eder (bkz. Castells, 1997: 71, 211; 1977: 429-431). Castells, kapitalist üretim biçiminin içsel çelişkilerinin kentin siyasal ve sosyolojik yapısını belirlediğini savunur. Zira sermayenin yoğunlaşması, emeğin de yoğunlaşmasını beraberinde getirirken; emeğin yoğunlaşması da kolektif tüketim araçlarının (konut, okul, kreş, sağlık, ulaşım vb.) yoğunlaşmasını beraberinde getirir (Castells, 1997: 210; 1978: 63). Kapitalist sistemin içsel çelişkisi, piyasa mekanizmaları içerisinde, genişleyen kolektif tüketim araçlarının karşılanması üstesinden gelinebilmesi sorununa yol açar. Bu noktada devlet, sermaye sahibi sınıf için daha az karlı da olsa sistemin bekası açısından elzem bir nitelik taşıyan “çelişkileri yatıştırıcı”, dolayısıyla da “uzlaştırıcı” bir aktör olarak sürece müdahil olur. Devlet, “uzlaştırıcı” rolüyle sürece müdahil olarak kolektif tüketim araçlarının karşılanmasında, dolayısıyla da emeğin yeniden üretilmesinde temel aktör haline gelir. Böylece kentsel süreçler siyasal bir nitelik kazanır (bkz. Castells, 1997: 31-33, 211-212; 1977: 462-463). Devletin “düzenleyici” bir aktör olarak gündelik yaşamın yönetiminde başrolü üstlenmesinin kentsel süreçleri siyasallaştırması, toplumsal mücadeleleri de siyasallaştırır. Başka bir deyişle toplumsal mücadelelerin odağı, siyasal süreçler haline gelir (Castells, 1978: 64).

Castells'in, özel olarak yerel yönetimlerin kentsel toplumsal süreçlere müdahil olmasına dair ayırt edici bir ifade kullanmadığı, yerel yönetimlerin sürece müdahil olmasını devlet bütünü bir parçası olarak “devletin müdahil” olması kapsamında değerlendirdiği görülmektedir. Zira emeğin yeniden üretilmesinin

temel taşıyıcısı konumunda olan kolektif tüketim araçlarının sunulmasını içeren yerel hizmetler, “yerel yönetimlere” herhangi bir atıfta bulunulmayarak, “devletin müdahil” olması şeklinde ifade edilmektedir (bkz. Castells, 1997: 56, 211). Fakat bu, Castells’in Cockburn’un yaptığı gibi yerel yönetimleri merkezin “uzantısı” ve “aracı” şeklinde değerlendirdiği anlamına gelmemektedir. Zira yapısalcı Marksizmin devlet yaklaşımından (bkz. Althusser, 2003: 174; Poulantzas, 2004: 28; Dunleavy, 1980: 43-44) hareketle devlete göreceli bir özerklik atfeden Castells’in kentsel siyasete, dolayısıyla da yerel yönetimlere merkezi yönetim karşısında bir özerklik attettiği görülmektedir. Castells’in devleti, belirli bir sınıfın aracı olarak tanımlamaktan ziyade toplumsal ilişkilerin bir yansıması olarak tanımlaması (Castells, 1997: 31-32, 224), kolektif tüketim araçlarının örgütlenmesi ve kentsel toplumsal hareketlerin kentsel siyasetteki yeri bağlamlarındaki analizlerine bakıldığında, yerel siyasete bir özgünlük attettiği açık bir şekilde görülmektedir. Zira Castells’in analizine bakıldığında kentsel toplumsal hareketlerin, kolektif tüketim araçlarının örgütlenmesi bağlamında yerel siyasette etki sahibi oldukları görülmektedir. Dolayısıyla -kentsel toplumsal hareketlerin farklı toplumsal kesimleri (kapitalist olmayan sınıflar) bir araya getirdiği de göz önünde bulundurulduğunda- yerel siyasette, sadece sınıfların değil; farklı toplumsal kesimleri içeren yerel sosyolojik dinamiklerin etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, yerel siyasetin/yerel yönetimlerin merkez karşısındaki özerkliğine işaret etmektedir (bkz. Castells, 1997: 53, 214-216.).

Yerel sosyolojik dinamiklerin, yerel siyasette etkili olması, çoğulcu yaklaşımın bahsettiği şekilde sınıfsal ve siyasal ilişkilerin etkisinden bağımsız olarak ayrı ayrı aktörlerin etkili olması şeklinde değil; farklı kapitalist gruplar karşısında, “sistemi bir bütün olarak koruyan konumu” ve “kendine özgü siyasal bir mantığa sahip olma” şeklindeki “*ikili göreceli özerkliği*” üzerinden devletin,

piyasa mekanizması karşısında (uzun vadede piyasa mekanizmasının lehine olacak şekilde) yarattığı “özerk alanın” sınırları içerisindeki toplumsal örgütlenme gücü doğrultusunda gelişir. Özetle, devletin (dolayısıyla yerel yönetimlerin) sürece müdahil olmasında, sınıfsal çıkarlar elbette esas alınır; fakat devletin göreceli özerkliğinin yarattığı ve “siyasal kıldığı alan” içerisindeki toplumsal mücadelelerin gücü, bu “belirli çıkarları esas alma” siyasetinin başarı düzeyini etkiler (bkz. Castells, 1997: 32, 175). Dolayısıyla toplumsal örgütlenme ve mücadele gücünün etkili olması, yerel siyasetin merkezin belirleyiciliğinin ötesinde kendine özgü bir niteliğinin olduğunu göstermektedir.

2.3. Weberci-Yönetimci Yaklaşım

Saunders’e göre yönetimci yaklaşım, Weber’in siyaset sosyolojisinde, siyaset ile sınıflar arasında zorunlu bir ilişkinin bulunmadığı ve modern siyasal süreçlerde bürokrasinin giderek önem kazandığı şeklindeki iki temel ilkeyi esas alır (Saunders, 1980: 166). Kentsel siyasetin, yerel yönetimlerin yönetimci bir yaklaşımla analiz edilmesinin öncüleri Rex ve Moore olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel siyaseti ve kentteki toplumsal-mekansal konumlanışı (konut bölgesi) “ırk” unsuruyla ilişkili bir şekilde inceleyen Rex ve Moore, özetle toplumsal-mekansal konumlanışın üretim ilişkileriyle ve ekonomik sınıfsal ayrışmayla açıklanamayacağını savunurlar (bkz. Dunleavy, 1980: 39-40; Saunders, 1981: 110-112).

Rex ve Moore’un ilk temsilcileri olduğu yönetimci yaklaşımın asıl etkili olmuş ismi, Raymond E. Pahl’dır.

Pahl, kentin kıt kaynaklara sahip olduğunu, bu kaynaklara erişme noktasında mekansal ve toplumsal olmak üzere iki tür unsurun etkili olduğunu ifade eder. Mekansal konumlanış ile kentsel kaynaklara erişme arasında yakın bir ilişki bulunur ve bu bağlamda avantajlı ve dezavantajlı kesimler vardır. Toplumsal

unsur, gücün toplum içerisindeki dağılımıyla ilgilidir. Bürokratik kural ve süreçlere, kentsel kaynakların kontrolüne sahip olan ve bu kaynakların dağıtılmasını etkileyen aktörlere tekabül eder. Pahl, bu durumun, sosyo-mekansal ya da sosyo-ekolojik bir yapı olarak tanımlanabileceğini belirtmekte ve bu yapı içerisinde kaynaklara erişimi, “bağımlı değişken”; kaynaklara erişimin kontrolünü elinde bulunduran yöneticileri ise “bağımsız değişken” olarak tanımlamaktadır (Pahl, 1975: 201).

Pahl, daha erken tarihli çalışmasında (*Whose City?*) yönetici kategorisine, sadece yerel yönetim yetkililerini ve yerel bürokrasiyi dahil etmez; kaynakların dağıtılmasında etkili olabilecek diğer aktörleri de dahil eder. Buna göre yönetici kategorisi, yerel yönetim yetkililerinden emlak acentelerine, sigorta şirketlerinden sosyal çalışmacılara kadar geniş bir kesimi kapsamaktadır. Pahl, bu yönetici grubun, kentsel kaynakların dağıtılması noktasında anahtar role sahip olduğunu savunmaktadır (Pahl, 1975: 206). Pahl’a göre kaynaklara erişimin kontrolünü elinde bulunduran bu yönetici grup, belirli bir sınıfın temsilcisi değildir. Bu nedenle yöneticilerin karar verme süreçleri, kategorik olarak belirli bir sınıfın çıkarlarını esas almaz. Zira belirleyici olan yöneticilerdir ve yöneticilerin ideolojik tutumları, bazen üst sınıfların aleyhine olacak şekilde kararların verilmesiyle sonuçlanabilmektedir (Pahl, 1975: 245-246).

Sosyo-mekansal yapı yaklaşımının doğal bir sonucu olarak Pahl, kentin kendine özgü yapısına vurgu yapar. Ona göre “kent, toplumun o olmasına izin verdiği şeydir.” (Pahl, 1975: 194). Dolayısıyla kent, toplumsal ve mekansal bağlam içerisinde var olan kendine özgü bir nitelik taşır ve bu nedenle de belirli düzeyde özerk bir yapıya sahiptir. Pahl’a göre kentin bu özerkliği, hem siyasal hem de ekonomik niteliklidir. Siyasal bağlamda kentin belirli bir özerkliği vardır; çünkü her ne kadar kent ulusal sistemin bir parçası olsa da ve karar verme süreçleri her ne kadar merkezi

olsa da bazı kararların verilmesinde yerel süreçler etkili olur. Pahl, bu noktada konut siyaseti (housing) örneğini verir. Ona göre konut siyaseti konusunda karar verme sürecinin tamamen merkezi olması düşünülemez; çünkü yerelin yapısal özellikleri sürece dahil olur. Başka bir deyişle kentin toplumsal-mekansal özgünlüğü, sürecin gelişimini belirler (Pahl, 1975: 236). Pahl, bu özelliği nedeniyle kentin, üretim sürecinden görece bağımsız bir şekilde kendine özgü bir çatışma bağlamı yarattığını savunur (Pahl, 1975: 236). Örneğin eğitim, iş ve konut gibi kaynaklar bir kentte kıt kaynak niteliğindedir ve bu kaynaklara erişme çabası bir çatışmayı da beraberinde getirir. Fakat kaynaklara erişme, dolayısıyla da çatışma yerelin toplumsal-mekansal bağlamı içerisinde üretilir. Dolayısıyla yerel, kendine özgü bir çatışma bağlamı üretmektedir (Pahl, 1975: 203).

Ekonomik bağlamda kent özerktir; çünkü kent, tamamen ekonomik süreçlerin bir ürünü değildir. Kent, aynı zamanda kaynakların dağıtılmasını etkileyen mekansal bir boyuta da sahiptir (Pahl, 1975: 10). Öte yandan Pahl'a göre kentsel süreçlerin işlemesiyle sınıfsal dinamikler arasında da zorunlu bir ilişki yoktur. Zira düşük gelirlielerin daha iyi konutlara erişebildiği, belirli bir yaş grubunun kamusal ulaşım sisteminde ayrıcalıklı olabildiği, medeni durum ve ailenin büyüklüğü ile konut kalitesi arasında bir ilişkinin olabildiği görülebilmektedir. Böyle olduğu için de kentsel süreçler, sınıfsal dinamiklerden çok yöneticilerin kararları doğrultusunda gelişmektedir ve karar verme süreçlerinde mekansallığın etkisi bulunduğu için (Pahl, 1975: 250-253) kentsel süreçler kendine özgü bir nitelik taşımaktadır.

Pahl'ın kuramsallaştırması, belirli sorulara yanıt veremediği için belirli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler karşısında kuramını gözden geçiren Pahl, "devleti" merkeze alarak yaklaşımında birtakım değişikliklere gitmiştir (bkz. Saunders, 1980: 168). Pahl'ın, daha sonraki analizlerinde devlete daha çok vurgu yapmaya

başladığı görülmektedir (bkz. Pahl, 1978: 54-57). Devletin görece özerkliği ve gelişmiş toplumlarda giderek daha çok rol almaya başladığı bağlamlarında yapısalcı Marksizmle fikir birliği içinde olan Pahl'ın (1978: 57) devleti merkeze alması, yaklaşımında iki önemli değişikliği beraberinde getirmiştir. Birincisi, daha önce yönetici kategorisine dahil ettiği “sigorta şirketleri”, “emlak acenteleri” gibi aktörleri dışarıda bırakması olmuştur. Devleti merkeze alan yaklaşımının bir getirisi olarak yönetici kategorisi devlet bürokrasisini ve teknik uzmanları kapsar hale gelmiştir (bkz. Pahl, 1978: 56-57). İkinci önemli değişiklik, yöneticilerin kent sistemindeki konumuyla ilgilidir. Yukarıda da görüldüğü gibi *Whose City?* Adlı çalışmada Pahl, yöneticilerin “bağımsız değişken” olduğunu savunmaktadır. Fakat *Captive Cities*'deki makalesinde, yine devletin merkeze alınmasıyla ilgili olduğu söylenebilecek şekilde yöneticilerin, “aracı” olduğunu savunmaya başlamıştır. Buna göre yöneticiler, merkezle (devlet) özel sektör ve merkezle yerel halk arasında “aracı” konumunda bulunmaktadırlar (Pahl, 1978: 55).

Bu araştırmada, “ulus inşası” bağlamında belediyelerin ulusal siyasetin yerelde icra edilmesindeki rolüne odaklanılmaktadır. Dolayısıyla araştırmada merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlere nasıl bir görev ve nasıl bir siyaset yapma biçimi biçildiği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu soru-cevap bağlamında çoğulcu yaklaşım, siyasal süreçlerde tek taraflı bir belirlemenin olmadığı, tersine çoklu aktörlerin etkili olduğu tezine dayandığı için, bu araştırma açısından işlevsel bir kuramsal çerçeve niteliği taşımamaktadır.

Weberci yaklaşımın, kentsel olanakların dağıtılmasında yerel bürokrasinin, dolayısıyla da yerel yönetimlerin rolünü belirli bir bakış açısından tartışmasına karşın, yerel yönetimlerin toplumsal inşa/dönüşüm süreçlerinde nasıl bir rol aldığına dair açıklayıcı bir kapasite sunmadığı görülmektedir.

Marksist yaklaşımın, emeğin yeniden üretilmesinin bir bileşeni olarak meşruiyetin yeniden üretilmesine yaptığı vurguyla yerel yönetimlerin toplumsal dönüşüm/inşa süreçlerinde nasıl işlevsel bir rol alabileceklerini ortaya koyduğu görülmekle beraber, yerel yönetimlerin ulus inşa süreçlerindeki rolünü ortaya koymak bağlamında yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada yer yer Marksist kuramdan yararlanma düşünülmeyle beraber, yerel yönetim ve ulus inşası arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koyan bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu ihtiyaç doğrultusunda çalışmanın daha sonraki kısımlarını açıklayabilecek bir kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. Öncelikle modern egemenliğin karakteristik özellikleri bağlamında merkez-yerel ilişkilerinin nasıl bir dönüşüm geçirdiği ortaya konmaya çalışılacak, ardından bu dönüşümle ilişki içerisinde olmak üzere ilk uluslaşma örnekleri niteliği taşıyan İngiltere ve Fransa örnekleri üzerinden yerel yönetimlerin ulus inşasındaki “araçsal” rolü ortaya konmaya çalışılacaktır.

3. Modern Egemenlik, Merkez-Yerel İlişkisi ve Ulus İnşası

18. ve 19. yüzyıllardaki sınıfsal dinamiklere eşlik eden “servet” ve “bilgi” birikimi, eski egemenlik ilişkilerinde önemli değişikliklerin meydana gelmesiyle sonuçlanmıştır. Zira sınırları yasalarca belirlenmemiş olan, keyfi ve fütursuz hareket etme potansiyeli taşıyan, böyle olduğu için de “belirsizlik” arz eden bir iktidar ve egemenlik anlayışı, yükselen sınıf olan burjuvazi için kabul edilebilir değildi. Çünkü pazar ilişkilerinin bekası açısından “öngörülebilirlik” işlevsel bir role sahipti (Poggi, 2011a: 74, 129). Dolayısıyla Batı Avrupa’da gelişen ve yönetsel-toplumsal türdeşleşmeye, bu türdeşleşmenin bir koşulu olarak merkezileşmeye dayanan modern egemenlik, esas itibarıyla kapitalist sistem için uygun gelişme koşullarının yaratılması gereksiniminin sonucudur. İngiltere’de 1832 yılında başlayan ve

merkezi iktidarı güçlendirmeye dayanan reformların, kapitalizmin gelişmesi açısından dönüm noktası niteliğinde olması (Polanyi, 2013: 129); Fransa’da modern egemenliğin dinamiğini belirleyen Devrim’le beraber feodal sistemin bertaraf edilmesiyle ilişkili olarak kapitalizmin gelişimine uygun mülkiyet ilişkilerinin yerleştirilmeye çalışılması (Keyder, 2009: 18) ve yine Devrim’le beraber temel gaye haline gelen “ulusal birliğin” sağlanmasının “burjuva temelde” gelişmiş olması (Marx, 2011: 160), modern egemenlikle kapitalist sistemin gelişmesi arasındaki güçlü bağlantıyı ortaya koymaktadır.

Ulus inşası ile belediyeler arasındaki ilişkiye odaklanan bu çalışma açısından asıl önemli olan modern egemenliğin hangi karakteristik özelliklere sahip olduğu ve bu karakteristik özelliklerden nasıl bir merkez-yerel ilişkisinin doğduğudur. Bu nedenle bu çalışmada modern egemenlik bu bağlamlarda ele alınmaktadır.

3.1. Modern Egemenlik ve Merkez-Yerel İlişkisi

Modern öncesi dönemlerde yerel ve bölgesel kimlikler yaygındır. Bölgeler yerel birimler şeklinde bölünebilmekte ve yerel birimler de kendi içinde farklı yerleşimler üzerinde farklılaşabilmektedir (Smith, 2004: 18). Bu dönemde ilgi odağı kültürel birliğin sağlanması değil; daha çok vergi ve emek potansiyelleridir. Bu nedenle de kültürel farklılıklar ve dolayısıyla yerel ve bölgesel kimliklerin varlığı, merkez açısından herhangi bir sakınca teşkil etmiyordu (Gellner, 2012: 91). Oysa modern egemenlik döneminde kimliklerin parçalılık arz etmesi, sakınca teşkil eder. Zira Hardt ve Negri’nin (2001:109) “bütün toplumu yöneten politik bir makine” şeklinde tarif ettikleri modern egemenlik bir bütün olarak toplumun düzenlenmesini esas alır. Dolayısıyla ulus-devlet, sadece vergi toplama ve asayiş sağlama yetinmeyip, bireyin “ulusal olana” aidiyetini geliştirmek üzere egemen olunan siyasal sınırlarla çakışan merkezi ve türdeş bir

ulusal kültür inşa etmeyi esas alır. Bu bağlamda modern egemenlik anlayışının temel gayesi, parçalı kimliklerin “aidiyet hissi” bağlamında “merkezi kimlik” olan ulusal kimlik lehine zayıflatılması ve geri plana itilmesidir. Bu nedenle modern egemenlik (ulus-devlet), tesis edilirken kültürel farklılıklara kayıtsız kalınmaz. Zira Gellner’in ifadesiyle “*hükmeden kimse onun dili geçerlidir*” şeklindeki “ulusçu ilke” devreye girmeye başlar (Gellner, 2008: 124-125).

Bu “ulusçu ilke” devreye girer; çünkü ulusal egemenliğin tesis edilebilmesi için, öncelikle Giddens’in ulus-devlet çağının evrensel ilkesi olarak ifade ettiği, “hak iddiasında” bulunulan siyasal sınırlarla çakışan bir yönetsel yapılanmanın tesis edilmesi (Giddens, 2008: 71-73), ardından ortak aidiyetin, dolayısıyla da ulusal egemenliğin meşruiyet kaynaklarının oluşturulması açısından hayati bir işleve sahip olan, kültürel birim ile siyasal birimin sınırlarının çakışması gerekmektedir (Gellner, 2008: 86).

Dolayısıyla ulus-devlet, bir bütün olarak toplumsal yaşamın düzenlenmesiyle ilgilenir. Bunu yapabilmesi içinse “tam” ve “doğrudan” egemenlik sisteminin ve bu sistemin ideolojisiyle uyumluluk arz edecek şekilde egemen olunan siyasal sınırlarla çakışan bir yönetsel yapılanmanın varlığına ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaca cevap, Fransız Devrimi’yle beraber doğmuştur.

Fransız Devrimi’ne kadar egemenlik, “parçalı” bir karaktere sahiptir. Bu egemenlik sisteminde itaat ve gelir (vergi) akışıyla ilgili sorunlar oluşmadığı sürece, yerele karışılmazdı. Bu nedenle yerel güç odaklarına önemli ölçüde güç ve yetki tanınmıştır. Fransız Devrimi’yle beraber, “parçalı” egemenlik anlayışı, yerini “tam” ve “doğrudan” egemenlik anlayışına bırakmıştır (Tilly, 2001: 56-57). Böylece sınırları belli olmayan ve bölünmüşlük arz eden feodal döneme ait egemenlik anlayışı sona ermeye ve doğrudan egemenlik anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Bu dönüşümün bir gerekliliği olarak egemenliğin sınırları ve bu egemenliği icra eden

otorite netlik kazanmış, türdeş bir yönetim ve hukuk sistemi gelişmiştir (bkz. Hobsbawm, 2008: 100-103).

Fransız Devrimi'yle gelişmeye başlayan modern egemenliğin etki alanı, 1848 Devrimleriyle daha da genişlemiştir. Bu gelişmelerle beraber, “tanrının atadığı ve geleneksel dinin onayladığı” “eski rejimin” egemenlik anlayışı sona ermiştir. Zira bahsedilen Devrimlerle beraber eski rejimin egemenlik anlayışı öyle bir sarsılmıştır ki, köklü bir şekilde meşruiyetini yitirmeye başlamıştır (Hobsbawm, 2012: 37-38).

Modern egemenliğin yerleşmesinde etkili olan bir başka unsur, yukarıda anılan Devrimlerle yakın bir ilişkisi bulunan ulusçu hareketler olmuştur. 19. yüzyılda yükselen ulusçu hareketler, hanedanlık sistemlerini, siyasal açıdan zor durumda bırakmıştır. Zira söz konusu hanedanlıkların meşruiyet kaynaklarının “ulusal” olmayla hiçbir ilişkisi yoktu (Anderson, 2007: 99) ve Calhoun'un da belirttiği gibi ulusal egemenlik, parçalı bir esasa dayanan eski egemenlik tarzının tahayyül edilmesini güçleştirmiştir (Calhoun, 2007: 109). Dolayısıyla 19. yüzyılda ulusa ait olan ve “doğrudan” bir nitelik taşıyan modern egemenlik anlayışı köklü bir şekilde yerleşmeye başlamıştır.

Egemenliğin doğrudan bir nitelik taşıması, yönetsel anlamda siyasal sınırlar içerisinde kalan coğrafyaya “aynı tamlıkta” hakim olunmasını ve siyasal sınırlar içerisinde kalan nüfusla doğrudan muhatap olunmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla egemenlik ilişkileri bağlamında hem yönetsel türdeşlik hem de toplumsal türdeşlik önemli bir mesele haline gelmeye başlamıştır. Bu doğrultuda modern egemenlikle beraber devlet; iletişim, ulaşım ve ticaret ağlarının, ortak bir dilin, ortak bir para ve hukuk sisteminin oluşmasını sağlayarak sınırları içerisindeki toplulukları türdeşleştirmeye çalışmıştır. Böylece de modern öncesi döneme ait “parçalılığın” bertaraf edilmesi ve nihayetinde türdeş bir yönetim sisteminin kurulması bağlamında önemli bir adım atılmıştır (Tilly,

2001: 176, 187). Parçalılığın bertaraf edilmesi, topluluğun türdeş kılınmasını ve bu amaç çerçevesinde yerel kültürel yapılanmaların ve bu yapılanmalara dayanan yerel iktidar ilişkilerinin bertaraf edilmesini gerektirmiştir. Zira ulus-devlet, cemaatlerden değil, yasalar önünde eşit bir konuma sahip “bireylerden”, başka bir deyişle “vatandaşlardan” oluşur (Hobsbawm, 2010: 31). Bu ilke, Devrim’den hemen sonraki 1791 tarihli Fransız Anayasası’nın girişine, “*artık ne aristokrasi var ne de asiller; ne de soya ya da mevkiye dayalı ayrımlar...*” şeklinde yansımıştır (Jaume, 2011: 158-159). Bu ilke gereği modern egemenlik tesis edilirken bölgesel güç odakları bertaraf edilmiş ve merkezin temsilcileri ön plana çıkmaya başlamıştır (bkz. Tilly, 2001: 115-116).

Görüldüğü gibi bu doğrultudaki bir toplumsal ve siyasal dönüşümün, yereldeki yetki makamları olan yerel yönetimleri etkilememesi düşünülemez. Çünkü modern devlet, organik bir bütün olarak var olur ve bu organik yapının farklı bölümleri, ayrı ayrı güç odakları niteliğinde değil; bir bütün olarak devletin gücünün ifadesi olan ve böyle olduğu için de belirli amaç ve yetkilerle donatılan “organlar” niteliğindedir (Poggi, 2011a: 32). Merkezileşme ve ulus-devletle beraber “başına buyruk kentlere yer kalmaması” (Hamamcı, 1981: 98), bu durumun zorunlu bir getirisi. Dolayısıyla modern egemenlikle beraber yerel yönetimler, siyasal sınırlarla çakışan egemenliğin kapsamı içerisinde “organik” bir bileşen olarak aynı zamanda ulusal siyasetin yereldeki icracısı haline gelmişlerdir. Nitekim doğrudan egemenlik sisteminin tesis edilmesinin neticesinde yurttaşlarının refahından da sorumlu olmaya başlayan merkezi yönetim tarafından pazarların denetimi, gıda tedarikinin sağlanması hususlarında belediyelere birtakım sorumlulukların yüklenmiş olması, bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir (bkz. Tilly, 2001: 205-206).

Yukarıda da belirtildiği gibi modern öncesi dönemlerde egemenlik, tam olarak belirlenmiş sınırlara bile sahip değildir. Sınırlar belirsiz ve geçirgen bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle de sınırlarda farklı egemenlikler de geçirgen bir nitelik taşımaktadır. Oysa modern egemenlik, belli siyasal sınırlar içerisindeki “her santimetre kare üzerinde aynı tamlıkta, yaygınlıkta ve şaşmazlıkla işler” (Anderson, 2007: 33). Modern egemenlik, netlik kazanmış siyasal sınırlarla çakışma özelliğine sahip olduğu için bu egemenlik ilişkileri içinde devlet ile vatandaş daha önce görülmedik bir biçimde “gündelik bağlarla” birbirine bağlı hale gelmiştir. Öyle ki, “gündelik yaşamın en mahrem alanları” egemenlik ilişkilerinin etki alanı içine girmiştir (Giddens, 2008: 20; Foucault, 2003: 27). Agamben’in ifadesiyle “çıplak hayat”, egemenlik alanına girmiş; hatta egemenliğin taşıyıcısı haline gelmiştir (Agamben, 2001: 168-169). Özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin de etkisiyle sınırın en uzağındaki yerleşim yerlerinde bile bu sıkı ilişkiler rutin bir nitelik kazanmıştır (Hobsbawm, 2006b: 103-104). Foucault’nun kavramsallaştırmasıyla, siyasal iktidar, “her yerde hazır ve nazır” hale gelmiştir (Foucault, 2003: 72). Dolayısıyla modern egemenlik, hem belirli bir coğrafyaya tekabül eden siyasal sınırlar üzerinde hem de bu siyasal sınırlar içerisinde yaşayan nüfusun üzerinde doğrudan ve tam hakim olma ilkesine dayanır (Calhoun, 2007: 92). Bu ilkenin yaşama geçirilmesi bağlamında “kayıt tutmanın” önemli bir rolü bulunmaktadır. Örneğin modern devlet, ölüm-doğum vakalarını, nüfus hareketliliğini kayıt altına almaktadır. Böylece hem vatandaşlarının “sicilini tutarak” hem sınırları içerisindeki hareketliliğin kaydını tutarak sıkı bir kontrol mekanizması geliştirebilmektedir (bkz. Hobsbawm, 2006b: 103). Öte yandan siyasal sınırlarla çakışan coğrafyaya “tam” hakim olma ilkesinin bir gereği olarak modern egemenlik sadece belli bir siyasal sınır içerisindeki hareketliliği kayıt altına almaz; aynı zamanda o sınırlar

içindeki taşınır ve taşınmazları da belirler, kodlar ve kayıt altına alır. Yani siyasal sınırlar içerisindeki mekanı da “tanımlı” kılar. Örneğin herhangi bir toprak parçasının ada ve parsel numaralarıyla kodlanması, binalara numara konması, bunun göstergesidir. Dolayısıyla yukarıda bahsedildiği gibi eğer modern egemenliğin temel ilkesi, doğrudan ve tam egemen olma, söz konusu kayıt tutmalar olmadan bu ilkenin sağlanması mümkün değildir. Bu nedenle kayıt tutma, etkili bir yönetim mekanizmasının geliştirilmesi, dolayısıyla da tam ve doğrudan egemenliğin tesis edilebilmesi açısından hayati bir role sahiptir (bkz. Dreyfus, 2007: 173; Giddens, 2008: 66-67, 236). Bu bağlamda yerel yönetimlerin önemli bir rolünün olduğu görülmektedir. Zira kayıtların tutulması hususunda yerel yönetimlerin önemli yükümlülükleri bulunmaktadır (bkz. Ashley, 1969: 94; Chapman, 1953: 86, 199; Buxton, 1973: 102; Jennings, 1947: 259). Dolayısıyla modern dönemde egemenlik biçiminin değişmesiyle beraber yerel yönetimler, merkezin yereldeki aracı kurumları olarak merkezden yayılan egemenliğin yerelde etkili kılınmasının sağlanması bağlamında “araçsal” bir rol oynamaya başlamışlardır.

Görüldüğü gibi modern egemenlik, iki temel ilkeye dayanmaktadır: *Siyasal ve yönetsel sınırların çakışması* ve *siyasal ve kültürel sınırların çakışması*. Dolayısıyla modern egemenlik belirli siyasal sınırlar içerisinde kalan toplum ve mekan üzerinde tam hakim olma ilkesine dayanmaktadır. Bu nedenle sadece yerelden gelen vergi, emek gücü ve askeri güçle ilgilenip, yerelin nasıl yönetildiğiyle ilgilenilmemesi yapısal olarak mümkün değildir. Zira böyle bir durum, siyasal ve yönetsel sınırların çakışması ilkesiyle ve dolayısıyla da siyasal ve kültürel sınırların çakışması ilkesiyle çelişecektir. Bu nedenle yerel yönetimler, en otoriter diktatörlüklerde, en adem-i merkezîyetçi ulus-devlette sahip olduklarından daha fazla özerkliğe sahip olabilirler. Bu durumun bir getirisi olarak modern egemenlikle beraber belirli siyasal sınırlar

içerisindeki yerel yönetimlere “bütünün” bir parçası olmak dışında bir olanak tanınmamakta ve yerel yönetimler, yerel hizmetlerin yanında merkezi egemenliğin yerelde kök salmasını ve bu kök salmanın bir koşulu olarak “arzu edilen” yönde bir toplumsal dönüşümün gerçekleşmesini sağlayacak şekilde merkezi olarak belirlenen ulusal siyasetin yereldeki icracısı şeklinde araçsallaştırılmaktadır.

Dolayısıyla modern egemenlikle birlikte yerel yönetimlerin “bütünün” bir parçası olacak şekilde merkezin uzantısı olarak yeniden yapılandırılması, yerel yönetimlerin ulus inşasında işlevsel bir role sahip olduğuna dair güçlü ipuçları sunmaktadır. Bu ilişki, aşağıda ilk uluslaşma örnekleri niteliğinde olan İngiltere ve Fransa’daki ulus inşa süreçleri üzerinden somut kılınmaya çalışılacaktır.

3.2. İngiltere’de Ulus İnşası ve Yerel Yönetimler

Resmi adı “Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı” olan ve içerisinde “İngiliz, İskoç, Gal ve İrlandalı şeklinde dört ulusu barındıran ülkenin birleştirici kimliği, “Britanyalı” (British) kimliğidir (Crick, 2008a: 32-33). İçerisinde farklı ulusların olması nedeniyle her ne kadar “birliğin” sağlanması bağlamında ulusal bir kimlik olarak Britanyalı kimliğinin birtakım sorunları bulunsa da (bkz. Kiernan, 1993: 15-30; Crick, 2008b: 72-73, 76; Kumar, 2006: 428-429) bu kimlik, ülke genelini kapsayan ortak kimlik niteliğindedir. Dolayısıyla bu çalışmada İngiltere’de ulus inşası, “Britanyalı” kimliği bağlamında ele alınacaktır.

İngiltere’de ulus inşa süreci Fransa’dakine benzer bir şekilde bir “İngilizleştirmeyi” esas almamıştır. Böyle olduğu için Crick’e göre Britanyalı kimliği, topluluk ulusçuluğunun uyandırılmasından çok “yurt” ve “yurt sevgisi” esasına dayanan kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır (2008a: 32-35). Bu nedenle Britanyalılığın birleştirici

unsurları, dört ulusun özgün değerleri değil, “taç” ve “parlamento” gibi Britanya’ya ait olan değerlerdir.

18. yüzyılda “Protestanlık”, Britanyalı kimliğinde büyük bir öneme sahiptir; fakat 19. yüzyılda İrlanda’nın da katılımıyla beraber, önemli oranda Katolik nüfusa sahip olmasının ve Avrupa’da gelişen sekülerleşmenin de etkisiyle Protestanlık, Britanyalı kimliğinin bir bileşeni olmaktan çıkmaya başlamıştır (Kumar, 2000: 589-590).

Britanyalılığın bir kimlik olarak güçlenmesinde etkisi olan bir diğer unsur, Sanayi Devrimi olmuştur. Zira Sanayi Devrimi, bütün dünyaya yeni bir medeniyet sunması bağlamında kimlik inşası açısından önemli bir yere sahip olup, “İngilizliğe” değil, bütün Britanya’ya ait bir değer niteliğindedir (Kumar, 2000: 590; 2006: 432).

İngiltere’de aşağıda ayrıntılarıyla gösterileceği üzere hem modern egemenliğin tesis edilmesi bağlamında yerel yönetimlere dair önemli yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi hem de ulusal kimliğin inşa edilmesi yoğun olarak 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte “sancısız” bir modernleşme deneyimi yaşayan bir ülke olmasıyla ilgili olarak 20. yüzyılın ilk yarısında da modern egemenliğin tesis edilmesine ve ulusal kimliğin inşa edilmesine dair örnek gelişmelerle karşılaşılabilir. Bu nedenle İngiltere’de yerel yönetimler ve ulus inşası tartışması bağlamında yoğun olarak 19. yüzyıla odaklanılmakla birlikte yer yer 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen gelişmeler de kapsanacaktır.

3.2.1. İngiltere’de Ulus İnşası Sürecinde Merkez-Yerel İlişkileri

İngiltere’de modern yerel yönetimlerin oluşturulması bağlamında ilk önemli yapısal reform, 1835 tarihli Belediye Yasasıyla belediye meclislerinin (*municipal borough concil*) kurulmasıdır. Fakat asıl önemli yapısal dönüşüm 1888 tarihli Yerel Yönetim Yasasıyla gerçekleşmiştir. Yasa, İngiltere’de en geniş sınırlara sahip yerel

yönetim birimi olan “il” (*administrative county*) sistemini oluşturarak “eski” yerel yönetim yapısının, daha modern bir yapıyla ikame edilmesini esas almıştır (bkz. Ashley, 1969: 23-24; Finer, 1950: 40). İller, üyeleri seçimle belirlenen bir meclise sahiptir ve bu meclis kendi içinden bir başkan ve başkan yardımcısı seçer (Ashley, 1969: 24).

İller, hem kentsel (ilçe meclisleri-*county borough*, belediye meclisleri -*municipal borough* ve kentsel bölge-*urban district*) hem de kırsal (*rural district*) yerel yönetim birimlerini içerisinde barındırmaktadır. Fakat yerel yönetim sistemi içinde asıl üzerinde durulması gereken kentsel yönetim (*boroughs*) birimleridir (bkz. Finer, 1950: 40, 55-57; Hart, 1949: 59).

İlçe meclisleri ve belediyelerin (*boroughs*) seçimle belirlenen bir meclisi, bu meclis tarafından seçilen bir danışma kurulu (*aldermen*) ve meclis ile danışma kurulunun birlikte seçtiği bir başkanı bulunmaktadır (Hart, 1949: 59-60).

İlçe meclisleri, ilden tamamen bağımsız olarak doğrudan merkeze karşı sorumluyken, belediye meclisleri çeşitli konularda il meclisinin astı konumundadır (bkz. Finer, 1950: 57, 69).

Fransa’dakine benzer bir şekilde merkezin yereldeki gözü kulağı konumunda olan ve merkezle yerel arasında aracı niteliği taşıyan bir “valilik” sistemi bulunmamakla beraber, İngiltere’de 19. yüzyılda güçlü bir merkezi vesayet inşa edilmiştir (bkz. Jennings, 1947: 217; Finer, 1950: 189). Merkezi yönetimin güçlendirilmesi sürecine bakıldığında, genel olarak birbiriyle ilgili iki temel amacın olduğu görülmektedir: daha önce de belirtildiği gibi kapitalist gelişmenin bir getirisi ve taşıyıcısı olarak modern egemenliğin tesis edilmesi ve toplumsal ve mekansal dönüşümün sağlanması suretiyle sanayi kentinin yarattığı sorunların bertaraf edilmesi.

İngiltere’de merkezileşme eğilimleri erken tarihlerde başlamasına rağmen, “doğrudan” egemenlik sisteminin tesis edilmesi 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Sanayileşme ve

kentleşmenin hızla arttığı bu yüzyılda merkezin yerele müdahalesi önemli bir boyut kazanmıştır (bkz. Tilly, 2001: 263, 267, 269). Zira 19. yüzyılla beraber hem yerelin kendine yeterliliği sorgulanmaya başlanmış hem de yerelin olası kötü yönetiminin bütün ülkeyi etkileyebilecek olması, endişe kaynağı olmaya başlamıştır. Daha da önemlisi, siyasal ve yönetsel sınırların çakışması ilkesi gereği hizmetlerin etkili bir şekilde gerçekleşmesi, merkezi yönetimin sorumluluk alanı olarak belirlenmiştir (bkz. Finer, 1950: 293-295, 307). Bu doğrultuda merkezi iktidar “siyaset, eğitim, fabrika teftişi, sanayi çatışmaları, konut, halk sağlığı ve geniş alanları içeren birçok konuda, daha önce görülmemiş derecede müdahaleci” olmaya başlamıştır. Dolayısıyla İngiltere’de (Britanya) 19. yüzyılda “doğrudan” egemenlik sisteminin tesis edilmeye başlanmasıyla beraber yerel yönetimlere etkili bir şekilde müdahale edilmeye başlanmış (Tilly, 2001: 269) ve o döneme kadar süregelen parçalılığa son verilerek, yerel yönetimlerin homojen bir nitelik kazanması sağlanmaya çalışılmıştır (bkz. Robson, 1948: 237). Merkezin yerel üzerindeki bu müdahaleci özelliği, rastgele ortaya çıkmamış; daha önce de belirtildiği gibi kapitalist gelişmenin bir getirisi niteliğinde olan modern egemenliğin tesis edilmesi bağlamında birtakım yönetsel reformların yapılmasını gerektiren kapsamlı bir toplumsal-siyasal dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Yukarıda da görüldüğü gibi egemenliğin dönüşümü, yönetsel anlamda yeniden yapılanmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu durumla paralel olarak İngiltere’de 18. yüzyılın sonlarında reform tartışmaları başlamış; fakat hem Fransız Devrimi’nin yarattığı siyasal tartışmaların hem de uzun süren Napolyon savaşlarının etkisiyle reformlar, ancak 1832 yılında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. (Chrimes, 1949: 174). Dolayısıyla İngiltere’de yerel yönetimler, egemenliğin dönüşümünün bir sonucu olarak modern egemenliğin tesis edilmesi bağlamında merkezi de kapsayan

bütünsel bir yeniden yapılanmanın bir bileşeni olarak reformlara tabi tutulmaya başlanmıştır. Başka bir deyişle reformlarla beraber yerel yönetimler, modern egemenliğin yerelde kök salmasının bir bileşeni olarak konumlandırılmaya başlanmıştır. Maitland'ın (akt. Hart, 1949: 266) belirttiği gibi, “her yerel yönetim reformu, merkezi yönetime güç katmıştır. ...İki süreç [merkez ve yerelin dönüşümü] beraber gelişmiştir.”

1832 tarihli Reform Yasası, “reform dönemi” olarak adlandırılan dönemin ilk yansımasıdır. Reform anlamında küçük bir etkiye sahip olan bu Yasa'yla beraber kentteki orta sınıflar, oy hakkı kazanmıştır (Jennings, 1947: 42). Bu, son derece küçük bir adım niteliğindedir; çünkü 1832 yılına kadar ülke genelinde oy hakkına sahip olan yirmi yaşımdan büyük nüfusun oranını, %5'ten sadece %7'ye çıkarabilmiştir (Dahl, 2010: 32).

İngiltere'de sanayi kentinin yarattığı sorunlar ile yerel yönetim reformu arasında güçlü bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Zira kentsel yoksulluğun yarattığı sorunlar ve bu sorunların doğurduğu gereksinimler yerel yönetimlerde bir yapılanmanın gelişmesinde tetikleyici bir rol oynamıştır (bkz. Taswell-Langmead, 1946: 762). Dolayısıyla yerel yönetimlerle ilgili reformlar, temelde kapitalist sistemin yarattığı toplumsal sorunların, sistemin bekası açısından “kriz” teşkil etmeyecek şekilde kontrol altına alınmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda “reform döneminin” yerel yönetimlere ilk önemli etkisi, 1834 tarihli “Yoksulluk Yasası”yla gelişmiştir. Jeremy Bentham'ın açık bir etkisinin olduğu bu Yasa, yoksul sayısının artışı neticesinde ortaya çıkmış ve genel olarak yoksulluk oranının düşürülmesini amaçlamıştır (Jennings, 1947: 42-43). Başka bir deyişle Yasa'yla çalışma ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve bu ilişkileri yeniden üretmenin bir parçası olarak çalışan sınıfların yaşam koşullarının yeniden düzenlenmesi amaç edinmiştir.

Yoksulluk Yasası, modern yerel yönetimler açısından bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Zira bahsedilen düzenlemelerin

yerine getirilmesi bağlamında köyler (*parish*) arasında “birlik” (*union*) denilen yerel yönetim birimlerinin kurulması ve Yasa, görevi yerine getirecek “yerel koruyucu kurulların” (*local boards of guardians*) “seçim ilkesine” dayalı olarak yapılanması, görevi yürütenlerin maaşlı memurlar olması, gibi modern yerel yönetimlerin yapılanması açısından etkili olan birtakım düzenlemeleri öngörmektedir. Merkez-yerel ilişkileri açısından bakıldığında ise Yasa’nın sıkı bir merkezi denetim öngördüğü görülmektedir. Yasa, yerel kurulların görevlerini yerine getirirken Yoksulluk Yasası Komiserleri (*Poor Law Commisioner*) tarafından sıkı bir gözetime tabi tutulmasını öngörmektedir (bkz. Jennings, 1947: 44-45; Hill, 1974: 48). Yoksulluğun yönetimi bağlamında merkezin yerel yönetimler üzerindeki vesayeti, 1930 tarihli Yoksulluk Yasası’nda da varlığını korumaktadır. Bu Yasa kapsamında, merkez tarafından atanan ve belirli bölgelerden sorumlu olan müfettişler, yerel yönetimleri sıkı gözetim altına almakta, tavsiyelerde bulunabilmekte ve bu tavsiyelere uyulmaması durumunda yaptırımlarda bulunabilmektedirler (Jennings, 1947: 225-226). Bu özellikleri dolayısıyla yerel kurullar, merkezi bütünlüğün bir parçası olarak ulusal siyasetin icracı organları niteliğini taşımaktadırlar.

Reform döneminin yerel yönetimlerin modernleşmesi açısından bir diğer katkısı, 1835 tarihli Belediye Yasası’dır (*Municipal Corporations Act.*). Yasa’nın önemi, belediye sistemine hakim olan oligarşik yapılanmaya son verip, modern anlamda bir belediyeçilik sistemini geliştirmiş olmasıdır (Taswell-Langmead, 1946: 764). 1835 yılına gelindiğinde İngiltere kentleri, “barbarlık koşulları” içindeydi ve kentler gerek modern dönem öncesi egemenlik ilişkilerinin hakim olması gerekse de muazzam düzeyde bir altyapı eksikliğinin bulunması nedeniyle modern olmaktan hayli uzak bir nitelikteydiler (Hammond, 1936: 37-41). Kent yönetiminin reforma tabi tutulması gerektiği düşüncesinin ürünü olarak gelişen Belediye

Yasası, dörtte üçü seçimle belirlenmiş bir personelden oluşan ve yönetmelikler çıkarabilen yerel meclislerin oluşmasını öngörmektedir (Jennings, 1947: 47-50). Ayrıca Yasa, hesapların yıllık denetimini, meclislerce yapılan toplantıların halka açık olmasını ve hukukun belediyelerin alanından çıkarılmasını öngörmektedir. Hill'e göre Yasa, bu özellikleriyle demokrasinin gelişmesi üzerinde can alıcı bir etkiye sahiptir ve kendisinden sonra gelen yönetsel ve yapısal reformlar için model olma özelliği taşımaktadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru belediye meclisleri (*municipal councils*), hem yapılanma hem de çalışma yöntemi bakımından il meclisleri (*county councils*) ve kırsal ilçe meclisleri (*district councils*) için model teşkil etmiştir (Hill, 1974: 49-50).

Reform döneminin yerel yönetimleri doğrudan ilgilendiren bir diğer reformu ise 1848 tarihli Kamu Sağlığı Yasası'dır (*The Public Health Act*). Sanayi devrimiyle beraber gelişen kent yaşamının sağlıklı koşulları karşısında sağlıksızlığın yoksullukla ilişkili olduğu ilkesinden hareketle şekillenen Yasa, sağlık koşullarıyla doğrudan ilgili olan kentsel düzenlemelerin merkezi olarak ele alınması gerektiği ilkesini temel almaktadır. Bu ilkenin bir gerekliliği olarak da Yasa, merkezi bir otorite olan Sağlık Genel Kurulu'nun (*General Board Of Health*) kurulmasını öngörmektedir. Bu Kurul, genel olarak kentsel planlamadan suyun tedariki, kanalizasyon sisteminin nasıl olması gerektiği, sokak-kaldırım taşlarının döşenmesine kadar yerelin mekansal düzenlenmesinde söz sahibi konumundadır (bkz. Jennings, 1947: 63-64; Taswell-Langmead, 1946: 772). Yasa'nın yerel yönetimler açısından bir başka önemi de yerel yönetimlerde "türdeşleşmenin" sağlanmasındaki katkısıdır. 1834 ve 1835 reformları, bazı kendine özgü yerel yapılanmaların (*ad hoc bodies*) varlığına son verememiştir. Dolayısıyla eskiyle yeni bir arada var olmaya devam etmiştir. Bu durum, Kamu Sağlığı Yasası'yla aşılmaya çalışılmıştır. 1848 tarihli Yasa'yla hizmet sunma bağlamında yerel yönetim birimlerinin

türdeş olmayan yapısı giderilmeye çalışılmış ve 1870'lerdeki yasalarla bu türdeşlik önemli ölçüde sağlanmıştır (bkz. Hill, 1974: 51-52; Taswell-Langmead, 1946: 773-774).

Genel olarak reform dönemi düzenlemelerine bakıldığında sermaye birikim sürecinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için uygun bir zeminin tesis edilmesiyle de ilişkili olarak çok sıkı bir merkezi vesayetin hakim kılınmaya çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla yerelin sıkı denetimi, bütünsel dönüşümün bir parçası niteliğindedir. 19. yüzyıl İngilteresinde kentlerinin yaşadığı sorunların yerel nitelikli olmadığı görülmüş ve bu bağlamda merkezi yönetim, yerel yönetimleri, “makbul” bir toplumsal yapının inşa edilmesi gibi işlevlerin yerine getirilmesini öngören Yoksulluk Yasası ve Belediye Yasası gibi düzenlemelerin yanında, Kamu Sağlığı Yasası’nın da etkisiyle etkili bir şekilde vesayet altına almıştır (bkz. Finer, 1950: 11-12; Hill, 1974: 52). Örneğin Kamu Sağlığı Yasası’nda “kamu sağlığı” o kadar geniş bir şekilde tanımlanmıştır ki, içerisinde birçok hizmetin bulunduğu bir “şemsiye” haline gelmiştir. Bu özelliği nedeniyle Yasa, geniş kapsamlı bir otoritenin kurulabilmesine, kapı aralamıştır (Hill, 1974: 52). Dolayısıyla da modern egemenliğin tesis edilebilmesinde önemli bir kilometre taşı niteliğindedir. Öte yandan merkezin belirleyiciliği sadece yerel yönetimlerin üstlendiği görevler bağlamında değil, yerel yönetimlerin sınırlarının belirlenmesi, bu sınırlarda birleştirme ve ayırmaların yapılması, başka bir deyişle merkezin uygun gördüğü şekilde daha etkili bir yönetim mekanizmasının gerçekleştirilmesi bağlamında da merkezin belirleyiciliğiyle karşılaşmaktadır (Jennings, 1947: 82-83). Özetle merkez-yerel ilişkilerine bakıldığında toplumsal yeniden üretim süreçleriyle doğrudan ilgili olan yoksulluğun yönetimi, kentsel planlama ve sağlık siyaseti bağlamında yerel yönetimlerin, ulusal siyasetin yereldeki icracı organları olduğu görülmektedir (Jennings, 1947: 218-219).

Modern egemenliğin tesis edilmesiyle beraber aynı zamanda ulusal siyasetin yereldeki icracısı haline gelen yerel yönetimlerin ulus inşasındaki rolü, ulus inşa sürecinin temel taşıyıcısı olan “eğitim” ve eğitime göre “dolaylı” taşıyıcı olarak adlandırılabilir olan mekan hakimiyeti aracılığıyla ulusal kimliğin inşa edilmesinin ifadesi olan “sembollerin dolaşıma sokulması”, (ulusal anıt) örnekleri üzerinden daha somut ve açık bir şekilde gösterilmeye çalışılacaktır.

3.2.2. İngiltere’de Ulus İnşası Aracı Olarak Yerel Yönetimler

3.2.2.1. Eğitim

Ulusal birliği tesis etmeyi amaçlayan bir ulus-devletin amacına ulaşma bağlamında seferber ettiği kurumların başında eğitim kurumları gelir (Hobsbawm, 2012: 110). Devlet, siyasal ve toplumsal bütünleştirme projeleriyle siyasi topluluğu (ulus) ve siyasi kültürü inşa eder (Smith, 2004: 125). Bu bütünleştirme bağlamında devlet, herkesi ülke ve bayrak gibi değerler etrafında bir araya getirmek üzere kendi halkıyla iletişime geçer. Bu iletişim sürecinde başta “ilkokullar” olmak üzere farklı aygıtları seferber eder (Hobsbawm, 2006b: 115). Ulus inşa sürecinde okul, Hobsbawm’a göre devletler için temel bir üstünlüğe sahiptir. Zira devlet, okul aracılığıyla çocuklara “iyi yurttaş” ve “iyi uyruk” olmayı öğretmek gibi önemli bir olanağa sahip olabilmektedir (Hobsbawm, 2010: 167).

Eğitimin gelişmesi bağlamında 19. yüzyıl İngilteresine bakıldığında, ilk ve orta öğretim gibi temel eğitim hizmetlerinin ve sınırları içerisinde yeterli düzeyde ilk ve ortaokulun bulunmasının yerel yönetimlerin sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, bu hizmetlerin icra edilmesinde yerel yönetimlerin merkezi yönetimle uyum içinde oldukları görülmektedir. Örneğin yerel yönetimler, eğitim hizmetleri noktasında Bakanlıktan direktifler alabilmektedir. Daha da önemlisi, yerel yönetimler tarafından

hazırlanan planlar yine Bakanlığın onayına bağılı bulunmaktadır (bkz. Buxton, 1973: 202-206). Eğitim yönetimi bağlamında merkezin belirleyiciliğı sadece eğitimden sorumlu yerel otoriteleri değıl, gönüllölük ilkesine dayalı olan eğitim kurumlarını da kapsamaktadır (Hart, 1949: 671-672). Dolayısıyla eğitimin etkili bir şekilde yönetilmesinin sağlanması, merkezi yönetimin sorumluluğı altındadır. Böylesi bir ilişki nedeniyle Bakanlık, şikayetler üzerine ya da doğrudan kendi inisiyatifiyle yerele müdahalelerde bulunabilir (Robson, 1948: 33-34). Çünkü Eğitim Bakanlığı'nın, eğitimin ulusal siyasetle uyumlu olmasını sağlamak gibi bir rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimler, eğitim sürecinde uygulayıcı konumda olup, merkezin direktifleri doğrultusunda hareket edebilmektedirler. Dolayısıyla da ulus inşası açısından hayati bir konumu bulunan çocukların yetiştirilmesi, merkezin belirleyici olduğı bir merkez-yerel denklemi içerisinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle merkez-yerel ilişkileri bağlamında bakıldığında yerelin, sorumlu oldukları alan içerisinde aynı zamanda ulusal siyasetin bir icracısı konumunda olduğı görölmektedir (bkz. Keith-Lucas ve Richards, 1978: 168-169).

1830'lu yıllara kadar İngiltere'de eğitim kilise güdümlü gönüllü kuruluşların denetiminde bulunmaktaydı ve devlet eğitim sürecinin tamamen dışındaydı (Barker, 1966: 87-90). Batı'da uluslaşma süreci gelişirken kilisenin etkisinin kırılması ve kamusal alanın ana belirleyicisi konumundan çıkarılması bağlamında önemli bir mücadelenin gerçekleştiğı görölür. Bu mücadele, esas itibariyle kitlesel eğitimin hangi referanslarla yapılacağı mücadelesidir. Zira okul aracılığıyla kilisenin etkisi zayıflatılmaya çalışılmış ve bu nedenle kilise, okulu tehdit olarak algılamıştır (bkz. Bendix, 1964: 90-92). İngiltere'de belediye başkanları, bu amaç doğrultusunda bir misyona sahip olan okul öğretmenlerinin hamisi konumundadır (Dreyfus, 2007: 168). Zira 19. ve 20. yüzyıllardaki eğitim reformlarıyla dini eğitimin hakim olduğı gönüllölük esasına dayalı

eğitim kurumları, yerel yönetimlerin yetkisi dahilinde, kademeli olarak ulusal eğitimin bir parçası haline getirilmiştir (Hart, 1949: 650-654).

Eğitim hizmetinin sağlanması bağlamında devletin müdahil olma sürecine bakıldığında, aynen Yoksulluk Yasası ve Kamu Sağlığı Yasası'nda görüldüğü gibi sanayi kentinin yarattığı toplumsal sorunlar, reformların geliştirilmesinde belirleyici bir niteliğe sahip olmuştur. Zira gönüllülük esasına dayalı bir eğitim geleneği olan İngiltere'de 1830'lu yıllarda "destekleme" yoluyla eğitim sürecine devletin müdahil olmasının, yoksulluk yönetimiyle doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Kilise güdümlü gönüllü eğitimin üstesinden gelemeyeceği koşullar, devletin eğitim sürecine müdahil olmasının da altyapısını oluşturmuş ve yerel yönetimler bu sürece dahil olmaya başlamışlardır (bkz. Smith, 1936: 222-231).

Her ne kadar devletin eğitim sürecine belirli koşullarda müdahil olması, 1830 gibi daha erken bir tarihte başlamış olsa da, eğitim sürecine bir temel taşıyıcı aktör olarak devletin müdahil olması ancak 1870 tarihli Eğitim Yasası'yla gerçekleşmiştir. Ulusal eğitimin tesis edilmesinde bir dönüm noktası niteliği taşıyan bu Yasa'yla "okul bölgeleri" (school districts) oluşturulmuş ve temel eğitim zorunlu hale getirilmiş (bkz. Hart, 1949: 650, 668; Jenks, 1930: 199). 1902 tarihli Eğitim Yasası'yla bazı kendine özgü (*ad hoc*) eğitim daire ve komitelere son verilmiş, Okul Daireleri (*School Boards*) kurulmuş ve böylece eğitimin birleştirilmesi için önemli adımlar atılmıştır (bkz. Hart, 1949: 651; Smith, 1936: 237). 1902'den sonra 1944 yılına kadar eğitim alanında ciddi bir değişiklik olmamıştır. 1944 Eğitim Yasası, Eğitim Bakanlığı'nın kurulmasını da içererek ulusal eğitimin tesis edilmesi bağlamında nihai adım niteliğindedir (Hart, 1949: 653-655).

Devletin eğitim sürecine müdahil olmasıyla, özellikle de temel eğitimin zorunlu hale getirilmesiyle beraber eğitime erişebilme bağlamında bazı ayrıcalıklı kesimlerin tekeline son verilmiştir.

Başka bir deyişle tarihsel olarak belirli toplumsal sınıfların üyelerine özel olma gibi bir nitelik taşıyan eğitim hizmetlerinden yararlanma durumu, eğitimin yerel yönetim sisteminin bir bileşeni haline gelmesi ve yerel yönetimlerin sağladığı temel hizmetlerden birisi halini almasıyla beraber sona ermiştir (Jennings, 1947: 11). Dolayısıyla eğitimin belirli toplumsal sınıfların tekelinden çıkması ve kamusal bir nitelik kazanmasında yerel yönetimlerin anahtar üstlenici olduğu görülmektedir. Bu durum, yerel yönetimlerin ulus inşasındaki rolünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira Gellner'in ulus olma bağlamında temel koşul olarak belirlediği “yüksek kültürün” kamusal bir nitelik kazanması, yerel yönetimler aracılığıyla geliştirilmiş olmaktadır. Ulus inşası bağlamında eğitimin rolü, kuşkusuz “yüksek kültürün kamusallaşmasının” sağlanmasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda “ulusal kimliğin” yaratılması bağlamında da eğitimin hayati bir rolü bulunmaktadır. Bu bağlamda İngiltere’de (Britanya) üst-ulusal kimlik olan Britanyalı kimliğinin yaratılmasında eğitimin önemli bir yeri bulunmaktadır (Aktoprak, 2010: 114). Zira temel eğitim sürecinde çocuklar, “ulusal rejim” içerisinde eğitilirler (Robson, 1948: 115).

Görüldüğü gibi ulus inşa sürecine bakıldığında İngiltere’de yerel yönetimlerin bu süreçteki rolü açıktır. Zira ulus inşa sürecinin temel taşıyıcısı olan eğitim hizmetinin sunulması da, okulların inşa edilmesi de yerel yönetimlerin sorumluluğunda bulunmaktadır. Dolayısıyla İngiltere’de yerel yönetimler hem eğitim hizmetinden hem de bu hizmet için gerekli altyapının oluşturulmasından sorumlu bulunmakla ulus inşa sürecinin aktif aktörleri konumundadır.

3.2.2.2. Sembollerin Dolaşıma Sokulması

Hobsbawm’ın ulus-devletin siyasal meşruiyet sorununu çözmesinde, dolayısıyla da kendisinin meşruiyet kaynaklarını oluşturacak “ulusun” inşa edilmesinde “icat edilmiş geleneklerin”

rolüne yukarıda değinilmişti. Ulusal anıtların inşa edilmesi, gelenek icat etmenin önemli bir bileşeni olarak ulus inşasında hayati bir konuma sahiptir. Zira Belçum'un da belirttiği gibi ulusal anıtlar, ulus-devlet için gücün (power) ve meşruiyetin; ulus içinse gücün (strength) ve birliğin sembolleri niteliğindedir (Belçum, 1993: 457-458).

İngiltere'de ulusal kimliğin güçlendirilmesi bağlamında anıtların inşa edilmesinin, yaygın bir gelenek olduğu görülmektedir. Özellikle ülkenin kaderinde önemli bir etkiye sahip olan Napolyon Savaşları ve 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, bu geleneğe yoğun bir şekilde başvurulduğu görülmektedir (bkz. Fehlman, 2007: 355, 358, 372; King, 1998: 20). Savaşta kaybedilen askerleri ve zaferleri temsil eden bu anıtların inşasındaki temel amaç ulusal bir belleğin oluşturulması, dolayısıyla da ulusun inşa edilmesidir.

Ulusal kimliğin inşa edilmesinde ülke açısından sembolik değerinin yüksek olduğu kimi anıtların inşa edilmesi süreciyle doğrudan merkezi yönetimin ilgilendiği görülmekle beraber (bkz. Johnson ve Gilbertson, 2010: 570; Challis, 2006: 33), özellikle 1. Dünya Savaşı'ndan sonraki anıtların inşa edilmesinde genel olarak inisiyatifin yerel yönetimlerde olduğu görülmektedir (King, 1998: 20-28).

1. Dünya Savaşı'ndan sonra "anma", o kadar yaygın başvurulmuş bir gelenek haline gelmiştir ki, anmadan sorumlu "yerel anma komiteleri" (*local memorial committees*) ortaya çıkmıştır (bkz. King, 1998: 34-35; Niven, 2008: 40). Bu komiteler, anmanın hangi araçlarla gerçekleştirileceğinden, anıtların nasıl ve nerede inşa edileceğine kadar anmayla ilgili bütün süreci yönetmektedirler. Yerel dinamiklerin oluşturduğu kentlerdeki bu komitelerin yönetimine bakıldığında ise genel olarak belediye üst düzey yöneticilerinin aynı zamanda komitelerin yöneticileri olduğu görülmektedir. Ayrıca belediyelerin yönetsel destekten, yer tahsisine kadar geniş bir ölçekte yereldeki bu komitelere yardımcı

oldukları görülmektedir (King, 1998: 28-29). Dolayısıyla yerel yönetimler (belediye), ulusal sembol niteliği taşıyan ve ulusal kimliğin inşa edilmesinde ve güçlendirilmesinde etkili bir yeri bulunan anıtların inşa edilmesinde önemli bir rol alarak, ulus inşasının ayrılmaz bir bileşeni konumunda olan bir ulusal belleğin üretilmesinde hayati bir işlev görmektedirler.

3.3. Fransa’da Ulus İnşası ve Yerel Yönetimler

Modern Fransa, Fransız Devrimi’nin eseridir. Hem modern egemenliğin tesis edilmesi hem de bu egemenliğin tesis edilmesinin zorunlu bir gerekliliği olarak Fransız ulusunun inşa edilmesi, Devrim’le beraber gelişmeye başlamıştır.

Fransa’da Devrim’den önce bir Fransız ulusundan bahsedilmesi mümkün değildir. Zira Devrim’den önce Fransa’da ne toplumun ortak aidiyet bağlarını oluşturacak ortak semboller ne de siyasal sınırlarıyla çakışan ortak bir ulusal dil bulunmaktaydı. Örneğin ulusal sembollerin başında gelen ulusal bir bayrak bile bulunmamakta; her askeri alayın farklı bayrakları bulunmaktaydı. Öte yandan Devrim’den sonra yapılan araştırmalarda, siyasal sınırlar içindeki nüfusun sadece % 10’undan biraz fazlasının tam olarak Fransızca’yı konuşabildiği görülmüştür (Johnson, 1993: 49, 52). Dolayısıyla Devrim’den önce Fransa, bütünlük arz eden bir toplum olmaktan fazlasıyla uzak bir konumda bulunmaktaydı.

Görüldüğü gibi Fransa’da ulus inşa sürecinin başlangıcı açıktır. Bu nedenle Fransa’da ulus inşası tartışması, Devrim’le başlatılacaktır. Genel olarak 19. yüzyılda olgunluk kazanan Fransız ulusunun inşa süreci, 20. yüzyılın ilk yarısını da kapsayacak şekilde ele alınacaktır.

3.3.1. Fransa’da Ulus İnşası Sürecinde Merkez-Yerel İlişkileri

Devrim’den sonra gelişen Fransa yerel yönetimleri dört gruba ayrılmıştır. İl (*département*), ilçe (*arrondissement*), bucak (*canton*),

komün (*commune*). Fakat Fransa yerel yönetim sisteminin temelini il ve komünler oluşturur (Ashley, 1969: 77). İlin başında merkezin atadığı, merkezin ildeki temsilcisi olan ve il sınırları içindeki İl Genel Meclisinin yetki alanını da kapsayacak şekilde yönetsel süreçlerin tamamında geniş yetkilere sahip olan vali bulunmaktadır (Ashley, 1969: 78-79, 87). Bu özelliği nedeniyle vali, sadece merkezin bir temsilcisi olmanın ötesinde aynı zamanda yerinden yönetim bağlamında ildeki yürütme mekanizmasının bir bileşenidir (Ashley, 1969: 88; Keleş, 1994: 14). Vali, devletin ildeki bütün resmi kuruluşlarının sorumluluğunu taşır. Bu nedenle vali, merkezin yereldeki “gözü, kulağı” ve merkezle yerel yönetimler arasında bir ara halka niteliğindedir (Ridley ve Blondel, 1964: 93). Bu haliyle vali ildeki yönetim mekanizmasını büyük ölçüde elinde bulundurur. Özellikle 19. yüzyılda ilin yönetiminde neredeyse mutlak yetkilere sahiptir. Kendisine yardımcı olacak bir genel meclise sahip olmasına rağmen bu meclis, daha çok bir “danışma meclisi” niteliğinde olup, valinin kararlarını etkileme olanağından uzaktır (Champman, 1953: 22).

Fransa yerel yönetim sistemi içinde anahtar bir role sahip olan bir diğer organ komündür. Komünler de iller gibi, Devrim’le beraber oluşmuştur (Chapman, 1953: 13). Fransa’da Paris dışında, komünler, farklı büyüklüklere sahip olmakla birlikte, yapı olarak türdeş bir nitelik sergilemektedir (Ashley, 1969: 93-94). Komünlerin bir meclisi, bir de yönetimin başı niteliğinde olan bir başkanı bulunur. Devrim ideolojisinin yerelde hakim kılınmasının önünü açabilmekle bağlantılı olarak belediye başkanlarının, belediye meclis (*conseils municipaux*) üyelerinin tamamı, merkez tarafından atanarak göreve gelebilmişlerdir. Meclislerin seçimle oluşması 1830 yılında, komün başkanlarının belediye meclisince seçilmesi ise 1882 yılında gerçekleşebilmiştir. Komün başkanı, komünün başı olmakla beraber, aynı zamanda devletin yereldeki temsilcisi olma şeklinde ikili bir konuma sahip olduğu ve bu konumu

nedeniyle ulusal siyasetin de icracısı olduğu için belediye başkanlarının seçimle belirlenmesi, valinin vesayetini ortadan kaldırmış değıldir (bkz. Ridley ve Blondel, 1964: 92-94). Özetle, Devrim sonrası Fransa’sında komün başkanı hem komün meclisine karşı hem de devletin resmi bir görevlisi olarak merkeze karşı sorumluluk taşıyan bir makam niteliğindedir. Dolayısıyla komün de, sadece bir yerel yönetim birimi değıl; aynı zamanda “organik” olarak devlet bütününün bir yönetim birimi niteliğindedir (Chapman, 1953: 19-20).

Organik bütünün bir bileşeni olarak komünün yönetiminden sorumlu olmaları ve bunun yanında merkezi yönetimin temsilcisi olmaları nedeniyle komün başkanları yükümlü bulundukları sorumluluklar bağlamında güçlü bir merkezi vesayete tabidirler. Zira komün başkanları hem merkezi yönetime hem de merkezi yönetimin yereldeki temsilcisi olan valilere bağımlı bir şekilde çalışmalarını yürütürler. Yerel yönetimlerin yetersiz kaldıklarına ya da yasalara aykırı davrandıklarına karar verildiğı takdirde yönetim organları merkezi yönetim tarafından feshedilebilir. Ayrıca yerel yönetimlerin aldıkları kararların uygulanabilmesi merkezi yönetimin onayına bağılıdır. Dolayısıyla merkezi yönetim, yerel yönetimler üzerinde mutlak bir hakimiyete sahiptir (Chapman, 1953: 27-30; Ridley ve Blondel, 1964: 104). Örneğın valinin ve içişleri bakanının, başkanı “askıya” alma ve bakanın, başkanı görevden alma gibi yetkileri bulunmaktadır (Ashley, 1969: 96).

Devrim’le beraber gelişen ve güçlü bir merkeziyetçi yapı arz eden bu yönetsel yapılanmanın gelişimine bakıldığında her şeyden önce kapitalist gelişmenin bir getirisi niteliğinde olan modern egemenliğin tesis edilmesinin ve bununla bağılantılı olarak toplumsal ve siyasal birliğin sağlanmasının temel alındığı görölmektedir. Bu nedenle yerel yönetimlere yaklaşım, hizmet sunumundan ziyade topluluğun yönetilmesi esasına dayanmıştır (Ridley ve Blondel, 1964: 100). Devrim’den sonra yerel yönetimler,

merkezi yönetimle hiyerarşik bir ilişki içerisinde, üniter devlet mekanizmasının organları haline gelmişlerdir. Bu özellikleri nedeniyle yerel yönetimler hem yasal bağlamda hem de siyasal pratik bağlamında merkeze bağımlı olan “ileri karakol” niteliği taşımışlardır (Ridley ve Blondel, 1964: 86). Bu durumun bir sonucu olarak Fransa’da desantralizasyon, “anarşi” olarak algılanmıştır (Hart, 1949: 328). Zira Fransa’da ulus inşa sürecinde “Fransa, Fransızlar için tek ve bölünemezdir” vurgusunun önemli bir karşılığı bulunmakta ve böyle olduğu için de, yerele ve yerel özgünlüklere vurgu yapılması ülke bütünlüğüne yapılmış bir tehdit niteliği taşımıştır. Bu anlayışın bir getirisi olarak modern Fransa yönetiminin temel gayesi, “farklılıkların” bertaraf edilmesi ve “birliğin” sağlanması olmuştur (Daniels, 1937: 41). Özetle Devrim’den sonraki yönetsel reformlarla modern egemenliğin ve ulusal birliğin sağlanması bağlamında hem yönetsel parçalılığın hem de toplumsal parçalılığın bertaraf edilmesinin temel amaç olduğu görülmektedir.

Mutlak monarşinin tesis edilmesiyle beraber, modern egemenliğe giden yolda önemli bir kilometre taşı olan iktidarın merkezileşmesi büyük ölçüde sağlanmıştır. Fakat bu merkezileşme, modern egemenliğin temel özelliği olan doğrudan egemenliğin tesis edilmesi anlamına gelmemektedir. Çünkü merkezileşmeye rağmen Devrim’e kadar kendine özgü yerel uygulamalar devam etmiş ve siyasal sınırlarla çakışan bir egemenlik sisteminin inşa edilmesi mümkün olmamıştır (Skocpol, 2004: 111-112, 379-380). Zira Devrim’e kadar parçalı egemenliğin göstergesi olan kral, kilise ve soyluların ayrı ayrı etkileri devam etmiştir (bkz. Johnson, 1993: 48; Weilenmann, 1966: 54). Dolayısıyla Devrim’den önce Fransa’da diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi “doğrudan” bir egemenlik sistemi bulunmamaktaydı.

Savaş koşullarının da etkisiyle artan vergiler ve el koymaların artması sonucunda farklı toplumsal kesimler arasında

kutuplaşmalar meydana gelmiş ve burjuvazinin önderlik ettiği halk bloğu belirli düzeylerde devlete hakim olmaya başlamıştır. Bu bloğun devlete hakim olmaya başlamasıyla beraber, devrimci örgütlenmelerin “taşradaki” çalışmalarının da sonucunda “doğrudan” egemenlik hayata geçmeye başlamıştır. Devrim’den sonra Fransa’da “doğrudan” egemenlik anlayışının tesis edilebilmesinin bir gerekliliği olarak 1789-1793 gibi kısa bir süre içinde, çok büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Eski yerel yargı sisteminin kaldırılması, yerel toplulukların komün şeklinde örgütlenmesi, feodal döneme ait vergilere son verilmesi, meslek birliklerine ve bu birliklerin sahip olduğu ayrıcalıklara son verilmesi, aşağıdan yukarıya yönetim ve seçim sisteminin oluşturulması, standartlaştırılmış bir vergi sisteminin kurulması, manastır tarikatlarının dağıtılması ve ruhban sınıfının devlete tabi kılınması gibi. Bu gelişmelerle beraber yeni egemenler, modern dönem öncesine ait “dolaylı” ve “parçalı” egemenlik sisteminin unsurlarına (derebeylikler, aracılar, belediye oligarşileri) son vermeye başlamışlardır (Tilly, 2001:188-193).

Devrim’den önceki *kent meclisleri*, daha çok statüleri gereği “doğal lider” olarak kabul edilen soyluların egemenliği altındaydı. Devrim sürecinde merkezi yönetimden bağımsız olarak kent halkı tarafından kurulan *komiteler* soyluların egemenliğine bir tür karşı gelişin ifadesi niteliği taşımaktaydılar. Zira temsil kapasitesini genişleten *komite* seçimleriyle beraber yöneticilerin toplumsal profilleri de değişmeye başlamıştır. Yerel yönetimler açısından bir geçiş aşamasına tekabül eden bu dönemde yerel yönetimlerin meşruiyet kaynağı kendi içindeki ilişkilerdi. 1789 yılından sonra yerel yönetimler yeniden ulusal ağ içerisinde konumlandırılmış ve merkezi güç ilişkilerinin bir bileşeni haline gelmişlerdir (Hunt, 1976: 336-337, 341). 1790 yılındaki düzenlemelerle yerel yönetimler üzerinde merkezi vesayet kurulmaya başlanmış ve böylece *komitelerin* devrimci niteliği sona ermiştir (Hunt, 1976: 343).

Komitelerin önemi, eski rejimin sorgulanmasını sağlamak, komün ile yönetimi birbirine yaklaştırmak ve yerel halkın siyasallaşmasını sağlamak gibi modernleşme açısından, başka bir deyişle modern egemenliğin ve toplumun inşa edilmesi açısından kritik adımların gelişmesine öncülük etmeleri şeklinde ifade edilebilir (Hunt, 1976: 344-345)

1789 yılından sonra modern egemenliğin tesis edilmesinin bir gereksinimi olarak yereli, ulusal ağ içerisinde konumlandırma çabasının bir ürünü olarak üyeleri seçimle belirlenen il, ilçe ve bucak sistemi kurulmuştur. Dolayısıyla Fransız yönetim yapısı açısından büyük öneme sahip olan “il sistemi” doğmuştur. Devrim’den önce feodal güçlerin ve kilisenin güç itişmesinin hakim olduğu ve türdeş olmayan hak, görev ve konumlara sahip olan yerel yönetimler, il sistemiyle (*département*) beraber birbiriyle uyumlu olacak şekilde dizayn edilmiş ve böylece “eskinin” türdeş olmayan yerel yönetim sistemine son verilmiş ve Paris dışındaki her yerde türdeş bir yerel yönetim sistemi tesis edilmiştir (Chapman, 1953: 13-14). Fakat bu gelişmelere rağmen “merkezi yönetimin etkisizliği” sorunu çözülmüş değildir (bkz. Cobban, 1973: 117-120). Zira merkezin etkili kılınması temel bir gereksinim olarak algılanmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Jakobenlerin etkili olduğu 1790’lı yılların başlarında önemli adımların atıldığı görülmektedir. 1793 yılında merkezi kontrolün güçlendirilmesini sağlamak üzere daha çok ilçeler için etkili olan, merkezi yönetimin atamasına dayanan ve yereldeki yönetim mekanizmasının asıl sorumlusu konumunda bulunan “komiserlik” sistemi kurulmuştur (Cobban, 1973: 126-128). Jakobenlerin merkezi etkili kılma çabaları sonucunda geliştirilen komiserlik sistemi ve yine bu çabanın bir ürünü olarak 1793 yılında yerel seçimlerin askıya alınması, Napolyon’un “valilik sistemine” ve seçimleri tamamen kaldırmasına giden yolun bir hazırlayıcısı niteliği taşımaktadır. Başka bir deyişle 1789 yılından sonraki merkezileşme süreci,

Napolyonik sistemin altyapısını hazırlamıştır (bkz. Cobban, 1973: 129-131).

Devrim'in sembolü ve en önemli getirisi olan il sistemiyle beraber merkezin yerele hakim olması sağlanmıştır. I. Napolyon'un "valilik sistemini" geliştirmesiyle beraber merkezin yerel üzerinde hakimiyetinin daha da güçlenmesi sağlanmıştır (bkz. Loughlin, 2007: 36, 43). Napolyon, kendi iradesine karşı koyabilecek bir yerel yönetim yapısı istemediği için güçlü bir merkezi yapının hakim olduğu bir yönetim sistemi kurmuştur. Zira Napolyon'un amacı, yereli hakimiyeti altına alarak uygulamak istediği siyaseti etkili kılmaktır. Bu doğrultuda Napolyonik sistemde yerel yönetimlere, merkezin "ileri karakolları" şeklinde yaklaşılmış ve yerel yönetimler hiyerarşik bir yönetim yapısı içerisinde merkezin "uzantısı" (astı) şeklinde konumlandırılmıştır (Ridley ve Blondel, 1964: 85-86).

Valilik sistemiyle derinleşen merkezin yerel üzerindeki sıkı kontrolü, daha sonra çıkarılan 1871 tarihli (illerle ilgili) ve 1884 tarihli (belediyelerle ilgili) yasal düzenlemelerle daha da genişletilmiştir (bkz. Barker, 1966: 15-17). Dolayısıyla genel olarak il sistemine bakıldığında sistemin, modern egemenliğin siyasal ve yönetsel sınırların çakışması ilkesinin somutluk kazanmasının, başka bir deyişle merkezi yönetimin yereldeki uzantısı olarak iktidarın yerele "sızmasının" ve yerelde hakim olmasının yönetsel yansıması niteliğinde olduğu görülmektedir.

Devrim'le beraber, sadece modern egemenlik biçiminin ve bu egemenlik biçimine tekabül eden türdeş bir yönetsel yapının geliştirilmesiyle sınırlı kalınmamış; yerel ayrıcalıklar da bertaraf edilmiştir (Strayer, 1966: 24). Böylece "eski" yöneticilerin yerine Devrim ideolojisiyle uyumlu güçler yerelde hakim olmaya başlamıştır (bkz. Tilly, 2001: 190-194; Dreyfus, 2007: 131). Dolayısıyla sadece yeni bir yönetim biçiminin tesis edilmesi değil; aynı zamanda toplumsal ve siyasal birliğin sağlanabilmesinin

koşulu olarak yeni bir toplumun inşa edilmesi de amaç haline gelmiştir. Daha açık bir ifadeyle siyasal sınırlar içerisindeki toplulukları ulus haline getirmek temel amaç haline gelmiştir. Özetle, Devrim’le beraber yeni bir egemenlik biçiminin yanında, bu egemenlik biçimiyle uyumlu toplum modeli olan ulusun inşa edilmesi temel amaç haline gelmeye başlamıştır. Bu amaç çerçevesinde Devrim’den sonra “eski” güç odaklarının yerini dolduracak yeni bir otorite ve egemenlik arayışı başlamış ve bütün yerleşik güç ve nüfuz odaklarına müdahale edilerek alışlagelen sadakat bağlarının tümü bertaraf edilmeye çalışılmıştır (Tocqueville, 2004: 56). Hatta alışlagelen sadakat bağlarının bertaraf edilmesi bağlamında sadece yerleşik iktidar ve nüfuz odaklarına müdahaleyle sınırlı kalınmadığı; komünlerin sınır ve isimlerine de müdahalelerin olabildiği görülmektedir. Zira Devrim’den sonra il ve komün sistemi oluşturulduğunda, etkili bir yönetim sisteminin tesis edilebilmesi ve “Cumhuriyet’in birliğini” olumsuz yönde etkileyebilecek “eski” sadakat bağlarının bertaraf edilebilmesi amacıyla il ve komünlerin sınırlarında birtakım birleştirme ve ayırmaların yapıldığı görülmektedir (bkz. Ridley ve Blondel, 1964: 89-92). Loughlin’e göre, isim değişikliklerini de kapsayan sınırların yeniden belirlenmesi üzerinden eski sınırlara duyulan bağlılığın bertaraf edilmesi, il sisteminin temel gayesidir (Loughlin, 2007: 36). Dolayısıyla il sistemiyle birlikte bir taraftan merkezin yerel üzerindeki kontrolü güçlendirilirken diğer taraftan “yeni” bir toplumsal yapının inşa edilebilmesi bağlamında “tarihin yükünden” kurtulmanın esas alındığı görülmektedir. Böylece il sistemiyle beraber yeni “sadakat” bağlarının gelişiminin ve böylece de ulus inşasının “yönetmel” altyapısının oluşturulduğu söylenebilir.

Yerel yönetimlerin ulus inşa sürecindeki rolü, İngiltere’dekiyle uyumlu bir şekilde “eğitim” ve “ulusal anıt” örnekleri üzerinden daha somut ve açık bir şekilde gösterilmeye çalışılacaktır.

3.3.2. Fransa’da Ulus İnşası Aracı Olarak Yerel Yönetimler

3.3.2.1. Eğitim

Yukarıda da belirtildiği gibi Fransa’da Devrim’den sonra “birliğin” sağlanmasına önemli bir vurgu yapılmıştır. Bu vurguya paralel olarak Fransa, hummalı bir ulus inşa süreci geçirmiştir. Bu bağlamda ulus inşa sürecinde eğitim, kapsamlı bir şekilde araçsallaştırılmıştır (Aktoprak, 2010: 435, 453-454). Devrim’den sonra Fransız ulusunun inşa edilmesinde eğitim, doğal olarak en önemli araç niteliğindedir. Zira yukarıda da bahsedildiği gibi Fransa’da ortak bir iletişim dili bulunmamaktadır. Dolayısıyla dilde birliğin sağlanması bağlamında eğitim kurumları ana aktör konumundadır (bkz. Weber, 2003: 389; Hobsbawm, 2006c: 314). Öte yandan ulus inşası açısından asıl mesele, ulusal bilinçle yoğrulmuş boyutuyla vatandaşlığın tesis edilmesidir. Başka bir deyişle vatandaş olmanın öğretilmesidir. Bu öğretme-öğrenme sürecinin merkezinde, Fransız Devrimi’yle beraber “vatandaşlığın öğretildiği yer” şeklinde algılanmaya başlayan “okul” bulunmaktadır (Dreyfus, 2007: 167). Bunun yanında ulusal kimliğin inşa edilmesinin taşıyıcısı niteliğinde olan “aidiyet” duygusunun oluşturulması bağlamında da eğitime hayati bir rol biçilmiştir. Zira bir Üçüncü Cumhuriyet siyasetçisinin de belirttiği gibi eğitimin temel amacı, “birlik” bilincinin yaratılmasıdır (bkz. Weber, 2003: 390). Bu nedenle ulus inşa sürecinin en önemli taşıyıcısı olan eğitimin ulus inşa sürecinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve eğitimin gelişmesi bağlamında yerel yönetimlerin nasıl bir rol oynadıkları önem kazanmaktadır.

Fransa’da eğitim, genel olarak modern egemenliğin tesis edilmesi sürecinin bir parçası olarak katı merkezîyetçi bir nitelik taşımaktadır. I. Napolyon’un toplumun dönüştürülmesinde ve devlete karşı “aidiyet” hissinin yaratılmasında önemini kavradığı eğitimin merkezileşmesinde 1808 tarihinde kurulan *Fransa Üniversitesi*’nin (*Université de France*) bir dönüm noktası

niteliğinde olduğu gör÷lmektedir (bkz. Barker, 1966: 80). Zira Fransa'da modern eğitimin tarihi Napolyon'un kurduğu bu *Üniversite* ile başlar (Ashley, 1969: 109). Devrim'den önce eğitim, Kilise güdümlü ve bağımsız üniversitelerden oluşuyordu. Devrim'den itibaren eğitim bir kamu hizmeti olarak gör÷lmeye başlanmış ve güçlü bir merkezîyet arz eden türdeş ve hiyerarşik bir eğitim sistemi kurulmuştur (Ridley ve Blondel, 1964: 256, 269-270).

Napolyon'un kurduğu *Üniversite*, hiyerarşik bir düzen içerisinde yerelde örgütlenen *akademilerin* "üstü" niteliğindedir. Her akademinin başında merkezi yönetimin atadığı bir rektör bulunur ve bu rektörler yine hiyerarşik bir düzen içerisinde yereldeki eğitim kurumlarının "üstü" niteliğindedir (Ridley ve Blondel, 1964: 267-268). Bununla beraber eğitimde ikili bir yapının devam ettiği gör÷lmektedir. Zira eğitim konusunda kilise, önemli bir aktör olmaya devam etmiştir. Üçüncü Cumhuriyet'ten sonra kademeli olarak devlet kontrolü arttırılmış ve kilise'nin etkisi zayıflatılmıştır. 1879 ve 1886 tarihlerindeki yasal düzenlemelerle eğitim sürecinde devletin etkisinin arttırılmasının ve 1882 tarihinde temel eğitimin zorunlu hale getirilmesinin, bu bağlamdaki önemli adımlar olduğu gör÷lmektedir. Kilisenin etkisinin azaltılması yönündeki bu süreç, 1904 yılında dini cemaatlerin okul açmalarının yasaklanmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece eğitim, tamamen bir devlet hizmeti haline gelmiştir (bkz. Barker, 1966: 81-82).

Fransa eğitiminde, müfredatın ve eğitimden sorumlu personelin belirlenmesi, merkezi yönetimin yetki alanındadır. Buna karşılık okul yapımı için kaynak sağlanması, okulların bakımının sağlanması ve hizmetten sorumlu personelin belirlenmesi yerel yönetimlerin yetki alanındadır. Okul-inşa programları da yerel yönetimlerin sorumluluk alanı içerisinde. Öte yandan büyük komünlerin, personelini ve müfredatını belirledikleri teknik okullarla da karşılaşılabilir. Dolayısıyla sorumlu oldukları yerleşim

yerinde yerel yönetimlerin, eğitimin gelişmesinde rol sahibi oldukları görülmektedir (Rindley ve Blondel, 1964: 105-106, 272).

Yukarıda da görüldüğü gibi eğitim, Fransız ulusunun inşa edilmesinde temel taşıyıcı konumundadır. Yerel yönetimlerin yetki alanları içerisinde eğitim kurumlarının inşa edilmesinden sorumlu olmaları, yerel yönetimlerin “eğitim bağlamında” ulus inşası sürecinin altyapısını oluşturduklarını göstermektedir. Ayrıca Billig’den (2002: 18) hareketle “unutulmuş hatırlatıcı” konumunda bulunan ulusal sembollerin ulus inşasındaki rolü göz önünde bulundurulduğunda, dolayısıyla mekan üretiminin ve mekanın sembolik unsurlarla donatılmasının ulus inşasının bir bileşeni olduğu göz önünde bulundurulduğunda yerel yönetimlerin eğitimin altyapısını oluştururken mekan üretimi aracılığıyla da ulus inşasında “araçsal” bir işlev gördükleri söylenebilir.

3.3.2.2. Sembollerin Dolaşıma Sokulması

Gelenek icat etmenin, dolayısıyla da bellek üretmenin güçlü bir bileşeni olan anıtların seri bir şekilde dikilmesi, Fransa’da 19. yüzyılda başlamıştır. 1. Dünya Savaşı’yla beraber bu geleneğe başvurma ivme kazanmıştır. Zira Savaş biter bitmez, Güzel Sanatlar Bakanlığı’na anıt modeli taleplerinin yağmaya başladığı görülmektedir (Sherman, 1996: 191). Hobsbawm, “anıtların seri üretiminin”, gelenek icadı açısından Üçüncü Cumhuriyet Fransasındaki üç önemli gelişmelerden biri olduğunu belirtir. “Cumhuriyetin imajı” ve “yerel yurtseverliğin anmaya değer bulduğu figürleri” konu alan anıtlar, şehir ve taşra komünlerinde yayılmaya başlamıştır. Bu anıtlarının inşa edilmesinde genel olarak [merkezi] bir teşvik olmuşsa da esas olarak inisiyatif sahibi de kaynak sağlayıcı da yerel yönetimler olmuştur. Cumhuriyetçi komünler aracılığıyla inşa edilen bu anıtlar, “Cumhuriyet’in kökenlerinin izini sürüyordu ve seçmenlerle ulus arasındaki gözle görünür bağı temsil etmekteydi” (Hobsbawm, 2006c: 314-316).

Anıtların seri üretimi sadece Üçüncü Cumhuriyet dönemiyle sınırlı değildir. Devrim'den itibaren anıtların seri üretimi, iktidar mücadelelerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Zira ideoloji, sözel ifadenin yanında mekanda somutluk kazanarak kendisini var eder (bkz. Cohen, 1989: 491-494). Bu bağlamda ulus inşa sürecinde anıtların sembolik gücünden yararlanılmaması düşünülemez. Cohen'e göre Devrim'den sonra seri bir şekilde dikilen anıtların "Fransa hayali cemaatinin", başka bir deyişle Fransız ulusunun inşa edilmesinde hayati bir rolü bulunmaktadır. Özellikle okur-yazarlığın düşük olduğu dönemler için anıtların sembolik ifadesi, yazılı siyasal ifadelerden çok daha etkilidir (Cohen, 1989: 491-492). Ulus inşası açısından hayati bir role sahip olan anıtların inşa edilmesinde 19. yüzyıl boyunca yerel yönetimler baş aktör konumundadır (Cohen, 1989: 493-494, 499-500). Yerel yönetimler, sembolik isim ve olayları anıtlılaştırarak, merkeze karşı sadakatlerini ifade etmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda anıtların inşa edilmesi, yerelin ulusçuluklarını sergilemelerinin bir yolu niteliğindedir (Cohen, 1989: 494-495, 504). Dolayısıyla daha önce de belirttiği gibi ulus inşası ve bellek üretimi açısından hayati bir işleve sahip olan anıtların inşa edilmesi hususunda Fransa'da yerel yönetimlerin (belediye), temel taşıyıcı konumunda olduğu görülmektedir.

II. BÖLÜM

KENTSEL TOPLUMSAL YAŞAM, BELEDİYELER ve ULUS İNŞASI

Belediyeler, kentlerin toplumsal ve mekansal örgütlenme süreçlerinin temel aktörleri konumundadır. Bu konumları gereği belediyelerin, köklü bir toplumsal dönüşüm projesinin yaşama geçirilebilmesi bağlamında stratejik bir öneme sahip oldukları açıktır. Zira yukarıda da belirtildiği gibi, ulus inşa süreçlerinde gerek siyasal ve yönetsel sınırların çakışması, gerekse de siyasal ve kültürel sınırların çakışması bağlamında merkezi olarak belirlenen siyasetin yerelde kök salması, başka bir deyişle yerelin, merkezin bir parçası haline gelebilmesi açısından belediyelerin hayati işlevleri yerine getirdikleri görülmektedir.

İlk uluslaşma örnekleri niteliğinde olan İngiltere ve Fransa’da ulus inşa süreçlerinde üstlendikleri görevler göz önünde bulundurulduğunda belediyelerin ulus inşa süreçlerinin ayrılmaz bileşenleri niteliğinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de ulus inşa sürecinde belediyelerin yerine getirdiği işlevlerin sorgulanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümde Türkiye’de ulus inşa sürecinde kentsel toplumsal yaşamın dönüştürülmesi bağlamında belediyelerin hangi hususlarda araçsallaştırıldıkları meselesine odaklanılacaktır. Bu çerçevede

öncelikle 1930 tarihine kadar olan süreçte belediyelerin gelişimine ve belediye-iktidar-toplum ilişkilerine değinilecektir. Ardından 1930’la beraber belediye-iktidar–toplum ilişkileri bağlamında kentsel toplumsal yaşama ve siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının tesis edilebilmesi açısından kentsel pazara nasıl bir “inşacı” müdahalenin yapıldığı araştırılacaktır.

1. 1580 Sayılı Belediye Yasası Öncesi Belediye Mirası ve Ulus İnşası

1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Yasası, Cumhuriyet belediyeciliğinin gerçek anlamda doğuşunun ifadesi niteliğindedir. Yasa’yla beraber geliştirilen belediye-iktidar-toplum ilişkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından 1930 tarihine kadar gelen süreçte belediye evrimine ve belediye-iktidar-toplum ilişkilerine genel hatlarıyla değinilmesi gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle kentsel toplumsal yaşamın dönüştürülmesi bağlamında Osmanlı’da modern anlamda belediyecilik faaliyetlerinin doğmaya başladığı Tanzimat ve Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 ile Belediye Yasası’nın yürürlüğe geçtiği 1930 tarihleri arasındaki gelişmelerin genel hatlarıyla değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

1.1. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Belediye ve Toplum Mühendisliği

Osmanlı klasik dönemde hem yargıdan hem de kentin yönetiminden, merkezi bürokrasinin temsilcisi olan ve atamayla göreve gelen, dolayısıyla kentin hem mülki hem adli hem de belediye sorumlusu niteliğinde olan kadılar sorumluydu (bkz. Ergin, 1932: 165; Ortaylı, 2000: 12). Kadılar, görevlerini yerine getirirken küçük bir görevli kadrosunun yanında yerelin önde gelenlerinin yardımlarına başvurmaktaydılar. Dolayısıyla hem merkezi bürokrasinin bir üyesi olması hem de yönetsel pratiklere

bakıldığında kadıların icraatları bağlamında bir yerel yönetim olgusundan bahsedilmesi mümkün değildir (Ortaylı, 2000: 12-13).

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı'da yerel hizmetleri yerine getiren kurumlar vakıflar, cemaat ve dini kurumlar olmuştur (Ergin, 1944: 35, 71-72; Ortaylı, 2000: 13). Dolayısıyla yerel hizmetlerin sağlanması bağlamında devlete bağlı belirli bir kurum söz konusu değildir. Bu nedenle de Tanzimat dönemine kadar Osmanlı'da yerel yönetim kurumlarının geliştiği söylenemez (Ortaylı, 2000: 13).

19. yüzyılda Osmanlı'nın kapitalizme eklemlenmesiyle beraber kurumsallaşma başlamıştır. İngiltere'yle yapılan 1838 tarihli ticaret antlaşmasıyla beraber İngiliz ticaret burjuvazisi için ticaret yapma kolaylığı sağlanmıştır. Bu antlaşmayı, diğer Avrupa devletleriyle yapılan ve benzer kolaylıklar sağlayan antlaşmalar izlemiştir. Böylece Osmanlı Batı kapitalizminin açık pazarı haline gelmeye başlamıştır (Keyder, 2000: 44-45; Savran, 2011: 42-43). Tanzimat ve Gayri-müslimlere eşitliğin, "tebaanın can ve mal güvenliğinin sağlanmasının" öngörülmesi (Zürcher, 2011: 84-85), bu sürecin devamı niteliğindedir. Dolayısıyla kapitalizme eklemlenme süreci, beraberinde birtakım yönetsel reformların yapılması gereksinimini doğurmuştur. Bu gereksinimin, Osmanlı devlet ve toplum modernleşmesinin yönünü belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin temel eğilimi, güçlü bir merkezi yönetimin tesis edilmesidir. Bu bağlamda 18. yüzyılda modernleşme çabalarının öncelikle orduda başladığı Osmanlı'da (Karpas, 2002: 81-83), 19. yüzyılda yönetsel yapılanma konusunda da birtakım değişikliklerin yapılması gerektiği, başka bir deyişle yönetsel yapının da modernleştirilmesi gerektiği yönelimi, önemli bir boyut kazanmıştır. Bu süreçte Tanzimat Fermanı bir dönüm noktası niteliğindedir. Tanzimat'la beraber Batı'nın gerisinde kalındığı kabul edilmiş ve bu geri kalmanın nasıl bertaraf edileceği,

hayati bir sorun niteliği taşımaya başlamıştır. Bu sorunun bertaraf edilmesinin odağında “merkezileşme” eğilimleri bulunmaktadır. Zira Tanzimat dönemine kadar hakim olan ve yerel güç odaklarının önemli aktörler konumunda bulunduğu yönetsel pratiklerden kurtulmanın esas alındığı görülmektedir (bkz. Ortaylı, 2000: 17-18; Zürcher, 2011: 92, 97-98). Dolayısıyla Batı’dakine benzer bir “modern” egemenliğin ve modern bir yönetsel yapının tesis edilmesi, Tanzimat dönemi Osmanlı modernleşmesi sürecinin aktörleri için güçlü bir eğilim haline gelmeye başlamıştır. Bu çerçevede 19. yüzyılda yerel yönetimlerin gelişmeye başlamasının, yönetsel alandaki modernleşme çabalarının bir sonucu olarak güçlü bir merkezi yönetimin tesis edilebilmesiyle doğrudan ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır (bkz. Ortaylı, 2000: 18-19, 24, 28).

Dolayısıyla Osmanlı topraklarında, Tanzimat’la beraber yerel yönetim olarak değerlendirilebilecek organlar gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda “muhasıllık meclisleri” (Ortaylı, 2000: 32-33, 35) ve temelde merkezi yönetimin güçlendirilmesi esasına dayanan 1864 Vilayet Nizamnamesiyle kurulan ve 1871 Vilayet Nizamnamesiyle daha geniş sınırlara uygulanmaya başlanan “vilayet, liva ve kaza idare meclislerinin” kurulması Osmanlı-Türkiye yerel yönetim mirasında önemli bir halka niteliğindedir (bkz. Ortaylı, 2000: 61-63). Zira her ne kadar meclisler, tamamen merkezin kontrolünde olsa da ve yöre halkı arasından seçilmiş üyeler her ne kadar sadece danışma işlevini yerine getirmiş olsa da yerel hizmetleri sunması ve içerisinde yöre halkının seçilmiş üyelerini barındırması bu meclisleri, yerel yönetim mirasının bir halkası haline getirmektedir (Ortaylı, 2000: 21, 48, 70).

Tanzimat’la beraber yerel yönetim mirasına yapılan önemli bir katkı, “modern belediyeciliğe” atılan ilk adım niteliğinde olan “şehremaneti” uygulamalarına geçilmesi olmuştur. Kapitalizme eklemlenme sürecinde özellikle İstanbul, İzmir, Selanik gibi liman

kentlerinde bir ticaret burjuvazisi yükselmeye başlamıştır. Böylece bu eklemleme sürecinde yeni bir toplumsal tabaka gelişmeye başlamıştır. Bu durumun yaşam tarzına yansımaları doğal olarak kaçınılmazdır. Bu noktada “Avrupalı” bir yaşam tarzının gerekliliklerinin yerine getirilmesi bağlamında “beledi” hizmetler önemli bir gereksinim haline gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla kapitalizme eklemleme sürecinin yarattığı sosyolojik dinamik, Osmanlı’da modern belediyelerin gelişmesinin toplumsal zeminini oluşturmuştur (Keyder, 2000: 49-50, 66-67; Ortaylı, 2000: 30-31).

19. yüzyılda İmparatorluğun başkenti olan İstanbul, Avrupa kentlerine göre yoğun kentsel sorunlar içerisindeydi. Bu durum, en açık haliyle Kırım Savaşı’yla beraber ortaya çıkmıştır. Savaş’la beraber İstanbul’da, hem askerlerin hem de askeri malzemenin yoğun akışına tanık olunmuştur. Bu durum karşısında gerek askerlerin konaklaması ve tedavisi için yeterli pansiyon ve hastanenin bulunmayışı, gerekse de askeri malzemenin taşınmasını kolaylaştıracak uygunlukta yolların bulunmayışı İmparatorluk başkentinin yetersizliklerini açık bir şekilde gözler önüne sermekteydi. Bu bağlamda Kırım Savaşı, İstanbul’un kentsel altyapı ve hizmetlerin sunulması hususunda modernleştirilmesinin zaruri bir gereksinim olduğunu ortaya koymuştur. Bu amaç doğrultusunda 1854 yılında İstanbul Şehremaneti kurulmuştur (bkz. Ergin, 1932: 176-177; Ortaylı, 2000: 132-133). Bir memuriyet statüsünde olan İstanbul Şehremaneti, Babıali’nin, dolayısıyla “merkezi yönetimin bir şubesi” niteliğindeydi. Belediye hizmetleri sunmak üzere oluşturulan Şehremaneti’nin başında bulunan bir şehremini ve bir de meclisi bulunmaktaydı. Hem şehremini hem de meclis üyelerinin tamamı padişahın iradesi doğrultusunda atanarak göreve gelebilmekteydi (Ortaylı, 2000: 134-135).

Modern bir kentsel yönetimin gelişmesi bağlamında bir diğer önemli halka da İstanbul Şehremaneti’dir. Zira İstanbul

Şehremaneti'nin kurulmasıyla beraber modern bir yönetsel yapının oluşması bağlamında önemli bir yere sahip olan “yazılı kurallara” dayanan bir anlayışın tesis edildiği görülmektedir. Böylece modern anlamda bir kentsel yönetsel yapının oluşmasında önemli yere sahip olan “kodifikasyon” sistemine geçilmiş ve örf-adetlere dayanan kent yönetimine son verilmiştir (Ortaylı, 2000: 135-136).

Tanzimat'la beraber modern belediyeçiliğin gelişmesine yapılan en önemli katkı da kuşkusuz Altıncı Daire-i Belediye'nin kurulmuş olmasıdır. Kentin modern bir belediyeçiliğe kavuşturulmasında İstanbul Şehremaneti'nin yetersiz kalması karşısında bahsedilen modern belediyeçiliği geliştirebilmek amacıyla “İntizam-ı Şehir Komisyonu” kurulur ve bu Komisyon'un önerdiği bir nizamname doğrultusunda Beyoğlu-Galata bölgesinde yeni bir belediye dairesi kurulmuş olur (Hamamcı, 1981: 15). 1858 yılında İstanbul, Adalar ve Boğaziçi'nde on dört belediye dairesinin kurulmasına karar verilir. Fakat on dört tane belediye dairesinin kurulması için uygun koşullar bulunmadığından sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzeyi diğer bölgelere göre yüksek olan Beyoğlu-Galata bölgesinde belediye dairesinin kurulmasına karar verilir. Paris'in en gözde bölgesinin altıncı numaraya tekabül etmesinden esinlenerek Beyoğlu-Galata bölgesinde kurulan belediye dairesine Altıncı Daire-i Belediye ismi verilmiştir (Ortaylı, 2000: 143-144). Altıncı Daire-i Belediye'nin başında padişahın iradesiyle atanan bir müdürü ve yine padişahın iradesiyle atanan üyelerden oluşan bir meclisi bulunmaktaydı (Tümerkan, 1946: 21-22; Ortaylı, 2000: 145-146).

Altıncı Daire-i Belediye, ayrıcalıklı bir belediye dairesi konumundaydı. Doğrudan Babıali'ye bağlı olan Belediye, hem kaynak, hem personel, hem de yargı bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahipti (Ortaylı, 2000: 144-150).

Altıncı Daire-i Belediye gerek modern anlamda ilk belediyeçilik uygulamalarının gerçekleştirildiği bir belediye dairesi olması

gerekse de Türkiye belediyciliğın temel özelliklerini taşıyan ilk belediycilik örneğı olması bakımından Türkiye belediycilik tarihinde önemli bir yere sahiptir (bkz. Ortaylı, 2000: 153-156).

Osmanlı'da modern belediyciliğın gelişmesinde bir başka önemli aşama taşra belediyciliğının ele alınmaya başlanmasıdır. 1864 Vilayet Nizamnamesi, her ne kadar taşra belediyelerine dair hükümler içermiş olsa da Nizamname'de bu belediyelerin teşkilatlanmasına dair belirsizlikler hakimdir (Tümerkan, 1946: 36-37). Bu bağlamda bir başka önemli gelişme, Vilayet ve Dersaadet Belediye Yasaları'nın çıkarılmasıdır. 1877 Vilayet Belediye Yasası, her şehir ve kasabada belediyelerin kurulmasını öngörmektedir (Tümerkan, 1946: 54). Dolayısıyla Yasa, İstanbul'da başlayan yönetsel modernleşme niteliğı taşıyan belediyelerin ülke geneline yayılmasını öngörmektedir. 1877 Dersaadet Belediye Yasası'yla beraber daha belirgin standartlar getirilerek modern belediyciliğın gelişmesi bağlamında önemli bir adım daha atılmış ve Altıncı Daire-i Belediye, İstanbul Şehremaneti'ne bağlanarak ayrıcalıklı konumunu yitirmiştir (Ortaylı, 2000: 155).

Tanzimat'la beraber Osmanlı iktidar yapısı, yukarıda da bahsedildiğı gibi Batı'yla olan ekonomik ve siyasal ilişkilerin de etkisiyle “modern iktidar” olma yoluna girmiştir. Modern iktidar biçimi ise daha önce de değinildiğı gibi, modern dönem öncesi iktidar biçiminin aksine, hakim olduğı siyasal sınırlar içerisindeki insanların nasıl yaşadıklarıyla, nasıl davrandıklarıyla, nasıl bir görüntü sergiledikleriyle yakından ilgilidir. Örneğın daha çok vergilerin zamanında ödenmesi ve ihtiyaç halinde asker tedarikiyle ilgili olan modern dönem öncesi iktidar için “esnafların sokaklarda çamaşır asması” ya da “esnafların kaldırımları işgal etmesi” ya da “kent içindeki yeşil alanların nasıl kullanılması gerektiğı” gibi bir sorununun olması düşünülemez. Fakat en mahrem alanlarına kadar toplumsal yaşamla doğrudan ilgili olduğı için modern iktidarın, topluluğa “adap” öğretme gibi, başka bir deyişle davranış

kalıpları benimsetme gibi bir niteliği bulunmaktadır. Bunu yapabilmesi içinse doğal olarak topluluğa seslenme kanallarına ihtiyacı vardır. Dolayısıyla kentin toplumsal yaşamının düzenlenmesinden sorumlu olan belediyelerin bugün için artık “sıradan” hale gelmiş bulunan talimatları, esas itibariyle modern iktidar biçiminin, topluluğa “seslenmesinin” ifadesi niteliğindedir. Zira bir kavram olarak “talimat”, toplumsal pratiğin nasıl olması ya da nasıl olmaması gerektiğiyle ilgilidir. Bu yönüyle belediye, modern iktidar biçimi için bir seslenme kanalı niteliğindedir. Bu bağlamda Tanzimat’la beraber “modern iktidar” olma yoluna girilmesi ve merkezi yönetimin güçlü kılınmasının bir gerekliliği olarak yönetsel yapının modernleştirilmesine paralel olarak belediye aracılığıyla topluma adabı muaşeret kurallarının benimsetilmeye çalışıldığı, başka bir deyişle yönetsel modernleşmenin yanında, yönetsel modernleşme aracılığıyla toplumsal modernleşmenin de esas alınmaya başlandığı görülmektedir. Örneğin İstanbul Şehremaneti’nin, ortak kullanım alanlarında esnaf tarafından kaldırımların uygunsuz bir şekilde işgal edilmesinden, afişlerin hangi yükseklikte olmasına; sokaklarda hayvan bağlanmasından, sokaklara çöp atılmasına kadar çeşitli konularda yaptırımlar getirerek modern kent yaşamının inşa edilebilmesi açısından “uygun” davranış kalıplarının gelişmesini sağlamaya çalıştığı görülmektedir (bkz. Tümerkan, 1946: 17).

Modern kent yaşamının inşa edilebilmesi bağlamında İstanbul Şehremaneti’ne benzer bir şekilde Altıncı Daire-i Belediye’nin çok daha kapsamlı bir düzenleme getirdiği görülmektedir. *Zokaklara Dair Nizamname*’de esnafın, nakliyecilerin ve hanelerin nasıl davranmaları gerektiği ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir (bkz. Seyitdanlıoğlu, 2010: 126-128).

Osmanlı modernleşme sürecinde belediyeler aracılığıyla topluma yeni davranış kalıplarının benimsetilmesi bağlamında en

kapsamlı düzenlemeler, I. Meşrutiyet'ten sonraki süreçte yapılmıştır. 1877 Vilayet Belediye Yasası ve İstanbul belediyeciliğini yeniden düzenleyen Dersaadet Belediye Yasası, dönemin önemli gelişmeleridir. 1877 Vilayet Belediye Yasası'yla İstanbul Şehremaneti ve Altıncı Daire-i Belediye'nin uygulamalarına benzer uygulamaların yanında; hayvanlara kötü davranmaktan, esnafların sokaklarda çamaşır asmalarına kadar yasaklamalar getiren daha kapsamlı uygulamaların temel alındığı görülmektedir (Tümerkan, 1946: 103-104).

İstanbul belediyeciliğini düzenleyen Dersaadet Belediye Yasası'yla beraber belediyeler aracılığıyla modern kentin ve kentlinin yaratılması, temel amaçlardan biri haline gelmiştir. Yukarıda bahsedilen uygulamaların yanında, bu Yasa döneminde çıkarılan talimatnamelerde kentsel toplumsal yaşamın düzenlenmesi bağlamında önemli ilkelerin yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin 1910 tarihli *Vezaifi Zabıta Belediye Mübeyyin Talimat*'ında insanların trafikte nasıl davranmaları gerektiği ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Yolun sağının takip edilmesi, araçların solundan geçilmesi, virajlarda nasıl davranılması gerektiği, hangi durumlarda yol verileceği, nasıl durulacağı, durmuş haldeyken nerelerde bekleyebileceği gibi konularda, Talimatname'de ayrıntılı trafik kuralları belirtilmektedir (bkz. Tümerkan, 1946: 190-191).

Modern kent ve kentlinin inşa edilmesi bağlamında önemli bir talimatname de 1911 tarihli *Umumi Bahçeler Hakkında Talimatname*'dir. Talimatname, park ve bahçelerde nasıl davranılması gerektiğine dair “uygun” davranış kalıplarının benimsetilmesi esasına dayanmaktadır:

“...Bahçelerde gezecek olanlar daima yolun sağını takip ederler. Umumi bahçelerde matbu gayrı matbu levha, ilan vesaire asılması: bu gibi şeylerin bahçelerde satılması ve dağıtılması, ...bahçelerde eşya teşhiri ve satılması, seyyar

satıcıların dolaşmaları, dilenme; bahçelerdeki şehremanetince konan masa, bank vesairenden başka eşya getirilip konması, mevcutların yerlerinin değiştirilmesi; araba, hayvan, bisiklet, otomobille bahçelerde gezilmesi; halkı rahatsız edecek davranışlarda bulunulması, ...yasaktır” (Tümerkan, 1946: 189-190).

Dolayısıyla Osmanlı modernleşme sürecinde okullarda okutulmaya başlanan *Malumat-ı Medeniye* dersleriyle “makbul vatandaşın” inşa edilebilmesi bağlamında benimsetilmeye çalışılan birtakım davranış kalıplarının (bkz. Üstel, 2005: 82-83), belediyeler aracılığıyla yaptırımlara tabi tutularak yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi Osmanlı’ya belediyelerin girişi, bağımlı kentleşme üzerinden gerçekleşmiş ve bu nedenle de daha girişle beraber belediyeler, topluma yeni değerlerin ve davranış kalıplarının benimsetilmesi bağlamında araçsal bir rol üstlenmişlerdir.

Ulus inşası, yukarıda da görüldüğü gibi siyasal ve kültürel sınırların çakışması esasına dayanır. Dolayısıyla bir ulus inşa projesi, belirli siyasal sınırlar içerisindeki nüfusun tamamına hitap eder. Bu bağlamda Cumhuriyet’ten önce topluma yeni davranış kalıplarının benimsetilmesi hususunda her ne kadar belediyelere birtakım işlevler yüklenmiş olsa da bu dönemde belediyelerin ulus inşasında araçsal bir rol alma olanağı bulunmamaktadır. Çünkü her ne kadar Tanzimat’la beraber modern belediyeçilik gelişmeye başlamışsa da Cumhuriyet dönemine kadar güçlü bir belediyeçilik mirası oluşturulamamıştır (Tekeli, 2011: 32). Zira Cumhuriyet dönemi Türkiye sınırları içerisinde kalan coğrafyada Osmanlı’dan kalan 389 belediye bulunmaktaydı ve bu belediyeler fazlasıyla zayıf bir konumdaydı (Tekeli, 2011: 35-36). Dolayısıyla belediyelerin modern kent yaşamının inşasına dair faaliyetleri, belirli kentlerle sınırlı kalıp, siyasal sınırların tamamıyla çakışma

olanağından uzak kalmaktadır. Bu nedenle Tanzimat ve Cumhuriyet arası belediyeçiliğinin, bir toplum mühendisliği işlevi görmüş olduğu açık olmakla beraber, ulus inşa aracı olma olanağı bulunmamaktadır.

1.2. Cumhuriyet'in Birikimi: 1923-1930 Belediyeçiliği ve Ulus İnşası

Yukarıda ulus literatürü tartışılırken devletin, ulus inşa sürecinin ön koşulu niteliğinde olduğu görülmüştü. Zira ulus, devlet eliyle inşa edildiği için öncelikle modern egemenliğin iki temel ilkesinden birisi olan siyasal ve yönetsel sınırların çakışmasının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet'le beraber her ne kadar bir ulus inşa projesi hayata geçirilmeye başlandıysa da 1923-30 arasındaki dönem, yoğun bir iktidar mücadelesinin yaşandığı (Aydemir, 2014: 345), dolayısıyla da daha çok Kemalist iktidarın siyasal ve yönetsel sınırların çakışmasını tesis ettiği bir dönem niteliğindedir. "Eski rejim" kalıntısı olarak görülen ve yönetsel süreçler bağlamında "parçalılıkların" oluşmasına neden olan uygulamalara son verilmesinin doğrudan ifadeleri niteliğini taşıyan Tevhidi Tedrisat Kanunu ve eğitimde birliğin sağlanması, hukukta birliğin sağlanması, Şeriye ve Evkaf Vekaletinin kaldırılmasının yanında, Afetinan'ın¹ ifadesiyle "son bela" olan halifeliğin (Afetinan, 1969: 39) kaldırılması ve "tarihin yükünü" sırtından atmış "yeni" bir toplumun inşa edilmesinde belki de en önemli yere sahip olan Latin Harflerinin 1928 yılında kabul edilmesi, Kemalist iktidarın kendisini güvende hissettiğinin göstergesi niteliğinde olan Takriri Sükun Yasası'nın 1929 yılında yürürlükten kaldırılması (Keyder, 2000: 120) ve 1930'lu yılların başında Kemalizmin "sistematikleştirilebilecek bir ideoloji olarak görülmeye başlanması"

¹ Yazarın isminin yazılışıyla ilgili "Ayşe Afet İnan", "Afet İnan", "Ayşe Afetinan" şeklinde farklı yazım şekilleriyle karşılaşılmaktadır. Fakat yazarın ismi, bu çalışmanın kaynakçasında da kullanılan kitaplarının üzerinde "A. Afetinan" şeklinde yazıldığı için bu yazım şekli kullanılmıştır.

(Demirel, 2012: 299), 1923-1930 yılları arasındaki dönemin daha çok iktidarın tahkim edildiği, başka bir deyişle daha çok siyasal ve yönetsel sınırların çakışmasının sağlanmaya çalışıldığı bir dönem olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu dönem, 1930'lu yıllarla beraber daha güçlü bir şekilde hayata geçirilecek olan ulus inşa projesi için, "parçalılıkların" bertaraf edildiği bir tür hazırlık aşaması niteliğindedir. Modern Türk ulusunun inşası açısından hayati nitelikte olan dil (bkz. Ünaydın, 1943: 9-12, 63-71; Afetinan, 2000: 216-218) ve tarih (bkz. Ersanlı, 2006: 119-139; Afetinan, 2000: 193-204) çalışmalarının, İnönü'nün (*Resmi Gazete*, 1940/4651) ifadesiyle "*Türk kültürünün iki mühim ve esaslı temeli olan dil ve tarih işlerinin*" 1930'la beraber yoğunluk kazanması, bu durumun göstergesi niteliğindedir.

Bu genel tabloyla paralel olarak 1923-1930 yılları arasındaki belediyeçilik de, Cumhuriyet belediyeçiliğinde daha çok bir hazırlık aşaması niteliğindedir (Tekeli, 2011: 32). Zira bu dönemde belediyelerle ilgili yapılan düzenlemelere, siyasal ve yönetsel sınırların çakışmasının tesis edilmesiyle doğrudan ilişkili olan belediyelerin görev yetkileri bağlamında "parçalılıkların" bertaraf edilmesinin ve "eskinin" etkisiz kılınması çabasının hakim olduğu görülmektedir. 16 Nisan 1924 tarih ve 486 sayılı *Umur-u Belediye Müteallik Ahkam-ı Cezaiye* yasasıyla bazı loncaların ayrıcalıklarına son verilip belediyelerin esnaf üzerindeki kontrolünün güçlendirilmesi, 10 Mayıs 1926 tarihli ve 831 sayılı *Sular Yasası*'yla vakıfların gücünün azaltılması ve su yönetimin belediye bünyesinde birleştirilmesi (Tekeli, 2011: 39-40), 4 Haziran 1926 tarihli ve 743 sayılı *Medeni Kanun*'la cami ve patrikhanenin yetkisinde olan nikah kıyma yetkisinin belediyelere verilmesi ve böylece yönetsel birliğin sağlanması (Ergin, 1944: 68-69), Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılmasıyla vakıfların ve belediyelerin eşzamanlı varlığı gibi eskiyle yeninin birlikte varlığı anlamına gelen ve görev karmaşasına yol açan uygulamalara son verilmesi (Ergin,

1944: 54-55) gibi gelişmeler bu dönemin, siyasal ve yönetsel sınırların çakışmasının tesis edilmesi, dolayısıyla modern egemenliğin tesis edilmesi bağlamında önemli bir aşama olduğunu göstermektedir.

1923-1930 yılları arasındaki süreçte siyasal ve yönetsel sınırların çakışmasının sağlanmasının ön plana çıkması, modern egemenliğin diğer temel ilkesi olan siyasal ve kültürel sınırların çakışmasına tekabül eden ulusal kimliğin inşasına dair bir çalışmanın olmadığı anlamına gelmemektedir. Eğitimde birliğin sağlanması ve eğitimin ulus inşası bağlamında araçsallaştırılması (Üstel, 2005: 127-128), bu döneme ait olan ve ulus inşası açısından hayati öneme sahip olan bir gelişmedir. Zira böylece hem temel alınan ulusal değerlerin benimsetilmesi hem de dilde birliğin sağlanması siyaseti yaşama geçirilebilmiştir. Bu sürecin temel taşı niteliğinde olan ilkokul yapımında belediyelere birtakım sorumlulukların yüklenmiş olması (Tekeli, 2011: 39), belediyelerin ulus inşa sürecinin altyapısının hazırlanmasında işlevsel bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Ulus inşası bağlamında 1923-1930 arası belediyeçiliğine bakıldığında, Cumhuriyet’le beraber, Kemalist ulus inşa projesinin “muasır” medeniyet dairesine dahil olma gayesi çerçevesinde modern kent yaşamının inşası çabalarının yanında, Türk ulusal kimliğinin inşa edilmesi siyasetinin de etkili olduğu görülmektedir. Örneğin İstanbul Şehremaneti’nin 1925 tarihli *Zabıtai Belediye Talimatnamesi*, “satıcıların Türkçeden gayri herhangi dille bağırarak mal satamayacakları[nı]” hükme bağlamaktadır (Tümerkan, 1946: 192-193). Aynı *Talimatname*, 1924 yılında kurulan Ankara Şehremaneti için de geçerlidir (Tümerkan, 1946: 239). Dolayısıyla siyasal sınırlar içerisinde Türkçenin hakim kılınması çabaları bağlamında eğitim kurumlarının yanında belediyelere de bir işlevin yüklendiği görülmektedir.

Özetle, 1923-1930 arası Cumhuriyet belediyeçiliğine bakıldığında modern egemenliğin tesis edilmesi çabaları içerisinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda siyasal ve yönetsel sınırların çakışması çalışmaları daha yoğun olmakla beraber siyasal ve kültürel sınırların çakışmasının ifadesi olan ulusal kimliğin inşasına dair çalışmalar da gerçekleşmiştir. Bununla beraber, gerek belediyeçiliğin gerekse de genel olarak ulus inşa projesinin yeteri kadar sistematikleşmemiş olması, bu dönemde belediye ve ulus inşası arasındaki ilişkiye de yansımıştır. Bu nedenle modern Türkiye’de belediyelerin ulus inşa sürecindeki rollerinin ortaya konması açısından asıl üzerinde durulması gereken dönem, hem Tek Parti dönemi belediyeçiliğinin hem de Kemalist ulus inşa projesinin sistematik bir hal almaya başladığı 1930 yılı ile Tek Parti döneminin fiilen sona erdiği 1950 yılı arasındaki dönemdir.

2. Kemalist Ulus İnşa Projesi ve Belediyeler

Yukarıda modern egemenliğin, “siyasal ve yönetsel sınırların çakışması” ve “siyasal ve kültürel sınırların çakışması” şeklinde iki temel ilkesinin olduğu belirtilmişti. Bu bağlamda modern Türkiye’nin ve Türk ulusunun inşası sürecine bakıldığında cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılmasını izleyen yönetsel “parçalılıkların” bertaraf edilmesi gibi gelişmeler siyasal ve yönetsel sınırların çakışmasının tesis edilmesine; ulusal kimliğin inşası ise siyasal ve kültürel sınırların çakışmasının tesis edilmesine tekabül etmektedir.

Kemalist kadroların tasavvur ettiği şekliyle modern Türk ulusunun inşası, Gökalp’ın kavram setiyle ifade edersek, “Türkleşmek” ve “muasırlaşmak” şeklinde iki temel unsura dayanmaktadır. Türkleşmek, genel hatlarıyla “Türklük” temelinde bir ulus-devlet ve ulusun inşa edilmesini ifade etmektedir. Bu ilke,

1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi'nde eğitimle ilgili olarak benimsenen ilkeler kısmında, şöyle özetlenmektedir:

Madde 1/b: “[k]uvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır. Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Türkiye devletine hürmet etmek ve ettirmek hassası bir vazife olarak telkin olunur” (*Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongre...*, 1931: 80-81).

Türkleşme siyaseti, kendi içerisinde iki ayrı temel unsura dayanmaktadır. Biri, ulusal aidiyetin güçlendirilmesi esasına dayanan, “altın çağ miti” yaratılmasını da kapsayan ulusal kimliğin inşası; ki bu bir ulusal “tarih yazımını” gerektirmektedir. Ulusal kimliğin inşası bağlamında tarih yazımına ne kadar büyük bir önem verildiğinin, yine 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi'nde benimsenen eğitim ilkelerine yansıdığı görülmektedir:

Madde 1/f: “Fırkamız, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fevkalade ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir” (*Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongre...*, 1931: 81).

Ulusal kimlik ve tarih yazımıyla ilgili bu çalışmaların yönünü tarih kongreleri tayin etmiştir. Türkleşme siyasetinin diğer unsuru ise gündelik yaşamın gerçekliğine dokunan ve bu nedenle de Türkleşme siyasetinin daha somut ayağı niteliğinde olan siyasal sınırlar içerisinde Türkçenin hakim kılınması, başka bir deyişle ulusal dilin inşasıdır. Siyasal ve kültürel sınırların çakışmasının

ifadesi niteliğinde olan bu yaklaşım, modern Türkiye'nin kurucusu olan Mustafa Kemal'in demecinde şöyle özetlenmektedir:

“Kültür işlerimiz üzerine ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temeller üstüne kurmak; öz Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz” (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, 1961: 377).

Özetle, bir ideolog olarak ulus inşa projesinin önemli aktörlerinden biri olan Afetinan'ın, bir ulusun oluşmasındaki “en mühim amiller” olarak ifade ettiği “müşterek mazi” ve “müşterek dil” (Afetinan, 1969: 23) meselesi, ulusal kimliğin inşa edilmesi bağlamında Kemalist ulus inşa projesinin Türkleşme siyasetinin iki temel ayağı niteliğindedir.

Dilde birliğin sağlanması, gündelik yaşam pratiğinin örgütlenmesinin koşulu niteliğinde olduğu için ulus inşasının en somut bileşeni niteliğindedir. Bu nedenle Afetinan, dilde birliği, “vicdanları ve zihinleri doğrudan birleştirdiği” için ulus olmanın en önemli unsurlarından biri (Afetinan, 1969: 23), “milliyetçiliğimizin esas unsuru” şeklinde ifade etmiştir (Afetinan, 1977: 190). Dilde birliğin sağlanması çalışmalarının yönünü ise, dil kongreleri tayin etmiştir.

Kemalist ulus inşa projesinin diğer temel unsuru niteliğinde olan “muasırlaşmak” ise, temelde Batı burjuva yaşam kalıplarının benimsetilmesine dayanan “muasır” Batı medeniyeti doğrultusunda modern bir ulus inşa etme esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda kamusal yaşamın şekillenmesinde dinsel-geleneksel esaslı referansların belirleyiciliğinin kırılması ve seküler esaslar temelinde “yeni” bir toplumun inşa edilmesi, “muasırlaşma” siyasetinin asıl hedefi niteliğindedir. Dolayısıyla Kemalist modernleşme projesi açısından “muasırlaşmak”, geleneğin

bertaraf edildiği bir zeminde, devlet güdümünde Batı değerleri ekseninde “yeni” bir “ortak iyi”nin (Toker ve Tekin, 2009: 88) üretilmesini ifade etmektedir.

Kemalist modernleşme projesinin önemli ideologları arasında yer alan Recep Peker’in, “Maarif Vekaletinin umumi vazifesi” olarak ifade ettiği aşağıdaki esaslar, modern Türk ulusunun inşa edilmesi projesinde “Türkleşme” ve “muasırlaşma” unsurlarının temel alındığını ana hatlarıyla özetlemektedir:

“...[b]ütün vatandaşların anadiliyle [Türkçe] okur yazar olmaları Maarif Vekaletinin idealidir. Bütün Türkler milliyetlerini, yurtlarını ve onun içindeki hak ve vaziyetlerini bilmelidirler. Bütün vatandaşların cumhuriyeti iyi tanıyıp sevmeleri, din ve itikat kayıtlarını dünyadaki yaşayış hududunun haricinde bir mefhum olarak tanımaları, bilginin telkin edeceği en mühim esaslardandır” (Peker, 1933: 186-187).

Yukarıda 1930’la beraber Tek Parti iktidarının güçlü bir şekilde sahneye çıktığı ve ulus inşa projesinin daha güçlü bir şekilde hayata geçirilmeye başlandığı ve bu durumla paralel olarak 1930’la beraber Cumhuriyet belediyeciliğinin de gerçek anlamıyla doğmaya başladığı belirtilmişti. Dolayısıyla 1930’la beraber, ulus inşa projesinin yaşama geçirilmesi bağlamında kentsel toplumsal yaşamın dönüştürülmesi açısından siyasal ve yönetsel “altyapı” tesis edilmiştir.

Kemalist ulus inşa projesi, esas olarak daha çok kentsel toplumu merkeze almaktadır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın “*medeniyet ve terakki, şehirlerin mahsulüdür*”, “[a]ncak büyük şehir ve kasabalardır ki milli irfan ve medeniyet teessüs edebilir” (Ergüven, 1937: 40, 135) şeklindeki ifadeleri, “muasır” medeniyet dairesine dahil olabilmiş bir ulusun inşa edilebilmesi bağlamında “kentin” merkeze alındığının açık göstergesi

niteliğindedir. Dolayısıyla Kemalist modernleşme projesi açısından kent, asıl uygulama alanı niteliğindedir. Mardin'in ifadesiyle "merkezde alınan kararların taşıyıcı kayışı" konumundadır (Mardin, 2007: 231).

Dolayısıyla ulus inşası bağlamında, Kemalist modernleşme projesinin temel sorunsalı, kentsel toplumsal yaşamın dönüştürülmesi sorunsalıdır. Bu bağlamda kentin toplumsal yaşamının örgütlenmesi hususunda temel aktör konumunda oldukları için, Tekeli'nin de belirttiği gibi "halk için halka rağmen" siyaseti temelinde kentlerde arzu edilen doğrultuda bir yaşam biçiminin benimsetilmesinde belediyelere önemli görevler düşmektedir (Tekeli, 2011: 51). Zira bu dönemde Batı burjuva yaşam biçiminin yerleştirilmesinin bir gerekliliği olarak "bayındır kentin" ve "muasır medeniyetin" tesis edilmesi, belediyelere yüklenen temel işlevler niteliğindedir (Hamamcı, 1990: 149). İnönü'nün² 24-27 Kasım 1935 tarihinde yapılan Birinci Uraylar Kurultayı'nda (Birinci Belediyeler Kongresi) yaptığı konuşmada, *"İntizamla ve itibarla işleyen her belediye memleketimizin içtimai hayatında mühim bir uzuv, yükseltmek için, ilerletmek için mühim bir mekanizmadır"* şeklindeki ifadesinden de açıkça anlaşıldığı üzere "yeni" toplumun inşa edilmesi bağlamında belediyelerden beklentiler yüksektir.

Bu bağlamda dönemin belediyecilikle ilgili en önemli gelişmesi, kuşkusuz 1580 sayılı Belediye Yasası olmuştur. Merkezi yönetimin bir projesi olarak ulus inşa sürecinde belediyelerin nasıl "araçsallaştırıldığı" daha iyi anlaşılabilmesi açısından öncelikle söz konusu Yasa'nın nasıl bir merkez-yerel ilişkisi öngördüğünün ana hatlarıyla açıklanması gerekmektedir.

² 1935 yılına ait *Belediyeler Dergisi* sayılarının yer aldığı ciltte, 9. Sayı ile 10. Sayı arasında, hangi sayıya ek olduğu belirtilmemiş Kurultay tutanakları, sayfa: 83.

2.1. 1580 Sayılı Belediye Yasası ve Merkez-Yerel İlişkileri

1580 Sayılı Belediye Yasası, belediyeler için üç organ öngörmüştür: Belediye meclisi, belediye başkanı ve belediye encümeni.

Yasa'nın 20. ve 21. maddelerinde belirtildiği üzere belediye meclisi, doğrudan belde sakinleri tarafından dört yıl için seçilen ve nüfus sayısına göre sayıları değişebilen üyelerden oluşur. Meclis, özetle belediye işlerini karara bağlayan organdır (*Resmi Gazete*, 1930/1471). Yasa (madde 53), bazı durumlarda İcra Vekiller Heyeti, bazı durumlarda ise Şurayı Devletin kararıyla meclisin feshedilebileceğini hükme bağlamaktadır.

Belediye meclisinin karar verme sürecine bakıldığında, güçlü bir merkezi vesayetin olduğu görülmektedir. Zira meclisin kararlarının yürürlüğe girebilmesi için merkezi yönetimin onayından geçmesi gerekmektedir. Yasa'ya göre (madde 71) merkezin yereldeki temsilcisi olan mahalli en büyük mülki amirin (vali ya da kaymakam) onayından geçen belediye meclis kararları uygulamaya konmaktadır; fakat yerelin mülki amiri bir hafta içinde onay vermezse, belediye meclisinin de talebi üzerine Şurayı Devlet "kesin" kararı verir (*Resmi Gazete*, 1930/1471).

Belediye meclisinin bahsedilmesi gereken bir başka görevi, bütçeyi kabul eden belediye organı olmasıdır. Meclis tarafından kabul edilen bütçe, mahalli en büyük amirin onayıyla kesinlik kazanır (madde 121, 122).

Dolayısıyla belediye işlerinin asıl karar mercii konumunda olan belediye meclisi, merkezi yönetimin onayı olmadan aldığı kararları uygulamaya koyamamaktadır.

1580 Sayılı Belediye Yasası açısından bir diğer önemli organ, belediye başkanlığıdır. Hem meclise hem de encümene başkanlık eder. Yasa'ya göre (madde 89) başkan, belediye meclis üyeleri içerisinde ya da meclis üyesi olabilecek haklara sahip olan (belde sakini olabileceği gibi belde dışından da olabilir) kişiler arasından

dört yıl için seçilerek göreve gelir. Başkanın seçimi, il merkezi olmayan beldelerde valinin onayıyla; il merkezi olan beldelerde ise İçişleri Bakanının atama önerisi (inha) ve Cumhurbaşkanının onayıyla kesinleşir (*Resmi Gazete*, 1930/1471).

Yine Yasa'nın 89. maddesine göre il merkezi olmayan beldelerde valinin başkanlık seçimine itiraz etmesi halinde seçim tekrarlanır. Bunun üzerine yine aynı kişi seçilirse, seçim sonucu İçişleri Bakanlığına sunulur. Bakanlığın vereceği karar kesindir. İl merkezi olan beldelerde İçişleri Bakanlığının başkanlık seçimine itiraz etmesi halinde de seçim tekrarlanır. Tekrarlanan seçimde yine aynı kişi seçilirse ve Bakanlık itirazda ısrar ederse, belediye meclisi başka bir adayı seçmek zorundadır (*Resmi Gazete*, 1930/1471).

Dolayısıyla merkezi yönetimin uygun bulmadığı bir başkanın göreve gelmesi mümkün değildir. Fakat merkezi yönetimin belediye üzerindeki vesayeti bununla da sınırlı değildir. Zira valinin (il merkezleri olan beldeler için İçişleri Bakanlığına danışarak) ve İçişleri Bakanının, mahalli en büyük amirin tebligatına rağmen herhangi bir mazeret belirtmeden uygulamadan imtina eden belediye başkanını işten el çektirme yetkisine sahip olduğu da görülmektedir (*Resmi Gazete*, 1930/1471). Bu nedenle Yasa'nın öngördüğü koşullar içerisinde belediye başkanının, merkezi yönetimin talep ettiği bir uygulamayı yerine getirmemek gibi bir olanağı bulunmamaktadır.

Bir diğer belediye organı olan encümen, daha çok bir tür danışma organı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yasa'ya göre (madde 77, 88), belediye encümeni; belediye başkanı, daire baş amirleri ve belediye meclisi içerisinde seçilen en az iki "fahri" üyeden oluşur. Belediye başkanı tarafından hazırlanan bütçenin incelenmesi, istimlak kararı vermek ve belediye cezalarını takdir etmek gibi önemli görevleri de (madde 81, 83) bulunan encümen, belediye meclisine karşı sorumludur. Belediye başkanı ve

encümen arasında oluşan uyuşmazlıklarda, (madde 87) il merkezi olmayan beldelerde vali; il merkezi olan beldelerde Şurayı Devlet son kararı verir (*Resmi Gazete*, 1930/1471).

Yasa'da dikkat çeken bir husus da Ankara ve İstanbul için farklı bir belediyeçilik uygulamasının öngörülmüş olmasıdır. Zira her iki kent için de valilerin aynı zamanda belediye başkanlığını da yürütecekleri hükme bağlanmaktadır. Ayrıca belediye başkan yardımcıları da İçişleri Bakanlığı tarafından atanarak göreve gelmektedirler (madde 94, 95, 149, 150). Dolayısıyla merkez-yerel ilişkileri bağlamında bakıldığında Ankara ve İstanbul belediyeleri için merkezi vesayetten de öte, merkezin "organik" bir uzantısı olma durumu söz konusudur.

Merkez-yerel ilişkileri bağlamında değinilmesi gereken bir başka konu da Yasa'nın, "atanmış başkan" hususunu düzenleyen 94. maddesiyle belediye başkanlığının, "İcra Vekilleri Heyetince görülecek lüzum üzerine" vali ya da kaymakamlara devredilebileceğini hükme bağlamasıdır (*Resmi Gazete*, 1930/1471). Nitekim dönemin *Resmi Gazete*'lerine bakıldığında, 94. maddenin uygulanmasıyla ilgili birçok örnekle karşılaşılmaktadır:

Belediye başkanlığının valiye devredildiği il belediyeleri şu şekildedir: Bayazıt Belediyesi, Hakkari Belediyesi (*Resmi Gazete*, 1930/1645), Kayseri Belediyesi (*Resmi Gazete*, 1934/2638), Bingöl Belediyesi (*Resmi Gazete*, 1936/3268).

Belediye başkanlığının kaymakama devredildiği ilçe belediyeleri ise şu şekildedir: Silvan Belediyesi, Lice Belediyesi, Kulp Belediyesi, Muradiye Belediyesi, Saray Belediyesi, Başkale Belediyesi, Şitak Belediyesi, Gevaş Belediyesi, Palu Belediyesi, Mazgirt Belediyesi, Keban Belediyesi, Pertek Belediyesi, Baskil Belediyesi, Nazımiye Belediyesi, Hozat Belediyesi, Diyadin Belediyesi, Tuzluca Belediyesi, Eleşkirt Belediyesi, Tutak Belediyesi, Suruç Belediyesi, Siverek Belediyesi, Viranşehir

Belediyesi, Yaylak Belediyesi, Hilvan Belediyesi, Harran Belediyesi, Şırnak Belediyesi, Garzan Belediyesi, Şirvan Belediyesi, Eruh Belediyesi, Pervari Belediyesi, Sason Belediyesi, Malazgirt Belediyesi, Genç Belediyesi, Çapakçur Belediyesi, Mutki Belediyesi, Bulanık Belediyesi, Varto Belediyesi, Gevar Belediyesi, Şemdinan Belediyesi, Beytüşşebap Belediyesi (*Resmi Gazete*, 1930/1645), Nusaybin, Cizre, Midyat, Savur, Koçhisar, Derik, Gerçüş (*Resmi Gazete*, 1930/1681), Yalova Belediyesi (*Resmi Gazete*, 1934/2852), Ardahan Belediyesi (*Resmi Gazete*, 1935/3100), Tortum Belediyesi (*Resmi Gazete*, 1937/3587), İdil Belediyesi, Mazıdağı Belediyesi (*Resmi Gazete*, 1937/3786), Çınar Belediyesi (*Resmi Gazete*, 1941/4791).

Dolayısıyla Yasa'nın 94. Maddesiyle, zaten göreve gelmesinden görevini yerine getirme sürecine kadar sıkı bir merkezi vesayet altında olan belediye başkanı, merkezin mutlak vesayeti altına alınmaktadır. Zira "görülecek lüzum üzerine" gibi genel bir ifadeyle belediye başkanlığı, vali ya da kaymakamlara devredilebilmektedir.

Yasa, esas olarak dönemin iktidarının ideolojisiyle uyumlu bir belediyeciliğin geliştirilmesinin temeli niteliğindedir (Tekeli, 2011: 55-56). Zira Yasa'nın gerekçesinde de belirtildiği gibi "belediyeler, toplumsal ve siyasal eğilimi sağlayacak birer okul olarak görülmektedir" (Hamamcı, 1981: 46). Dolayısıyla Tek Parti dönemi belediyeciliğini belirleyen 1580 sayılı Belediye Yasası, inkılapların hayata geçirilmesinin ve bu doğrultuda "yeni toplumun" inşa edilmesinin önemli bir parçası niteliğindedir. Bu nedenle de Yasa, güçlü bir merkezi vesayet esasına dayanmaktadır (Hamamcı, 1990: 147).

Belediyeler üzerinde bu şekilde güçlü bir merkezi vesayetin bulunması ve yukarıda da değinildiği gibi Kemalist ulus inşa projesinde kentsel yaşamın merkeze alınmış olması, kentin toplumsal ve mekansal örgütlenmesinin temel aktörü konumunda

olan belediyelerin bu süreçte işlevsel bir role sahip olabileceğinin güçlü işaretleri niteliğindedir. Bu bağlamda gerek kamusal alandaki gündelik yaşam pratikleri, gerek mekanın üretilmesi ve yaşam pratikleri, gerekse de siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının tesis edilmesinin bir halkası olarak kentsel pazarın düzenlenmesi hususunda belediye icraatlarıyla ulus inşası arasında nasıl bir ilişkinin bulunduğu sorgulanması gerekmektedir. Dolayısıyla Kemalist ulus inşa projesinin iki temel ayağı konumunda olan “Türkleşme” ve “muasırlaşma” siyaseti hususunda belediyelerin hangi bağlamlarda “araçsal” bir işlev gördüğünün araştırılması gerekmektedir.

2.2. Belediye ve Kentsel Toplumsal Yaşamın Düzenlenmesi

Lefebvre’e göre, “[d]ünyayı yorumlamak yerine değiştirmek, ...özellikle gündelik yaşamı değiştirmektir” (Lefebvre, 2013a: 255). Zira yine Lefebvre’in belirttiği gibi “[i]nsan, gündelik yaşamın içinde ve gündelik yaşam aracılığıyla tamamlanır” (Lefebvre, 2012: 168). Dolayısıyla köklü bir toplumsal dönüşümün ifadesi niteliğinde olan ulus inşa süreçleri, en başta gündelik yaşam pratiklerinin dönüştürülmesi temelinde gelişebilir. Bu nedenle de bir ulus inşa projesi için gündelik yaşam pratikleri temel müdahale alanı niteliğindedir. Bu çerçevede geçmişin toplumsal bağlamından koparılmış ve yeni değerler ışığında yeni bir toplum (ulus) inşa etme siyaseti doğrultusunda Kemalist kadroların kentsel gündelik yaşamın nasıl örgütlenmesi gerektiğiyle ilgilenmemesi doğal olarak düşünülemezdi. Çünkü kamusal alandaki pratiğin ve görselliğin nasıl olması gerektiği, nasıl bir davranış kalıbına sahip olunması gerektiği, “muasır” medeniyet dairesine dahil olması arzu edilen bir ulusun göstergesi olmaları bakımından hayati öneme sahiptirler.

Dolayısıyla kentsel gündelik yaşamın örgütlenmesinin temel aktörü konumunda olan belediyelerin, kentsel toplumsal yaşamın

düzenlenmesi bağlamında Kemalist ulus inşa projesinin iki temel ayağı olan “Türkleşme” ve “muasırlaşma” siyaseti doğrultusunda nasıl bir gündelik yaşam pratiği inşa etmeye çalıştığı, neyi nasıl araçsallaştırmaya çalıştığı sorularının cevaplanması gerekmektedir.

2.2.1. Kentsel Gündelik Yaşam ve Ulusal Dil

Yukarıda ulusun kuramsal tartışmasında da görüldüğü gibi standartlaştırılmış dil, ulus inşa olgusunun ayrılmaz bir bileşeni niteliğindedir. Zira dilde birlik, modern egemenliğin tesis edilebilmesinin temel taşıyıcısıdır. Bu nedenle ulus-devletler, siyasal sınırlarıyla çakışan ve kurumları aracılığıyla yeniden üretilen “resmi dillere” sahiptirler; ki resmi dil, Fransız Devrimi örneğinde de görüldüğü gibi, “yeni insanı” inşa etme şeklindeki siyasal stratejinin önemli bir bileşeni niteliğindedir (bkz. Bourdieu, 1994: 44-49). Dolayısıyla ulus inşası bağlamında ulusal dil, kimliğin sınırlarını belirleyen stratejik bir öneme sahiptir.

Dilde birliğin sağlanmasının, başka bir deyişle bir dilin ulusal dil niteliği kazanmasının, gerek ulus-devletin ve ulusun dinamiklerini oluşturan ulusal pazarın oluşması, gerekse ulus haline gelmesi arzulanan topluluğa seslenebilmek ve bu seslenmenin karşılık bulması süreçlerinin ifadesi olan “siyasal söylemin üretilmesi” açısından hayati bir role sahip olduğu açıktır. Daha açık bir ifadeyle bir hegemonyanın tesis edilebilmesi, dilde birliğin sağlanmasına bağlıdır. Zira üretilen siyasal söylemin, etkili olabilmesi ve bir karşılık bulabilmesi açısından belirli siyasal sınırlar içerisindeki coğrafyada anlaşılabilir olması gerekir. Dolayısıyla belirli siyasal sınırlar içerisindeki nüfusun, ulus olabilme bağlamında iletişim sorunlarını çözmüş olması gerekmektedir. Bir jakoben liderin ifadesiyle, “özgür insanların dili, herkes için bir ve aynı olmalıdır” (akt. Fishman, 1972: 69). Bu bağlamda dilde birliğin sağlanması, modern egemenliğin tesis

edilebilmesi hususunda üstesinden gelinmesi gereken “parçalılığın” bertaraf edilmesinin hem bir göstergesi hem de diğer bütün “parçalılıkların” bertaraf edilebilmesinin zeminidir. Bu özelliği nedeniyle Fishman, dilde parçalılığı, ulusçuluğun “düşmanı” şeklinde ifade eder (Fishman, 1972: 68-69). Zira siyasal ve kültürel sınırların çakışabilmesinin, başka bir deyişle siyasal sınırlar içindeki topluluğun hegemonya alanına dahil edilebilmesinin, Gellner’in kavramsallaştırmasıyla merkezileşmiş bir kamusal kültürün inşa edilebilmesinin temel taşıyıcısı, dilde birliğin sağlanmış olmasıdır.

Merkezileşmiş bir kamusal kültür inşa edilmeden ulustan bahsetmek mümkün değildir. Bu ise okuryazarlığın ve standartlaştırılmış bir yazının varlığını gerektirir. Bu bağlamda dilde birlik, standartları belirlenmiş bir yazı dilinin varlığıyla mümkündür (bkz. Gellner, 2006: 80; Hastings, 1999: 19-20). Dolayısıyla ulus olabilmekle standartlaştırılmış bir yazı diline sahip olma arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Hastings’in de belirttiği gibi, konuşma dilinin yazılı hale gelmesi, uluslaşma sürecinde hayati bir aşamaya tekabül eder (Hastings, 1999: 12). Bu durum, siyasal ve yönetsel sınırların ve siyasal ve kültürel sınırların çakışması esasına dayanan modern egemenliğin ayrılmaz bir bileşeni niteliğindedir. Bu nedenle modern egemenlik, doğası gereği asimilasyonist bir karaktere sahiptir. Belirli siyasal sınırlar içerisinde konuşma diliyle yazı dilinin çakıştırılması -ki bu, siyasal ve kültürel sınırların çakışmasının ön koşuludur- bu asimilasyonist doğanın en somut göstergesidir. Modern egemenliğin bu doğası, ulus inşası bağlamında sadece “çekirdek etnisite” dışında kalan etnisitelerin asimile olması esasına dayanmaz. Ulus inşası, kültürel ve dilsel “parçalılığın” son bulması esasına dayandığı için, bizzat “çekirdek etnisitenin” büyük bir kesiminin de “merkezi” kültür ve dil temelinde asimile olmasını gerektirir. Zira Hobsbawm’ın da belirttiği gibi ulusal dilin aksine bir ön-ulusal bağlam olarak dil,

“parçalı” bir niteliğe sahiptir (Hobsbawm, 2006b: 73). Dolayısıyla dil meselesi ve modern Türk ulusunun inşası bağlamında düşünüldüğünde, sadece Kürt, Arap, Laz gibi etnik toplulukların asimile olması gerekmemektedir; aynı zamanda geniş bir Türk topluluğunun da “merkezi” olarak belirlenen “ulusal dil” (yazı dili-resmi dil) siyaseti ekseninde asimile olması gerekmektedir. Yerel ağız, ifade biçimleri ve argümanların kullanımının kuşaktan kuşağa değişiklikler göstermesi ve giderek “yazı dili” lehine olacak şekilde kaybolması, bu “asimilasyonist doğanın” yarattığı “gerekliğin” bir sonucudur.

Bu süreç, Hobsbawm’ın kavramsallaştırmasıyla ifade edilirse, bir “ön-ulusal bağlam olan dilden” “ulusal bir dil” yaratma sürecidir ve siyasal sınırlar içerisinde iletişim sorunlarına neden olabilecek dildeki “parçalılığın” bertaraf edilmesi esasına dayanır. Maarif vekili Reşit Galip’in, *Birinci Türk Dil Kurultayı*’ndaki,

“[b]izlerin, yani dünkü ve bugünkü şartlar içinde okumuş yazmışların konuştuğumuz ve bilhassa yazdığımız dile Türk dili demekle tereddüdüm vardır. 17 milyon Anadolu Türkü içinde ancak yüzde ona varabilecek bir zümrenin anlayabildiği dile Türkçe denemez. ...Millele hala yüzde yetmişini anlamadığı bir dille hitap ediyoruz” (*Birinci Türk Dil Kurultayı*, 1933: 14-15)

şeklindeki ifadesi ve CHF’nin 1931 tarihli Üçüncü Kongresi’nde belirlenen eğitim programının 5. Maddesinde, “*Türk dilinin milli, mükemmel ve mazbut bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddi teşebbüse devam olunacaktır*” (*Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongre...*, 1931: 82) şeklindeki ifade ön-ulusal bağlam olan dilden ulusal bir dil yaratma çabasının, dolayısıyla siyasal sınırlar içerisinde dildeki parçalılığın bertaraf edilmesi çabasının açık göstergesi niteliğindedir. Bu ise yukarıda da ifade edildiği gibi yazı diliyle konuşma dilini çakışmasıyla mümkündür; ki Mustafa

Kemal'in Türk Dil Kurumu için düşündüğü iki temel hedeften biri, bunun gerçekleştirilmesiydi (Afetinan, 2000: 217). Dolayısıyla birbiriyle ayrılmaz bağlara sahip olan modern egemenlik, ulus inşası ve dilde birliğin sağlanması olguları, asimilasyonist bir doğaya sahiptir.

Bu asimilasyonist mekanizma içerisinde Belediyeler en başta, Bourdieu'nun yukarıdaki ifadesi de göz önünde bulundurulduğunda, kamu bürokrasisinin bir bileşeni olarak ulusal dil bağlamında "resmiyetin" yeniden üretilmesi, daha açık bir ifadeyle yazı diliyle konuşma dilinin çakıştırılması siyasetinin yeniden üretilmesi sürecinin doğal taşıyıcılarından biri konumunda bulunmaktadır. Üstelik Harf Devrimi göz önünde bulundurulduğunda, "resmiyetin" yeniden üretilmesi, dolayısıyla "yeni yazının" siyasal sınırlar içerisinde hakim kılınması bağlamında da kamu bürokrasisinin bir bileşeni olarak belediyeler, sürecin doğal taşıyıcıları arasında bulunmaktadır.

Fakat dilde birliğin sağlanması bağlamında belediyelerin işlevinin, kamu bürokrasisinin bir bileşeni olarak resmi dilin yeniden üretilmesi süreciyle sınırlandırılması, belediye ile herhangi bir resmi kurum ya da kuruluş arasında herhangi bir farkın olmadığı anlamına gelir. Oysa belediyeler kentsel toplumsal yaşamın örgütlenmesinin temel taşıyıcıları olduğu için gündelik yaşamın yeniden üretilmesi sürecinde herhangi bir resmi kurum ya da kuruluştan çok daha etkili bir konuma sahiptirler. Bu nedenle belediyelerin, ulus inşası ve dilde birlik siyaseti bağlamında gündelik yaşamın yeniden üretilmesinin zemini olan dil meselesinde de doğal olarak daha etkili bir konumu bulunmaktadır.

Dilde birliğin sağlanması bağlamında belediyelerin bu etkili konumu, kendi başına ele alındığında soyut kalacaktır. Zira dilde birliğin sağlanması, ulus inşasıyla ilgili bir meseledir ve merkez-yerel ilişkileri bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim

yukarıda ilk uluslaşma örnekleri olan İngiltere ve Fransa örneklerinde de ortaya konduğu gibi ulus inşa sürecinde belediyeler merkezi siyasetin yereldeki icracıları olarak işlev görmüşlerdir. Dolayısıyla modern Türk ulusunun inşa edilmesi sürecinde bir “merkezi” siyaset olarak dilde birliğin sağlanması hususunda nasıl bir yolun izlendiği bilinmeden ve belediyelerin işlevi, merkez-yerel ilişkileri bağlamında ele alınmadan yapılacak bir analiz eksik kalacaktır. Bu nedenle öncelikle merkezin, dil meselesine karşı nasıl bir tutum içerisinde olduğuna temel hatlarıyla değinilmesi gerekmektedir.

Kemalist Cumhuriyetin ulus inşa projesinin “Türkleşme” siyasetinin temel ayaklarından biri, yukarıda da değinildiği gibi dilde birliğin sağlanması olmuştur. Mustafa Kemal’in,

“[d]ünyaca malum olmuştur ki, bizim devlet idaresindeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, idarede ve siyasette bizi aydınlatıcı ana hatlardır” (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I*, 1961: 405)

şeklindeki ifadesinden de ulus inşa sürecindeki önemi açıkça anlaşılan Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1931 tarihli kongresinde ulusun, “*dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyet*” şeklinde tanımlanmış olması (*CHF Üçüncü Büyük Kongre...*, 1931: 26) ve ulus inşa projesinin baş mimarı olan Mustafa Kemal’in, “[*bizim milliyetçiliğimizin esası, dil birliğimizin korunmasıyla mümkündür*” (Korkmaz, 1992: 243) şeklindeki ifadesi, bir siyasal proje olarak dilde birlik ilkesine ne kadar önem verildiğini açıkça göstermektedir.

Özellikle ulus inşa projesinin sistematığının oturmaya başladığı 1930’lu yıllarda dil meselesine karşı yoğun bir ilginin geliştiği görülmektedir.

Bizzat Cumhuriyet’in ve modern Türk ulusu inşasının baş mimarı olan Mustafa Kemal, dilde birliğin sağlanması meselesiyle

yakından ilgilenmiştir. Afetinan'ın kaleme aldığı, ders kitabı olarak da okutulan *Medeni Bilgiler*'de, daha sonra Mustafa Kemal'in fikirleri olduğunu belirttiği (Korkmaz, 1992: 277)

“...Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. ...Türk dili, Türk milletin kalbidir; zihnidir” (Afetinan, 1969: 19)

şeklindeki ifade ve 17 Şubat 1931 tarihli Adana konuşmasında Mustafa Kemal'in,

“...Türk milletindenim diyen insan, her şeyden önce ve behemehal Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk düşüncesine bağlı olduğunu iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz. Halbuki Adana'da Türkçe konuşmayan 20.000'den fazla vatandaş vardır. Eğer Türk Ocağı buna müsamaha gösterirse; gençler, siyasal ve sosyal bütün kuruluşlar bu durum karşısında duyarsız kalırsa, en aşağı yüz seneden beri devam edegelen bu durum daha yüzlerce sene devam edebilir. Bunun neticesi ne olur?” (Korkmaz, 1992: 191)

şeklindeki ifadesi, Türkleşme siyasetinin iki temel ayağından biri olan Türkçenin siyasal sınırlar içerisinde hakim kılınmasıyla yakından ilgilendiğini göstermektedir.

Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 9 Mart 1937 tarihinde Adana Halkevi'nde yapılan bir toplantıda verdiği demeçte, Hatay, Çukurova Alevilerinin “öz Türk” olduğunu, mezhepsel farklılıklarının kendilerini ilgilendirmedığını; fakat “yabancı teması ve mezhep davalarının tesiriyle” farklı bir dil konuşmalarının üzerinde durulmasının bir mecburiyet olduğunu belirtmektedir. Aynı toplantıda şöyle bir karara varıldığı görülmektedir:

“Anadili Türkçeden başka dil konuşan Türklerin yalnız Türk dili konuşan kardeşlerinin medeni ve kültürel mevkilerine yükseltilebilmeleri için Partimiz ve Halkevlerimizin devamlı ve müessir müzaharetleri içinde çalışacak, tamamen hususi faal heyetler teşkil edilecektir” (*Ulus*, 10.03.1937: 1, 6).

Yine 1931 yılı bütçe görüşmelerinde, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Bursa mebusu Rüştü beyin, “*Türk lisanından başka lisan konuşan anasır, Türk topraklarına yerleştirilmiştir. Bunların Türkleştirilmesi için ne yapılmıştır?*” şeklindeki sorusuna verdiği cevapta,

“...Öyle tahmin ediyorum ki büyük denecek kadar fazla olan, yüz bini geçen bu kütle de nihayetülemir lisanının noksanlığını anlayacak, Türkçe konuşmanın yalnız zevk ve şeref değil, aynı zamanda siyasi ve iktisadi bir menfaat tevlit ettiğini görünce tabiatıyla Türkçe konuşacaklardır. ...”
(Ergüven, 1937: 74, 82-83)

şeklinde karşılık vermektedir. Şükrü Kaya’nın ifadeleri, dönemin hükümetinin, modern Türk ulusu inşa projesi ekseninde Türkleşme siyasetinin temel ayaklarından biri olan Türkçenin siyasal sınırlar içerisinde hakim kılınması bağlamında nasıl bir tutumun sergilendiğini açıkça göstermektedir.

Dilde birliği sağlama siyasetinin en somut göstergeleri, “uygulama” safhasına geçilmesini ifade ettikleri için, doğal olarak yasalardır. Bu bağlamda 1926 tarihli ve 805 sayılı “İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması Hakkında Yasa”, pazar dilinin Türkçeleştirilmesi siyasetinin yasalaşmış halidir; ki, pazar dilinde birliğin sağlanması, ulus inşa süreçlerinin ayrılmaz bir bileşeni niteliğindedir ve daha 1927 tarihli Türk Ocakları kongresinde bu meselenin önemi üzerinde durulmuş olduğu

görülmektedir (Georgeon, 2009: 59). Pazar dilinde birliğin sağlanmasını esas alan bu Yasa gereğince İktisat Vekaletinin, yabancı işletmelere Türkçe konuşma ve işlem yapma tamimleri gönderdikleri görülmektedir (*Akşam*, 27.03.1933: 3; 15.04.1933: 3).

Ulus inşası ve dilde birliğin sağlanması siyasetiyle ilgili bir başka önemli yasa, kuşkusuz 14 Haziran 1934 tarihi ve 2510 sayılı “İskan Yasası”dır. Yasa, özü itibariyle merkez tarafından temel alınan Türk dil ve kültürünün siyasal sınırlarla çakıştırılması çabalarının bir ürünü niteliğindedir. Yasanın dilde birliğin sağlanmasıyla ilgili hükümleri şu şekildedir:

Madde 11-A: “Anadili Türkçe olmayanlardan toplu olmak üzere yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması veya bu gibi kimselerin bir köyü, bir mahalleyi, bir işi veya sanatı kendi soydaşlarına inhisar etmeleri yasaktır.”

Madde 11-B: “Türk kültürüne bağlı olmayanlar ya da Türk kültürüne bağlı olup da Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında harsi, askeri, siyasi, içtimai ve inzibati sebeplerle İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Dahiliye Vekili lüzumlu görülen tedbirleri almaya mecburdur. Toptan olmamak şartıyla başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan iskat etmek de bu tedbirler içindedir.”

Madde 11-C: “Kasabalarda ve sınırlarda yerleşen ecnebilerin tutarı belediye sınırı içindeki bütün nüfus tutarının yüzde onunu geçemez ve ayrı mahalle kuramaz.”

Madde 12-B: “Bu mıntikalarda [1 numaralı mıntikalar] soyca Türk olup dilini unutmuş veya ihmal etmiş bulunan köyler ve aşiretler efradı, ahalisi Türk kültürüne bağlı köyler ile nahiye, kaza ve vilayet merkezleri civarına yerleştirilirler” (*Resmi Gazete*, 1934/2733).

Görüldüğü gibi İskan Yasası, hem siyasal ve yönetsel sınırların hem de siyasal ve kültürel sınırların çakıştırılması çabası

bağlamında önemli hükümler öngörmekte olup, açık bir şekilde asimilasyonist bir karaktere sahiptir.

Dönemin siyasal atmosferini ve tutumlarını, başka bir deyişle dönemin asimilasyonist karakterini yansıtmaları bakımından merkezi siyasetin meşruiyet kazanmasında basının etkili ve işlevsel bir role sahip olabileceği açıktır. Özellikle ulus inşa projesinin hayata geçirildiği bir dönemde güçlü bir merkezîyetçiliğin tesisi edildiği göz önünde bulundurulduğunda bu rolün daha yoğun bir hal alacağı da açıktır. Nitekim İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın,

“Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun itimadına istinaden Cumhuriyet Hükümeti, milli ülkünün dimağıdır. Gazetelerimiz de onun dili”; “...Atatürk Türkiye'si gibi hayatın bütün sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarında en geniş ve en derin devrimlere sahne olmuş bir ülkede basına yüklenen ödevlerin ne kadar çeşitli, ne kadar ağır olduğunu hep biliyoruz” ve “...Büyük önderimiz Atatürk'ün yarattığı devrime layık bir Türk basını kurmak” (Ergüven, 1937: 156, 167-169)

şeklindeki ifadeleri, basının nasıl olması gerektiğinin, dolayısıyla da ulus inşa sürecinde basının işlevsel bir rol alabileceğinin açık ilanı niteliğindedir.

Bu işlevselliği bağlamında, bakıldığında dilde birlik, dolayısıyla Türkçenin siyasal sınırlar içerisinde hakim kılınması siyasetinin, en net ve sert haliyle günlük gazetelere yansımış olduğu görülmektedir. Günlük gazetelerden alınan aşağıdaki kesitler, dil meselesi bağlamında söz konusu döneme nasıl bir yaklaşımın hakim olduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

Vakit Gazetesi'nde İlyas Rami imzalı ve “Zonguldak gençleri umumi yerlerde Türkçeden başka dil konuşulmasını istemiyorlar” başlıklı yazıda,

“...Çarşıda, pazarda, sinemada, tiyatroda, gazino ve kahvelerde, yani herkesin girip çıktığı görüştüğü umumi mahallerde Türkçeden başka dilde konuşmak, Türklüğe tecavüzdür. ...Türkçeden gayrı sözleri artık duymak istemiyoruz. Bu yabancı sözler en engin Türk benliğimize varıncaya kadar işleyerek kulaklarımızı fena halde tırmalıyor, muazep ediyor. Kendi hürriyet ve istiklalini, yüz binlerce öz yiğitlerinin mübarek kanı pahasına kazanan Türklük, aziz ve sevgili yurdunda yalnız dilinin hakim olmasını bütün varlığımızla bekliyoruz...” (Vakit, 27.02.1933: 8);

Cumhuriyet Gazetesi’nde Halil Nimetullah imzalı ve “Türkçe mi üstün, Arapça mı?” başlıklı köşe yazısında, “...Türkün özündeki temizlik, soyluluk diline de geçmiştir, dili de temiz ve soylu bir dildir. Halbuki Arapça soysuz ve kirli bir dildir...” (Cumhuriyet, 10.03.1933: 5). Nimetullah’ın bir diğer yazısında,

“Dil ile düşünme ve anlama arasındaki sıkı bağlantı, bizim yıllardan ve yıllardan beri dilimiz olan o eski yapma Osmanlıcanın vereceği duyguların, düşüncelerin ne kadar boş, ne kadar uydurma olacağını gösterir. ...Bundan dolayı Osmanlıca’yı atıp Türkçeye geçmekle biz salt bir dilden ötekine geçmiş olmakla kalmayacağız, bir anlayışı atıp öteki anlayışa geçmiş olacağız. İşte büyük dil inkılabıyla biz, bizde Osmanlıca anlayıştan kalan son izleri de atıp yepyeni bir varlık olan ve bugünkü şenlik acununun bir anlayışından başka bir şey olmayan “Türk anlayışını” yeni baştan aydın edeceğiz ve böylece kendi öz varlığımıza kavuşmuş olacağız” (Cumhuriyet, 27.03.1933: 5);

“İnegöl gençleri Türkçenin hakimiyetini istiyorlar” başlıklı bir haberde,

“...Şehirde ahalinin bir kısmını Arnavutlar teşkil etmektedir. Bu vatandaşlar kendilerini Türkçe öğrenmekten vareste gördükleri için sokakta, kahvede, her yerde Arnavutça konuşmakta ve pek haklı olarak gençleri sinirlendirmektedirler” (*Son Posta*, 18.08.1933: 4);

Musevi vatandaşların kurdukları Türk Kültür Birliği, yayınladığı bir beyannamede,

“Türkçe bilmeyen, Türk diliyle konuşmayan kimse kalmamalıdır. Evlerimizde, çarşılarda, işlerimizde, sokaklarda, vapur, tramvay, tren vesair umumi yerlerde hep Türkçe konuşalım ve bu vazifeyi her vakit birbirimize hatırlatalım” (*Son Posta*, 17.04.1934: 2);

“Mersin’de yabancı dillerle konuşanlarla mücadele edilecek” başlıklı bir haberde,

“Mersin’de yabancı diller konuşmakla Türk harsı, Türk kültürüne karşı saygısızlık gösterenlerin bu çirkin hallerine nihayet vermek Mersin gençleri için en inanlı bir ülkü haline gelmiştir” (*Vakit*, 19.08.1934: 10);

“Türkçe konuşmayanlar” başlıklı bir haberde,

“Irmak boyunda birçok köylerin Türkçe konuşmadıkları tespit edilmiştir. Bunlar Arapça konuşmaktadır. ...Bu köylerde Türk harsını yaymak ve Türkçeyi hakim kılmak zarureti mevcuttur” (*Kurun*, 15.03.1936: 6);

Diyarbakır Halkevi’nin, öz Türkçe konuşma yarışması düzenlediğini aktaran bir haberde birinciliği kazanana dört öküz veya yüz lira, ikinciye iki öküz veya elli lira ve üçüncüye bir öküz veya 25 lira verilecektir (*Son Posta*, 02.02.1935: 4) şeklinde

günlük gazetelere yansıyan görüş ve haberler, yaşama geçirilen ulus inşa projesinin, siyasal sınırlar içerisinde Türkçenin hakim kılınması bağlamında nasıl bir çaba içerisinde olunduğuna dair açık göstergeler niteliğindedir.

Gerek yukarıda anılan demeç ve yasalar, gerekse dönemin siyasal atmosferini ve yaklaşımını yansıtmaları bakımından önem arz eden günlük gazetelere yansıyan ifadeler, ayrıca Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası (Yıldız, 2010: 286-287), Halkevlerinin en aktif kollarından birinin “dil- edebiyat kolu” olması ve Türkçeyi yayma çalışmaları (Çeçen, 1990: 124-125), dilde birliği sağlama arayışlarının asimilasyonist doğasını ortaya koymaktadır.

Bu asimilasyonist atmosfer içerisinde belediyelerin konumuna bakıldığında, dil meselesinin, merkezi siyasetin yereldeki icracısı olarak, belediyeler için de hassasiyet arz ettiği görülmektedir. Zira ulus inşası bağlamında Türkçenin siyasal sınırlar içerisinde hakim kılınması çabalarına paralel bir şekilde belediyelerin de kendi sınırları içerisinde Türkçenin hakim kılınması meselesiyle yakından ilgili oldukları görülmektedir. En başta 1580 Sayılı Belediye Yasası’nın 24/5. maddesiyle, belediye seçimlerinde seçilebilmek için Türkçe okur-yazar olunması gerektiği hükme bağlanmıştır (*Resmî Gazete*, 1930/1471). Ayrıca 423 Sayılı (1924) Belediye Vergi ve Resimleri Yasası’yla da bu konuda önemli bir adım atıldığı görülmektedir:

“...bütün dükkanlarla ticari ve sınai müessesatın kapılarına ...Türkçe bir levha asılması mecburi kılınmış; bu levhalara Türkçeden başka bir dille yazılar yazılmak istendiği takdirde bu tür yazıların gerek hacmi gerekse punto itibarıyla Türkçesinin yarısını geçemeyeceği ve Türkçenin altına yazılacağı, ...Türkçeden gayri lisan ve yazı kısımları için ayrıca iki kat resim tahsil olunacağı” (Tümerkan, 1946: 84),

hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla Türkçenin hakim kılınması bağlamında, belediyeler üzerinden uygun bir “altyapının” tesis edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bu Yasa’ların dil konusunda göstermiş olduğu hassasiyet, belediyelerin hazırladıkları “zabıta talimatnamelerine” de yansımıştır. Örneğin 1937 tarihli *Ankara Belediye Zabıtası Talimatnamesi*’nin 44. maddesi (*Ankara Belediye Zabıtası Talimatnamesi*, 1937: 13), *İstanbul Belediyesi Zabıta Talimatnamesi*’nin 51. maddesi (*Cumhuriyet*, 22.02.1940: 2), *Aydın Belediye Zabıta ve Seyrüsefer Talimatnamesi*’nin 46. maddesi (*Aydın Belediye Zabıta ve Seyrüsefer Talimatnamesi*, 1948: 11), her türlü ilan ve reklamın üst kısmının Türkçe yazılmasını; başka dilde yazılacak yazıların altta ve puntolarının en fazla Türkçe puntoların yarısı büyüklüğünde olabileceğini hükme bağlamaktadır. Dolayısıyla tabela dili olarak Türkçenin ön plana çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda bahsedilen bu kararlar, Türkçenin hakim kılınması çabasıyla doğrudan ilgilidir. Göreceli olarak dolaylı etki sayılabilecek bu tür uygulamaların yanında dilde birliğin sağlanması ve Türkçenin hakim kılınması bağlamında daha doğrudan uygulamalarla da karşılaşılabilir. Örneğin *İstanbul Belediyesi*, şubelere bir talimatname göndererek memurların öz Türkçe konuşmaları gerektiğini bildirmiştir (*Kurun*, 25.11.1934: 3).

Dilde birliğin sağlanması ve Türkçenin hakim kılınması hususunda belediyelerin en net tutumu, modern egemenliği tesis etmenin ve bu tesis etme sürecinin bir bileşeni olarak ulus inşa olgusunun siyasal ve yönetsel ve siyasal ve kültürel sınırların çakıştırılması şeklindeki asimilasyonist doğasının belediyeler üzerinden yereldeki yansıması bağlamında ortaya çıkmaktadır. Zira belediyelerin kendi sınırları içerisinde Türkçe dışında bir dille konuşulmasını yasaklamak gibi uygulamalarının olabildiği görülmektedir.

Örneğin dönemin günlük gazetelerine yansıyan ilgili haberlere bakıldığında, Üsküp Belediyesi'nin (*Belediyeler Dergisi*, 1938/s.40: 41), Gemlik Belediyesi'nin (*Vakit*, 29.07.1934: 4), Mardin Belediyesi'nin (*Son Posta*, 10.03.1935: 4), Tarsus Belediyesi'nin (*Son Posta*, 06.10.1935: 4), Biga Belediyesi'nin (*Son Posta*, 07.02.1936: 4), İnegöl Belediyesi'nin (*Son Posta*, 13.02.1936: 5), belediye sınırları içerisinde Türkçe dışında bir dille konuşulmasını yasaklamış oldukları görülmektedir.

Bir dönem Osmanlı'nın en kozmopolit kentlerinden biri olan ve pazar yerinde "Arapça, Ermenice, Felemenkçe, İngilizce, Rumca, İtalyanca, Ladino, Türkçe" "bağırılıp çağırılan" İzmir'de (Goffman, 2012: 126), uluslaşmayla beraber İzmir Belediyesi'nin, sokakta Türkçe dışında bir dille satış yapılmasını yasaklamış olduğu görülmektedir (*Son Posta*, 07.03.1933: 7). Benzer bir şekilde Bergama Belediyesi de, hem sabit hem de seyyar esnafın Türkçe dışında bir dille satış yapmasını yasaklamıştır (*Bergama Belediyesi Zabıta Talimatnamesi*, 1939: 11).

Görüldüğü gibi ulus inşa projesinin en yoğun haliyle hayata geçirildiği Tek Parti döneminde, merkezi siyasetin yereldeki icracıları konumunda olan belediyeler, kendi sınırları içerisinde "yerel" toplumsal ihtiyaçların karşılanması ötesinde, ulus inşa sürecinin zemini sayılabilecek dilde birliğin sağlanması bağlamında, "yasaklama" getirebilecek düzeyde etkili bir işlev üstlenebilmiştir. Bu anlamda ulus inşa sürecinde belediyelerin, sadece kamu bürokrasisinin bir bileşeni olarak "resmiyetin" yeniden üretilmesi şeklinde "pasif" olarak adlandırılacak bir konumu bulunmamakta; aynı zamanda Tek Parti döneminin modern Türk ulusu inşa projesinin "aktif" birer bileşeni ve taşıyıcısı olmak gibi bir konumu da bulunmaktadır.

Ulus inşa projesinin kapsamlı bir toplumsal dönüşümü öngörmesine, dolayısıyla "bütüncül" bir yaklaşıma dayanmasına paralel olarak, kentsel toplumsal yaşamın örgütlenmesi hususunda

temel bileşenler konumunda olan ve bu nedenle de ulus inşa sürecinin temel taşıyıcıları arasında yer alan belediyeler de ulus inşası bağlamında bütüncül bir yaklaşım içerisindedir. Zira dil meselesindeki çalışmalarının yanında, modern Türk ulusunun inşa edilmesi projesinde hem muasırlaşma, dolayısıyla Batılılaşmanın ve Batı burjuva yaşam kalıplarının benimsenmesi bağlamında, hem de ulus inşası, dolayısıyla vatandaşlık esasına dayanan “yatay” bir toplumsal düzlemin tesis edilebilmesi çerçevesinde “dikey” bir karaktere sahip olan törel toplumsal hiyerarşinin bir yansıması niteliğinde olan, bu nedenle de “halkçılık” ilkesiyle çelişen bir “eski”nin bertaraf edilmesi bağlamında önemli bir konuma sahip olan kılık kıyafet siyaseti çerçevesinde belediyelerin önemli bir çaba içerisinde olduğu görülebilmektedir.

2.2.2. “Muasırlaşma” ve Kılık Kıyafet

Beden ile toplumsal örgütlenme şekli arasında önemli ilişkinin olduğu ve iktidar-toplum ilişkilerinin köklü bir dönüşümünün, bedenin görselliğini etkileyeceği açıktır. Zira Foucault’nun da belirttiği gibi beden, iktidar ilişkilerinin bir ögesidir (Foucault, 2003: 82). Bu nedenle yukarıda değinildiği gibi, en mahrem alanları dahil olmak üzere, toplumsal yaşamın tamamının düzenlenmesiyle yakından ilgili olan modern egemenliğin tesis edilmesi ve bunun bir bileşeni olarak siyasal-kültürel sınırların çakışması esasına dayanan ulusun inşa edilmesi bağlamında bedenin görselliği, dolayısıyla kılık kıyafet, kimlik inşasının siyasal nesnesi haline gelmiştir.

İktidar-toplum ilişkileri ile bedenin görselliği arasındaki güçlü ilişki bağlamında modern öncesi dönemin kılık kıyafeti ile “törel” toplumsal hiyerarşi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Zira kılık kıyafet, toplumsal örgütlenme biçiminin göstergelerinden biri olması bakımından törel toplumsal hiyerarşik örgütlenmenin dışavurumunun da ifadelerinden biridir. Siyasal ve kültürel

sınırların çakışmasının bir gerekliliği olarak ulus inşa süreci bu trel hiyerarşinin kaldırılmasını gerektirdiği için “geçmişin” izini silme çabasının bir yansıması da trel eşitizliklerin ve hiyerarşik ilişkilerin bedendeki yansımasının bir göstergesi niteliğinde olan “eski” kılık kıyafetin bertaraf edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Sennet’in ifadesiyle, “...insanların giyinme, el kol hareketleri yapma, kokma ve hareket etme biçimlerine bile derin toplumsal farklılıkları yedirmiş bir toplumda “vatandaş” bir şekilde herkes gibi görünmek zorundaydı” (Sennet, 2008: 255). Fransız Devrimi sonrası, bir Fransız ulusunun inşa edilmesi açısından elzem nitelikte olan trel hiyerarşik ilişkilerin bertaraf edilmesi bağlamında izlenen kılık kıyafet siyaseti, ulus inşa sürecinde izlenen beden siyasetinin en somut rneği niteliğindedir (bkz. Wrigley, 2002: 59-62, 231-232). Dolayısıyla ulus inşası bağlamında “vatandaşlık” potasında eritmek suretiyle geleneksel kimliklerin bertaraf edilmesiyle kılık kıyafetin siyasal olarak sorunsallaştırılması arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Zira ulus inşası, geleneksel kimlik bağlarının üzülmesini esas alır. Bir kimliğin ya da bir iktidar ve toplumsal örgütlenme biçiminin bertaraf edilmesiyle sahip olduğu sembollerin bertaraf edilmesi arasında ise gl bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda geleneksel kimliklerin dışavurumu niteliğinde olan onları yeniden üreten sembollerin başında gelen “eski” kılık kıyafet, “geride” kaldığına, dolayısıyla bertaraf edilmesi gerektiğine inanılan bir döneme ait olarak kodlandığı için ulus inşa süreçlerinde sorunsal bir nitelik kazanabilmiştir.

Modern Türk ulusu inşasının iki temel ayağının “Türkleşme” ve “muasırlaşma” olduğuna yukarıda değinilmişti. Bu süreçte kılık kıyafet meselesi, daha çok “muasırlaşma” dairesine ait bir mesele niteliğindedir. Bu bağlamda Tek Parti dönemi belediyelerinin kılık kıyafet meselesindeki tutumunun doğru analiz edilebilmesi için dil meselesinde olduğu gibi Kemalist ulus inşa sürecinde kılık kıyafet

meselesine genel olarak nasıl bakıldığının, hangi bağlam içerisinde nasıl bir dönüşümün gerçekleştirilmek istendiğinin ortaya konması ve belediyelerin işlevlerinin bu bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kemalist Cumhuriyet'in ulus inşa projesi içerisinde muasırlaşma, "muasır" medeniyetin yakalanması, temel olarak Batı modernleşme deneyimlerini rehber alan, dolayısıyla seküler bir zemin üzerinde siyasal-kültürel sınırların çakışması esasına dayanan bir karaktere sahiptir. 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 3. Kongresi'nde,

"[d]in telakkisi vicdani olduğundan Fırka, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür" (*CHF Üçüncü Büyük Kongre...*, 1931: 30)

şeklinde bir ilke benimsenmiştir. Bu nedenle de Kemalist modernleşme projesi açısından kamusal yaşamın dinsel-geleneksel esaslı referansların belirleyiciliğinden "kurtarılması" gerekmektedir. Dolayısıyla toplumsal bağlamın dışavurumunun ifadelerinden biri niteliğinde olan bedenın örtünme biçiminin de dinsel-geleneksel bağlamın belirleyiciliğinden "kurtarılması" gerekmektedir. Bu çerçevede modern Türk ulusunun inşa edilmesi bağlamında temel meselelerden biri, "muasır" toplumun inşa edilebilmesinin bir bileşeni olarak insanların dış görünüşlerinin değiştirilmesi meselesi ve bu bağlamda topluma "medeni" kılık kıyafetin benimsetilmesi meselesi olmuştur. Zira kılık kıyafet meselesi, Kemalist modernleşme projesi açısından muasır medeniyete dahil olma ya da olmama meselesinden bağımsız değildir (bkz. Aydemir, 2014: 224). Dolayısıyla "medeni" kılık kıyafet, Cumhuriyet'in Batılı yüzünün somutluğunu ifade etmektedir (Cantek, 2003: 324).

Devrim sonrası Fransa'sında olduğu gibi Kemalist ulus inşa sürecinde de trel hiyerarşik ilişkilerin yansıması niteliğinde olan ve dolayısıyla ulus-altı ölçekteki yerel kimliklerin yeniden üretilmesinin bir parçası olan ve bu nedenle de "merkezi" bir kimliğin (ulus) inşa edilmesi bağlamında "bertaraf" edilmesi gerektiği düşünülen "eski" kılık kıyafet meselesine ilgisiz kalınmamıştır. Kemalist kadrolar, muasırлаřma meselesine köktenci ve bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmış ve köktenci bir toplumsal dönüşümü esas almıştır. Bu nedenle "muasır" medeniyet dairesine dahil olma bağlamında sembolik bir niteliği de bulunan kılık kıyafet meselesi de bu dönüşümün dışında kalmamıştır. Zira modern Türk ulusu inşasının baş mimarı olan Mustafa Kemal'e göre "medeni" kıyafet, muasırлаřmanın dış görünüşe yansıması niteliğindedir. Kılık kıyafet meselesini konu alan İnebolu konuşmasına, bu "köktenci" bakış açısının açık bir şekilde yansıdığı görülmektedir:

"...medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı; fikriyle, zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetindedir. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı; aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir." (*Atatürkün Söylev ve Demeçleri II*, 1952: 212).

Dolayısıyla muasır toplumun inşa edilmesinin, fiziksel görünümden yaşam tarzına kadar toplumun bir bütün olarak dönüştürülmesiyle ilişkilendirildiği, bu nedenle de köktenci bir toplumsal dönüşümün esas alındığı açıktır. Bu bağlamda kılık kıyafetin "medenileştirilmesinin", muasır medeniyeti benimsemenin ölçütlerinden biri olarak belirlenmiş olduğu görülmektedir.

"Medeni" kılık kıyafetin benimsetilmesi siyaseti bağlamında şapkanın büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Zira erkek nüfus için kılık kıyafet meselesinin merkezinde "gayrı medeni"

olarak kodlanan “fes” bulunmaktadır. Fes, Osmanlı’yla özdeşleştirilen bir sembol niteliğinde olup, tıpkı Osmanlı’nın kendisi gibi muasır medeniyetin tesis edilmesi bağlamında “geçmişte” kalması gereken bir başlık olarak görülmekte ve bu başlığın muasırlaşmış bir ulusun yaşamında yerinin olamayacağı, dolayısıyla bu “görüntüye” kayıtsız kalınamayacağı vurgulanmaktadır. Örneğin Kemalist modernleşme projesinin önemli ideologlarından biri olan Tekinalp’ın, “sokaklarda dolaşıp duran şu milyonlarca kırmızı külahın, şu çağdışı fesin karşısında nasıl göz yumulabilirdi?” (Tekinalp, 1998: 68) şeklindeki ifadesinde, “çağdışılıkla”, dolayısıyla “gayrı-medeni” olmayla fes arasında nasıl bir ilişkinin kurulduğu açıkça görülmektedir. Bunun karşısında şapka, Kemalist modernleşme açısından geçmişin yükünden kurtulmanın ve “yeni” yaşamın, “yeni” kimliğin inşa edilmesinin bir göstergesi niteliğindedir. Zira şapka, Kemalist modernleşme ve ulus inşa süreci açısından muasır medeniyet dairesine dahil olmanın bir göstergesi olarak “medeni” kılık kıyafetin benimsenmesinin bir sembolü niteliğindedir (bkz. Nereid, 2011: 707, 711-713; Cantek, 2003: 245).

“Medeni” kılık kıyafetin erkek nüfus için nasıl olması gerektiğini, Mustafa Kemal, yine İnebolu konuşmasında şöyle tasvir etmektedir:

“Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz. Ayakta iskarpın veya potin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, caket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemslî serpuş[.] ...Bu serpuşun ismine şapka denir” (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, 1952: 213).

Kamusal yaşamın ve kamusal kimliğin belirleyicisinin, büyük ölçüde dinsel-geleneksel esaslı referanslar olduğu bir dönemde, Müslümanlık bağlamında şapkaya dair nasıl bir algının da hakim

olduğu göz önünde bulundurulduğunda (bkz. İnönü, 1998: 81-83; Tekinalp, 1998: 111-112), Mustafa Kemal'in erkek nüfusun kılık kıyafeti konusunda yaptığı bu tasvir, siyasal-toplumsal örgütlenmeyle bedenin örtünmesi arasında nasıl güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Zira Mustafa Kemal'in bu tasviri, Batı burjuva yaşam kalıplarının benimsenmesi temelinde seküler esaslara dayanan bir kimliğin inşa edilmesini, dolayısıyla da dinsel-geleneksel bağlamın kamusal kimliğin belirleyici referansı olmaktan çıkarılmasını esas almaktadır. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in bu tasviri, bir siyasal-toplumsal örgütlenme biçiminden başka bir siyasal-toplumsal örgütlenme biçimine geçişin ifadelerinden biri niteliğindedir.

Mustafa Kemal'in kılık kıyafetle ilgili bu tasvirinden kısa bir süre sonra 25 Kasım 1925 tarihinde, 671 sayılı Şapka Yasası çıkarılmış ve yeni bir siyasal-toplumsal örgütlenme biçimine geçiş sürecinin bir parçası olarak, geleneksel kılık kıyafetin bertaraf edilmesi, dolayısıyla erkek bedeninin kamusal yaşamdaki görselliğinin “medeni” hale getirilmesi siyaseti bağlamında büyük bir adım atılmıştır.

Şapka³, hem “eskiyi”, dolayısıyla dinsel-geleneksel esaslı referansların belirlediği kimliklerin bertaraf edilip seküler esaslara dayanan “yeni” kimliğin inşa edilmesinin hem de “vatandaşlığın” tesis edilmesi bağlamında “parçalılığın” bertaraf edilmesinin, dolayısıyla modern Türk ulusu inşası temelinde siyasal ve kültürel sınırların çakışmasının ifadesidir. Zira, dönemin kılık kıyafeti, yukarıda belirtildiği gibi bir taraftan gayrı-medeni olarak

³ II. Mahmut'un getirdiği fes de, Osmanlı açısından bir dönemin geride bırakıldığının sembolik ifadesidir; fakat fes, sadece asker ve memurlar için zorunlu hale getirilen bir başlıktır (Somel, 2012: 180). Dolayısıyla toplumsal bağlamda “merkezi” kimliğin inşa edilmesinin bir bileşeni olarak “merkez-altı” kimliklerin bertaraf edilmesi hususunda atılan “sembolik” bir adım değildir. Zira Osmanlı'da modern dönem öncesi egemenlik biçimi hakimdir ve toplumsal bağlamda bir “merkezi” kimlikten de, dönemin doğası gereği “parçalı” olan kimliklerin bertaraf edilmesi gibi bir çabadan da bahsetmek doğal olarak mümkün değildir. Oysa şapka, “merkezi” kimlik olan ulusun inşa edildiği bir dönemde “kentsel alanda” bütün “erkek” vatandaşlar için zorunlu hale getirilmiştir ve ulus-altı ölçekteki kimliklerin dışavurumu niteliğinde olan başlıkların bertaraf edilmesi ve böylece “nötr” bir görüntünün sağlanması gibi bir boyutu bulunmaktadır.

kodlanırken; diğer taraftan rütbe, köken, etnik kimliklerin dışavurumu niteliğini taşımaktaydı (Kandiyoti, 2012: 126; Metinsoy, 2013: 12-13). Dolayısıyla ulus-altı ölçekte farklı toplumsal kimliklerin dışavurumu niteliği taşıyan “eski” kılık kıyafetin yerini “yeni” kıyafetin alması, bu farklı toplumsal kimliklerin ulus potasında eritilmesi bağlamında, Devrim sonrası Fransasının kılık kıyafet siyasetine benzer bir şekilde “bedenin nötr kılınmasının” (Connerton, 1999: 21) ifadesidir. Bu bağlamda Kemalist ulus inşa sürecinde önemli bir yeri olan Şapka Devrimi, “merkezi” kimlik olan ulus inşası, Anderson’un kavramsallaştırmasıyla “cemaatin hayal edilebilmesi” açısından büyük öneme sahip olan bedenin nötr kılınması şeklindeki bu özelliğiyle dinsel-geleneksel esaslı referansların belirlediği kimliklerin bertaraf edilmesi ve seküler esaslara dayanan “yeni” bir kimliğin inşa edilmesi çabalarının önemli ve sembolik bir parçası niteliğindedir.

Belediyelerin ulus inşası, dolayısıyla siyasal-kültürel sınırların çakışması bağlamında “yeni” kılık kıyafetin benimsetilmesi sürecindeki işlevinin, dil meselesinde de karşımıza çıktığı gibi “pasif” ve “aktif” olmak üzere iki farklı boyuta sahip olduğu görülmektedir. Erkek nüfus için yeni kılık kıyafetin benimsetilmesi sürecinde belediyelerin yerine getirdiği işlev, “pasif” bir nitelik arz etmektedir. Zira belediyelerin, erkek nüfus için yeni kılık kıyafetin benimsetilmesi bağlamında, kamu bürokrasisinin bir bileşeni olarak, kamu bürokrasisinin diğer bileşenlerinin icracısı oldukları gibi “resmiyetin” yeniden üretilmesi çerçevesinde bir işlev üstlendikleri görülmektedir. Şapka Yasası, hem halkın hem de kamu görevlilerinin nasıl giyinmesi gerektiğini hükme bağlamıştır. Bu bağlamda kamu bürokrasisinin personelleri olarak belediye çalışanları, “yeni” ve “muasır” kılık kıyafetin kamusal yaşamda zemin bulmasının ve yeniden üretilmesinin aktörleri niteliğinde olup, yeni kılık kıyafetin benimsetilmesi siyasetinin parçaları

konumundadırlar. Dolayısıyla erkek nüfus için bedenın görselliği ve muasırlaşma bağlamında belediyelerin yerine getirdiği işlev, kamu bürokrasisinin bileşenleri olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de üstlendikleri işlev bakımından “pasif” bir nitelik söz konusudur. Fakat kılık kıyafet bağlamında kadın bedeninin görselliği ve muasırlaşma hususunda, aşağıda gösterileceği gibi, belediyelerin “aktif” nitelikli bir işlev üstlendikleri görölmektedir.

Belirli bir siyasal sınır içerisindeki insanların vatandaş kılınmasının, ulus inşasında temel bir altyapı niteliği taşıdığına yukarıda değinilmişti. Zira “vatandaşlık”, ilke olarak yasal zeminde “içerinin” eşit kılınmasıyla özdeşdir ki, bu modern ulus için olmazsa olmaz niteliğindedir. Dolayısıyla Batı Avrupa’da geliştiği haliyle modern ulus, ilke olarak cinsiyet temelli törel eşitsizlikleri de reddeder (Smith, 2002: 178). Bu nedenle modern bir ulusun inşa edilmesi bağlamında Kemalist modernleşme projesinin “modern kadının” nasıl olması gerektiğiyle ilgilenmemesi, çelişki olurdu.

Batı modernleşme deneyimlerini esas alan Kemalist kadrolar açısından muasır toplumun inşa edilmesi köktenci ve bütüncül bir proje olduğu için bu proje bağlamında “kadının” ihmal edilmesi doğal olarak düşünölemez. Zira kadının “modern” yaşam kalıplarını benimsememesi halinde muasır toplum olunamayacağı açıktır. Mustafa Kemal’in ifadesiyle, “inkılabın muvaffak olabilmesi”, erkek ve kadının birlikte ilerlemesine bağlıdır (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, 1952: 219-220). Dolayısıyla köktenci bir toplumsal dönüşümün gerçekleştirilebilmesi ve muasır medeniyet dairesine dahil olmuş bir toplumun inşa edilebilmesi bağlamında kadının sosyalleşme biçimine hayati bir önem verildiği görölmektedir. Bu bağlamda sosyalleşme biçiminin önemli bir parçası olarak kadının kılık kıyafeti de önemli bir sorunsal niteliğindedir.

Kadın kıyafetinin sorunsallaştırılmasının merkezinde peçe ve çarşaf gibi dini referanslara dayanan örtünme biçimi

bulunmaktadır. Zira şapka örneğinde esas alındığı gibi dinsel-geleneksel esaslı referansların belirleyiciliğinin bertaraf edilip, seküler esaslara dayanan bir sosyalleşme biçiminin tesis edilebilmesi bağlamında peçe ve çarşafın terk edilmesi gerektiği temel alınmaktadır. Kastamonu konuşmasının kadın kıyafetine dair olan bölümünde Mustafa Kemal, kadının yüzünü, gözünü kapatan kılık kıyafetinin “gayrı-medeni” olduğunu ve geride bırakılması gerektiğini belirtmektedir. Zira ona göre “ulusun anası”, “ulusun kızı” olan kişinin bu “vahşi vaziyetten” çıkması gerekmektedir (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, 1952: 220). Dolayısıyla Mustafa Kemal’in kadın kıyafeti için belirlediği “medenilik dairesi” çerçevesinde muasırlaşma ve kadın bedeninin kamusal yaşamdaki görseiliği bağlamında “vahşi vaziyetin”, dolayısıyla peçe ve çarşafın terk edilmesi gerekmektedir. Kadının yüzünü, gözünü kapatan kılık kıyafet olarak peçe ve çarşafın, Kemalist modernleşmenin diğer önemli ideologları tarafından da sert bir dille eleştirildiği görülmektedir. Recep Peker, bu kılık kıyafet için “kadını çuval içinde yaşamaya mahkum bırakan” ifadesini kullanırken (Peker, 1935: 9); Tekinalp, “peçeli korkunç düş”, “yüzünü kalın bir peçeyle örten yaratık” şeklinde daha sert ifadeler kullanmaktadır (Tekinalp, 1998: 42, 128).

Görüldüğü gibi Kemalist modernleşmenin kadın bedeninin kamusal yaşamdaki görseiliği bağlamında belirlediği “medenilik dairesinin” içerisinde kadını, kamusal yaşamın içerisindeyken de kamusal yaşamdan tecrit eden peçe ve çarşafın yerinin olmadığı görülmektedir. Zira Kemalist kadrolar açısından peçe ve çarşaf, modern Türk ulusunun inşa edilmesi sürecinde kırılması gerektiği düşünülen dinsel-geleneksel esaslı referansların belirlediği bir örtünme biçimidir ve seküler esaslara dayanan bir ulusun inşa edilebilmesi bağlamında bertaraf edilmesi gereken bir kılık kıyafete tekabül etmektedir. Göle’nin de belirttiği gibi Kemalist Cumhuriyet için peçe ve çarşafın kaldırılması, dinin belirlediği mahremiyet

dairesinin kırılmasının ifadesidir (Göle, 2004: 87). Bu nedenle de peçe ve çarşafın kaldırılması, aynı zamanda seküler esaslara dayanan modern ulusun inşa edilebilmesi bağlamında atılan önemli bir adımın ifadesidir.

Kemalist kadroların peçe ve çarşaf karşısındaki “sert” tutumuna karşı, dinsel-geleneksel esaslı referansların belirleyiciliğinin kamusal yaşamda hakim olması, dolayısıyla da muasırlaşma ve bedenin görselliği bağlamında kadın nüfusun kılık kıyafetine müdahale edilmesinin doğurduğu zorluklar nedeniyle, erkek nüfusun kılık kıyafeti için yapıldığı gibi yasa çıkarma suretiyle bir yasaklamaya gidilmemiş; mesele, yerel yönetimlerin araçsallaştırılması suretiyle çözülmeye çalışılmıştır. CHP’nin 1935 tarihli 4. Kongresi’nde taşradan gelen bazı temsilcilerin gündeme getirmesi üzerine, peçe ve çarşafın kaldırılması, Dilek Komisyonunda tartışılır. Tartışmaların neticesinde, özetle peçe ve çarşafın merkezi yönetim tarafından yasayla yasaklanmasının uygun olmayacağı belirtilir ve talep, Komisyon’da kabul görmez. Zira dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’ya göre peçe ve çarşaf, memleketin üçte ikisini oluşturan köylerde zaten yoktur. Kalan üçte birlik kısmında ise giderek yasal bir düzenleme olmadan aşilmektedir. Öte yandan Şükrü Kaya’ya göre peçe ve çarşaf bazı durumlarda temel örtünme aracı niteliğinde olabilmekte ve dolayısıyla ekonomiyle ilgili bir mesele olabilmektedir. Bu nedenlerle peçe ve çarşafın giyilmesi, merkezi yönetimin yasa çıkarma suretiyle yasaklayabileceği bir mesele değildir. Fakat bu tutum, merkezi yönetimin peçe ve çarşafı mücadele edilmesine destek vermediği anlamına gelmez. Zira konuşmasının devamında Şükrü Kaya, peçe ve çarşafı merkezden yasaklanmasına gerek olmadığını; fakat herkesin kendi bölgesinde, sözünün geçtiği yerde çaba sarf etmeye söz vermesinin yeterli olduğunu belirtmektedir (*CHP Dördüncü Büyük Kurultayı...*, 1935: 144, 151-152). Dolayısıyla Şükrü Kaya’nın kullandığı “herkesin kendi bölgesinde”

ifadesinden de açıkça anlaşıldığı üzere muasırlaşma ve kadın bedeninin kamusal yaşam içerisindeki görselliği bağlamında merkezi bir sorun niteliği taşıyan peçe ve çarşafın giyilmesine karşı yürütülecek mücadelenin temel aktörleri olarak belediyeler işaret edilmektedir.

Belediyelerin bu konudaki tutumlarına bakıldığında ise Cumhuriyet'e karşı "sadakatlerini" kanıtlama çabası içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Zira aşağıda da gösterildiği gibi dönemin dergi ve günlük gazetelerine bakıldığında belediyelerin, birbiriyle yarışırçasına kendi sınırları içerisinde peçe ve çarşafın giyilmesini yasaklama yoluna gittikleri görülmektedir:

Mazgirt Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.7: 43), Bolu Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.9: 53), Ordu Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1936/S.13: 37), Midyat Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1939/S.43: 58), Çine Belediyesi (*Vakit*, 16.06.1933: 9), Yeni Pazar Belediyesi (*Son Posta*, 03.07.1933: 4), Safranbolu Belediyesi (*Son Posta*, 22.08.1933: 4), Bartın Belediyesi (*Vakit*, 05.02.1934: 6), Emet Belediyesi (*Vakit*, 03.04.1934: 4), Kaş Belediyesi (*Vakit*, 08.04.1934: 4), Giresun Belediyesi (*Vakit*, 24.04.1934: 3), Gemlik Belediyesi (*Son Posta*, 29.07.1934: 4), Bergama Belediyesi (*Vakit*, 09.11.1934: 6) Buca Belediyesi (*Kurun*, 22.11.1934: 6), Bodrum Belediyesi (*Zaman*, 12.12.1934: 2), Adana Belediyesi (*Zaman*, 14.12.1934: 4), Kemaliye Belediyesi (*Son Posta*, 18.12.1934: 4), Gerede Belediyesi (*Son Posta*, 28.12.1934: 4), Ürgüp Belediyesi (*Son Posta*, 31.12.1934: 4), Çankırı Belediyesi (*Zaman*, 02.01.1935: 4), Kırşehir Belediyesi (*Milliyet*, 29.01.1935), Beypazarı Belediyesi (*Son Posta*, 31.01.1935: 4), Antalya Belediyesi (*Zaman*, 14.02.1935: 4), Balıkesir Belediyesi (*Son Posta*, 17.02.1935: 4), Tarsus Belediyesi (*Son Posta*, 23.02.1935: 4), Kayseri Belediyesi (*Son Posta*, 26.02.1935: 4), Artvin Belediyesi (*Zaman*, 06.03.1935: 2), Kırkağaç Belediyesi (*Son Posta*, 23.03.1935: 4), Bayındır

Belediyesi (*Zaman*, 28.06.1935: 4), Sungurlu Belediyesi (*Ulus*, 10.07.1935: 3), Zile Belediyesi (*Ulus*, 02.08.1935: 3), Afyon Belediyesi (*Ulus*, 24.08.1935: 3), Isparta Belediyesi (*Ulus*, 26.08.1935: 3). Gümüşhane Belediyesi (*Son Posta*, 14.11.1935: 4), Amasya Belediyesi (*Son Posta*, 17.11.1935: 4), Hekimhan Belediyesi (*Son Posta*, 18.11.1935: 4), Bayburt Belediyesi (*Son Posta*, 29.11.1935: 4), Kilis Belediyesi (*Cumhuriyet*, 27.01.1936: 2), Kahta Belediyesi (*Son Posta*, 28.01.1936: 4), Trabzon Belediyesi (*Cumhuriyet*, 19.05.1936: 4), Bursa Belediyesi (*Son Posta*, 28.05.1937: 5), Lüleburgaz Belediyesi (*Son Posta*, 03.06.1936: 5).

Muasır medeniyet dairesine dahil olacak toplumun “muasır” kadının kamusal yaşamdaki görseiliğinin nasıl olması gerektiği bağlamında peçe ve çarşafa karşı yapılan mücadele sürecinde merkezi yönetim tarafından bir yasaklama olmamasına rağmen hemen hemen eşzamanlı olarak kendi sınırları içerisinde peçe ve çarşafın giyimiyle, yasaklama suretiyle mücadele etme yoluna gitmiş olmaları, belediyelerin, Cumhuriyet’in “muasırlaşma” siyasetine karşı sadakatlerini kanıtlama çabası içerisinde olduklarını açıkça göstermektedir. Bu durum, muasırlaşma ve kadın bedeninin kamusal yaşamdaki görseiliği bağlamında, dolayısıyla seküler bir toplumsal zemin üzerinde siyasal ve kültürel sınırların çakışması, dolayısıyla da ulus inşası bağlamında belediyelerin merkezi siyasetin yereldeki icracıları olarak nasıl “aktif” bir rol alabildiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi ulus inşa projesinin yoğun bir şekilde yaşama geçirildiği Tek Parti döneminde belediyeler, kamusal yaşam içerisindeki görseiliği bağlamında gerek “medeni” erkek bedeninin nasıl olması hususunda üstlendikleri “pasif” nitelikli işleviyle, gerekse de “medeni” kadın bedeninin nasıl olması gerektiği hususunda üstlendikleri “aktif” nitelikli işleviyle “medeni” vatandaşın nasıl görünmesi gerektiği hususunda, dolayısıyla da

dinsel-geleneksel esaslı referansların kamusal yaşamın şekillenmesindeki belirleyici referanslar olmaktan çıkarılması ve böylece de seküler esaslara dayanan “yeni” bir toplumsal kimliğin inşa edilmesi hususunda ulus inşa projesinin önemli bileşenleri niteliğindedir.

Muasırlaşma ve seküler esaslara dayanan “yeni” toplumsal kimliğin (ulus) inşası bağlamında belediyelerin üstlendikleri işlevlerin kamusal yaşamda “medeni” vatandaşın nasıl görünmesi gerektiğiyle sınırlı olmadığı; seküler sosyalleşme pratiklerine “uygun” kamusal mekanların üretilmesi hususunda da belediyelerin ulus inşa projesinin temel taşıyıcıları konumunda oldukları görülmektedir. Bu bağlamda gazino ve rekreasyon alanlarının yapılması, ulus inşası ve belediye faaliyetleri arasındaki ilişki açısından büyük bir öneme sahiptir.

2.2.3. “Muasırlaşma” ve Mekan Üretimi

“Mekan, toplumsal yaşamla aktif ve yapısal bir ilişkiye sahiptir” (Hillier, 2008: 228). Bu nedenle siyasal-toplumsal örgütlenme biçimiyle mekanın örgütlenmesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla köklü bir siyasal-toplumsal dönüşümü gerçekleştirebilmenin bileşenlerinden biri de mekansal dönüşümün gerçekleştirilmesidir. Başka bir deyişle tesis edilmeye çalışılan siyasal-toplumsal yapılanma için “uygun” bir mekan üretiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Mekan ile toplum arasındaki ilişki, diyalektik niteliklidir. Zira mekan, bir taraftan toplumsal dokunun yansıması niteliğindeyken, diğer taraftan toplumsal pratiğe yön vermek gibi karakteristik özelliklere sahip olması nedeniyle bir yaşam biçimi sunması bakımından da toplumsal dokuyu etkileme niteliğine sahiptir. Bu özelliği nedeniyle de mekan, siyasal alanın dışında değildir. Dolayısıyla mekan, bir siyasal paradigmanın kendisini gerçekleştirmesinin ve meşruiyet kazanmasının araçlarından biri

niteliğindedir. Zira Lefebvre'in de belirttiği gibi mekana damgasını vurmayan ve kendisi için "uygun" bir mekan üretmeyen fikir, temsil ve değerler enerjisini yitirerek sadece sembol veya fanteziye dönüşür (Lefebvre, 1994: 416-417). Başka bir deyişle, toplumsal yaşamın dönüştürülebilmesi bağlamında ideolojik üstyapısal, kurumsal ve siyasal araçları değiştirmiş de olsa yeni bir mekan üretmeyen bir devrimin, bütün potansiyelini gerçekleştirmiş olduğu ve yaşamın kendisini dönüştürmüş olduğu söylenemez (Lefebvre, 1994: 54). Zira Lefebvre'e göre "yaşamı değiştir!, toplumu değiştir! hükümleri, uygun mekan üretimi olmadan bir anlam ifade etmez" (Lefebvre, 1994: 59). Dolayısıyla "tarihin yükünden" kurtulma ve "yeni" değerlerin benimsenmesi temelinde "yeni" bir toplum (ulus) inşası esas alan, dolayısıyla da köklü bir toplumsal dönüşümü hedefleyen bir siyasal iktidarın, "arzulanan" toplum modelinin yakalanabilmesi bağlamında "uygun" bir mekansal üretim gerçekleştirmesi göz ardı edilemez bir nitelik taşımaktadır. Nitekim Ekim Devrimi örneğinin de açıkça gösterdiği gibi, köklü bir siyasal-toplumsal dönüşümü hedefleyen bir siyasal iktidar için fiziksel çevrenin dönüştürülmesi hayati bir öneme sahiptir (bkz. Kopp, 1970: 11-13). Özetle, siyasal-toplumsal örgütlenmeyle mekanın örgütlenmesi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır ve köklü bir siyasal-toplumsal dönüşüm projesinde mekansal dönüşüm, "yeni" toplumun inşasında bir "kurucu unsur" niteliğindedir. Başka bir deyişle mekansal dönüşüm, köklü bir siyasal-toplumsal dönüşümün temel ön-bileşenlerinden biri niteliğindedir.

Köklü bir toplumsal dönüşümü esas alan Kemalist ulus inşa projesi için de, arzu edilen muasır toplumun inşa edilebilmesi açısından "uygun" bir mekansal üretimin gerçekleştirilmesi, göz ardı edilemez bir nitelik taşımaktadır. Zira dinsel-geleneksel esaslı referansların kamusal yaşamın şekillenmesindeki rolünün kırılabilmesi bağlamında, "eskinin" alternatifi olabilecek şekilde "yeni" bir sosyalleşme pratiğinin gerçekleşmesi açısından "altyapı"

niteliğini teşkil edebilecek “yeni” bir mekan üretiminin gerçekleştirilmemesi, Kemalist modernleşme projesinin kendini tam olarak var edememesi, Lefebvre’in kavramsallaştırmasıyla ifade edilirse, “kendi potansiyelini tam olarak gerçekleştirememesi” anlamına gelirdi.

Kemalist modernleşme projesi, daha önce de belirtildiği gibi seküler esaslara dayanan bir dünya ve toplum tasavvuruna sahiptir. Dolayısıyla Kemalist kadrolar açısından muasırlaşma ile dinsel-geleneksel bağlamın kamusal yaşamın şekillenmesinde belirleyici bir referans kaynağı olmaktan çıkarılması arasında güçlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kadının toplumsal yaşam içerisinde nerede ve nasıl görünür olacağı sorunu, merkezi bir konumdadır. Zira seküler esaslara dayanan bir ulusun inşa edilmesi bağlamında kadının kamusal yaşama dahil olması, olmazsa olmaz niteliğindedir. Bu nedenle her ne kadar kadının kamusal yaşama karışması bağlamında sorunlara sahip olsa da (bkz. Sancar, 2012: 130, 150) Kemalist modernleşme projesinin temel gayelerinden biri, kadının “medeni haliyle” kamusal mekanda görünür kılınmasıdır. Zira “haremin” kırılması ve kadının kamusal mekanda varlık kazanması, Kemalist modernleşme projesi açısından muasır olmanın bir göstergesi niteliğindedir (Göle, 2004: 92, 100-102). Dolayısıyla seküler esaslar çerçevesinde bir sosyalleşme pratiğinin yaşama geçirilebilmesi için kadının “evden” çıkması, Göle’nin ifadesiyle, “erkeklerle kadınların toplumsal kaynaşmasının” (Göle, 2004: 30) gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle kamusal yaşamın şekillenmesinde dinsel-geleneksel esaslı referansların belirleyiciliğinin kırılmasını ve seküler esaslar temelinde “muasır” bir toplumun inşa edilmesini esas alan Kemalist ulus inşa projesi açısından kadınla erkeğin bir aradılığı temelinde bir sosyalleşme pratiğinin gerçekleşmesi, bu nedenle de gündelik yaşam içerisinde, “boş zamanın” değerlendirilmesi bağlamında erkeğin

yanında kadının da kamusal mekanda görünür kılınması gerekmektedir. Oysa Cumhuriyet'in temelleri üzerine kurulduğu Osmanlı kentinde kamusal yaşam erkeklere aittir ve kadınlar, büyük ölçüde kamusal yaşamın dışında bırakılmıştır (Cerasi, 2001: 102). Osmanlı kentinin içerisinde olduğu bu durum, Kemalist Cumhuriyet için, "yeni" bir toplumun inşa edilmesi bağlamında kırılması gereken dinsel-geleneksel bir toplumsal bağlama tekabül etmektedir. Bu hususta Kemalist Cumhuriyet'in büyük bir enerji harcadığı görülmektedir.

Kadının kamusal mekanda görünür kılınması bağlamında Cumhuriyet'in kurucu lideri olan Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in vitrini niteliği taşıyan başkent Ankara'da önemli bir çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Zira "vitrin" konumunda olmasına rağmen kadın, kamusal mekanın tüketicisi değildir. Falih Rıfkı Atay'ın ifadesiyle "...sokak tamamıyla kadınsızdı. ...Mustafa Kemal dar kabı kıracaktı. ...Kadını kurtaracaktı. Kurtarmak için önce açmalı idi. Haremi yıkmalı idi" (Atay, 1984: 410-411). Kadının, Sennet'in (2013: 46) kavramsallaştırmasıyla, kendisi için "ahlaksal sığınak olan ev"den çıkması gerekmektedir. Salon davetleri, Kemalist kadroların seküler esaslara dayanan bir sosyalleşme pratiğinin geliştirilmesi bağlamında kadının kamusal mekanda görünür kılınmasına büyük bir önem verdiği en somut göstergesi niteliğindedir. Zira kadınla erkeğin "toplumsal kaynaşması" bağlamında "seküler" bir toplumsal pratiğin üretilmesinin, en somut haliyle salon davetleri vesilesiyle gerçekleştirildiği görülmektedir.

Falih Rıfkı Atay, Türk Ocağı'ndaki ilk kadınlı erkekli daveti şöyle anlatmaktadır:

"Hala gözümün önündedir. Salonun bir tarafında kadınlar, bir tarafında da erkekler toplu olarak oturmuşlardı. Ayakta yalnız birkaç uyanık kadın vardı. Kadınlar büfeye gidip bir şey yemek için bile kımıldamıyorlardı. Hiç kimse kimseye ailece

takdim edilmiyordu. Kadınlar erkeklerin göz hapsinde idiler.
Mustafa Kemal bize:

-Çocuklar ayaktaki hanımlara itibar ediniz. İkrâm ediniz.
Oturanları kıskandırırım. Yavaş yavaş hepsi kalkar diyordu.
Yavaş yavaş hepsi, fakat o akşam değil, bir iki yıl içinde
yerlerinden kalktılar ve topluluğa karıştılar” (Atay, 1984: 411).

Sadece üç kadının katıldığı Orman Çiftliği’ndeki bir davet,
dönemin Ankara gazetelerinde şöyle yansıtılmaktadır:

“Gazi hazretlerinin Orman Çiftliği’nde dün akşam verdikleri
büyük, muhteşem balo, kadın ve erkek, çok seçkin ve
kalabalık bir davetli kitlesinin huzuru ile sabahlara kadar
büyük bir neşe içinde geçmiştir. Müstesna bir müzik, danslar,
eğlenceler...” (akt. Aydemir, 2014: 246-247).

Cumhuriyet baloları olarak adlandırılan (bkz. Duman, 1997: 45-
46; Cantek, 2003: 263-264) ve Hobsbawm’ın
kavramsallaştırmasıyla “geleneğin icat edilmesi” anlamına gelen
bu organizasyonlar, “muasır medeniyet” dairesine dahil olma
çabalarının ürünü olup, Osmanlı kentinin tamamıyla yabancı
olduğu bir gelişme niteliğindedir. Zira yukarıda değinildiği gibi
Osmanlı kentinde kadın, büyük ölçüde kamusal yaşamın
dışarısında bırakılmıştır ve bu durumun yarattığı haremlik-selamlık
esaslı sosyalleşme pratiği, seküler esasları temel alan Kemalist
modernleşme açısından “gayrı-medeni” niteliktedir. Bu yönüyle
Cumhuriyet baloları, dinsel-geleneksel esaslı referanslara
dayanan toplumsal bağlamın kırılması çabalarının sembollerinden
biri niteliğindedir. (Duman, 1997: 46). Dolayısıyla Kemalist
modernleşme projesi açısından Batı burjuva yaşam kalıplarını
benimsemiş bir toplumun inşa edilebilmesi, başka bir deyişle
seküler esaslara dayanan bir ulusun inşa edilebilmesi bağlamında
kadınla erkeğin bir aradalığı temelinde “muasır medeniyete”

yakışır bir sosyalleşme pratiğinin geliştirilmesi büyük bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda Kemalist modernleşmenin, kendisini gerçekleştirebilmesi için, yani seküler esaslara dayanan “muasır” bir ulusun inşa edilebilmesi için seküler bir sosyalleşme pratiğinin gelişmesini sağlayacak “uygun” bir mekan üretiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Belediyelerin rolü bu noktada ortaya çıkmaktadır. Örneğin aşağıda da gösterildiği gibi belediyelerin, seküler bir sosyalleşme pratiğinin gelişmesi bağlamında sembolik bir anlamı olan balo ve danslı toplantıların icra edildiği mekanlar olan gazinolarla yakından ilgili oldukları görülmektedir:

Balıkesir Belediyesi’nce yapılan Gündoğan Parkı’nda “büyük bir dans yeri” olarak bir gazino da inşa edilmiştir (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.4-5: 51). Benzer bir şekilde Kars Belediyesi de park ve parkın içinde belirli dönemlerde yapılan balo ve ziyafetlerin sergilendiği bir gazino inşa etmiştir (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.11: 53). Yine Adana Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.12: 54). Menemen Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1939/S.52: 40). Aydın Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı I*, 1949: 232), Bornova Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı I*, 1949: 406), Bursa Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı I*, 1949: 469), Ceyhan Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı I*, 1949: 476), Çanakkale Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı I*, 1949: 500), Ezine Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı I*, 1949: 811), İslahiye Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı II*, 1949: 301), İzmir Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı II*, 1949: 381), Kalecik Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı II*, 1949: 422), Kepsut Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı II*, 1949: 573), Kuşadası Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı II*, 1949: 692), Lüleburgaz Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı II*, 1949: 731), Mersin-İçel Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı II*, 1949: 819), Nizip Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı III*, 1949: 31), Yahyalı Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı III*,

1949: 712) gibi, siyasal sınırların önemli bir coğrafyasını teşkil edecek şekilde birçok belediyenin “belediye gazinosuna” sahip olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla Cumhuriyet’ten önce, kamusal yaşamın belirleyici referanslarının dinsel-geleneksel esaslı referanslara dayanmasının da etkisiyle tamamen yabancı olunan yeni bir sosyalleşme ve kültür biçiminin, yeni bir “gelenek icat etmenin” karşılığı olan “muasır toplantılar” için “uygun” mekanların üretilmesi işlevinin belediyeler tarafından yerine getirildiği görülmektedir.

Belediyelerin “uygun” mekanın üretilmesi suretiyle seküler esaslara dayanan bir ulusun inşa edilmesi bağlamında yerine getirdiği bir diğer önemli işlev de halka açık yeşil alan olarak park yapımı olmuştur.

Kent içinde halka açık yeşil bir alan olarak park yapımı ile modern bir kent toplumu olma arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Zira kentsel toplum açısından park, “boş zamanın” değerlendirilebileceği bir rekreasyon alanıdır. Boş zamanın nasıl değerlendirildiği ise, Neumeyer’in de belirttiği gibi medeni olmanın göstergelerinden biri niteliğindedir (Neumeyer, 1958: 3). Dolayısıyla park yapımı, “muasır” toplum olma bağlamında “uygun” mekanın üretilmesinin ifadelerinden biridir. Nitekim Batı tarzı park yapımı, modernleşme çabası içerisinde olan Osmanlı’nın büyük kentlerinde 19. yüzyıl gibi, Osmanlı kentinin çözülme sürecine girmeye başladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır (Cerasi, 2001: 282).

Dolayısıyla park yapımı, Batılılaşma çabalarının, başka bir deyişle muasır medeniyet dairesine dahil olma çabalarının bir ürünü niteliğindedir. Bu yönüyle park yapımı, Kemalist ulus inşa projesinin yereldeki taşıyıcıları konumunda olan belediyeler açısından göz ardı edilemeyecek bir niteliğe sahiptir. Nitekim Tek Parti dönemi Türkiye’inde, belediyesi olan her kent ve kasabanın istisna teşkil etmeyecek şekilde, en büyüğünden en küçüğüne

kadar bütün belediyelerin, ortak karar almışçasına, hizmet dökümleri içerisinde park yapımını gösterdikleri görülmektedir (bkz. *Belediyeler Yıllığı I, II, III*, 1949).

Belediye Yasası'nın da öngördüğü üzere “[b]elediye aracılığı ile ülke hem sağlıklı, bayındır kentlere kavuşacak, hem de “muasır medeniyeti”, yani Batı burjuva kent yaşamını yakalayacaktır” (Hamamcı, 1990: 149). Bu amaç doğrultusunda parkların önemli bir yeri bulunmaktadır; çünkü park, tam da sağlıklı ve bayındır kentin inşa edilmesiyle Batı burjuva yaşam kalıplarının benimsetilmesi çabalarının kesiştiği bir mekan üretimi konumundadır. Park yapımı bağlamında meselenin sağlıklı ve bayındır kent inşa etme boyutu açıktır. Zira bir yeşil alan olarak park yapımının bir kentin sağlıklı ve bayındır hale getirilmesinde etkili olacağı açıktır. Ulus inşası açısından asıl önemli olan “muasır medeniyetin” yakalanması, başka bir deyişle seküler esaslar temelinde “yeni” bir ulusun inşa edilmesi hususunda “uygun” bir mekan üretiminin gerçekleştirilmesi bağlamında park yapımının nasıl bir anlam ifade ettiğidir.

Can Hamamcı'ya göre Tek Parti dönemi belediyelerinin park yapımına büyük önem atfetmeleri, mekanın değiştirilmesi suretiyle yaşamın değiştirilmesi çabaları bağlamında mekanın siyasal olarak araçsallaştırılmasıyla ilgilidir. Zira İslam geleneğinde park yoktur ve rekresyon alanı daha çok cami avlusu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla park, bir yönüyle cami avlusuna alternatif bir nitelik taşımaktadır.⁴ Caminin sadece bir ibadethane olmadığı; aynı zamanda toplumsal kontrol ve toplumsal onay makamı olmak gibi işlevlere sahip olduğu da (Cerasi, 2001: 135) göz önünde bulundurulduğunda, bir rekresyon alanı olarak cami avlusunun sosyalleşme pratiği üzerinde nasıl bir etki oluşturacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Batı burjuva yaşam kalıplarını benimsemiş bir ulusun, dolayısıyla seküler

⁴ Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Can HAMAMCI'yla yapılan görüşme.

esaslara dayanan bir toplumun inşa edilmesi çabaları içerisinde olan Kemalist modernleşme projesi açısından park yapımı, bir yönüyle dinsel-geleneksel esaslı referansların kamusal yaşamın şekillenmesindeki belirleyiciliğinin kırılabilmesi doğrultusunda anlamlı bir mekan üretimini ifade etmektedir. Zira yukarıda da değinildiği gibi mekanın, sosyalleşme pratiğini etkileme, yönlendirme gibi bir niteliği bulunmaktadır. Dolayısıyla rekresyon alanı büyük ölçüde cami avlusu olarak kalmış mekansal örgütlenme biçiminin hakim olduğu bir ortamda seküler esaslara dayanan bir sosyalleşme pratiğinin gelişmesi de zorlaşmaktadır. Çünkü seküler esaslara dayanan bir sosyalleşme pratiği, Göle'nin yukarıda belirtilen ifadesiyle “erkeklerle kadınların toplumsal kaynaşmasını” temel alır ve bu “kaynaşma” biçimi için cami avlusunun “uygun” bir mekan olma olasılığı bulunmamaktadır.

Rekresyon alanının büyük ölçüde cami avlusu olduğu ve kadının büyük ölçüde kamusal yaşamın dışında bırakıldığı göz önünde bulundurulduğunda, parkın, kadının da “boş zamanın” değerlendirilmesi bağlamında kamusal mekanda görünür kılınabilmesinin altyapısı olmak gibi bir niteliğe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira cami avlusunun aksine park, “boş zamanın” ailece değerlendirilebileceği bir kamusal mekan niteliğindedir. Nitekim dönemin belediyelerinin, yaptıkları hizmet dökümü içinde parktan bahsederken ailece “hoşça vakit” geçirilen mekanlar şeklinde “özendirici” bir yaklaşım içerisinde oldukları görülmektedir (bkz. *Belediyeler Yıllığı I, II, III*, 1949). Dolayısıyla cami avlusunun kentteki ya da kasabadaki temel rekresyon alanı olmaktan çıkarılması ve bir yönüyle cami avlusunun alternatifi niteliğinde olan parkın temel rekresyon alanı haline gelmesi, seküler esaslara dayanan bir ulusun inşa edilmesi bağlamında “uygun” mekanın üretilmesini ifade etmektedir.

Türkiye kent ve kasabaları için “yeni” bir mekan üretimi niteliğinde olan parkın, “yeni” bir sosyalleşme pratiğinin

geliştirilmesi çabaları bağlamında nasıl bir sosyal faaliyet alanı olarak kullanılmaya çalışıldığına bakıldığında, parkın Kemalist modernleşme açısından önemi daha iyi kavranmaktadır.

Her yönüyle Kemalist Cumhuriyet'in vitrini niteliğinde olan Ankara'da oluşturulan rekresyon alanlarına bakıldığında seküler esaslara dayanan bir sosyalleşme pratiğinin yaşama geçirilmeye çalışıldığı bütün açıklığıyla ortaya çıkmaktadır. Örneğin Gençlik Parkı, muasır toplumun inşa edilmesi, gündelik yaşam ve "uygun" mekan üretimi bağlamında önemli bir yere sahiptir. Zira Gençlik Parkı, geleneksel yaşam kalıpları dışında "yeni" bir sosyalleşme pratiğinin yaşandığı bir kamusal mekan anlayışının temel örneklerinden biri niteliğindedir (Uludağ, 2010: 159-162). Yine Ankara için önemli bir rekresyon alanı olan Havuzbaşı (Kızılay), Kemalist Cumhuriyet'in inşa etmek istediği muasır toplumun sergilendiği bir rekresyon alanı niteliğindedir. Zira Havuzbaşı, "medeni" görünümlü kadın ve erkeklerin Batı müziği eşliğinde bir arada olduğu ve dolayısıyla model olarak sunulduğu bir kamusal mekanı ifade etmektedir (Batuman, 2012: 48-49). Benzer bir şekilde İzmir'de inşa edilen Kültür Parkı, dinlenme, eğlenme, dolayısıyla seküler bir sosyalleşme pratiğinin geliştirilmesinde Kemalist Cumhuriyet için sembolik bir mekan üretimi niteliğindedir (bkz. Seymen, 1990: 180-185).

Dolayısıyla Kemalist Cumhuriyet'in muasır medeniyet dairesine dahil olma çabası bakımından sembol niteliği taşıyan parklardaki sosyal faaliyetlere bakıldığında, bu mekanların "yeni" bir sosyalleşme pratiğinin yaşama geçirilme çabalarıyla doğrudan bağlantılı olan bir mekan üretimini ifade ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda, siyasal sınırların önemli bir coğrafyasını kapsadıkları da göz önünde bulundurulduğunda, belediyelerin modern egemenliğin, dolayısıyla da ulus inşasının iki temel ilkesinden biri niteliğinde olan siyasal-kültürel sınırların çakışması hususunda

“uygun” mekanın üretilmesi suretiyle araçsal bir işlev üstlendiği açıktır.

Görüldüğü gibi gerek gazino gerekse de park yapımı gibi seküler esaslara dayanan bir sosyalleşme pratiğinin geliştirilmesiyle doğrudan ilgili olan “uygun” mekan üretimi bağlamında belediyeler, ulus inşa projesinin aktif bileşeni niteliği taşımaktadır.

Dilde birliğin sağlanması, kılık kıyafetin “medenileştirilmesi” ve mekan üretimi bağlamlarında kentteki gündelik toplumsal yaşamın örgütlenmesinin temel aktörleri olarak, ulus inşa projesinde önemli işlevler üstlenen belediyelerin, ulus inşa süreçlerinin altyapısı konumunda olan ulusal pazarın tesis edilmesinde ve uluslararası pazara eklemlenme, dolayısıyla kapitalizmin gelişmesi açısından “uygun” bir zeminin oluşturulması bağlamında da önemli işlevler üstlendikleri görülmektedir.

2.3. Kentsel Pazarın Düzenlenmesi

Yukarıda ulus olgusu tartışılırken, kapitalist sermaye birikimi ve siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının (ulusal pazarın) tesis edilmesiyle ulus inşası arasında güçlü bir ilişkinin olduğu; ulusal pazarın tesis edilmesinin ulus inşa süreçlerinde bir altyapı niteliğinde olduğu görülmüştü. Dolayısıyla ulus-devlet ve ulus haline gelme bağlamında temel koşulların başında, bir ulusal pazara sahip olmak gelmektedir. Bu bağlamda Kemalist ulus inşa projesi açısından da pazar ilişkilerinin düzenlenmesi, ulus inşa sürecinde altyapı işlevi görececek bir “ulusal pazarın” tesis edilmesi çabalarının, dolayısıyla da kapitalist gelişme açısından uygun bir zeminin tesis edilmesi çabalarının ürünü niteliğindedir. Zira ulusal pazarın kapitalist gelişme temelinde tesis edilme çabası içerisinde bulunduğu İzmir İktisat Kongresi’nde açıkça görülmektedir. Mustafa Kemal’in, Kongreyi açış konuşmasındaki demeci, temelde

kapitalist gelişme ilkelerinin esas alındığının açık göstergesi niteliğindedir:

“[a]rzumuz şudur: Bu memleketin efradı ellerinde numuneleriyle, ziraat, ticaret, sanat, say ve sabanın mümessili olsun. ...Bu yeni Türkiye'nin adına “çalışkanlar” diyarı denir. İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor; bu millet böyle bir devri ila edecek ve tarihini de yazacaktır. Bu tarihte en büyük makam çalışkanlara ait olacaktır” (Ökçün, 1981: 252).

Dolayısıyla ulus-devlet olma ve ulusun inşa edilebilmesi bağlamında hayati bir konumda bulunan, siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının tesis edilmesi sorunu, Kemalist Cumhuriyet'in kurucu kadroları açısından çözülmesi gereken en önemli sorunlardan biri niteliğindedir. Dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un İzmir'de yapılacak İktisat Kongresi'nin hangi amaçlarla toplandığıyla ilgili TBMM'de yaptığı bir konuşmasındaki,

“İktisat Kongresini toplamaktan maksat, efendiler, Türkiye'nin her tarafı bir olduğu halde mesafenin uzaklığından ve yolların fenalığından mateessüf İstanbul'daki tüccarlarımız Avrupa'nın uzak memleketindeki tüccarları tanıdıkları halde, çiftçilerimiz uzak memleketlerdeki çiftçileri tanıdıkları halde, Erzurum'u, Diyarbakir'i, Bitlis'i tanımayacak kadar feci bir vaziyettedirler. İstedik ki, aynı zamanda, büyük içtimada yekdiğerini tanımayan memleketin öz evlatları birbirini tanısinlar ve memleketin iktisat işlerini bir kere de bir arada düşünsünler, bir arada toplu olarak iktisat işlerini halletsinler” (Ökçün, 1981: 13)

şeklindeki demeci, “yeni” Türkiye'nin siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağına (ulusal pazar) sahip olmaktan ne kadar uzak

olduğunun; İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşmasında Mustafa Kemal'in,

“[y]eni Türkiye'mizi layık olduğu mertebe-i resanete isal edebilmek için, behemehal iktisadiyatımıza birinci derecede ve en çok ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir” (Ökçün, 1981: 244)

şeklindeki demeci ise bir ulus-devlet olarak “yeni” Türkiye'nin gelişebilmesi bakımından bir ulusal pazarın tesis edilmesine ne kadar önem verildiğinin açık göstergesi niteliğindedir.

Dolayısıyla Cumhuriyet'in kurucu kadroları açısından yeni kurulan bir ulus-devlet olarak Türkiye'nin siyasal sınırlarıyla çakışan bir pazar ağının tesis edilebilmesi bağlamında dönemin mevcut pazar ilişkilerinde ve araçlarında önemli bir dönüşümün gerçekleştirilmesi ve bu suretle de “muasır” medeniyet dairesine dahil olabilmenin koşullarından biri olarak uluslararası pazar ağına eklemlenebilmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle “muasır” medeniyete eklemlenmiş bir ulusun inşa edilebilmesi açısından bu medeniyetle uyumlu bir pazar sisteminin tesis edilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede ölçü sisteminin ve takvimin değiştirilmesi, siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının tesis edilmesi ve pazar ilişkileri bağlamında “muasır” medeniyet olarak kodlanan Batı kapitalist sistemine eklemlenme çabaları açısından atılan büyük adımlar niteliğindedir.

2.3.1. “Muasırlaşma” ve Ölçü Sistemi

Yukarıda da değinildiği gibi pazarın geçirdiği evrimle modern egemenliğin tesis edilmesi, dolayısıyla sermaye birikim süreciyle “merkezileşme” arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla da pazar, uluslaşma süreçlerinin temel itici etkeni niteliğindedir. Bu

bağlamda modern egemenliğin tesis edilmesi sürecinde karışıklıklara yol açan “parçalılıkların” bertaraf edilmesiyle pazarın “merkezileşmesi” arasında da güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Türdeş bir ölçü sisteminin tesis edilmesi, bu “merkezileşmenin” bileşenlerinden biri niteliğindedir. Pazarın merkezileşmesi, başka bir deyişle bir ulusal pazarın tesis edilmesi bağlamında türdeş bir ölçü sisteminin varlığı, kendini dayatan bir zorunluluk haline gelmiştir. Dolayısıyla modern egemenliğin tesis edilmesi sürecinin yarattığı “merkezileşme”, ölçü sisteminde de bir “merkezileşmenin” olmasını, başka bir deyişle standartları belirlenmiş türdeş bir ölçü sistemini zorunlu kılmıştır. Zira Bauman’ın da belirttiği gibi modern aklın egemenliği açısından “kesin tayinden kaçan her şey bir anormalliktir, bir meydan okumadır” (Bauman, 2014: 22). Bu bağlamda Fransız Devrimi’yle beraber modern ölçü sisteminin (metrik sistem) gelişmeye başlaması, gerek siyasal ve yönetsel sınırların çakışması ilkesinin dayattığı zorunluluğun bir gereği olarak ulusal pazarın tesis edilmesi; gerekse kapitalist gelişme için uygun koşullarının oluşturulması sürecinde uluslararası pazarın tesis edilmesi bağlamında bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü ölçü sisteminde birliğin olmaması, sadece uluslararası pazarın tesis edilmesi açısından değil; aynı zamanda bir ülke içerisindeki farklı kentlerde farklı ölçü sistemlerinin kullanılmasına, dolayısıyla ölçü sistemi bağlamında belirli siyasal sınırlar içerisinde bir “parçalılığa” yol açması nedeniyle ulusal pazarın tesis edilmesi açısından da büyük bir sorun niteliği taşımaktaydı (Hallock ve Wade, 2009: 81, 85).

Pazar ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesinin önünde engel niteliğinde olan ölçü sistemindeki bu “parçalı” durumun Avrupa’da “metrik sistem” temelinde bertaraf edildiği görülmektedir. Fransız Devrimi’yle beraber zemin kazanmaya başlayan metrik sistemin, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa’da önemli ölçüde kabul edildiği görülmektedir (bkz. Hallock ve Wade, 2009:

80-100). Dolayısıyla 19. yüzyıl Avrupasında gerek ulusal, gerekse de uluslararası düzlemde bir pazar ağının tesis edilmesi bağlamında hayati bir yeri bulunan türdeş ölçü sisteminin önemli ölçüde benimsenmiş olduğu görülmektedir.

Görüldüğü gibi metrik sistem temelinde ölçü sisteminde reformların yapılmasıyla, başka bir deyişle ölçü sistemi bağlamında siyasal ve yönetsel sınırların çakışmasıyla sermaye birikim sürecini olumsuz yönde etkileyen etkenlerin bertaraf edilmesi çabaları arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle türdeş ölçü sisteminin benimsenmesiyle kapitalist sistemin gelişme koşullarının tesis edilmesi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Zira ölçü sisteminin uyuşmazlığı, sağlıklı ve kolay bir ticaretin gelişebilmesinin, başka bir deyişle “öngörülebilir” bir pazar sisteminin gelişebilmesinin önünde engel teşkil eden bir etken niteliğindedir. Örneğin bir Osmanlı kenti olarak Batı’yla yapılan ticaret açısından en önemli merkezlerden biri olan İstanbul’da Fransızlarla yapılan bir kumaş ticaretinde, kumaş önce Fransız ölçü sistemiyle ölçülmekte, sonra da ticarethanenin simsarı tarafından arşın cinsinden ölçülmekteydi. Ölçü sisteminin bu şekilde uyuşmazlığı, ticaretle birtakım zorlukların oluşmasını ve yakınmaları beraberinde getirebilmekteydi (Eldem, 2012: 215). Dolayısıyla da ölçü sisteminin uyuşmazlığı, ticaret açısından “zorlaştırıcı” bir unsur niteliğindedir.

Ölçü sistemindeki bu uyuşmazlığın ticaretle yarattığı sorunların da etkisiyle Türkiye’nin metrik sistemle tanışması, Osmanlı modernleşmesi sürecinde Batı dünyasıyla olan ticaretin yoğunlaşmasıyla beraber “bağımlılık” ilişkileri çerçevesinde gelişmiştir. Metrik sisteme ilk geçiş denemesi, 1869 yılında ülkenin tamamında geçerli olmak üzere çıkarılan bir yasayla metrik sistemin zorunlu kılınmasıyla gerçekleşmiştir; fakat halkın benimsemede zorluk çekmesi nedeniyle Yasa, yürürlükten kaldırılmıştır. Hatta birtakım yolsuzlukların boy göstermesine

neden olduğu için, 1883 yılında bazı ticari işlemlerde metrik sistemin kullanılmasının yasaklanmış olduğu bile görölmektedir. 1897 yılında bir kez daha zorunlu hale getirilen metrik sistem, yine halkın tepkisiyle karşılaşmış ve zorunluluk, 1898 yılında tekrar yürürlükten kaldırılmıştır (Toprak, 1983: 42). 1886 yılında İstanbul için metrik sistemin kullanılmasını öngören bir yasa çıkarılmış; fakat bu uygulama eski ölçü sistemlerinin bertaraf edilmesini sağlayamamış; eskiyle yeninin yan yana kullanılması, dolayısıyla ölçü sistemindeki parçalılık devam etmiştir (Hallock ve Wade, 2009: 97). Başkent olmasına, dolayısıyla siyasal iktidarın yakın gözetimi ve kontrolü altında bulunmasına rağmen sadece İstanbul için bile türdeş bir ölçü sisteminin sağlanamamış olduğu göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı topraklarında, ölçü sisteminin uyumsuzluğunun hangi boyutlara varabildiği tahmin edilebilir.

Nitekim Osmanlı topraklarında kullanılan ölçü sistemlerine bakıldığında, yüzyıllarca farklı isimlerle farklı ölçülerin kullanıldığı görölmektedir. Çoğu zaman gündelik yaşam içerisindeki pratik çözümler yeterli olabilmıştır. Örneğin bir saatlik yol mesafesine tekabül eden “fersah”, iki pazar arasındaki mesafeye tekabül eden “berrid”, kabaca bir günlük yürüyüş mesafesine tekabül eden “merhale” gibi ölçülerle yetinilmiştir (Toprak, 1983: 37).

Standartları belirlenmiş türdeş bir ölçü sisteminden yoksunluğun, Cumhuriyet’in ilanından sonra da devam ettiği görölmektedir. Örneğin 1930’lu yıllarda uzunluk ölçüsü olarak metre, arşın-ı zira-i mimari, çarşı arşını ve endaze gibi ölçüler, belli başlı uzunluk ölçüleri olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Yaygın olarak kullanılan bu uzunluk ölçülerinin yanında, fersah, berrid, merhale, yarda gibi uzunluk ölçüleri de kullanılmaya devam edilmiştir. Bu şekilde farklı ölçü birimlerinin yarattığı “parçalılığın” yanında, ayrıca aynı ölçü birimlerinin de kendi içerisinde bölgeden bölgeye bir uyumsuzluk içerisinde olduğu, dolayısıyla da “parçalılık” arz ettiği görölmektedir. Zira genel olarak 68 cm’ye

tekabul eden arşın (çarşı arşını), Urfa'da 70 cm, Bafra'da 76 cm, Beyşehir'de 65 cm, Çorum ve Çankırı'da 68,5 cm, Kayseri'de 67 cm değerinde bir uzunluğa tekabul edebilmektedir (Toprak, 1983: 38-39).

Benzer bir şekilde ağırlık ölçüleri için de önemli bir "parçalılığın" olduğu görülmektedir. Temel ağırlık ölçüsü okka olmasına rağmen, batman, kantar, çeki, niku, havai, put ve kilogram gibi farklı ağırlık ölçüleri de kullanılmaktaydı. Uzunluk ölçülerinde olduğu gibi ağırlık ölçülerinde de aynı ölçü birimlerinin kendi içerisinde bölgeden bölgeye farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Örneğin genelde 6 okkaya tekabul eden batman, Ermenek, Beyşehir, Konya, Karaman'da 7 okkaya; Adana'da 4 okkaya tekabul edebilmektedir. Genelde 44 okkaya tekabul eden kantar, Urfa ve Kayseri'de 180 okkaya kadar çıkabilmektedir (Toprak, 1983: 41-42).

Ölçü sistemindeki bu parçalılık ve aynı ölçü birimlerinin kendi içerisindeki parçalılığı, siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının, başka bir deyişle bir ulusal pazarın olmadığına en açık göstergesi niteliğindedir. Zira yukarıda da değinildiği gibi ölçü sisteminde parçalılığın olması, siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının tesis edilmesinin önünde büyük bir engel niteliği taşımaktadır. Bu durum ise ulus-devlet ve ulus inşası açısından çözülmesi gereken sorunların başında yer almaktadır.

Siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının tesis edilmesi, ulus-devlet ve ulus inşası açısından olmazsa olmaz niteliğinde olduğu için de ölçü sistemindeki bu parçalılığın, ulus-devletin esaslarını oluşturan modern egemenliğin iki temel ilkesinden biri olan siyasal ve yönetsel sınırların çakışması ilkesi gereğince bertaraf edilmesi gerekmektedir. Zira yukarıda da belirtildiği gibi modern egemenlik, "parçalılıkların" bertaraf edilmesi suretiyle tesis edilir. Bu bağlamda modern egemenlik esaslarına dayanan yeni bir ulus-devlet olarak Türkiye'de, 26 Mart 1931 tarihinde çıkarılan ve 1 Ocak 1933 tarihinden itibaren geçerli olmaya başlayan 1782 sayılı Ölçüler

Yasası'yla birlikte ölçü sistemindeki parçalılık, bertaraf edilmeye başlanmıştır. Yasa'yla yeni ölçü birimlerinin metre ve kilogram olduğu yasallaştırılmış ve bu ölçüler dışındaki ölçülerle işlem yapanların para cezasına çarptırılacağı, tekrarlar halinde ise para cezasının yanında hafif hapis cezasına çarptırılacağı hükme bağlanmıştır (*Resmi Gazete*, 1931/1765). Böylece ölçü sisteminde birliğin sağlanması yönünde önemli bir adım atılarak, hem ulusal pazarın tesis edilmesinin önünde duran büyük bir engelin bertaraf edilmesi bağlamında hem de bu birlik, “muasır” medeniyetin kullandığı ölçü sistemi olan “metrik sistem” temelinde gerçekleştirildiği için “muasır” medeniyet dairesine dahil olma, başka bir deyişle kapitalist Batı'ya eklemlenme bağlamında büyük bir adım atılmıştır. Dolayısıyla metrik sistemin kabul edilmesi, hem modern bir ulusun inşa edilebilmesi bağlamında hem de iktisadi ilişkiler hususunda “muasır” uluslar dünyası içerisinde yer almanın daha kolay olması bağlamında atılmış büyük bir adım niteliğindedir.

Görüldüğü gibi, metrik ölçü sisteminin kabul edilmesiyle ulus inşası arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bu ölçü sisteminin benimsetilmesi sürecinde ise kentsel toplumsal yaşamın örgütlenmesinden birinci derecede sorumlu olan belediyeler, temel aktör konumundadır. Zira kent içerisinde ölçü sisteminin denetlenmesinin ve yasağa uymayanlar karşısında caydırıcı tedbirlerin alınmasının belediye zabıtası aracılığıyla gerçekleştirildiği görülmektedir.

Farklı kentlerin belediye zabıta faaliyetlerini gösteren aşağıdaki örnekler, yeni ölçü sisteminin benimsenmesi bağlamında belediye zabıtasının önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır: Ordu Belediyesi, zabıta aracılığıyla yeni ölçü araçlarının benimsetilmesinde önemli başarılar sağlandığını belirtmektedir (*Belediyeler Dergisi*, 1939/S.43: 51-52). Menemen Belediyesi'nin 1937 yılına ait çalışma raporunda ölçü, ruhsat ve sağlıksız gıda

nedeniyle 409 cezalandırma vakasına karar verildiği görülmektedir (*Belediyeler Dergisi*, 1939/S.52: 48). *Ankara Belediye Zabıtası Talimatnamesi*'nin (1937: 61) 251. maddesinde, *Bergama Belediyesi Zabıta Talimatnamesi*'nin (1939: 47) 157/1. maddesinde ölçülerin, Ölçüler Nizamnamesi'ne uygun olması gerektiği belirtilmektedir (*Ankara Belediye Zabıtası Talimatnamesi*, 1937: 61). *Aydın Belediye Zabıta ve Seyrüsefer Talimatnamesi*'nin (1948: 306), "Maktu Cezalar Tembihnamesi'nin" 106. maddesi ve *Şuhut Belediyesi Zabıta Talimatnamesi*'nin (1942: 12) 109. maddesi, ölçü araçlarının zamanında damgalatılmamasının para cezasıyla cezalandırılacağını; *Bergma Belediyesi Zabıta Talimatnamesi*'nin (1939: 47-48) 157/2. maddesi ise ölçü araçlarının "müsadere edileceğini" hükme bağlamaktadır.

Görüldüğü gibi metrik ölçü sisteminin kent esnafına benimsetilmesi, bu vesileyle de kentsel pazarın, ulusal pazarın bir halkası olarak siyasal sınırlar içerisindeki diğer "halkalarla" uyumlu kılınması çabaları bağlamında belediye zabıtası temel aktör konumundadır.

Kent esnafına metrik ölçü sistemini benimsetme çabalarının, dolayısıyla esnafın hangi ölçüleri kullandığını denetlemenin yanında, belediyelerin ayrıca sağlıklı bir pazar işleyişinin sağlanabilmesi açısından gerekli olan ölçülerin ayar ve muayenesinin yapılması bağlamında da sorumluluk üstlendikleri görülmektedir. Zira yeni ölçülerin benimsetilmesi ve kontrol altına alınması sürecinde nasıl bir uygulamanın gerçekleştirileceğini hükme bağlayan 10 Ağustos 1933 tarihli ve 14826 sayılı Ölçüler Nizamnamesi, her belediyenin sadece muayene ve ayarlama işlerinden sorumlu olan bir "ayar memuru" bulundurmasının zorunlu olduğunu hükme bağlamaktadır (*Resmi Gazete*, 1933/2487). Dolayısıyla belediye zabıtası aracılığıyla sadece hangi ölçü sisteminin kullanıldığı denetlenmemekte; aynı zamanda

pazarın sağlıklı bir şekilde işlemesi açısından ölçülerde bulunması gereken ölçütler de denetlenmektedir.

Dolayısıyla her ne kadar Ölçüler Yasası, Adliye, Dahiliye, Maliye İktisat Vekaletlerine birlikte sorumluluk yüklemiş olsa da (*Resmi Gazete*, 1931/1765), gerek ölçülerin muayene edilmesindeki rolleri gerekse de ölçü sisteminde birliğin sağlanması bağlamında asıl öneme sahip olan ve Osmanlı modernleşme döneminde birkaç kez denenmesine rağmen benimsetilemeyen metrik ölçü sisteminin benimsetilmesi sürecinin temel aktörleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda asıl sorumluluğun belediyelerde olduğu görülmektedir.

Görüldüğü gibi ölçü sisteminde birliğin sağlanması, dolayısıyla da ulusal pazarın tesis edilmesi sürecinde belediyeler temel taşıyıcı konumundadır. Ulusal pazarla ulus inşası arasındaki yukarıda bahsedilen ilişki de göz önünde bulundurulduğunda belediyelerin ulus inşa sürecinin temel aktörlerinden biri olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kapitalist Batı dünyasıyla uyumlu bir ölçü sisteminin benimsetilmeye çalışıldığı da göz önünde bulundurulduğunda belediyelerin Batı burjuva çalışma ilişkileriyle uyumlu bir ulusun inşa edilmesi, başka bir deyişle “muasır” medeniyet dairesine dahil olma, dolayısıyla da kapitalizmin gelişmesi için uygun bir zemin yaratma çabaları bağlamında da işlevsel bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu bağlamda “yerel yönetim” kavramının yerine “yerel devlet” kavramını kullanan Cockburn’un yukarıda işaret ettiği gibi belediyeler devletin yereldeki uzantısı olarak kapitalist ilişkilerin yeniden üretilmesinin bir aracı niteliğindedir. Zira ulusun, Batı burjuva değer sistemi ekseninde inşa edilmesi söz konusudur ve merkezi siyasetin yereldeki icracı kurumları konumunda oldukları için de belediyeler, bu değer sisteminin yaşama geçirilmesinin, başka bir deyişle bu değer sisteminin üretilmesinin ve yeniden üretilmesinin temel aktörleri niteliğindedir.

Kentsel pazarın düzenlenmesi ve “muasır” medeniyet dairesine dahil olma çabaları doğrultusunda, atılan önemli bir adım niteliğinde ölçü sisteminin değiştirilmesinin yanında, atılan bir diğer önemli adım da yine hem siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının tesis edilebilmesinin hem de “muasır” medeniyetle uyumlu bir pazar sisteminin tesis edilebilmesinin bir ön-koşulu niteliğinde olan takvim sisteminde yapılan değişiklik olmuştur. Bu nedenle takvim sisteminde yapılan değişikliğin ne gibi etkiler doğurduğuna değinmek gerekmektedir.

2.3.2. “Muasırlaşma” ve “Zamansal Koordinasyon”

Öngörülebilir bir pazar ağının tesis edilmesinde, ölçü sisteminde birliğin sağlanmış olması kadar önemli olan bir diğer husus da zamanın programlanmasında bir eşgüdümün sağlanmış olması, başka bir deyişle türdeş bir takvim sistemine geçilmiş olmasıdır. Zira Zerubavel’in de belirttiği gibi, “zamansal koordinasyonun” (temporal coordination) olmadığı bir modern toplumsal yaşam düşünülemez. (Zerubavel, 1977: 876). Bu nedenle önce kapitalist gelişmenin merkezi konumunda olan Batı’da (Avrupa), daha sonra ise Batı’ya “eklemlenme” çabalarıyla beraber evrensel düzlemde türdeş bir takvim sisteminin hakim hale gelmeye başladığı görülmektedir.

Köken olarak takvim sistemiyle dini inançlar arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Öyle ki takvim sistemi, yüzyıllarca bir inanç grubu için kendisini diğer inanç gruplarından ayırt etmenin sembollerinden biri niteliğini taşımıştır (Zerubavel, 1985: 70-81). Fakat kapitalist gelişme ve modernleşmenin etkisiyle takvim sistemindeki bu dini kimlik bağımlılığı çözülmeye başlamıştır. Hem ulusal düzlemde siyasal ve yönetsel sınırların çakışabilmesi bağlamında hem de uluslararası düzlemde “öngörülebilir” bir pazar ağının tesis edilebilmesi bağlamında “zamansal koordinasyonun” sağlanmasına, başka bir deyişle türdeş bir takvim sistemine ihtiyaç

duyulmuştur. Örneğin Katolik mezhebin takvimi olarak gelişen Gregoryen Takvim, Protestan İngiltere’de birtakım tartışmalara yol açsa da kabul edilmiş ve bu Takvim temelinde modern egemenliğin tesis edilebilmesi bağlamında siyasal sınırlar içerisinde takvimdeki “parçalılık” bertaraf edilmiştir. Çünkü İngiltere’de Gregoryen Takvim’in kabul edildiği 1752 yılına kadar iki farklı takvim kullanılmaktaydı. Bu durum ise pazar ilişkilerinde birtakım sorunlara yol açmaktaydı. Uluslararası ticaretin genişlemesiyle sorunlar daha da karmaşık hale gelmiştir (Birth, 2013: 221-223). Zira Gregoryen Takvim’in Avrupa Kıtasında, 1582 yılında düzenlenişinden hemen sonra hakim olmaya başladığı (bkz. Methuen, 2001: 36) ve 18. yüzyılda Katolik olmayan ülkeleri de kapsayacak şekilde, ortak takvim sistemi olarak büyük ölçüde kabul edildiği görülmektedir (Zerubavel, 1985: 98-99). Bu durum İngiltere’yi çevresinden izole etmek gibi birtakım karışıklıklara yol açmaktaydı. Gregoryen Takvim’in kabul edildiği 1752 tarihli takvim reformuyla, İngiltere için karışıklık yaratan bu duruma son verilmiştir (Birth, 2013: 223). Dünya üzerindeki gelişmelere yön veren bir başka Avrupa ülkesi olan Fransa’da Devrim’den sonra, Devrim’i milat olarak kabul eden ve haftanın gün sayısından hafta tatiline ve ay isimlerine kadar birtakım değişiklikler getiren ve böylece geçmişin izlerinin silinmesini esas alan bir “Cumhuriyet Takvimi” (*Calendrier Républicain Français*) yapıldıysa da, İngiltere örneğine benzer bir şekilde Fransa’yı çevresinden izole etme gibi sorunlara neden olduğu için başarılı olamamış ve Gregoryen Takvim’e geri dönmüştür (Zerubavel, 1977: 870-871, 875-876; 1985: 82-95). Dolayısıyla yüzyıllarca belirli bir kimlikle özdeşleştirilen Gregoryen Takvim, kapitalist gelişme ve modernleşmenin etkisiyle “eski” kimliğinden sıyrılabilmiş ve Avrupa’da tek takvim sistemi haline gelmiştir. Böylece de Avrupa için “öngörülebilir” bir pazar ağının tesis edilebilmesi bağlamında

hayati bir yere sahip olan “zamansal koordinasyon” sağlanabilmiştir.

Görüldüğü gibi gerek siyasal sınırlarla çakışan bir pazar ağının gerekse de uluslararası düzlemde sağlıklı ve “öngörülebilir” bir pazar ağının tesis edilmesiyle zamanın programlanması açısından hayati bir yeri olan takvimde birliğin sağlanması arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda Gregoryen Takvim’in önce Avrupa’da, sonra da Avrupa dışında büyük bir coğrafyada ortak takvim sistemi olarak benimsendiği görülmektedir.

Kapitalist gelişmenin ve modernleşmenin merkezi konumunda olan Avrupa’da ortak takvim haline gelen Gregoryen Takvim, Batı’nın “model” haline gelmesi ve Batılılaşma/modernleşme hareketlerinin başlamasıyla birlikte Avrupa dışında da hakim olmaya başlamıştır. Örneğin 1783 yılında Japonya’nın, 1785 yılında ise Mısır’ın Gregoryen Takvim’i Batılılaşma/modernleşme çabaları bağlamında benimsedikleri görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise Gregoryen Takvim’in kabul edilmesi, neredeyse her devrim ve bağımsızlık ilanından sonra yerine getirilmesi gereken bir “ritüel” haline gelmiştir. Arnavutluk, Slovenya ve Yugoslavya’nın bağımsızlıklarını ilan ettikten hemen sonra; Rusya ve Çin’in sosyalist devrimi gerçekleştirmelerinden hemen sonra Gregoryen takvimi benimsedikleri görülmektedir. Dolayısıyla “Hristiyan takvimi” kimliğinden de sıyrılan Gregoryen Takvim, “Batı medeniyetinin” temel sembollerinden biri haline gelmiştir (Zerubavel, 1985: 99). Bu bağlamda Gregoryen Takvim, “muasır” medeniyetle uyumlu bir pratiğin gelişebilmesini sağlayan bir reform olmanın yanında, sembolik anlamda da “muasır” medeniyet dairesine dahil olmanın göstergelerinden biri niteliğindedir.

Bağımsızlıklarını yeni ilan eden yukarıdaki ülke örneklerine benzer bir şekilde “yeni” bir ulus-devlet olarak Türkiye’de de, Mustafa Kemal’in Batılılaşma çabaları bağlamında attığı temel

adımlardan biri Gregoryen Takvim'in benimsenmesi olmuştur (Zerubavel, 1985: 99).

“Muasır” medeniyete eklemlenmiş bir ulus inşa etmeye çalışan ve bu bağlamda Batı burjuva çalışma ve yaşam kalıplarını benimsetmeye, dolayısıyla kapitalist gelişme için uygun koşullar oluşturmaya çalışan Kemalist kadrolar için Gregoryen Takvimin kabul edilmesi, İngiltere örneğine benzer bir şekilde, hem uluslararası kapitalist sisteme eklemlenme bağlamında hem de “içeride” siyasal ve yönetsel sınırların çakışması bağlamında atılan büyük adımlardan biri niteliğindedir. Zira Gregoryen Takvimin kabul edildiği 1925 yılına kadar sadece uluslararası gelişmelere yön veren ve “muasır” medeniyetin merkezi konumunda olan Batı'yla değil, aynı zamanda “içeride” de siyasal ve yönetsel sınırlarla çakışan bir “zamansal koordinasyon” sağlanabilmiş değildi. Mali (Jüliyen) Takvim, Hicri Takvim ve Jüliyen Takvim'le Gregoryen Takvim'den melezlenen Takvim-i Garbi şeklinde farklı takvim sistemleri kullanılmaktaydı. Gregoryen Takvim'in kabul edilmesiyle beraber, birtakım karışıklıklara neden olan takvim sistemindeki bu “parçalılık”, bertaraf edilerek takvim sisteminde birliğin sağlanması gerçekleştirilmiştir. Hicri Takvim'in etkisi ise dini gün ve ayların düzenlenmesiyle sınırlandırılmıştır (Kıranlar, 2008: 39-40, 52-54).

Dolayısıyla 1925 yılından önceki dönemde takvim hususunda bir “parçalılığın” da olduğu göz önünde bulundurulduğunda Kemalist modernleşme projesi açısından Gregoryen Takvim'in benimsenmesi, hem siyasal ve yönetsel sınırların çakışmasını ve dolayısıyla ulusal sınırlar içerisinde, ulus inşasının da temel dayanakları arasında yer alan pazar ilişkilerinin düzenlenebilmesi hem de uluslararası pazara eklemlenilebilmesi hususunda bir “zamansal koordinasyonun” sağlanması açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda ölçü sisteminde olduğu gibi Cockburn'un yerel yönetimlere dair yaptığı analizle uyumlu bir

pratiğin geliştirildiği görülmektedir. Zira devletin yereldeki uzantısı olarak belediyeler, ulusun “muasır” medeniyet ekseninde, dolayısıyla da Batı burjuva değer sistemi ekseninde inşa edilmesi açısından büyük öneme sahip olan “zamansal koordinasyonu” sağlayarak kapitalist gelişme için “uygun” bir zemin yaratmışlardır. Başka bir deyişle merkezi siyasetin yereldeki icracıları olarak belediyeler, kendi faaliyet alanlarında kapitalist gelişmenin üreticisi ve yeniden üreticisi olma bağlamında “araçsal” bir işlev görmüşlerdir.

Öte yandan Gregoryen Takvim, yukarıda değinildiği gibi, Batı medeniyetinin bir sembolü niteliğindedir. Bu nedenle Kemalist modernleşme açısından ulusal pazarı tesis etmenin ve uluslararası pazar ağına eklemlenmenin yanında, “muasır” değerler temelinde “yeni” bir toplumun (ulusun) inşa edilebilmesi bağlamında “tarihin yükünden” kurtulmanın da araçlarından biri niteliğindedir. Çünkü Gregoryen Takvim’in kabul edilmesiyle beraber bir taraftan “muasır” medeniyetle “zamansal koordinasyon” sağlanırken, diğer taraftan kamusal yaşamın düzenlenmesi bağlamında İslam Dini’nin belirleyiciliği altındaki “zamansal koordinasyon” da bertaraf edilmiştir. Zira İslam kimliği açısından diğer dini kimlikler karşısında ayırt ediciliğin sembollerinden biri niteliğinde olan ve bu nedenle İslami kimliğin yeniden üretilmesi ekseninde toplumsal yaşamın örgütlenmesinde belirgin bir öneme sahip olan Hicri Takvim’in etki alanının sadece dini günlerle sınırlandırılması, bu Takvim’in büyük ölçüde terk edilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Kemalist modernleşme projesiyle beraber “zamansal koordinasyon” hususunda ve bu vesileyle de toplumsal yapılanma hususunda yüzün, bir medeniyetten başka bir medeniyete dönülmesi söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle, din endeksli referansların belirleyiciliğinin esas olduğu bir medeniyete sırt çevirme ve “ilim ve fen” endeksli referansların belirleyiciliğinin esas olduğu “muasır” medeniyete

yönelme söz konusudur. Bu bağlamda takvim sisteminin değiştirilmesi, Kemalist modernleşmenin en temel amaçları arasında yer alan “laikliğin” tesis edilebilmesi açısından da (Kıranlar, 2008: 53) başka bir deyişle kamusal yaşama hakim olan din eksenli referansların etkisinin kırılabilmesi ve böylece “yeni” toplumun seküler esaslara dayanılarak inşa edilebilmesi açısından da atılan önemli bir adım niteliğindedir.

Görüldüğü gibi Gregoryen takvimin kabul edilmesi, iki hususuta büyük önem arz etmektedir: “öngörülebilir” bir pazar ağının tesis edilmesi bağlamında “muasır” medeniyetle de uyumlu olacak şekilde siyasal sınırlarla çakışan bir “zamansal koordinasyonun” sağlanabilmesi ve seküler esaslar temelinde bir ulusun inşa edilebilmesi. Bu iki hususun çakıştığı nokta ise hafta tatili uygulamasının Gregoryen Takvim’e göre düzenlenmesi olmuştur. Zira bu uygulamayla beraber bir taraftan pazar ilişkileri hususunda “muasır” medeniyete eklemlenme sağlanırken, diğer taraftan İslam Dini’nin ritüelleri açısından, dolayısıyla din eksenli bir toplumsal yapılanmanın yeniden üretilmesi açısından büyük öneme sahip olan “Cuma” günü, iş günü haline getirilmiştir. Böylece Kemalist modernleşme projesi çerçevesinde seküler bir ulusun inşa edilebilmesi bağlamında önemli bir adım daha atılmıştır.

Dolayısıyla dönemin İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya tarafından “medeniyet ve terakki”nin merkezi olarak ifade edilen (Ergüven, 1937: 40) ve bu bağlamda Kemalist modernleşme projesi açısından arzu edilen dönüşümün esas muhatapları, başka bir deyişle esas “dönüşüm nesnesi” konumunda olan kent merkezlerinde, “muasır” medeniyetle uyumlu pratiklerin benimsetilmesi ekseninde toplumsal yaşamın dönüştürülmesi, hayati bir önem arz etmektedir. Belediyelerin rolü de kentsel toplumsal yaşamın örgütlenmesinden sorumlu temel aktör konumunda bulunmaları nedeniyle bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Esasen kamu bürokrasisinin bir parçası olarak belediyeler, Gregoryen Takvim ekseninde sağlanan “zamansal koordinasyonun” yeniden üretilmesi sürecinin, başka bir deyişle topluma benimsetilmesi sürecinin bileşenlerinden biri konumundadır. Zira belediyelerin çalışma ya da “hizmet verme” zamanının programlanması da “yeni” “zamansal koordinasyonun” yeniden üretilmesini sağlayacak şekilde düzenlemiştir. Fakat belediyelerin buradaki işlevi, “pasif” bir nitelik taşımaktadır. Belediyelerin bu süreçte yerine getirdikleri asıl işlev, hafta tatilinin uygulanması sürecinin temel taşıyıcı aktörleri olmaları bağlamında ortaya çıkmaktadır. Zira 394 sayılı Hafta Tatili Yasası’nın, 12. maddesiyle, Yasa’da öngörülen hükümlerin uygulanmasında sorumluluğun belediyelere yüklendiği görülmektedir (*1580 Sayılı Belediye Yasası ve Belediyelere Görev Veren Öteki Yasalar*, 1979: 189). Bu bağlamda Hafta Tatili Yasası, belediyeleri, yukarıda bahsedilen “pasif” nitelikli işlevin yanında, ayrıca temel “benimsetici mekanizma” haline getirerek, Gregoryen Takvim eksenli “zamansal koordinasyonun” yeniden üretilmesi bağlamında “aktif” bir aktör haline getirmektedir.

Aynı Yasa’nın 9. maddesi, Yasa’ya aykırı bir şekilde Pazar günü açılan dükkan ve müesseselerin zabıta memurları tarafından kapatılacağını ve tutanak tutularak mahkemeye sevk edileceğini hükme bağlamaktadır (*1580 Sayılı Belediye Yasası ve Belediyelere Görev Veren Öteki Yasalar*, 1979: 189). Dolayısıyla kentsel pazarın, arzu edilen pratiklerin geliştirilmesi doğrultusunda dönüştürülmesi ve bu bağlamda önemli bir yeri bulunan “yeni” “zamansal koordinasyonun” benimsetilmesi sürecinde denetleme ve cezalandırma icraatları hususunda belediyelerin, temel aktör olarak araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Hafta Tatili Yasası’nın, belirlenen hükümlerin uygulanması sürecinde yüklediği sorumluluklarla paralel olarak, dönemin dergi ve gazetelerine bakıldığında da belediyelerin “yeni” “zamansal

koordinasyonun” benimsetilmesi bağlamında kentsel pazarın aktörleri konumunda olan kent esnafına karşı denetleme ve cezalandırma faaliyetlerinin içerisinde olduğu görülmektedir. Örneğin İzmir Belediyesi’nin 1939 yılına ait çalışmalarının yer aldığı raporda belirtildiği üzere Hafta Tatili Yasası’na aykırı davranan esnafların tespit edilip mahkemeye sevk edildiği (*Belediyeler Dergisi*, 1939/S.51: 27-28); yine İstanbul Belediyesi tarafından, Hafta Tatili Yasası’na aykırı davranan bazı esnafların savcılığa sevk edildiği (*Cumhuriyet*, 22.02.1937: 2; *Yeni Sabah*, 10.07.1944: 2) şeklinde haberlerle karşılaşılmaktadır.

Zamansal koordinasyonun sağlanması bağlamında yerine getirdikleri bu işlevler açıkça göstermektedir ki belediyeler, merkezi yönetimin yereldeki uzantısı, dolayısıyla da merkezi olarak belirlenen siyasetin yereldeki icracıları konumundadırlar. Bu konumları itibarıyla da belediyeler, Gregoryen Takvim’in benimsetilmesi hususunda Kemalist ulus inşa projesinin aktif bileşenleri arasında yer almaktadır.

Bu bölümde belediyelerin, “kentteki gündelik yaşamın örgütlenmesi” hususunda modern Türk ulusunun inşa edilmesi projesindeki rolü tartışılmıştır. Bu bağlamda bazı durumlarda “pasif”, bazı durumlarda ise “aktif” bir bileşen olarak önemli işlevler üstlenmiş bulunan belediyelerin “merkezi” siyasetin yereldeki icracıları konumunda oldukları görülmüştür. Belediyelerin bu konumu, yerel yönetim kuramlarıyla ilişkilendirildiğinde, yerel yönetimlerin faaliyetleri bağlamında merkez-yerel ilişkilerini hesaba katmadıkları için Weberci ve çoğulcu yaklaşımın işlevsel bir çerçeve sunmadığı görülmektedir. Merkez-yerel ilişkilerini hesaba kattığı halde “kimlik inşası” üzerinde önemle durmayan Marksist yaklaşımın asimilasyon ve “bedenin nötr kılınması” konularında işlevsel bir çerçeve sunmadığı, kentteki kamusal ve mekan üretimi bağlamında ise kısmen işlevsel bir çerçeve sunabildiği görülmektedir. Zira rekresyon alanı, kuşkusuz emeğin

yeniden üretilmesinden bağımsız değildir. Bu bağlamda seküler esaslara dayanan bir sosyalleşme pratiğinin, başka bir deyişle Batı burjuva yaşam kalıplarının benimsenmesinin, dolayısıyla da kapitalizmin gelişmesi açısından “uygun” bir sosyolojik ortamın inşa edilebilmesinin bir parçası olarak park yapımıyla emeğin yeniden üretilmesi arasında bir ilişki kurulabilir; fakat Marksist yaklaşım, “kolektif tüketimi”, dolayısıyla kapitalist ilişkiler bağlamında emeğin ve meşruiyetin yeniden üretilmesini merkeze aldığı için dolayısıyla da mekan ve “kimlik inşası” arasındaki ilişkiyle ilgilenmediği için bu noktada işlevsel bir çerçeve sunmakta yetersiz kalmaktadır.

Buna karşı ulus literatüründe temel alınan yaklaşımların da, “siyasal ve yönetsel sınırların çakışması” ve “siyasal ve kültürel sınırların çakışması” gibi modern egemenliğin iki temel ilkesinin de bu bölümde ele alınan konular için “açıklayıcı” bir çerçeve sunduğu görülmektedir.

III. BÖLÜM

BELEDİYELER, BELLEK ÜRETİMİ ve ULUS İNŞASI

Halbwachs'a göre bellek üretimi, toplumsal olandan bağımsız olarak düşünülemez. Zira ona göre bellek, bir topluluğun algılama bağlamı içerisinde gelişir ve bireysel bellek bu algılama bağlamına dahil olarak hatırlama ediminin bir parçası haline gelir. Böylece de birey, topluluğun sahip olduğu perspektifin içerisine yerleşir ve topluluğun düşünme ve algılama biçimiyle uyumlu hale gelir (Halbwachs, 1992: 37-38, 47-48). Bu bağlamda kimlik inşası ile “uyumlu” bir algılama biçiminin ifadesi olarak kolektif bellek üretimi arasında güçlü bir ilişkinin olduğu açıktır.

Dolayısıyla topluluğun belleğine dokunmadan, topluluk için “yeni” bir bellek üretmeden bir ulusun inşa edilebilmesi mümkün değildir. Smith'in de belirttiği gibi, “belleksiz kimlik olamaz” (Smith, 2002: 22). Bu nedenle ona göre kimlik ve kültürün inşa edilmesinde bellek, merkezi bir yere sahiptir (Smith, 2004: 244). En başta, ulus inşası için elzem bir nitelikte olan ve Renan'ın ulus olgusunun iki temel karakteristik özelliği olarak belirlediği “gurur duyulan ortak geçmiş” ve “ortak gelecek tasavvuru” (Renan, 2000: 19), bir bellek üretimini “ön koşul” olarak zorunlu kılmaktadır. Zira Gillis'in de belirttiği gibi belirli bir zaman ve mekandaki ortak aidiyet, “hatırlamadan” beslenir. Öte yandan bellek, insanların

içinde yaşadıkları dünyayı algılamalarını sağlar (Gillis, 1996: 3). Bu bağlamda, ulus inşasıyla bellek üretimi arasında zorunlu bir ilişki bulunmaktadır.

Bellek üretimi, sadece ulusun neyi hatırlaması gerektiği bağlamında değil, neyi hatırlamaması gerektiği bağlamında da hayati bir role sahiptir (bkz. Renan, 2000: 11). Billig'in de belirttiği gibi, ulusçuluk, "karmaşık bir hatırlama ve unutma diyalektiği içinde işler" (Billig, 2002: 50). Böyle olduğu için de kolektif belleğin üretilmesi bağlamında, tarih metinlerinde tarihte olan bitenin tamamı değil; sadece küçük bir parçası iletilir (Zerubavel, 2004: 2). Sembollerin dolaşıma sokulması, daha açık bir ifadeyle mekanın siyasal olarak araçsallaştırılması suretiyle bir ulusal belleğin üretilmesi, bu "iletilen küçük parçanın" mekandaki izdüşümü niteliğindedir.

Bellek üretiminin temel araçları niteliğinde olan ulusal semboller, Cohen'in ifadesiyle, "topluluğun sınırlarını oluşturup [ona] gerçeklik kazandırır" (Cohen, 1999: 20). Dolayısıyla ulusal semboller, hitap edilecek bir "içerinin" inşa edilebilmesinin temel araçları niteliğindedir. Bu nedenle de ulusal semboller, Anderson'un kavramsallaştırmasıyla ifade edilirse, "cemaatin sınırlı hayal edilebilmesinin" zeminini oluştururlar. Bu bağlamda ulusal semboller, ulusal kimliğin inşa edilebilmesi, iktidarın ve hegemonyasının tesis edilebilmesi açısından vazgeçilmez bellek üretim araçları niteliğindedir. Bellek üretiminin temel araçları niteliğinde olan sembollerin dolaşıma sokulması ise mekanın siyasallaşmasının ifadesidir.

Mekanın somutluğu ve kalıcılığı, onu belleğin üretilmesi bağlamında kilit bir konuma getirmektedir. Çünkü insanların yaşadığı hızlı değişime karşı, mekan durağan bir niteliğe sahiptir (Zerubavel, 2004: 41). Bu nedenle mekanın siyasal olarak araçsallaştırılmasının ifadesi olan sembollerin dolaşıma sokulması suretiyle geliştirilen bellek üretimi, iktidarın ve hegemonyasının

tesis edilebilmesinin, dolayısıyla da ulusun inşa edilebilmesinin olmazsa olmazı niteliğindedir. Zira “ulusal aidiyeti” yeniden üreten “ortak bellek” sayesinde “farklı” kuşaklar “aynı” ulusun mensupları haline getirilir. Dolayısıyla ulusal semboller, ulusal kimliğin “süreğen” kılınmasının güvenceleri niteliğini taşımaktadırlar. Ulusal bellek üretimi siyaseti neticesinde, kolektif kimliğin ve ortak aidiyet duygusunun gelişmesi bağlamında sonraki kuşaklar için de işlevsel nitelik taşıyan çok sayıda anıt, kutsal gün, mezar, müze gibi sembolik değerlerin oluşturulması (Gillis, 1996: 13-14), ulusal kimliğin “süreğen” kılınması çabasının en somut göstergesi niteliğindedir.

Dolayısıyla bellek üretiminin temel araçları niteliğinde olan semboller aracılığıyla mekan siyasallaştırılmakta ve böylece de mekanın siyasal mesaj vermesi sağlanmaktadır. Bu nedenle de ulus inşası bağlamında farklı düzlemlerde, mekanın siyasal olarak araçsallaştırılması, bellek üretiminin temel dinamiklerinden biri niteliğindedir. Zira Cresswell’in de belirttiği gibi bellek üretiminin temel yollarından biri mekan (place) üretimidir (Cresswell, 2004: 85-87).

Yukarıda bahsedilen bellek üretimi ve sembollerin dolaşıma sokulması bağlamındaki iktidar-mekan ilişkisine paralel olarak Kemalist ulus inşa projesinde de “yeni toplumun” inşa edilmesi ile mekanın siyasal olarak araçsallaştırılması arasında güçlü bir ilişki baştan itibaren var olmuştur. En başta Ankara’nın başkent yapılması ile “eski” iktidar ve toplum ilişkilerinin uzağında “yeni” bir toplumun inşa edilmesi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (bkz. Tankut, 1993: 44-45;). Zira Ankara’nın başkent olarak seçilmesi, bir taraftan Osmanlı’nın yarı sömürge niteliği taşıyan iktisadi ilişkilerinden kopma bağlamında (Çınar, 2004: 172, 191); diğer taraftan Osmanlı’nın toplumsal siyasal ilişkilerinden kopma bağlamında sembolik bir anlam taşımaktadır. Tarihin yükünü sırtından atmayı ve “yeni” değerler temelinde “yeni” bir toplum inşa

etmeyi hedefleyen Kemalist modernleşme projesi, “eski rejimin” ve “kalıntıların” merkezi konumunda olması nedeniyle İstanbul’un devlet merkezi olarak kalmasını, “yeni” toplumun inşa edilebilmesi bağlamında sakıncalı görmüştür. Dönemin önemli ideologlarından biri olan Tekinalp’ın ifadesiyle,

“[y]eni Türk ruhu, ancak, eski Bizans başkentinin çürümüş ortamından, ucu şu veya bu biçimde, doğrudan doğruya yahut dolayısıyla sultan ve halife saraylarına, yıkılan İmparatorluğun eski devlet ileri gelenlerinin konaklarına ulaşan çeşit çeşit dallar ve budaklarla dolu ortamından uzak olarak gelişebilirdi” (Tekinalp, 1998: 108).

Bu bakış açısıyla paralel olarak başkent Ankara’nın inşasına sembolik bir anlam yüklenmiştir (Aslanoğlu, 2010: 26; Keskinok, 2006: 42; Bozdoğan, 2008: 82-83; Cantek, 2003: 42, 48) ve bu siyaset, Jansen Planı’yla yaşama geçirilmiştir (bkz. Yavuz, 1952: 44-49; Tankut, 1993: 79-80). Bu gaye, elbette Ankara’nın imarıyla sınırlı kalmamıştır. Zira genel olarak imar faaliyetlerinde “geçmişten kopma” ve “yeniyi yakalama” güdüsünün hakim hale geldiği görülmektedir (bkz. Tekeli, 2010: 313; Uzunarslan, 2010: 176). Dolayısıyla Kemalist ulus inşa projesinde mekanın siyasal olarak araçsallaştırılması, başlangıç aşamasından beri önemli bir yere sahip olmuştur.

Bu bölümde ulusun inşa edilebilmesi çerçevesinde hayati bir konumu bulunan bellek üretiminin temel araçları niteliğinde olan sembollerin mekanda var edilmesi hususunda belediyelerin nasıl bir işlev üstlenmiş olduğuna odaklanılacaktır. Bu bağlamda bellek üretimi hususunda, belediye binasının nasıl bir anlama sahip olduğu, kent meydanının tasarımı ve anıt yapımı, bir “kimliklendirme” ifadesi olarak mekanın isimlendirilmesi konuları tartışılacaktır.

1. Bellek Üretim Mekanı Olarak Belediye Binası

Bir iktidar biçiminin mekana yansımadan, mekan içerisinde kök salmadan olağanlık kazanması, dolayısıyla da meşruiyet kazanması mümkün değildir. Zira iktidar bir yönüyle “görüntü”dür; bu nedenle de iktidarın kendi görüntüsünü yaratarak göze hitap etmesi gerekir. Bunu ise mekana yansımadan ve mekanda somutluk kazanmadan yapabilmesi, doğal olarak mümkün değildir. Bu nedenle Foucault’ya göre “mekanın tarihini yazmak, aynı zamanda iktidarın tarihini yazmaktır” (Foucault, 2007: 88). Bu bağlamda iktidar ve egemenlik ilişkilerinin “mekanda yer etmiş” ve en somut hali niteliğinde olan “resmiyetin” yeniden üretildiği (kamu) binalarının boyutu da, görüntüsü de, gerek içerisinin gerekse dışarısının hangi görsel öğelerle bezendikleri de iktidar-ideoloji-sembol ilişkilerinden bağımsız değildir. Zira Eroğul’un da belirttiği gibi binaların, devlete dair ipuçları sunmak gibi bir işlevi bulunmaktadır (Eroğul, 2002: 165). Dolayısıyla devletin bir bileşeni olarak belediye binası da iktidar-toplum ilişkilerine olağanlık kazandıran mekanizmanın dışında değildir. Çünkü belediye binası da bellek üretiminin temel araçları niteliğinde olan sembollerin dolaşıma sokulmasının taşıyıcılarından biri niteliğindedir. Bu nedenle belediye binası, gerek dış mekan olarak gerekse de iç mekan olarak belleğin üretilmesi ve böylece iktidar-toplum ilişkilerine olağanlık kazandırma sürecinin, dolayısıyla da ulus inşa sürecinin bir bileşeni niteliğindedir.

1.1. Belediye Binasının Sembolik Donanımı

“Semboller, ortak mirasın ve kaderin süreğen hatırlatıcısıdır. Bizi nesebimizin yoluna çağırır, belirsizleşmiş ortak atalarımızı hatırlatır. ...Ortak yaşam biçimine ve topluluğun kurumlarına kılavuzluk eder. Nostalji ve coşku duygusunun görünürdeki kışkırtıcısı olarak rol oynar. Bizi aile mirasımıza geri götürüp ortak bir kadere yönlendirir” (Smith, 2002: 79).

Bir ulus inşa projesinin temel gayesi olan ulusal birliğin sağlanması ve pekişmesi bağlamında “kışkırtıcı” ve “yönlendirici” olma gibi özellikleri nedeniyle yukarıda da belirtildiği gibi ulusal semboller, bir ulusun inşa edilebilmesinde temel gereksinimlerden biri konumunda olan ulusal bellek üretiminin temel araçları niteliğindedir. Zira ulusal semboller ulusun görünür kılınmasının ifadesi niteliğindedir (Elgenius, 2011: 2). Ulusun bu “görünür kılınması” süreci ise doğal olarak mekana yansıma üzerinden gerçekleşir. Dolayısıyla bellek üretimi ile “süreğen” hale gelen görsellik arasındaki doğal ilişki göz önünde bulundurulduğunda, ulusal sembollerin, topluluğun bir ulus olarak “hayal edilebilmesi” sürecinin bel kemiğini oluşturan ulusal belleğin üretilmesindeki rolleri de açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ulusal belleğin temel kaynakları konumunda olan ulusal sembollerin dolaşıma sokulması, çok farklı şekillerde gerçekleşebilir; fakat mekanın siyasal olarak kontrol edilmesinin, dolayısıyla da siyasal olarak araçsallaştırılmasının bir göstergesi olarak kamu binası aracılığıyla dolaşıma sokulması, bu sürecin en basit ve en yaygın hali niteliğindedir. Zira daha önce de belirtildiği gibi bu binaların, “devlete” dair “ipucu” verme gibi bir boyutu bulunmaktadır.

Dolayısıyla kamu binası, belirli bir ulusal yurt olarak siyasal sınırların habercilerinden biri ve siyasal mekanizmanın bileşenlerinden biri olduğu için, ulusun “görünür” kılınmasının ifadesi olarak ulusal sembollerin açımlandığı bir kamusal mekan niteliğindedir. Bu haliyle kamu binasının, ulusal olanın izlerini taşıma gibi bir boyutu bulunmaktadır. En başta kamu binasının önünde her gün yeniden dalgalanan ulusal bayrak, mekan ile siyasal kontrol, dolayısıyla da mekan ile siyasal topluluk (ulus) arasındaki ilişkinin en somut haliyle gözler önüne serilişinin bir örneğini oluşturmaktadır. Zira ulusal bayrak, belirli siyasal

sınırların, başka bir deyişle belirli bir ulusal “yurdun” en temel habercisi konumundadır. Bu özelliği nedeniyle ulusal bayrak, Elgenius’un da belirttiği gibi sınırların “kime” ait olduğunu gösteren temel ulusal sembol niteliğindedir (Elgenius, 2011: 3). Buradaki “kim” ifadesi, ulusu anlatmaktadır. Bu bağlamda ulusal bayrak, birbirine “ait” olan bir mekanın ve topluluğun göstergesi olma gibi bir nitelik taşımaktadır. Bu haliyle ulusal bayrak, topluluğun “ulus”; coğrafyanın “yurt” olarak algılanmasını ve bu algının yeniden üretilmesini sağlayan temel ulusal sembollerin başında gelmektedir.

Elgenius’un da belirttiği gibi, modern anlamda, vatandaşlığın ve “birliğin” sembolü olarak Fransız Devrimi’nden sonraki süreçte ortaya çıktığı görülen ulusal bayrak, en basit anlamıyla müstakil bir ulus olmanın görsel ifadesi niteliğindedir (Elgenius, 2011: 27-28). Bu yönüyle ulusal bayrak, bir bakıma “eski” rejimle köprülerin atılmasını, başka bir deyişle “yeni” bir yönün tayin edilebilmesi bağlamında tarihin yükünden kurtulmayı ifade etmektedir. Nitekim modern egemenliğin tesis edilmesinin ifadesi olarak gerçekleşen rejim değişikliklerine bakıldığında, bu değişikliklere eşlik eden bir değişikliğin de bayrak değişikliği ya da yeni bir ulusal bayrağın düzenlenmesi olduğu görülmektedir. Zira köklü toplumsal ve siyasal dönüşümlerin yaşandığı bu dönem, uluslaşma dönemine tekabül etmektedir ve bir ulusun inşa edilebilmesi bağlamında “ulusal birliği” temsil edecek bir ulusal bayrağın düzenlenmesi temel gereksinim niteliğindedir. Çünkü ulusal bayrak, kurulan “yeni birliğin” güçlü sembolü niteliğindedir (bkz. Elgenius, 2011: 36-37, 61). Bu durumun somut örneklerinden biri de, Türk Bayrağı’dır.⁵

⁵ Ay yıldızlı Türk Bayrağı’nın figür olarak, hatta renk olarak “yeni” olduğu söylenemez. Zira III. Selim döneminde, daha önceki bayraklarda kullanılan hilalın yanına sekiz köşeli yıldızın ilave edildiği görülmektedir. II. Meşrutiyet döneminde ise kırmızı zemin üzerinde hilal ve beş köşeli yıldızın bulunduğu bir “milli bayrak”tan bahsedilmektedir. Fakat bu bayrak, tek başına devlet bayrağı olmaktan çok, o dönem kullanılan farklı bayraklardan sadece birisidir (Kurtoğlu, 1987: 111-116, 129-130). Bu nedenle modern Türkiye’nin doğuşundan sonra kabul edilen ve bayrakta “birliğin” sağlanmasını ifade eden ay yıldızlı Türk Bayrağı, “yeni” ulusun ve ulus-devletin sembolü olarak bir dönemin kapandığının habercisidir.

Zira Cumhuriyet'in bir ürünü olarak Osmanlı döneminin kapandığının, dolayısıyla da Osmanlı'dan kopuşun bir göstergesi olarak tayin edilen “yeni” yönü, daha açık bir ifadeyle, “yeni” toplumu ve “yeni” yurdu sembolize etmektedir. Dolayısıyla da Türk Bayrağı, bir modernleşme sürecinden geçmesine rağmen modern egemenliği tesis edememiş kozmopolit bir imparatorluğun yönetsel ve kültürel “parçalılığına” karşı hem siyasal ve yönetsel sınırların hem de siyasal ve kültürel sınırların çakışması esasına dayanan “müstakil” bir Türk yurdunu ve Türk ulusunu sembolize etmektedir.

Görüldüğü gibi ulusal bayrak, ulus inşası açısından “cemaatin sınırlı hayal edilmesinin” bir gerekliliği olarak tarihsel farklılığı ve belirli bir toprak parçasını, başka bir deyişle ulusun ve yurdun “yeganeliğini” sembolize etmektedir. Özetlersek bir ulusal bayrak, modern egemenliğin tesis edilebilmesinin bir koşulu olarak içerisinde dalgalandığı siyasal sınırların tanımlanmış olduğunun, dolayısıyla da “kimin yurdu” olduğunun en temel göstergesi niteliğindedir.

Bu bağlamda kamu binası önünde her gün dalgalanan bir ulusal bayrak, ulusun ve sahip olduğu “yurdun” habercisi niteliğindedir. Bu dalgalanma her gün tekrarlandığı için de “yurt” algısının, dolayısıyla da ulusal olanın yeniden üretilmesini ve olağan hale gelmesini ifade etmektedir. Zira ideolojik bir bağlam içerisinde “tekrar”, bellekte yer edinmenin, böylece “arzu edilen” algı biçiminin toplumsal tabanda yerleşmesinin, dolayısıyla da “iktidar” tarafından belirli bir toplumsal-siyasal sistemin bekası açısından “makbul” olarak kodlanan iktidar-toplum ilişkilerinin olağan hale gelmesinin sağlayıcısıdır. Bu bağlamda modern egemenliğin tesis edilmesinin, başka bir deyişle modern döneme ait iktidar-toplum ilişkilerinin meşru kılınmasının kaynağı niteliğinde olan ulusun inşa edilebilmesi ve süreğen hale gelebilmesi hususunda, her gün yeniden dalgalanan ulusal bayraklar, ulusal bellek üreticisi olarak hayati bir işleve sahiptir.

Billig'e göre, kamu binasının önünde her gün yeniden dalgalanan ulusal bayraklar, her ne kadar gündelik yaşamın rutini içerisinde fark edilmez bir şekilde dalgalansa da "ulusun dalgalanmasının" bir göstergesi olarak ulusun her gün yeniden üretilmesi bağlamında anlamlı bir işleve sahiptirler. Çünkü ona göre bu bayraklar, farkına bile varılmadan vatandaşlar için her gün uluslar dünyası içerisindeki "ulusal konumlarının" hatırlatıcısı niteliğini taşımaktadır. Bu özellikleri nedeniyle Billig, kamu binasının önünde her gün dalgalanan ulusal bayrakları, "unutulmuş hatırlatıcı" şeklinde kategorize etmektedir (Billig, 2002: 18). Zira ona göre "dalgalanan" bu bayrağın yarattığı hatırlama, bir anma töreninde "dalgalandırılan" bayrağın yarattığı hatırlamadan farklıdır. Kendi ifadesiyle, "[h]atırlama burada "düşüncesizdir"; başka eylemlerle bilinçli olarak meşgul olunurken farkında olunmadan o da gerçekleşir" (Billig, 2002: 53). Dolayısıyla kamu binası önünde dalgalanan ulusal bayrak, her ne kadar farkına varılmadan dalgalansa da, esas itibarıyla ulusal olanın her gün yeniden üretilmesinin, bu nedenle de ulusun süregelen hale gelmesinin "güvencesi" niteliğinde olan ulusal belleğin üretilmesinin ve diri tutulmasının bileşenlerinden biri konumundadır.

Yine Billig'e göre, ulusun her gün yeniden üretilmesinin bir bileşeni olarak ulusal bayrağın gündelik yaşamın rutini içerisinde fark edilemez hale gelmesi, ulusal kimliğin gündelik yaşamın rutini içerisine yerleşmesinin ifadesi niteliğindedir (Billig, 2002: 50). Bu haliyle ulusal bayrak, ulus inşası bağlamında iktidarın ve ideolojinin mekanda varlık kazanarak gündelik yaşamın rutini içerisine sızmış olmasının ve büyük ölçüde kabul görmesinin ifadelerinden biri niteliğindedir. Bu ise mekan üzerindeki egemen olarak ulus-devletin ve ulus olma durumunun "olağan" hale gelmesi anlamına gelmektedir; ki bu durum, ulusal kimliğin kabul

görmesi bağlamında bir ulus inşa projesi açısından gözetilen temel gaye niteliğindedir.

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi sınırları içerisinde yer alan bir belediye binasının önünde her gün yeniden dalgalanan Türk Bayrağı, Türk ulusunun ve Türk yurdunun bir habercisi olarak ulusun “unutulmuş hatırlatıcısı” niteliğindedir. Başka bir deyişle Türk ulusal kimliğinin inşası bağlamında, ulusal olanın yeniden üreticisi, dolayısıyla da “aşına kılıcısı” niteliğindedir. Bu özelliği nedeniyle de kamu binası olarak belediye binasının önünde dalgalanan Türk Bayrağı, Türk ulusal kimliğinin inşası bağlamında, ulusal olanın her gün yeniden üretilmesinin bileşenlerinden biri konumundadır. Zira ulusal kimliğin temel sembollerinden biri olarak ulusal bayrağın, “farklı” kuşakların “aynı” siyasi topluluğun üyesi olarak “hayal edilebilmesi” bağlamında, başka bir deyişle yukarıda da belirtildiği gibi ulusal olanın “süreğen” hale gelmesi bağlamında anahtar bir konumu bulunmaktadır. Dolayısıyla da kentsel toplum açısından daha çok temas halinde bulunan bir kamu binası niteliğinde olan belediye binasının önünde dalgalanan Türk Bayrağı, Türk ulusal kimliğinin kentteki gündelik yaşamın rutini içerisine yerleşmesini ifade eden unsurlardan biri konumundadır. Daha açık bir ifadeyle, belediye binasının önünde dalgalanan Türk Bayrağı, kentsel kamusal alanın kullanıcısı olarak kentsel toplum açısından ulusal olanın fark edilmez bir şekilde her gün yeniden “deneyimlenmesinin” ve böylece olağan hale gelmesinin; dolayısıyla da kolektif bellek üretiminin araçlarından biri niteliğindedir.

Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eden siyasi sınırlar içerisinde yer alan bir belediye binası, ulus-devletin bir parçası olduğu için, bu nedenle de ulusal bayrağın her gün dalgalanmasının “zorunlu” araçlarından biri konumunda olduğu için ulusal sembollerin dolaşıma sokulmasının araçlarından biri niteliğindedir.

Ulusal bayrağın yanında, ulusal kimliğin inşa edilebilmesi bağlamında gereksinim duyulan bir diğer sembol de ulusal kahramandır (bkz. Smith, 2002: 271; 2004: 126). Zira “yeganelik” temelinde “yurda” bağlılık duygusunun güçlü kılınması, başka bir deyişle “yurdun yeganeliği” algısının üretilmesi ve pekişmesi hususunda yurt için kahramanca savaşmış bir kurtarıcı ve kurucu mitinin dolduracağı boşluk, hayati bir öneme sahiptir (bkz. Smith, 2004: 44-45). Bu bağlamda ulusal bayrağın yanında, “kurucu” liderin sembolik ifadesi, ulusal kimliğin formlarından biri niteliğindedir (Vale, 1992: 47). Dolayısıyla mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasının ifadesi niteliğinde olan ulusun ve yurdun “kurucu” atası olarak ulusal liderin portre, resim, büst, heykel şeklinde gündelik toplumsal yaşamın rutini içerisine yerleşmesi, ulusal kimliğin inşa edilebilmesi bağlamında olmazsa olmaz niteliğinde olan ulusal sembollerin dolaşıma sokulması sürecinin, dolayısıyla da Hobsbawm’ın kavramsallaştırmasıyla ifade edersek, “geleneğin icat edilmesinin” bir türevi olarak ulusal belleğin üretilmesi sürecinin temel dinamiklerinden birini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda “kurucu” ata olarak Türk ulusal kimliğinin bir diğer temel ulusal sembolü konumunda olan, bu nedenle de mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasının bir ifadesi olan Atatürk’ün portre ve resimlerinin, ulus-devletin mekanda somutluk kazanmasının araçları konumunda olan kamu binaları aracılığıyla, siyasal sınırlarla çakışacak şekilde “içerideki” topluluğun temas halinde bulunduğu mekanda yer edinmesi, ulusal sembollerin dolaşıma sokulmasının, dolayısıyla da “geleneğin icat edilmesinin” ve ulusal bellek üretiminin tipik bir ifadesi niteliğindedir. Zira Zerubavel’in de belirttiği gibi portre, bellek üretiminin bileşenlerinden biridir (Zerubavel, 2004: 6); çünkü portrenin, geçmişle şimdi arasında köprü işlevi gören bir boyutu bulunmaktadır. Bu nedenle de portre, tarihsel sürekliliğin bir ifadesi

olarak sembolik değer taşıyan unsurlardan biri niteliğindedir (Zerubavel, 2004: 45). Dolayısıyla ulusal kimlik bağlamında sembolik bir değer niteliği taşıyan portrenin, kamu binasının duvarlarını süslemek suretiyle dolaşıma sokulması, “geleneğin icat edilmesinin” bir ifadesi, dolayısıyla da ulusun bir “cemaat olarak hayal edilmesinin” aracıdır. Bu bağlamda sembolik bir değer olarak dolaşıma sokulan portre, en yalın anlamıyla bir siyasal mesajı ifade etmektedir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, kamu binası aracılığıyla dolaşıma sokulan Atatürk portresi, bir ulusal sembol olarak Türk ulusal kimliğinin inşa edilmesi bağlamında, Smith’in kavram setiyle ifade edilirse, “kışkırtıcı” ve “yönlendirici” olma niteliği taşıması nedeniyle ulusal olanın her gün yeniden üretilmesi, böylece bellekte yer edinmesi sürecinin bir taşıyıcısı olarak ulusal bellek üretiminin sağlayıcılarından biridir. Bu niteliği nedeniyle de, Atatürk portresi, siyasal ve kültürel sınırların çakışması temelinde, modern egemenliğin meşruiyet kaynağını teşkil eden ulusun süreğen kılınması sürecinin kurucu unsurlarından biri konumundadır.

Dolayısıyla Türk ulusal kimliğinin inşası bağlamında, bir kamu binası olarak, kentsel toplumun daha çok muhatap olduğu belediye binasının girişinde her gün “fark edilmeden” karşılaşılan Atatürk portresi de aynen gündelik yaşıamın rutini içerisinde fark edilemez hale gelen ulusal bayrak örneğinde olduğu gibi, ulusun ve siyasal sınırların bir habercisi olarak kentsel toplum açısından ulusal kimliğin her gün yeniden üretilmesinin, dolayısıyla ulusal kimliğin gündelik yaşıamın rutini içerisine sızmasının, böylece de ulusal olanın olağan hale gelmesi ve siyasal kontrolün kanıksanması sürecinin dinamiklerinden biri niteliğindedir. Dolayısıyla belediye duvarlarında yer alan Atatürk portreleri, Türk ulusal kimliğinin, kentsel topluluğun temas halinde bulunduğu mekanda varlık kazanarak her gün yeniden “deneyimlenmesinin” türevlerinden biri konumundadır. Bu nedenle, aynen belediye

binasının önünde fark edilmeden her gün yeniden dalgalanan Türk Bayrağı gibi, söz konusu Atatürk portreleri de Türk ulusal kimliğinin bir “unutulmuş hatırlatıcısı” niteliğindedir.

Bu şekilde iktidarın ve ulusal kimliğin her gün yeniden deneyimlenmesinin bir dinamiği olarak kamu binasının duvarlarını süsleyen portre konusuyla ilgili olarak 5 Haziran 1950 tarihli ve 11303 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’nda şöyle bir ifadeyle karşılaşılmaktadır: “Yeni cumhurbaşkanı, resimlerinin devlet dairelerine asılması meselesinin bütçeye munzam ve oldukça ehemmiyetli masraflar yükleyeceği sebebiyle bu teamüle devam edilmemesi, ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu sıfatıyla büyük Atatürk’ün portresinin resmi daire ve müesseselerde şimdiye kadar olduğu gibi bulundurulması arzusunu izhar etmişlerdir” (*Resmi Gazete*, 1950/7531). Görüldüğü gibi Demokrat Parti’nin hükümette olduğu döneme denk gelen Bakanlar Kurulu Kararı’ndan bir taraftan, -Cumhuriyet tarihi açısından- “kurucu” ata olarak Atatürk’ün portresinin kamu binası aracılığıyla dolaşıma sokulmasının eskiden beri devam eden bir gelenek olduğu; diğer taraftan Atatürk portresinin yanında, cumhurbaşkanı olduktan sonra Cumhuriyet’in ikinci sembol lideri konumunda olan İsmet İnönü’nün portresinin de kamu binası, dolayısıyla da belediye binası aracılığıyla dolaşıma sokulduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla ulus inşası bağlamında sembolik bir değer olarak portrenin yukarıda bahsedilen anlamı göz önünde bulundurulduğunda, her ne kadar Türk ulusal kimliğin inşası ve ulusal bellek üretimi hususundaki etkisi açısından “kurucu” ata olarak Atatürk’ün portresinin dolaşıma sokulmasıyla kıyaslanabilecek bir düzeyde olmasa da, hem Tek Parti döneminin hem de Cumhuriyet’in “ikinci” sembol liderinin portresinin dolaşıma sokulması hususunda da belediye binasının ulusal bellek üretiminin araçlarından biri konumunda olduğu görülmektedir.

Ayrıca portrenin yanında “cemaatin hayal edilebilmesi”, başka bir deyişle ulus inşası bağlamında “geleneğin icat edilmesinin” bir başka türevi niteliğinde olan, dolayısıyla da ulusal kimliğin “unutulmuş hatırlatıcılarından” biri niteliğinde olan heykel, büst yapımı hususunda da belediye binasının sembolik bir donanımına sahip olduğu görülmektedir. Çünkü belediye binasının dış mekan düzenlenmesinin bir parçası olarak, Türk ulusal kimliğinin gündelik yaşamın rutini içerisine yerleşmesinin bir diğer önemli türevi niteliğinde olan Atatürk heykelinin dikilmesi hususunda da sembollerin dolaşıma sokulması sürecinin bileşenlerinden biri konumunda olabildiği görülmektedir. Zira Atatürk heykellerinin dikilmesinin yoğunluk kazanmasıyla beraber küçük yerleşim yerlerinde bu heykeller daha çok belediye binasının bahçesine dikilmiştir (Tekeli, 2011: 94).

Nitekim Tek Parti dönemi belediyeciliğiyle ilgili o döneme ait dergi ve yıllıklara bakıldığında, belediye bahçesine dikilen Atatürk heykeli uygulamalarıyla karşılaşılmaktadır. Birecik Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1936/S.14: 50), Kars Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1937/S.20: 51), Akçakoca Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1937/S.22: 57), Tutağ Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1938/S.31: 46), Bitlis Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1938/S.32: 57), Malkara Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı II*, 1949: 753), Suruç Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı III*, 1949: 423), Ürgüp Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı III*, 1949: 681), Yeniköy Belediyesi (*Belediyeler Yıllığı III*, 1949: 738) gibi bazı küçük yerleşim birimlerinde Atatürk heykelinin belediye bahçesine yapıldığı görülmektedir. Dergi ve yıllıklara sınırlı düzeyde bir yansımanın olduğu hesaba katıldığında, belediye bahçesine Atatürk heykelinin ya da büstünün dikilmesi şeklindeki bu uygulamanın daha geniş bir ölçekte gelişmiş olduğunu tahmin etmek mümkündür.

Görüldüğü gibi ulus-devletin kurumsallığının bir bileşeni olarak belediye binası, ulus inşa süreçlerinin vazgeçilmez kurucu

unsurları niteliğinde olan ulusal sembollerin dolaşıma sokulması, başka bir deyişle topluluğun temas halinde bulunduğu mekanın siyasal mesaj verebilme kapasitesiyle donatılması, dolayısıyla da ulusal belleğin üretilmesi sürecinin taşıyıcılarından biri konumundadır. Zira bir kamu binası olarak belediye binası gerek iç mekanın, gerekse de dış mekanın düzenlenmesi bağlamında ulusal bayrak, ulusal lider portre ve heykeli/büstü gibi temel ulusal sembollerin açıldığı kamusal bir konumundadır.

Ulusal sembollerin dolaşıma sokulması sürecinin bir taşıyıcısı olmasının yanında, bir “kamu binası” olarak belediye binası, belirli bir siyasal mekanizmayı (devlet) ön-gerektirmesi bağlamında, dolayısıyla da belirli bir siyasal toplumun (ulus) ve siyasal sınırların (yurt) habercisi konumunda bulunması bağlamında siyasal kontrolün göstergelerinden biri olması nedeniyle de ulusal belleğin üretilmesi sürecinin bileşenlerinden biridir.

1.2. Siyasal Kontrolün İfadesi Olarak Belediye Binası

Mekanın kontrol edilmesi, iktidarın en somut göstergelerinden biridir. Çünkü mekanın kontrol edilmesi, iktidarın görsellik kazanması ve böylece de “deneyimlenmesi” açısından hayati bir niteliğe sahiptir (Tonkiss, 2010: 60). Bu nedenle de bir iktidar biçiminin, kendisini “burada” var etmesinin göstergesi olarak mekanda yer edinmesi, kendisinin “burada” yeniden üretilmesi bağlamında toplumsal etki yaratabilmesi açısından ön koşul niteliğindedir. Zira Lefebvre’in de belirttiği gibi, “bir enerji ya da güç, ancak mekandaki etki araçları sayesinde belirlenebilir” (Lefebvre, 1994: 21). Dolayısıyla bir iktidar biçimi, ancak kendisini mekana yansıtarak, mekanda var ederek bir kimlik kazanabilir ve böylece de kazandığı bu kimlik çerçevesinde kendisi açısından “makbul” bir toplumsal yapılanma talep edebilir. Bu bağlamda belirli bir siyasal iktidarın, belirli bir toplum üzerinde kendi hegemonyasını tesis edebilmesi için, başka bir deyişle,

ideolojisiyle toplum içerisinde kök salabilmesi için, öncelikle söz konusu toplumun temas halinde bulunduğu mekan içerisinde kök salması gerekmektedir.

İktidarın mekan içerisinde kök salması, kuşkusuz birçok farklı bağlamda gelişebilir; fakat iktidar, en basit haliyle, kendisinin yeniden üretilmesinin taşıyıcısı ve “güvencesi” niteliğinde olan kurumları aracılığıyla bunu gerçekleştirir. Bu bağlamda resmi kurum ve kuruluş binaları, mekanın siyasal olarak kontrol edilmesinin en basit ve en yalın göstergeleri niteliğindedir. Bu nedenle de kamu binaları, sembolik niteliklere sahip olabilen mimari özelliklerinden ve dolaşıma soktukları anıt, bayrak, portre gibi ulusal kimlik bağlamında “yüce” bir değer atfedilen temel sembolik donanımlarından bağımsız bir şekilde, salt bir bina olarak bir iktidar biçiminin ve ideolojinin meşru kılıcıları niteliğindedir. Dolayısıyla da kamu binası, inşa edilmek istenen iktidar-toplum ilişkilerinin meşru kılıcılarından biri niteliğindedir. Zira kamu binası, bu ilişkilerin ete kemiğe büründüğü mekanın, başka bir deyişle “resmiyetin” yeniden üretildiği mekanın ifadesidir. “Resmiyet” ise iktidarın belirlemiş olduğu kurallar bütünüünün ifadesi niteliğindedir. Dolayısıyla “resmiyet”, iktidar alanına ait bir olgudur ve iktidar-toplum ilişkilerini belirleyen bir yön verme ve kontrol altına alma mekanizmasını ifade eder. Bu haliyle “resmiyet”, belirli siyasal sınırlar içerisindeki herhangi bir toplumsal ya da mekansal hareketliliğin, devlet denen o kuşatıcı denetleme ve kontrol altına alma mekanizmayla “temas” ettirilmesi sürecinin formalize edilmiş halini anlatır. Bu bağlamda örneğin herhangi bir belediye sınırları içerisinde herhangi bir mekansal değişiklik (inşaat yapmak gibi) yapmayı amaçlayan biri, amacını gerçekleştirmek üzere harekete geçebilmesinin ön koşulu olarak, modern bir toplum için son derece “sıradan” hale gelmiş bir süreci izleyerek, “resmiyet” gereği sorumlu belediyeden onay (ruhsat) almak zorundadır. Zira daha önce de değinildiği gibi, modern egemenlik, siyasal ve yönetsel

sınırların çakışması esasına dayanır; dolayısıyla da modern iktidar, egemen olduğu sınırlar içerisindeki bütün alanı kodlayarak egemen olur ve kodlanan bu alan üzerinde yapılan her türlü değişikliği kayıt altına alarak gelişen “değişiklikleri” kendi kontrolünde tutar. Bu nedenle de Bauman’ın da belirttiği gibi, “[t]aksonomi, sınıflandırma, envanter çıkarma, kataloglama ve istatistik, modern pratiğin temel stratejileridir” (Bauman, 2014: 30). Dolayısıyla bir “onaylama” ve “kayıt altına alma” makamı olarak belediyelerin, “modern pratiğin temel stratejileri” çerçevesinde yerine getirdiği bu işlev, bir taraftan Foucault’nun kavramsallaştırmasıyla ifade edilirse, iktidarın uygulanması bağlamında “davranışı yönlendirip, muhtemel sonuçlarını düzene koyarken” (Foucault, 2005: 74), yani iktidar-toplum ilişkileri bağlamında, yapılan icraatı “makbulleştirerek” kontrol altına alırken; diğer taraftan bir iktidar bileşeni niteliğinde olan belediyenin, muhatapları açısından bir “onaylama” ve “kayıt altına alma” makamı olarak meşruiyet kazanmasını sağlamaktadır; ya da meşruiyetini yeniden üretmektedir. Başka bir deyişle, uygulanan bu stratejiler aracılığıyla iktidar-toplum ilişkileri çerçevesinde belirlenen “makbul” ölçüler bağlamında “oyunun” kurallarının benimsenmesi sağlanmaktadır. Özetlersek, “resmiyetin” bir bileşeni konumunda olan, bu nedenle de belirli siyasal sınırların habercisi niteliğinde olan belediyenin denetleme ve kontrol altına alma şeklindeki icraatları aracılığıyla bir siyasal ve toplumsal yapılanmanın yeniden üretilmesinin söz konusu olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda “kamu binası”, iktidar-toplum ilişkilerini formalize eden mekanizmanın, mekanda yer edinmiş halidir. Zira yukarıda da özetlendiği gibi, kamu binası, söz konusu mekanizmanın işletildiği mekanı ifade etmektedir. Bu nedenle her ne kadar siyasal kontrolün sağlanması ve ulusal kimliğin inşa edilebilmesi bağlamında parlamento binalarının farklı bir düzeyde sembolik bir

anlamı bulunsa da (bkz. Vale, 1992: 10, 48-55), sadece parlamento binaları değil; parlamento binalarıyla kıyaslandığında “iktidarın kılcallığının” mekansal ifadelerinden biri şeklinde değerlendirilebilecek “kamu binası” niteliği taşıyan diğer binalar da salt bina olarak, bir iktidar biçiminin belirli bir mekanda hakim olmasının göstergeleri olmaları nedeniyle, mekanın siyasal kontrolü bağlamında sembolik bir anlama sahiptirler. Dolayısıyla sadece parlamento binaları değil; genel olarak “kamu binası”, Vale’in (1992: 10) kavramsallaştırmasıyla ifade edilirse, “siyasal kontrolün mekansal deklarasyonu” niteliğindedir. Bu bağlamda, modern egemenliğin siyasal ve yönetsel sınırların çakışması ilkesine dayandığı da göz önünde bulundurulduğunda, yaşadığımız modern dönem içerisinde bir kamu binasının, bir ulus-devletin, dolayısıyla da bir ulusun varlığını ön-gerektirdiği kendiliğinden açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira Smith’in de belirttiği gibi, “ulus, bir yasalar ve yasal kurumlar topluluğudur” (Smith, 2002: 178). Bu nedenle de kurumlaşmanın mekansal ifadesi olan kamu binası, modern dönemde salt bir bina olarak, ulusal kimliğin ve siyasal sınırların habercilerinden biri niteliğindedir.

Dolayısıyla kamu binası, “resmiyet” çerçevesinde iktidar-toplum ilişkilerinin ve bu ilişkilerle bağlantılı olarak “yurt” algısının yeniden üretilmesinin, pekişmesinin ve böylece de iktidarın ideolojisinin, başka bir deyişle ulusal olanın olağan hale gelmesinin bir parçası konumundadır. Ki, modern egemenliğe meşruiyet kazandıran referansların toplumun içerisinden geldiği göz önünde bulundurulduğunda, modern bir iktidar biçiminin ve ideolojisinin gündelik yaşamın rutini içerisinde fark edilemeyecek hale gelmesi, başka bir deyişle olağanlaşması, iktidar-toplum ilişkilerinin yeniden üretilmesinin güvencesi olan meşruiyetin sağlanmış olması bağlamında güdülen temel gaye niteliğindedir. Özetle modern iktidarın temel gayesi, toplumsal yaşamın içerisine sızarak olağan

hale gelmektir ve bu sızmanın en yalın ifadelerinden biri olarak, gündelik yaşamın rutini içerisinde fark edilemez hale gelen kamu binası, söz konusu olağanlaşmaya katkı sunan bileşenlerden biri niteliğindedir.

Kamu binasının bahsedilen bu özelliği göz önünde bulundurulduğunda, bir kentin toplumsal ve mekansal örgütlenmesi sürecinin temel aktörü niteliğini taşıyan, bu nedenle de “resmiyet” mekanizmasının işletilmesi bağlamında kentsel toplumun en çok muhatap olduğu kamu binası konumunda olan belediye binasının da ulusal kimliğin inşası açısından anlamlı olan temel sembolik donanımlardan bağımsız bir şekilde, salt bir bina olarak, siyasal kontrolün göstergelerinden biri, dolayısıyla da iktidarın ve talep ettiği toplumsal ilişkilerin olağanlaşmasının bileşenlerinden biri konumunda olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Böyle bir niteliğe sahip olması nedeniyle de belediye binası, bir siyasal ve toplumsal örgütlenme biçimini ifade eden “ulusal olanın” mekanda yer edinmişliğinin göstergelerinden biri konumundadır.

Dolayısıyla, “resmiyet” denen mekanizmanın işletilmesi sürecinin araçlarından biri olması nedeniyle belediye binasının kendisi, mekanın siyasal kontrolünün bir ifadesi de olduğu için hem bir iktidar biçiminin ve ideolojinin, başka bir deyişle bir algı biçiminin yeniden üretilmesi bağlamında, hem de bu yeniden üretilmeyle ilişkili olarak ulusal kimliğin ve siyasal sınırların habercisi olması bağlamında, Billig’in (2002: 18) kavramsallaştırmasıyla ifade edilirse, ulusal kimliğin “unutulmuş hatırlatıcısı” konumundadır. Bu nedenle de bir kamu binası olarak belediye binası, ulusun inşa edilebilmesi bağlamında hayati bir konuma sahip olan “içerinin” “yurt” kılınmasının, başka bir deyişle “yurt” algısının üretilmesi ve yeniden üretilmesi, dolayısıyla da ulus-devletin ve ulus olma durumunun olağan bir hale gelmesi, böylece de Anderson’un (2007: 20) ifadesiyle, ulusun bir “cemaat

olarak hayal edilebilmesi” sürecinin ürettiği ve beslendiği “ulusal belleğin” bileşenlerinden biri niteliğindedir. Zira Bakshi’nin de belirttiği gibi, kentsel toplumun her gün karşılaştığı veya karşılandığı, dolayısıyla deneyimlediği “binalar, imajlar, nesneler ve kamusal mekanlar” belleğin üretilmesinde ve güçlenmesinde etkili olan bileşenler niteliğindedir (Bakshi, 2014: 192).

Bu bağlamda Cumhuriyet dönemi belediye binası da, “yeni” doğmuş bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin mekandaki siyasal kontrolünün göstergelerinden biri niteliğindedir. Bu niteliği nedeniyle de belediye binası, bir kamu binası olması nedeniyle sembolik donanımından bağımsız olarak, modern Türk ulusunun inşası açısından anlamlı bir konuma sahiptir. Daha açık bir ifadeyle, belediye binasının kendisi, hem iç hem de dış mekanını süsleyen Türk Bayrağı, Atatürk portre ve büstleri gibi kendisi aracılığıyla dolaşıma sokulan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Türk ulusunun temel ulusal sembolleri niteliği taşıyan sembollerden bağımsız bir şekilde, ulusal bellek üretiminin bileşenlerinden biri niteliğindedir. Zira yukarıda sınırları çizilen bağlam içerisinde değerlendirildiğinde, salt bir bina olarak belediye binası, bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Türk ulusu bağlamında ulusal kimliğin ve siyasal sınırların, başka bir deyişle “yurdun” habercisi olması bakımından ulus inşa sürecinin “unutulmuş hatırlatıcılarından” biri niteliğindedir.

Dolayısıyla “resmiyet” mekanizmasının bir parçası olması, bu bağlamda “devletin” mekandaki siyasal kontrolünün bir ifadesi olması nedeniyle, belediye binası, modern Türkiye’nin ve Türk ulusunun inşa edilmesi hususunda ulusal kimliğin ve “yurt” algısının yeniden üretilmesinin bileşenlerinden biri konumundadır. Başka bir deyişle belediye binası, bir ulus-devletin varlığını öngerektirmesi bağlamında coğrafyanın “yurt”; üzerinde yaşayan topluluğun ise “ulus” olduğunun göstergelerinden biri niteliğindedir. Bu nedenle de Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal sınırları içerisinde

varlık kazanmış olan ve kentsel toplumsal yaşamın içerisinde her gün yeniden “deneyimlenen” belediye binasının kendisi, Türk ulusunun inşa edilmesi bağlamında ulusal bellek üretiminin bir bileşeni konumdadır. Zira nasıl ulusal bayrağın dalgalanmasının gündelik yaşamın rutini içerisinde kaybolması ve olağanlık kazanması ulusal olanın her gün yeniden üretilmesinin ifadesiyse ve bu özelliği nedeniyle de ulusal kimliğin “unutulmuş hatırlatıcısı” niteliğindeyse (Billig, 2002: 18); siyasal sınırların, dolayısıyla da ulusal kimliğin habercilerinden biri olması nedeniyle salt bir bina olarak belediye binası da, gündelik yaşamın rutini içerisinde kaybolmuş da olsa, bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin ve dolayısıyla da Türk ulusunun mekan üzerindeki siyasal kontrolünün bir göstergesi niteliğindedir. Bu özelliği nedeniyle de egemen olduğu siyasal sınırlar içerisindeki bir belediye binası, Türkiye Cumhuriyeti açısından yurdun ve ulusal kimliğin “unutulmuş hatırlatıcısı” konumundadır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal sınırları içerisinde yer alan bir belediye binası, “Türk yurdu” ve “Türk ulusu” algısının yeniden üretilmesi ve olağanlık kazanması bağlamında “ulusal bellek” üretiminin ifadelerinden biri niteliğindedir.

Öte yandan bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin mekandaki siyasal kontrolünün göstergesi olmasının yanında belediye binası, “yeni” bir toplumun inşa edilmesi ve bellek üretimi bağlamında geçmişten kopuşun, başka bir deyişle tarihin yükünden kurtulmanın da habercilerinden biri niteliğindedir. Zira Türkiye’de belediyeçilik, her ne kadar Osmanlı modernleşmesiyle beraber gelişmeye başlamış olsa da, yukarıda da belirtildiği gibi modern anlamda belediyeçilik, ancak 1930’larla beraber kendisini gösterebilmiştir. Dolayısıyla mekanın siyasal kontrolünün ifadelerinden biri niteliğinde olan belediye binası, yaygın bir şekilde, Cumhuriyet’le beraber siyasal sınırlar içerisinde yer edinmeye başlamıştır. Dolayısıyla da Cumhuriyet’in ürettiği bir

iktidar mekanı niteliğindedir. Bu nedenle de bellek üretimi bağlamında belediye binası, bir dönemin geride bırakıldığının habercilerinden biri niteliğindedir.

Görüldüğü gibi belediye binası, kendisi aracılığıyla ulusal sembollerin dolaşıma sokulması ve siyasal kontrolün ifadelerinden biri olması şeklinde iki hususta ulusal bellek üreticisi konumundadır. Fakat bir yönetim organı olarak belediye icraatları bağlamında bakıldığında belediye binasının ulusal bellek üretimindeki bu konumunun, -belediye bahçesine dikilen Atatürk heykeli/büstü dışarıda bırakıldığında- “pasif” bir nitelik arz ettiği görülmektedir. Zira her iki husus bağlamında da belediye binasının bellek üretim sürecinde gördüğü işlev, bir yerel yönetim organı olarak belediye kurumunun yerine getirdiği icraatlardan değil; belediye kurumunun kamu bürokrasisinin bir parçası olmasından ileri gelmektedir.

Bu bağlamda belediyelerin ulus inşa sürecindeki rolüne bakıldığında, belediye binasının, yukarıda bahsedilen her iki anlamıyla da ulusal olanın olağan hale gelmesinin bir aracı olarak mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasının ifadelerinden biri konumunda bulunması nedeniyle belediyelerin, kendisi için “uygun” görülen görevler bağlamında herhangi bir icraatı daha yerine getirmeden önce ulus inşa sürecinin bileşenlerinden biri niteliğinde olduğu görülmektedir.

Ulus inşası bağlamında ulusal bellek üretimindeki bahsedilen bu “pasif” konumunun yanında, kentsel mekanın örgütlenmesinin temel aktörü konumunda bulunması nedeniyle belediyelerin, ulusal bellek üretimi hususunda “aktif” bir rolünün de olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kent meydanı tasarımı ve Atatürk anıtlarının bu meydanlarda konumlanması, belediyelerin ulusal bellek üretimi hususunda üstlenmiş oldukları temel işlevler arasında bulunmaktadır.

2. Bellek Üretim Mekanı Olarak Kent Meydanı

İmaj ile bellek üretimi arasındaki güçlü ilişki göz önünde bulundurulduğunda kentsel mekan ile toplumsal bellek arasında önemli bir ilişki olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Zira farklı dönemlerin izlerini, farklı dönemlere ait kalıntıları somut bir şekilde bir araya topladığı için kent, güçlü bir “görsel arşiv” niteliğindedir (Bakshi, 2014: 191). Dolayısıyla toplumsal belleğin üretilmesi bağlamında, bir toplumsal mekan olarak kent, güçlü bir taşıyıcı konumundadır. Bu özelliği nedeniyle yukarıda belirtildiği gibi, iktidarın görsellik kazanmasının bir ifadesi olarak mekanın tasarımı bağlamında kentsel mekan işlevsel bir zemin, dolayısıyla da önemli bir araç niteliğindedir.

Tarih, kentsel tasarımın iktidarın meşrulaştırılmasının bir bileşeni olduğuna tanıklık etmektedir (Vale, 1992: 3). Kentsel tasarımın en önemli bileşenlerinden biri de kent meydanıdır. Moughtin’e göre bir ev için avlu, bahçe (*atrium*) neyi ifade ediyorsa kent meydanı da kent için aynı şeyi ifade etmektedir (Moughtin, 2003: 90). Bu bağlamda, modern kent tasarımının önemli bir bileşeni olarak kent meydanı, kentsel toplum açısından kentle temas halinde bulunma hususunda, merkezi bir konuma sahiptir. Ayrıca kentsel tasarım ve ulusal sembolizm arasındaki “özgün” ilişki de göz önünde bulundurulduğunda (Vale, 1992: 47), kent meydanının, içerisinde barındırdığı görsel imgelerle beraber bir yönüyle de iktidarla ve ideolojiyle temas halinde bulunma hususunda merkezi bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu temas nedeniyle de kent meydanı, ulusal olanın, dolayısıyla iktidarın ve ideolojinin meşrulaştırılması sürecinin mekansal ifadelerinden biri niteliğindedir.

Bu bağlamda modern egemenlik ve iktidar biçiminin meşruiyet kaynağını teşkil eden, bu nedenle de topluluğun belirli bir ideolojik çerçevede dönüşümü esasına dayanan ulusun inşa edilmesi sürecinin kurucu unsurlarından biri de kent meydanıdır. En başta

kentsel mekanın örgütlenmesi bağlamında D'Ohsson'ın da belirttiği gibi kent meydanı, modern ulus olmanın bir göstergesi niteliğindedir (akt. Cerasi, 2001: 197). Öte yandan kent meydanının, “medeniyetin” bir göstergesi olarak basit bir şekilde kentsel örgütlenmenin sadece “estetik” bir bileşeni niteliğine sahip olmadığı; ulusun görünür kılınmasının, dolayısıyla da ulusal bellek üretiminin ifadesi olarak ulusal sembollerin açmlandığı bir kamusal mekan niteliğine de sahip olduğu görülmektedir. Bu özelliği nedeniyle, bir toplumsal mekan olarak kent meydanının, ulusal belleğin üretilmesi bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir

Ulusal belleğin üretilmesi bağlamında kent meydanının iki tür işlevi bulunmaktadır: “anıt mekanı” olması ve “anma mekanı” olması.

2.1. Anıt Mekanı Olarak Kent Meydanı

“Anıtlar, bir kente çehresini ve yaşam ritmini veren eserlerdir. Kentin belleği ve geçmişini betimleyenlerdir; şu anki gündelik yaşamın duyumsal ve aktif çekirdekleridir, geleceğin müjdecisidir” (Lefebvre, 2013a: 326). Bu özellikleri nedeniyle anıtlar, ulusal kimliğin inşası, dolayısıyla da ortak bir geleceğin tasavvur edilebilmesi bağlamında hayati bir konuma sahip olan “hatırlanması gereken” geçmişin “bugünün” içerisinde yer edinmesini ifade etmektedir. Çünkü anıtlar, geçmiş dokunulabilir ve aşına kılan ve böylece de insanların geçmişi nasıl hatırlaması gerektiğini, nasıl yorumlaması gerektiğini etkileyen bir niteliğe sahiptir (Dwyer ve Alderman, 2008: 167). Zira Zerubavel'in de belirttiği gibi görsel imgeler, bir tür zamanı “dondurma” niteliğine sahiptir. Bu nedenle de anıtlar, gelecek kuşakların kolektif geçmişe ulaşabilmelerini sağlayan “hatırlatıcılar” niteliğindedir (Zerubavel, 1996: 292-293). Dolayısıyla görsel imge olarak anıtlar, iktidarın “makbul” olarak kodladığı ve ulusal kimliğin taşıyıcısı niteliğinde

olan “ulusal aidiyet” duygusunun gelişmesi ve pekişmesi bağlamında topluluk açısından “anlamlı” olan kolektif geçmişin “hatırlatıcıları” niteliğindedir. Smith’in ifadesiyle “[a]nıtlar, şahitlik etme niteliği taşır ve değerli topraklarda uzun çağlar boyu ikamet etme ve sahiplenme erdemi üzerine bir iddiayla kurulmuş yegane kimliği ifade eder” (Smith, 2002: 239). Bu bağlamda birer görsel imge olarak anıtlar, mekanın “bellek mekanına” dönüşmesini sağlamak gibi bir boyuta sahiptirler. Başka bir deyişle anıtlar, tarihsel bir kesitin hatırlanmasının güvencesi olma gibi bir boyuta sahiptirler (Cresswell, 2004: 87).

Mekanın “bellek mekanına” dönüşmesinin ifadesi niteliğinde olmaları nedeniyle anıtlar, ulusal aidiyet duygusunun üretilmesi ve yeniden üretilmesi bağlamında, kendisiyle temas halinde bulunan topluluğa bir yön verme kapasitesine sahiptir. Bu tür bir özellikleri nedeniyle de Kuchler, anıtları olmayan bir kültürü, denizde yolunu yitirmiş bir gemiye benzetmektedir (Kuchler, 1999: 53). Bu bağlamda bir ulusal sembol türevi olarak anıtlar, ulusal kimliğin hatırlatıcıları olma gibi bir işleve sahiptirler ve bu nedenle de topluluk açısından “istikametini” netleşmesi hususunda önemli bir yol gösterici niteliğindedirler. Dolayısıyla anıtlar, ulusun -Smith’in ifadesiyle- “engelleri aşmaya, güçlükleri göğüslemeye muktedir “iman-teknesi” haline gelmesinin” en temel bileşenleri arasında yer almaktadırlar (Smith, 2002: 66). Bu nedenle de anıtların dolaşıma sokulmadığı bir ulus inşa projesi mümkün değildir.

Dolayısıyla anıtlar, “ulusun” gurur kaynağı olarak sunulan tarihi olay ve kişilerin sembolik ifadelerinin kamusal alanda görünür kılınmasını, böylece de ulusal kimliğin güvencesi niteliğinde olan ulusal belleğin üretilmesini ve yeniden üretilmesini sağlamak gibi, ulusal aidiyet duygusunun pekişmesi açısından çok önemli bir işlevi yerine getirmektedirler. Zira anıtlar, yukarıda da bahsedilen ve ulus inşa süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olan “geçmişin hatırlanması gereken kısmının” mekana yansımaları, dolayısıyla

da bir siyasal mesajın her gün yeniden üretilmesini ifade etmektedirler. Başka bir deyişle anıtlar, bir siyasal mesaj olarak talep edilen şeyin, gündelik yaşamın rutininin içerisine yerleşerek “bizimle” beraber yaşamasını ve olağan hale gelmesini ifade etmektedir.

Bu bağlamda Türkiye’deki sürece bakıldığında, Batı değerleri temelinde modern bir ulusun inşa edilmesi esasına dayanan Kemalist modernleşme projesi açısından, ulusal kimliğin inşa edilmesi sürecinin, dolayısıyla da ulusal aidiyet duygusunun gelişmesi sürecinin güvencelerinden ve yeniden üreticilerinden biri niteliğinde olan anıtların yapılmasına kayıtsız kalınamayacağı açıktır. Zira yukarıda da değinildiği gibi, anıtların dolaşıma sokulmadığı bir ulus inşa projesi düşünülemez. Nitekim Kemalist ulus inşa projesinin en yoğun haliyle yaşama geçirildiği Tek Parti dönemine bakıldığında, anıt yapımına büyük bir önem verildiği görülmektedir.

Cumhuriyet’le beraber, dolayısıyla modern anlamda bir Türk ulusunun inşa edilmeye başlanmasıyla beraber, dolaşıma sokulan ulusal anıtlara bakıldığında, Cumhuriyet Türkiye’si açısından “kurucu ata” niteliğinde olan Atatürk’ün heykellerinin ön planda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla modern Türkiye’de “cemaatin hayal edilebilmesi” bağlamında “geleneğin icat edilmesinin” bir ifadesi olarak anıt yapımı sürecine bakıldığında, bu sürecin anıt türevinin, daha çok Atatürk heykellerinin dikilmesi şeklinde varlık kazandığı görülmektedir. Türkiye’nin her tarafında bir “şükran hatırası” olarak dikilen Atatürk heykellerinin ilk örneği, İstanbul Belediyesi tarafından İstanbul’daki Gülhane Parkı’nın içindeki Sarayburnu’na dikilen heykeldir (Ergin, 1933: 20-21). Atatürk heykellerinin ikinci örneği, yine belediye tarafından dikilen Konya Atatürk heykelidir. Ardından ulusal kimliği temsil kapasitesine daha çok özen gösterilen Ankara’daki Atatürk heykelleri gelmektedir (bkz. Tekiner, 2010: 76-97). Fakat Atatürk heykellerinin,

Türkiye'nin bütünü açısından sahneye çıkışı, asıl olarak 1930 yılından sonra gerçekleşmiştir. 1930'larla beraber bütün yerleşim yerlerinde meydanlara Atatürk heykellerinin dikilmesi yoğunluk kazanmıştır (Tekeli, 2011: 94).

Dolayısıyla Türk ulusal kimliğinin inşası bağlamında siyasal ve kültürel sınırların çakışmasının dinamiklerini oluşturan en güçlü unsurlardan biri olarak Atatürk heykellerinin siyasal sınırlarla çakışacak şekilde dolaşıma sokulması, Türkiye'de modern anlamda belediyeciliğin kurumsallaşmaya başladığı dönem de olan 1930'lu yıllarla beraber gerçekleşmeye başlamıştır.

Bir ulusal kimlik olarak Türklüğün inşa edilmesi bağlamında Atatürk, bir imge olarak "ulusun babası, kurtarıcısı, öğretmeni" şeklinde kuşatıcı bir anlama sahiptir (Zürcher, 2011: 270). Bu bağlamda ulusun kurucu "atası" ve ulusal kimliğin kurucu unsuru konumunda olan Atatürk imgesinin kamusal mekanda yer edinmesi, bir ulusal kimlik olarak Türklüğün ve bir siyasal rejim olarak cumhuriyetin, toplumun temas halinde bulunduğu mekanda kök salmasının en güçlü göstergesi niteliğindedir. Dolayısıyla da Atatürk heykelleri, mekan üzerindeki siyasal kontrolün de bir göstergesi olarak ulusal kimliğin kent için *atrium* niteliğinde olan kent meydanında yer edinmesinin, böylece de "ulusal olanın" gündelik yaşamın rutini içerisine yerleşmesinin ve olağan hale gelmesinin en güçlü mekansal ifadesi niteliğindedir. Bu yönüyle, yine Billig'in (2002: 18) kavramsallaştırmasıyla ifade edilirse, Atatürk heykeli de bir ulusal kimlik olarak Türklüğün "unutulmuş hatırlatıcısı" niteliğindedir.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Atatürk heykelleri, kamu binalarına asılan ve "ulusal olanın" her gün yeniden üretilmesinin bir dinamiği niteliğinde olan Atatürk portresinin "bina ölçeğinde" yerine getirdiği işlevi, "kentsel ölçekte" yerine getirmektedir. Fakat portreyle kıyaslandığında, anıtın "yüceltme" kapasitesi çok daha yüksektir. Zira doğal olanın bir görüntüsü niteliğinde olan portrenin

tersine anıtın tasvirinde, tasvir edilen kişinin “doğal” etkisine ek olarak ihtişamlı bir edanın yüklenmesi, böylece de daha etkili bir görselliğin yaratılması gibi bir olanak söz konusudur. Dolayısıyla ihtişamlı edasıyla Atatürk heykelleri, bir ulusal belleğin üretilmesi açısından geçmişin “hatırlanması gereken” parçasının “yüceltilmesinin” mekansal ifadesi niteliğindedir. Bu anlamıyla Cumhuriyet Türkiye’si açısından Atatürk heykelleri, ulusal kimliğin inşa edilmesi bağlamında mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasının en net ve en güçlü göstergesi niteliğindedir.

Öte yandan Atatürk heykelleri, ulusal kimliğin en güçlü sembolleri niteliğinde olmanın yanında, bir insan yüzünün tasvir edilmesi nedeniyle salt heykel olarak, Cumhuriyet Türkiye’si açısından “kapanması gereken” bir dönemin geride kaldığının habercisi niteliğindedir. Daha açık bir ifadeyle, Kemalist modernleşme sürecine “genel” olarak bakıldığında Atatürk heykelleri, “yeni” değerler ışığında “yeni” bir toplumun inşa edilmesi gayesi bağlamında, tarihin yükünden kurtulmanın bir ifadesi olarak Osmanlı’dan kopuşun en keskin göstergelerinden biri niteliğindedir. Mekanın siyasal olarak araçsallaştırılması “özelinde” bakıldığında ise Atatürk heykelleri, Osmanlı’dan kopuşun en keskin göstergesi niteliğindedir. Zira İslam açısından insan yüzünün tasviri yasaktır (Tekiner, 2010: 32, 65). Dolayısıyla kimin yüzünün tasvir edildiğinden bağımsız olarak salt heykel olarak Atatürk heykelleri, Türkiye açısından “yeni” bir döneme girildiğinin habercisi olmaları nedeniyle, “kurucu ata” imgesinin dolaşıma sokulmasının yanında, dinsel-geleneksel esaslı referansların belirleyiciliğinin hakim olduğu bir siyasal ve toplumsal sistemden kopuş bağlamında da sembolik bir anlama sahiptir. Bu bağlamda Atatürk heykelleri, Kemalist modernleşme açısından “muasır” medeniyet referanslarının temel alınmasının en kapsamlı ifadesi niteliğinde olan cumhuriyet rejiminin toplumun temas

halinde bulunduğu mekan içerisinde kök salmasını da sembolize etmektedir.

Görüldüğü gibi, ulusal kimliğin inşası ve ulusal aidiyet duygusunun pekişmesi ve süreğen hale gelmesi bağlamında bir sembolik değer olarak anıtların, toplumun temas halinde bulunduğu mekanda yer edinmesinin hayati bir önemi bulunmaktadır. Mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasının en dolaysız ifadesi olan bu “yer edinmenin” zemini olması bağlamında kentsel mekansal örgütlenme, ulusal kimliğin inşa edilmesi sürecinde önemli bir kurucu unsur konumundadır. Vale’in ifadesiyle, kentsel tasarım, ulusal sembolizmin “özgün” bir taşıyıcısı niteliğindedir (Vale, 1992: 47). Bu nedenle kentsel mekansal örgütlenmenin, bir yönüyle ulusal belleğin üretilmesinin zemini olmak gibi araçsal bir boyuta sahip olduğu görülmektedir. Zira “mekanın düzeni, hatırlanması gereken şeylerin düzenini muhafaza eder” (Connerton, 2012: 15). Kentsel mekansal örgütlenme ise, genel anlamıyla mekana bir düzenin verilmesini ifade eder. Bu nedenle de toplumsal belleğin üretilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Özetle, mekanın düzeni ile ulusal kimliğin inşası ve ulusal aidiyet duygusunun süreğen hale gelmesinin güvencesi niteliğinde olan bir ulusal belleğin üretilmesi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda kentsel mekansal örgütlenmenin bir parçası olarak anıtlarla bezenmiş açık alanlar, toplumun “anıtlar” üzerinden kimlik edinmesi gibi önemli bir işlev görmektedir (Sherman, 1996: 190).

Dolayısıyla ulusal kimliğin inşası açısından mekanın düzeni, sadece “hatırlanması gereken şeyin” “hatırlatıcısının” konumlandırılmasını değil; bu “hatırlatıcının” konumlandırılmasının hangi mahalde yapıldığını da kapsamaktadır. Zira iktidarın makbul olarak kodladığı sistemin ve kimliğin inşası bağlamında “hatırlanması gereken şey”, bir siyasal mesajı ifade etmektedir ve bu mesajın, iktidarın ve ideolojinin meşruiyet kazanmasının bir

aracı olarak, başka bir deyişle kimliğin inşa edilmesi temelinde iktidarın talep ettiği toplumsal algının ve toplumsal ilişkilerin üretilmesi ve yeniden üretilmesinin bir aracı olarak topluluğa iletilmesi gerekmektedir. Bu nedenle de “hatırlatıcının”, topluluğun daha fazla temas halinde bulunduğu bir kamusal mekanda “görünür” kılınması gerekmektedir. Dolayısıyla ulusal belleğin temel bileşeni olarak ve ulusal kimliğin kurucu unsuru olarak “hatırlanması gereken şeyin” “hatırlatıcısının”, kentin herhangi bir kuytu yerinde ya da kıyısında değil; insan akışının yoğun olduğu daha “merkezi” bir yerde, kentin “kalbinde” konumlandırılması gerektiği açıktır. Bu konumlandırma yerleri ise doğal olarak, kent için *atrium* niteliğinde olan kent meydanlarıdır. Zira “meydan, kolektif aidiyeti temsil eder” (Tonkiss, 2010: 67) ve bu nedenle Lefebvre’in de belirttiği gibi meydanın, insanları kendine çekme gibi bir anlamı ve amacı bulunmaktadır (Lefebvre, 2013b: 124). Dolayısıyla kent meydanı, kent içerisindeki konumuyla bir “çekim” merkezi olduğu için sembollerin dolaşıma sokulması bağlamında işlevsel bir zemin niteliğindedir ve bu nedenle de “anıt mekanı” olarak kent meydanı, ulusal belleğin üretilmesi sürecinin en güçlü bileşenlerinden, dolayısıyla da ulusal kimliğin inşa edilmesi sürecinin kurucu unsurlarından biri konumundadır.

Bu özelliği nedeniyle kent meydanı, içerisinde konumlanan ve sembolik değer taşıyan anıtlarla beraber ulusal kimliğin “görsel arşivi” niteliğindedir. Bu bağlamda kent meydanı, kentsel topluluk açısından ulusal kimlikle temas halinde olmayı anlatır. Zira Foucault’nun da belirttiği gibi, “[b]ir biçimi görünür kılmak, bir şey *söyleme*’nin” farklı bir yoludur (Foucault, 2006: 222). Dolayısıyla kent meydanı, ulusal kimliğin “görsel arşivi” olarak bir *söylem*’dir. Bir *söylem* olarak kent meydanı, ulusal kimliğin inşa edilmesi bağlamında mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasının en tipik ve en yaygın örneklerinden birini teşkil etmektedir. Çünkü bir ulusal sembol olarak kent meydanının

içerisinde konumlanan anıt, -tıpkı dahil olduğu siyasal sınırlar içerisindeki diğer kentlerin meydanlarında konumlanan ve kendisiyle aynı siyasal mesajı ileten anıtlar gibi- bulunduğu kentin, “ulusal olanın” potasında erimesinin, başka bir deyişle bulunduğu toprak parçasının ulusal “yurdun” bir bileşeni haline gelmesinin temel araçlarından biri niteliğindedir. Bu özelliği nedeniyle de siyasal ve kültürel sınırların çakışmasının bir aracı niteliğindedir. Cohen’in ifadesiyle bir “hayali cemaatin” inşa edilebilmesi sürecinin “pedagojik aracı” niteliğindedir (Cohen, 1989: 491).

Görüldüğü gibi ulusal belleğin üretilmesi bağlamında kentsel mekanın örgütlenmesi sürecinde, “siyasal geleneğin icat edilmesinin” bir ifadesi olarak ulusal sembol niteliği taşıyan anıtların dolaşıma sokulması meselesi kadar, bu anıtların kentin içerisinde hangi mahalde dolaşıma sokulacağı meselesi de büyük önem arz etmektedir.

Türkiye’de modern ulusun inşa edilmeye başlanmasıyla beraber, siyasal sınırları içerisinde yer alan kentlerde meydan tasarımı ve anıtların dolaşıma sokulması sürecinin nasıl geliştiğine bakıldığında, sürecin, başından sonuna kadar kentsel mekanın örgütlenmesinin temel aktörü konumunda olan belediyelerin sorumluluğunda geliştiği görülmektedir. Özellikle, 1580 sayılı Belediye Yasası’nın yürürlüğe girdiği 1930’lu yıllarla beraber meydan ve anıt konseptinin, Kemalist Cumhuriyet’e karşı sadakatin de ifadesi olarak “yurt genelinde” belediyeler açısından oldukça büyük önem verilen bir “ulusal” mesele haline geldiği görülmektedir. Zira bir belediyeçilik siyaseti olarak Cumhuriyet Türkiye’sine yaraşır şekilde muasır kent inşa etmenin şiar edildiği bu dönemde (Hamamcı, 1990: 148) kentsel mekanın örgütlenmesi bağlamında belediye icraatlarına bakıldığında göze çarpan temel gelişmelerden birinin, belediyelerin ortak karar almışçasına sorumlu oldukları yerleşim yerlerinde bir “cumhuriyet” meydanı yapmak ve bu meydanın içerisine bir Atatürk heykeli dikmek

olduğu görülmektedir. Bu hususta, Tek Parti dönemine ait belediye icraatlarını konu edinen dönemin dergi ve yıllıklarına yansımış birçok örnekle karşılaşilmektedir:

Örneğin Kayseri Belediyesi, eski dükkanları kaldırarak bir Cumhuriyet Meydanını oluşturmuş ve bu meydana bir de Atatürk heykeli dikmiştir (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.3: 34). Benzer bir şekilde Artvin Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.4-5: 43), Balıkesir Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.4-5: 51), İzmir Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.6: 53), Marmaris Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.9: 49), Bolu Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.9: 54), Cizre belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.10: 67-68), Silifke Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.11: 56), Kilis Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1935/S.12: 72), Ağrı Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1936/S.13: 35). Elaziz (Elazığ) Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1936/S.14: 67), Mersin Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1936/S.14: 70), Menemen Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1937/S.21: 66), Akçakoca Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1937/S.22: 56), Ergani Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1937/S.22: 64), Gürün Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1937/s.26-27: 70), İznik Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1938/S.30: 75), Yahyalı Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1938/S.37: 36), Gemlik Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1938/S.37: 55), Midyat Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1939/S.43: 56). Kulu Belediyesi (*Belediyeler Dergisi*, 1939/S.46: 37), Erzin Belediyesi (*İller ve Belediyeler Dergisi*, 1947/S.18-19: 783), Karahallı Belediyesi (*İller ve Belediyeler Dergisi*, 1949/s.43: 33), Suruç Belediyesi (*İller ve Belediyeler Dergisi*, 1949/S.51: 36), Acıpayam, Alaçatı, Armutlu, Atabey, Baskil, Bayat, Bayındır, Bursa, Çandarlı, Çankırı, Çoruh, belediyeleri (*Belediyeler Yıllığı I*, 1949), Gölarmara, Gölpaazarı, Gürsu, Harput, Ilgın, Kalecik, Karabiga, Maden, belediyeleri (*Belediyeler Yıllığı II*, 1949), Simav, Sürmene, Şarki Karaağaç, Şarköy, Tarsus, Tavşanlı, Tekirdağ, Tokat,

Turgutlu, Ulubey, Ulus, belediyeleri (*Belediyeler Yıllığı III*, 1949) gibi birçok belediyenin, sorumlu oldukları yerleşim yerlerinde bir “cumhuriyet” meydanı tasarlamış olduğu ve bu meydana bir de Atatürk heykeli dikmiş olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla yukarıda İngiltere ve Fransa örneklerinde de görüldüğü gibi modern egemenliğin tesis edilmesiyle beraber merkezi yönetimin yereldeki uzantısı haline gelen ve ulus inşası bağlamında merkezi yönetimin belirlediği siyasetin yereldeki icracısı konumunda olan belediyeler aracılığıyla, yeni kurulmuş olan bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti’nde, kendisiyle temas halinde bulunan topluluk açısından bellek nesnesi teşkil edecek nitelikte siyasal bir “geleneğin” siyasal sınırlarla çıkışacak şekilde “seri üretiminin” söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durum ise kentsel mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılması sürecinde belediyelerin temel taşıyıcı aktör niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü gibi, kentsel mekanın örgütlenmesi bağlamında “cumhuriyet meydanlarının” oluşturulması ve bu meydanlarda bir Atatürk heykelinin dikilmesi, bellek üretimi ve ulusal kimliğin inşası bağlamında belediyelerin uygulamaya koydukları mekan siyasetinde ağırlıklı bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda belediyeler, Cumhuriyet’e karşı sadakatlerinin de göstergesi olarak yaptıkları “cumhuriyet meydanları” ve bu meydanlara diktikleri Atatürk heykelleriyle mekanın siyasal olarak araştırmalarının ifadesi olan ulusal sembollerin dolaşıma sokulması sürecinin, böylece de Anderson’un ifadesiyle “cemaatin hayal edilebilmesi” sürecinin aktif bileşenleri niteliğindedirler. Mekanın örgütlenmesi bağlamında bu sürecin aktif bileşenleri niteliğinde olmaları ise belediyelerin ulusal bellek üretimi sürecinin aktif bileşenleri konumunda olduğunu göstermektedir.

Bir “anıt mekanı” olarak ulusal belleğin üretilmesi hususunda hayati bir işlevi bulunan kent meydanının, bu işlevinin yanında

ayrıca bir “anma mekanı” olarak da ulusal belleğin üretilmesi hususunda hayati bir işlevi bulunmaktadır. Zira kent meydanı, ulusal kimliğin görünür kılındığı bir “sahne” ve bir “kolektif aidiyet” mekanı olarak ulusal anma etkinlikleri açısından “uygun” bir mekan üretimini ifade etmektedir.

2.2. Anma Mekanı Olarak Kent Meydanı

Ulusal kimliğin inşası bağlamında “icat edilmiş” temel geleneklerden biri de ulusal anma törenleridir (Hobsbawm, 2006c: 315). Dolayısıyla ulusal belleğin üretilmesi sürecinin en somut bileşenlerinden biri de ulusal anma törenleridir. Zira anma törenleri, “geçmiş, geçmişin olaylarının temsil edici bir resmini çizerek kafamızda tutmaya yarar” (Connerton, 1999: 113). Bu “kafada tutma” sürecinin kolektif bir şekilde gelişmesi nedeniyle de anma törenleri, Elgenius’un da belirttiği gibi “ortak aidiyeti” ifade eder (Elgenius, 2011: 18). Dolayısıyla anma törenleri, “hatırlanması gereken” geçmişin “resmini” çizerek topluluğun, “aidiyet” hususunda ortaklaşmasının sağlanması bağlamında can alıcı bir işleve sahiptir.

Bu bağlamda anıtlar gibi, ulusal anma törenleri de ulusal kimliğin inşası ve ulusal aidiyetin pekişmesi bağlamında hayati bir konuma sahiptir. Zira ulusal anma törenleri, “değerlerin onaylanması” hususunda önemli bir işleve sahiptirler (Elgenius, 2011: 13). Bu nedenle de bu törenler, bireylerin topluluğun kaderine dahil olmalarını sağlayan temel bileşenlerden biri niteliğindedir ve bu haliyle de, ulusçu ideolojiyle ulusa ait kavramların birbiriyle eklemlenerek görünür kılınmasının ve böylece de topluluğun süreğen hale gelmesinin temel taşıyıcıları arasında yer alırlar (Smith, 2004: 127). Bu nedenle de anma törenlerinin, doğal olarak “ortak geçmiş” algısı üreten bir boyuta sahip olması gerekmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi “ortak geçmiş” ile ulus inşası arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Zira “[o]rtak bir tarihsel anlayış birbirini izleyen kuşakları, ortak birikime eklenen deneyimlerle birleştirir” (Smith, 2002: 50). Dolayısıyla ulusun, “süreğenlik” ilkesi gereği “ortak aidiyetin” taşıyıcısı işlevi görecektir ortak bir belleğe sahip olması, başka bir deyişle “hatırlaması gereken” ortak bir geçmişe sahip olması gerekmektedir. Çünkü ulusal kimliğin inşa edilebilmesi açısından, dolayısıyla da ulusal aidiyet duygusunun gelişmesi ve pekişmesi açısından “içeridekiler” olarak ortak mirasın varisleri olmanın büyük bir önemi bulunmaktadır. Zira “cemaatin sınırlı bir şekilde hayal edilebilmesi” ilkesi gereği ulusal kimlik inşasına katkı sunması açısından mirasın kolektif bir sembol olabilmesi için “dışarıdakilerin” temasına kapalı olması ve “içeridekilerin” geniş bir kısmı tarafından da kabul görmüş olması gerekmektedir (Lowenthal, 1996: 49). Başka bir deyişle, ulusun bir “cemaat olarak hayal edilebilmesi” açısından, ulusu oluşturan/oluşturacak topluluk üyelerinin ortak bir mirasın varisleri konumunda olduklarına inanmaları gerekmektedir.

Dolayısıyla ulusal kimliğin inşa edilebilmesi bağlamında bu “ortak mirasın” çeşitli vesilelerle “varislerine” hatırlatılması gerekmektedir. Bu nedenle geçmişin mobilize edilmesi, anıtsallaştırılması suretiyle bugünün anlamlandırılması ve bu vesileyle de geleceğin tasavvur edilmesi, ulus-devletlerin temel yönelimlerinden biri olmuştur (Huyssen, 2003: 2). Anma törenlerinin işlevi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira kutlama ya da anma, “varislerine” ortak miraslarını hatırlatmanın, en önemli dinamiklerden biridir (Smith, 2004: 35).

“Geçmişin mobilize edilmesinin” bir ifadesi olarak ulusal anma törenleri, ulus inşası açısından geçmişin “hatırlanması gereken kısmının” en dolaysız “hatırlatıcısı” niteliğindedir. Çünkü Zerubavel’in de belirttiği gibi ulusal anma törenleri, anmaya

katılanların dikkatlerinin aynı tarihsel kesite odaklanmasını sağlar. Bu nedenle bu törenler, geçmişin kolektif olarak “çağrıldığı” zaman dilimlerini ifade eder (Zerubavel, 2004: 4). Bu “çağırılma” belirli ritüeller içerisinde gelişir. Zira törenin katılımcıları, önceden belirlenen eylem kalıpları içerisinde hareket ederler (Connerton, 1999: 94). Ritüel ise Sennet’in de belirttiği gibi, “belleği, belli söz ve jestleri defalarca tekrarlama yoluyla koruyan statik bir güç” niteliğindedir (Sennet, 2008: 60). Dolayısıyla ritüel, belirli bir tekrarı ifade etmesiyle ve bu vesileyle de ulusal kimlik açısından yeniden üretici işlevi görmesiyle ulusal belleğin diri tutulması bağlamında en somut ve en güçlü bileşen konumuna sahiptir.

Bu bağlamda anma törenleri, Smith’in de belirttiği gibi, bir ulusun inşa edilmesi hususunda en belirleyici etkenlerden biri niteliğindedir. “[B]ireysel kimliğin kolektif kimlikle en yakından bağlı olduğu” alanlardan biridir tören anı. Zira “biçim, kütle, ses ve ritmin ustaca düzenlenmesinden doğan güzellik” bu yakınlığın gelişmesi bağlamında önemli bir işleve sahiptir (Smith, 2004: 249). Dolayısıyla modern egemenliğin tesis edilmesi sürecinin meşruiyet kaynağı niteliğini taşıyan “ulusal olanın” en yoğun haliyle his edildiği ve deneyimlendiği bir “an”dır anma töreni. Bu özelliği nedeniyle anma törenleri, ulusal birliğin kurumsallaşmasının ve ulusun görünür kılınmasının da bir ifadesi olarak (Elgenius, 2011: 94), ulusal kimliğin en temel kurucu unsurlarından biri olma niteliğine sahiptir.

Ulusun görünür kılınması bağlamında kapsadığı ritüellerle de beraber anma törenleri, ulusal aidiyet duygusunun üretilmesi bağlamında en dolaysız araç niteliğine sahiptir. Zira anma törenleri, “belli duyguları dile getirmek için bilinçli olarak uygulanırlar” (Connerton, 1999: 71). Dolayısıyla anma törenleri, belirli duyguların “bilinçli” olarak dolaşıma sokulmasını ifade eder. Bu nedenle de bu törenler, bir ulusal belleğin üretilmesi

bağlamında “olağan akışı” bozan “rutin dışı” bir uygulama niteliğine sahiptir.

Yukarıda sembollerin dolaşıma sokulmasının, ulusal kimliğin gündelik yaşamın rutini içerisine yerleşmesini ve olağan hale gelmesini ifade ettiği belirtilmişti. Dolayısıyla sembollerin dolaşıma sokulması, “ulusal olanın” her gün yeniden üretilmesini ifade ettiği için bir “rutin içerisinde” ulusal kimliğin inşa edilmesinin sağlayıcısıdır. Fakat “[t]üm ulus-devletlerde rutinlerin kesintiye uğradığı, devletlerin kendi mevcudiyetlerini kutladığı vesileler mevcuttur. Bu vesilelerde yılın geri kalan kısmı boyunca günlük yaşamın meşgalelerinden uzakta tutulan vatanseverce heyecan duyguları açığa çıkarlar.” Bu kesintiye uğrama ulusal anma törenleri şeklinde dışa vurulur (Billig, 2002: 57). Dolayısıyla ulusal anma törenleri, “ulusal olanın” her gün yeniden üretilmesi şeklinde değil; yılın belirli bir zaman diliminde yeniden üretilmesi şeklinde bir anlama sahiptir. Bu bağlamda ulusal anma törenleri, “rutin dışına” çıkılması suretiyle ulusal kimliğin inşa edilmesinin sağlayıcısı niteliğindedir. Bu rutin dışına çıkma süreci ise, “hatırlanması gereken geçmişin” mobilize edilmesi suretiyle belirli duyguların dolaşıma sokulması bağlamında, daha açık bir ifadeyle ulusal birliğin “teminatı” niteliğinde olan ulusal duyguların uyandırılması ve harekete geçirilmesi bağlamında “bilinçli” olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle de “rutin dışı” bir “bilinçlilik” hali olarak ulusal anma törenleri, ulusal kimliğin en yoğun haliyle deneyimlendiği bir zaman dilimini ifade eder. Bu özellikleri nedeniyle de, ulusal kimliğin “unutulmuş hatırlatıcısı” konumunda olan ulusal sembollerin aksine, ulusal anma törenleri, ulusal kimliğin “açık hatırlatıcısı” konumundadır. Dolayısıyla da ulusal anma törenleri, ulusal belleğin üretilmesi sürecinin en dolaysız araçları niteliğindedir.

Bu bağlamda yeni kurulan ve Tek Parti ideolojisinin kurumsallaşmaya başladığı bir ulus-devlet olarak Türkiye

Cumhuriyeti'ndeki sürecin nasıl işlediğine bakıldığında, ulus inşasının bir dinamiği olarak anıt yapımı hususunda bir “geleneğin icat edilmesine” benzer bir şekilde, ulusal kimliğin “açık hatırlatıcısı” konumunda olan ulusal anma törenleri hususunda da “geleneğin icat edilmesine” büyük bir önem verildiği görülmektedir. Zira ulus-devletin kuruluşuna ve uluslaşmaya giden yolda dönüm noktası niteliği taşıyan “tarihi” günlerin, her yıl törenlerle kutlandığı, dolayısıyla da bir “ortak miras” olarak geçmişin mobilize edilmesi bağlamında araçsallaştırıldığı görülmektedir. 23 Nisan Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, gibi Kemalist Cumhuriyet ve ulus inşa projesi açısından sembolik değeri yüksek olan “tarihi” günler, Türkiye Cumhuriyeti'nde her yıl kutlama törenlerinin düzenlendiği temel ulusal anma günleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca “geleneğin icat edilmesi” bağlamında Kemalist modernleşme projesinin en yoğun haliyle uygulamaya konduğu dönem olan Tek Parti dönemine bakıldığında “Atatürk’e bağlılık ve şükran günü” olarak “Atatürk Günü” şeklinde bir anma töreniyle de karşılaşılmaktadır. Mustafa Kemal’in ilk kez o yerleşim yerine ayak basmasına denk gelen ya da o yerleşim yerinde Mustafa Kemal’le ilgili önemli bir gelişmenin yaşandığı “tarihi” günün, törenlerle kutlandığı görülmektedir:

Örneğin, Mustafa Kemal’in hemşeriliğini kabul etmiş olduğu gün olması münasebetiyle 5 Nisan tarihinde Diyarbakır’da “Atatürk Günü”nün törenlerle kutlandığı görülmektedir (*Ulus*, 07.04.1935: 2). Bu örneğin dışında Mustafa Kemal’in ilk kez ayak bastığı tarih olması münasebetiyle 3 Temmuz tarihinde Erzurum’da (*Ulus*, 05.06.1935: 3), 17 Temmuz tarihinde Bolu’da (*Ulus*, 19.06.1935: 3), 19 Temmuz tarihinde Düzce ve Gerede’de (*Ulus*, 21.06.1935: 1), 23 Ağustos tarihinde Çankırı’da (*Ulus*, 23.08.1935: 3), 25 Ağustos tarihinde Zonguldak’ta (*Ulus*, 28.08.1935: 3), 21 Aralık

tarihinde Kayseri’de (*Ulus*, 24.12.1935: 2), 17 Mart tarihinde Mersin’de (*Ulus*, 19.03.1936: 2), “Atatürk Günü”nün törenlerle kutlandığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi yeni kurulan bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti’nde de ulusal belleğin üretilmesi bağlamında anma törenlerine büyük önem verilmektedir. Bu anma törenlerinin “mekansal” bir boyutunun olmaması, doğal olarak düşünülemez. Bu nedenle de sürecin “mekansal” boyutunun değerlendirmeye dahil edilmesi gerekmektedir. Zira ulusal kimliğin “açık hatırlatıcısı” konumunda olan ve bellek üretimi bağlamında “dolaysız araç” niteliği taşıyacak kadar büyük bir öneme sahip olan “bu anma törenlerinin açımlandığı “sahne” neresidir” sorusu önem kazanmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi bir ideolojinin başarılı olabilmesinin koşullarından biri, kendi potansiyelini gerçekleştirebilmesinin bir ön-gerekliliği olarak kendisi için “uygun” bir mekanın üretilmiş olmasıdır (Lefebvre, 1994: 54). Başka bir deyişle gelişmesi “talep edilen” toplumsal algının ve toplumsal ilişkilerin yaşam bulması açısından yön verme kapasitesiyle donatılmış bir zemin işlevi görecektir. “uygun” bir mekan üretiminin yapılmış olması gerekmektedir. Bu bağlamda ulusun görünür kılınmasının ifadesi niteliğinde olan ulusal anma törenlerinin “sahnelenmesinin”, taşıdığı siyasal mesajın ağırlığına yaraşır bir şekilde “uygun” bir mekanda gerçekleşmesi gerektiği açıktır. Zira “rutin dışı” bir siyasal mesaj olarak anma töreninin, düzenlendiği zaman dilimi itibarıyla, düzenlendiği yerleşim yerinin gündemine damga vurması gerekir. Bu nedenle de anma töreninin, yerleşim yeri içerisinde hangi mahalde yapıldığı büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bir ulusal anma töreninin, kentin kıyısında ya da sokak aralarında “sahnelenmesi” gibi bir uygulama doğal olarak düşünülemez.

Bu bağlamda Türkiye’deki ulusal anma törenlerine bakıldığında törenlerin, genellikle “kurucu ata”ya saygı ve sadakatin bir

göstergesi olarak Atatürk heykelinin önüne çelenk bırakılmasını ya da Atatürk heykeli önünde saygı duruşunda bulunulmasını da kapsayacak şekilde, kent için *atrium* niteliği taşıyan kent meydanlarında düzenlenmesi şeklinde bir “gelenek icadıyla” karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla İstanbul ve Ankara’daki farklı anma törenlerini gösteren aşağıdaki resimlerde de görüldüğü gibi ulusal anma töreni şeklinde bir “gelenegin icat edilmesi” açısından “uygun” mekan, kent meydanı olarak karşımıza çıkmaktadır (diğer bazı kentler için bkz. *Yeni Sabah*, 28.04.1939: 6; 30.04.1939: 6; 01.05.1939: 7; *Ulus*, 24.12.1935: 2; *Vatan*, 24.04.1941: 1):

Resim 1: Taksim Meydanı, 1936 Yılı 29 Ekim-Cumhuriyet Bayramı

Kaynak: *Cumhuriyet*, 30.10.1936: 1.

Resim 2: Ulus Meydanı, 1936 Yılı 23 Nisan-Çocuk Bayramı

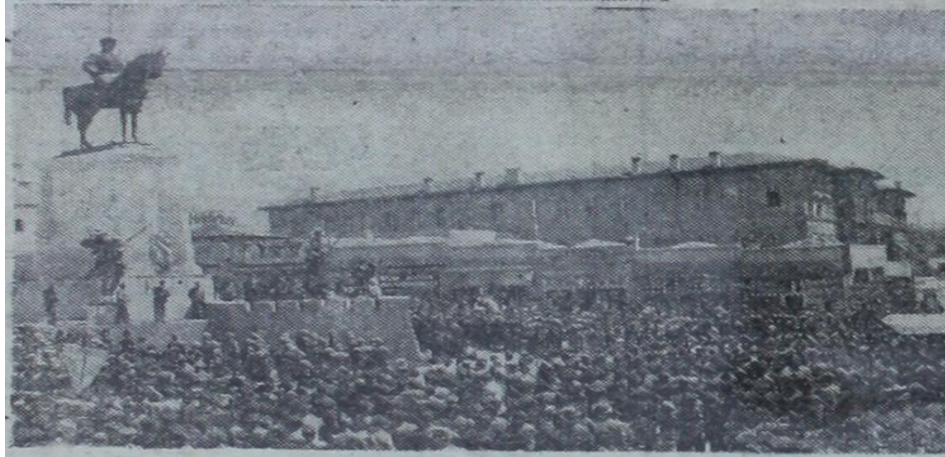
Kaynak: *Ulus*, 24.04.1936: 1.

Resim 3: Taksim Meydanı, 1941 Yılı 23 Nisan-Çocuk Bayramı

Kaynak: *Vatan*, 24.04.1941: 1.

Resim 4: Ulus Meydanı, 1936 Yılı 19 Mayıs-Gençlik ve Spor Bayramı

Kaynak: *Ulus*, 20.05.1936: 1.

Cumhuriyet Türkiye'si açısından sembolik anlama sahip iki kent meydanı olan Ulus Meydanı ve Taksim Meydanı örneklerinde de görüldüğü gibi kent meydanı, ulusal kimliğin inşa edilmesi bağlamında “geçmişin hatırlanması gereken kısmının” belirli ritüeller aracılığıyla mobilize edilmesi suretiyle üretilen siyasal mesajın verildiği “uygun” mekanı ifade etmektedir. Bu bağlamda bir “anma mekanı” olarak kent meydanı, bir ulusal belleğin üretilmesi hususunda “taşıyıcı zemin” işlevi görmektedir. Dolayısıyla kent meydanı, ulusal kimliğin inşa edilebilmesi

açısından bir “hareket alanı” konumundadır. Lefebvre’in kavramsallaştırmasıyla ifade edilirse, bir “kalkış (*take-off*) mekanı” (Lefebvre, 1994: 53) niteliğine sahiptir.

Ulusal kimliğin inşa edilebilmesi bağlamında bir “anma mekanı” niteliği taşıyan kent meydanının böyle bir anlama sahip bulunması ise Kemalist modernleşme projesinin mekansal boyutunun temel taşıyıcısı konumunda bulunan belediyelerin –mekan ve toplum arasındaki diyalektik ilişki de göz önünde bulundurulduğunda- ulus inşa sürecinde nasıl önemli bir işlev üstlenmiş olduğunu göstermektedir. Zira kentin mekansal örgütlenmesi sürecinin temel aktörü konumunda olan, dolayısıyla da anma törenleri vesilesiyle ulusal belleğin üretilmesi bağlamında “uygun” mekan üretiminin ifadesi niteliğinde olan kent meydanını yaşama geçiren kurumlar, yukarıda da belirtildiği gibi belediyeler olmuştur.

Görüldüğü gibi kentsel mekanın örgütlenmesi bağlamında Tek Parti dönemi belediyciliğinin göze çarpan en temel uygulamalarından biri niteliğinde olan kent meydanı, hem “anıt mekanı” olarak, hem de “anma” mekanı olarak “geleneğin icat edilmesi” bağlamında önemli bir konuma sahiptir. Zira “anıt mekanı” olarak “geleneğin icat edilmesini” ifade eden kent meydanı ayrıca ulusal anma törenlerinin sahnelendiği mekan olması bakımından da “geleneğin icat edildiği” mekanı ifade etmektedir.

Dolayısıyla Kemalist ulus inşa projesi açısından bakıldığında, kent meydanı, “bellek mekanı” olmanın yanında, aynı zamanda “belleğin üretildiği mekan” niteliğindedir. Başka bir deyişle bir ulusal kimlik olarak Türklüğün inşa edilmesi bağlamında kendisi de bir *söylem* niteliğinde olan kent meydanı aynı zamanda *söylemin* üretilmesi açısından “uygun” bir mekan niteliğindedir. Çünkü yukarıda da görüldüğü gibi Kemalist Cumhuriyet’in bir ürünü olarak kent meydanı, hem Kemalist Cumhuriyet’in yansıdığı mekan hem

de Kemalist Cumhuriyet'in onaylanmasının "talep edildiği" mekan konumundadır.

Bu bağlamda kent meydanı, Kemalist Cumhuriyet'in topluluğun temas halinde bulunduğu mekan içerisinde kök salmış olmasının en gözle görülür göstergelerinden biri konumundadır. Bu nedenle de kent meydanı, tam anlamıyla bir "Cumhuriyet belleği" niteliğine sahiptir. Zira yukarıda bahsedilen haliyle kent meydanı, tıpkı okullarda bulunan "Atatürk Köşesi" gibi kentsel ölçekte bir "Atatürk Köşesi" niteliğindedir. Bu haliyle, yukarıda belirtildiği gibi isimleri de ezici çoğunlukla "cumhuriyet meydanı" olan kent meydanı, "Türkleşme" ve "muasırlaşma" siyasetinin bir göstergesi olarak Osmanlı'dan kopuşun en somut mekansal ifadelerinden biri niteliğindedir. Dolayısıyla sorumlu olduğu kent içerisinde bir kent meydanı düzenleyen her belediye, kent için bir "Atatürk Köşesi" oluşturarak "yeni" iktidarın ve ideolojinin, dolayısıyla da "yeni" kimliğin mekanda somutluk kazanmasını sağlamıştır. Bu durum ise Kemalist modernleşme projesinin mekansal boyutunun temel aktörleri konumunda olan belediyelerin ulus inşa projesinde hayati bir işlev üstlenmiş olduğunu göstermektedir.

"Bellek üretim mekanı" işlevi gören kent meydanının yanında, ulusal belleğin üretilmesi bağlamında belediyelerin temel aktör konumunda olduğu bir diğer mekansal siyaset alanı da kentsel mekanın "yeniden" isimlendirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3. Bellek Üretim Aracı Olarak Tabela-Mekan İsmi

Mekanın isimlendirilmesi aracılığıyla bellek üretimi ve modern ulusun inşa edilmesi arasında zorunlu bir ilişki bulunur. Çünkü ulus inşası belirli düzeyde tarihin yükünden kurtulmayı gerektirir ve bu gerekliliğin "yeniden isimlendirme" bağlamında mekana yansımaması düşünülemez. Zira mekanın isimlendirilmesi, mekan üzerindeki siyasal kontrolün göstergelerinden biri niteliğindedir.

Bu nedenle ulus-devletler, mekan üzerindeki siyasal kontrolün bir dışavurumu olarak mekan isimlerinde değişikliklere gidebilmişlerdir (Durgun, 2011: 214). Devrim sonrası Paris, bu gelişmelerin somut göstergesi konumundadır. Uluslaşma süreci bağlamında bir dönüm noktası niteliğinde olan Fransız Devrimi'nden hemen sonra tarihin sıfırlanması ve gerçekleştirilecek amaçlarla uyumlu bir isimlendirme siyaseti doğrultusunda Paris'teki meydan, köprü ve sokaklarda isim değişikliklerine gidilmiş ve "eski rejimin" izleri silinerek, Devrim'e "yaraşır" bir isimlendirme gerçekleştirilmiştir (Connerton, 2012: 22). Görüldüğü gibi, yeni toplumun inşa edilebilmesinin bir bileşeni olarak, "unutulması arzu edilen" "eskinin" sembolik ifadesi olan ve bu nedenle de "eskinin" bir hatırlatıcısı niteliğinde olan mekan isimlerinin, "hatırlanması arzu edilen" "yeni" isimlerle ikame edilmesi söz konusudur. Dolayısıyla mekanın isimlendirilmesi, bir bellek üretimini ifade etmektedir.

Bu çerçevede yeni bir toplum yaratma çabasını ifade eden Kemalist modernleşme projesine bakıldığında, daha önce de belirtildiği gibi söz konusu projenin iki temel ayağı konumunda olan "Türkleşme" ve "muasırlaşma" siyaseti bağlamında mekanın, Fransa'da olduğu gibi "Cumhuriyet'e" "yaraşır" şekilde isimlendirilmesi gibi bir uygulamaya gidildiği görülmektedir.

Sıradan bir rejim değişikliğinden farklı olarak Türkiye Cumhuriyeti açısından isim tabelalarının iki farklı bağlamda sembolik anlama sahip olduğu, dolayısıyla iki farklı bağlamda "tarihin yükünden" kurtulma ve "yeni" değerler ışığında bir ulusal belleğin üretilmesi sürecinin bileşenleri konumunda olduğu görülmektedir. Zira Cumhuriyet Türkiye'si açısından "ismin" yanında "yazının" da sembolik bir anlamı bulunmaktadır.

3.1. Bir Sembolik İfade Olarak "İsim" ve Bellek Üretimi

Kentsel mekanın isimlendirilmesi en başta modern egemenliğin tesis edilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Zira "[m]odern

devletin egemenliği, tanımlama ve tanımları sabitleme iktidarı olduğu için, kendi kendisini tanımlayan ya da iktidarın tanımlamasından kaçan her şey sapkındır” (Bauman, 2014: 22). İsimlendirme ise belirli bir mekanın kodlanarak kayıt altına alınmasını ve böylece de “tanımlı” kılınarak “sapkın” olmaktan çıkarılmasını sağlar. Öte yandan bu “tanımlı” kılma süreci, basit bir şekilde herhangi bir mekana herhangi bir ismin verilmesi şeklinde değil; aynı zamanda iktidarı ve ideolojisini sembolize eden bir isimlendirme geleneğinin icat edilmesi şeklinde gelişir (bkz. Azaryahu, 2011: 484; Lisiak, 2009: 433). Bu bağlamda mekanın isimlendirilmesi ile toplumsal algının inşa edilmesi, dolayısıyla da bellek üretimi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu özelliği nedeniyle de mekanın isimlendirilmesi, siyasal iktidarın temel formlarından biri olmuştur. Zira isimlendirme, “kimliğin belirginleştirilmesinin” ifadesi niteliğindedir (Lynch, 2010: 120); ki, modern iktidar, meşruiyet kazanabilmek açısından siyasal ve kültürel sınırların çakışması esasına dayanarak bir kimlik inşa etmek zorundadır. Bu bağlamda kentsel mekanın isimlendirilmesi, iktidarın tesis edilmesinin ve kimliğin inşa edilmesinin kurucu unsurlarından biri niteliğindedir. Çünkü bellek üretiminin bir ifadesi olarak kentsel mekanın isimlendirilmesi, “ortak değerlerin”, başka bir deyişle “ortak mirasın” habercisi niteliğindedir. Örneğin Smith’e göre cadde ve meydanlara verilen ulusal kahramanların isimleri, sonraki kuşaklar için “ahlaki mirasın hatırlatıcısı” niteliğindedir (Smith, 2002: 246). Dolayısıyla ulusal kimliğin inşası bağlamında kentsel mekanın yeniden isimlendirilmesi suretiyle ulusal değer atfedilen isimlerin ya da kavramların görünür kılınması sağlanmaktadır. Bu bağlamda kentsel mekanın isimlendirilmesi ulusal sembollerin dolaşıma sokulması sürecinin türevlerinden biri konumundadır. Bu nedenle de kentsel mekanın isimlendirilmesi, ulusun bir “cemaat olarak hayal edilebilmesi” sürecinin dinamiklerinden birini teşkil etmektedir.

Sembolik bir anlama sahip olması nedeniyle mekanın yeniden isimlendirilmesi, en açık ve en yoğun haliyle devrim ve rejim değişikliği zamanlarında yaşanır. Zira Hobsbawm'ın da belirttiği gibi, “[d]evrim zamanlarında hiçbir şey, sembollerin yıkılmasından daha etkili değildir” (Hobsbawm, 2008: 72). Bu nedenle Lefebvre'in ifadesiyle, “[h]er devrim bir semboller kümesini yıkar. ...[H]er devrim, yıkılan eski sembollerin yerine yeni (ve neredeyse kaçınılmaz biçimde siyasal) semboller koymaya çabalar” (Lefebvre, 2013a: 322). Semboller ise yukarıda da belirtildiği gibi en temel bellek üretim araçları niteliğindedir. Bu nedenle de “eski” sembollerin “yeni” sembollerle ikame edilmesi, aynı zamanda bir bellek ikamesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “üretilmesi gereken” belleğin taşıyıcısı konumunda olan semboller için yer açılması bağlamında, “silinmesi gereken” belleğin taşıyıcısı konumunda olan sembollerin bertaraf edilmesi gerekmektedir. Zira Armada'nın da belirttiği gibi, bir bellek versiyonunun uygulama alanı bulması, başka bir bellek versiyonunun silinmesiyle sonuçlanır (Armada, 2010: 217). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, devrim ve rejim değişikliği gibi siyasal ve toplumsal kopuş aşamalarında, “geleceğin” inşa edilebilmesi bağlamında, “geride bırakılan” dönemin iktidar-toplum ilişkilerinin yeniden üretilmesi açısından işlevsel olan bir bellek biçiminin taşıyıcısı konumunda bulunan sembollerin bertaraf edilmesi ve “yeni” sembollerin görünür kılınması, anlamlı bir siyaset pratiği niteliğindedir.

Kentsel mekanın isimlendirilmesi de bu “anlamlı siyaset pratiğinin” bir bileşeni niteliğindedir. Çünkü iktidar biçiminin değişmesinin bir neticesi olarak meşruiyetini yitiren “eski” iktidar biçiminin, topluluğun temas halinde bulunduğu mekandaki izlerinin silinmemesi ve “yeni” iktidar biçiminin kendisini var edebilmesinin bir ifadesi olarak bu mekana yansıtılması gibi bir durum – yukarıda bahsedilen iktidar ve mekan arasındaki “zorunlu” ilişki de

göz önünde bulundurulduğunda- düşünülemez. Dolayısıyla kentsel mekanın isimlendirilmesi, iktidarın ve ideolojisinin mekana yansımalarının bir türevi, dolayısıyla da bir meşru kılıcısı niteliğindedir. Zira Bourdieu'nun da (1994: 236-241) belirttiği gibi isimlendirme, bir meşru kılma biçimidir.

Bu bağlamda bir meşruiyet biçiminin başka bir meşruiyet biçimiyle ikame edildiği devrim ve rejim değişikliği dönemlerine bakıldığında, kentsel mekanın yeniden isimlendirilmesinin, bu dönemler için belirgin bir özellik halinde olduğu görülmektedir (Azaryahu, 2011: 484). Örneğin Berlin'de Nazi'lerin izlerinin silinmesine İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlanmış olması (Azaryahu, 2011: 483-486); Berlin ve Varşova'da sosyalist rejimin izlerinin silinmesine 1989'dan hemen sonra başlanmış olması (Lisiak, 2009: 433-434), Saddam Hüseyin'in devrilmesinden hemen sonra Bağdat'taki Şii toplum tarafından sokak, meydan vb. isimlerinin değiştirilmeye başlanmış olması (Rose-Redwood vd., 2010: 454), rejim değişikliğiyle mekanın isimlendirilmesi arasındaki güçlü ilişkiyi açıkça göz önüne sermektedir. Bu dönüşüm, doğal olarak “eski” rejimin izlerinin silinmesi ve “yeni” rejimin izlerinin mekana yansıtılması şeklinde gelişmiştir. Böylece de isimlendirme aracılığıyla kentsel mekan, “bellek mekanına” (bkz. Rose-Redwood, 2008: 432, 446) dönüştürülmüştür. Dolayısıyla mekan, mevcut iktidarın izlerinin taşıyıcısı haline getirilerek siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmaktadır. Bu özelliği nedeniyle Azaryahu'ya (2011: 484) göre kentsel mekanın yeniden isimlendirilmesi, mekan üzerindeki siyasal kontrolün güçlü bir göstergesi niteliğindedir.

Görüldüğü gibi kentsel mekan, rejim biçimlerine göre birtakım izlerin silindiği ve birtakım izlerin yazıldığı bir “pano” işlevi görmektedir. Bu bağlamda Huyssen, kenti, metne (text) benzetir (Huyssen, 2003: 48). Dolayısıyla kentsel mekanın isimlendirilmesi, iktidarın ve ideolojisinin mekana “yazılma” biçimlerinden biri

niteliğindedir. Zira kentsel mekanın isimlendirilmesi, ideolojik yönlendirmenin bir parçasıdır (Azaryahu, 2011: 491). Bu nedenle de bellek üretiminin bir ifadesi olarak mekanın isimlendirilmesiyle ulusal kimliğin inşa edilmesi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü ideolojik yönlendirmenin bir parçası olarak kentsel mekanın isimlendirilmesi, mekanı, ulusal kimliğin izdüşümü haline getirmektedir. Bu haliyle kentsel mekanın isimlendirilmesi, ideolojinin ve ulusal kimliğin gündelik yaşamın rutini içerisinde kaybolarak “olağan” hale gelmesini sağlayan unsurlardan biri konumundadır.

Bu bağlamda kurucu paradigma olarak Kemalist ulus inşa projesine bakıldığında Cumhuriyet Türkiye'sinin sembolik isim ve kavramlarının mekan ismi olarak benimsendiği ve bu suretle de dolaşıma sokuldukları görülmektedir. Zira kurumsallaşmaya başladıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal sınırları içerisindeki bütün kentsel yerleşim yerlerinde *Cumhuriyet Meydanı*, *Gazi Bulvarı*, *Atatürk Bulvarı*, *Atatürk Caddesi* gibi Cumhuriyet Türkiye'si açısından sembolik değer taşıyan isim ve kavramların yoğun bir şekilde kentsel mekana yansıtıldığı görülmektedir (bkz. *Belediyeler Yıllığı I-II-III*).

İstanbul'un merkezi konumunda olan iki caddenin, “cumhuriyet” ve “istiklal” şeklinde ve bu iki caddeyi birbirine bağlayan bağlantı noktasına dikilen abidenin Cumhuriyet Abidesi şeklinde isimlendirilmiş olması (Ergin, 1933: 22); Kurtuluş Savaşı'nın yönlendirildiği ve Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin karşılandığı merkez olma gibi sembolik bir anlamı bulunan Taşhan Meydanı'nın, Hakimiyet-i Milliye Meydanı şeklinde ve daha sonra dilde sadeleşme çalışmalarının başlamasıyla beraber Ulus Meydanı şeklinde isimlendirilmiş olması (Yalın, 2012: 171-177, 208), Cumhuriyet Türkiye'sinde, kentsel mekanın sembolik isimlendirilmesi bağlamında “icat edilen siyasal geleneği” ifade eden örnekler niteliğindedir.

Kentsel mekanın isimlendirilmesi suretiyle Cumhuriyet'i ve ulusal kimliği sembolize eden isim ve kavramların dolaşıma sokulmasının yanında, "eski rejim" niteliğinde olan Osmanlı'nın mekandaki izlerinin silinmesi çabalarının bir türevi olarak Osmanlı'yı anımsatan, dolayısıyla Osmanlı'yı sembolize eden isim ve kavramların dolaşımdan kaldırılarak "yeni" isimlerle değiştirilmesi hususunda da bir "pano" olarak kentsel mekanın, bellek silme ve üretme sürecinin önemli bir bileşeni niteliğinde olduğu görülmektedir. Örneğin İzmir Belediyesi'nin, yakın geçmiş niteliğinde olan Osmanlı'yla bağları koparmanın bir ifadesi olarak saltanat dönemine ait izleri taşıyan semt ve mahalle isimlerini değiştirme kararı aldığı ve bu karar doğrultusunda, Orhaniye yerine Kubilay, İkinci Süleymaniye yerine 30 Ağustos, Birinci Sultaniye yerine Namık Kemal, Esnafşeyhi yerine Günaydın, Hasan Hoca yerine Efe, Reşadiye yerine Güzelyalı, Selimiye yerine Anafarta, Memduhiye yerine Altay, Şeyh Mahallesi yerine Altınordu, Fatih yerine Yurtalan, Hacı Mehmet yerine Ömer Seyfettin şeklinde kentsel mekan isimlerinde bir değişiklik yaptığı görülmektedir (Vakit, 19.02.1933: 10).

Osmanlı'dan kopuşun ve "vatandaşlık" temelli bir siyasal toplumun (ulus) inşa edilebilmesi bağlamında, Kemalist ulus inşa projesinin önemli girişimlerinden biri de 2590 Sayılı ve 24 Kasım 1934 tarihli *Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Ünvanların Kaldırıldığına Dair Kanun* olmuştur. Yasanın 1. Maddesi, "Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve ünvanların" kullanılmasının yasaklanmasını öngörmektedir (Resmi Gazete, 1934/2867).

Lakap ve ünvanların kaldırılması, Kemalist ulus inşa projesi açısından sembolik değeri yüksek bir niteliğe sahiptir; çünkü bu girişim bir yönüyle, Fransa örneğinde de görüldüğü üzere (Agamben, 2001: 170), topluluğun "vatandaş" kılınmasını ifade

etmektedir. Vatandaşlık ise Smith'in ifadesiyle, "ulus kavramının özü" (Smith, 2002: 213); Bendix'in ifadesiyle ulus inşasının "çekirdek elementi" niteliğindedir (Bendix, 1964: 74). Ulusun "özü", "çekirdeği" niteliğinde olan vatandaşlığın tesis edilebilmesi bağlamında, daha önce de belirtildiği gibi ulus-altı nitelik taşıyan ve kendi içerisinde "törel" eşitsizlikleri yeniden üreten ve bu nedenle de ulusal kimliğin inşa edilebilmesinin önünde bir tür "engel" olarak görülen kimlik bağları, dolayısıyla da bu kimlik bağlarının sembolleri müdahale alanı haline gelmiştir. Bu bağlamda modern dönem öncesine ait olan ünvan ve lakaplar, "yatay" bir nitelik arz eden ulusun inşa edilebilmesi açısından bertaraf edilmesi gerektiği düşünülen kimlik bağlarının sembolik ifadeleri niteliğindedir. Bu nedenle de söz konusu kimliklerin bertaraf edilebilmeleri bağlamında ünvan ve lakapların da bertaraf edilmeleri gerekli görülmüştür. Cumhuriyet Türkiye'si açısından "halkçılık" ilkesinin yaşama geçirilmesinin bir ifadesi olan ünvan ve lakapların kaldırılmasının, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, tarafından şu ifadelerle savunulduğu görülmektedir:

"Türkler, ...sınıflara ayrılarak millet içerisinde bir hiyerarşi vücuda getirdi ve kendisine halktan üstünlüğünü gösteren fuzuli birtakım lakaplar ve payeler izafe etti ve bu lakap ve payeleri silinmez bir hak gibi taşıdı ve bunları halkı ve hakkı ezmek için mütemadiyen kullandı. Vakıa bugün Türk inkılabı ve Cumhuriyeti kanun önünde herkesi müsavi yapmıştır. ...İşte bunun içindir ki, gelişigüzel isimlerin önüne konulan kah tevkiri, kah tahkir, kah istihzayı tazammun eden ağa, efendi, bey, beyefendi, paşa, hazretleri gibi tabirlerin artık Türk camiası vasıflarından kaldırılması, içtimai inkılabın zaruretlerinden olmuştur" (Ergüven, 1937: 149-150).

Görüldüğü gibi Cumhuriyet Türkiye'sinin kurucu paradigmasını oluşturan Kemalist ulus inşa projesi açısından ünvan ve lakapların

kaldırılması, hem “tarihin yükü” olarak görülen Osmanlı’dan kopuş bağlamında hem de ulusal kimliğin inşa edilmesi bağlamında sembolik bir anlam taşımaktadır.

Bu siyasal gelişmenin mekansal boyutuna bakıldığında, kentsel mekanın isimlendirilmesi bağlamında bir yansıma bulunduğu görülmektedir. Kemalist modernleşme projesinin mekansal boyutunun temel aktörleri konumunda olan ve “Cumhuriyet’e yaraşır” bir şekilde kenti “muasır” kılma gibi temel bir gayesi olan belediyelerin bu konuda da işlevsel bir rol üstlenmiş olduğu görülmektedir. Zira Kemalist ulus inşa projesi açısından, başka bir deyişle “Cumhuriyet değerleri” açısından “sapkın” bir nitelik taşıyan sultan, şah, ağa, şeyh gibi ünvan ve lakapların kentsel mekana yansımış izlerinin, belediyeler aracılığıyla silindiği görülmektedir. Örneğin İstanbul Belediyesi, lakap ve ünvanların kullanılmasını yasaklayan *Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Ünvanların Kaldırıldığına Dair Kanun*’a aykırı olan isimlerin değiştirilmesi kararını almıştır (*Zaman*, 23.12.1934: 3). Aynı Yasa gereği Sinop Belediyesi, sultan, şah, paşa, derviş gibi saltanat devrinden kalma mahalle isimlerini “öz Türkçe” olan yeni isimlerle değiştirmiştir (*Zaman*, 14.03.1935: 4). Benzer bir şekilde Emet Belediyesi de hacı, hoca, hafız, molla vb. gibi saltanat döneminin izlerini taşıyan semt ve sokak isimlerini değiştirmiştir (*Son Posta*, 01.12.1935: 4).

Görüldüğü gibi “Cumhuriyet belediyeleri” aracılığıyla, kentsel mekanın isimlendirilmesi suretiyle bir “semboller kümesi” dolaşımdan kaldırılırken, bir “semboller kümesi” de dolaşıma sokulmaktadır. Dolayısıyla da mekana “sızmış” bir bellek versiyonu bertaraf edilirken yeni bir bellek versiyonunun mekana “sızması” sağlanmaktadır.

Dolayısıyla bir bellek üretim aracı olarak topluluğun temas halinde bulunduğu mekanda saltanatın izlerinin silinmesi, “Cumhuriyet belediyeciliği” açısından temel gayelerden biri

konumundadır. 24-27 Kasım 1935 tarihleri arasında yapılan Birinci Uraylar Kurultayı'nda (Birinci Belediyeler Kongresi), dönemin İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz, Bayındırlık Komisyonu Başkanı sıfatıyla yaptığı konuşmasında⁶ bu gayeyi açık bir şekilde dile getirmektedir:

“...saltanattan devraldığımız şehirlerimizin perişan halini anmak istemem. İşin içinde yüzen biz şarbaylar; o köhne, boş ve muzır idarenin, halk müesseseleri urayları da ne halde bıraktığını ve böylece Türk'ün fitri yükseliş ve ilerleyişine nasıl engel olduğunu ve ne yaman bir set çektiğini herkesten fazla biz biliriz. ...Saltanat idaresinin bıraktığı kötü miras izlerini silmek, Atatürk devrimine layık olmak; bu ne şamil, ne ağır, ne çetin ve fakat ne tatlı bir ödevdir. ...İşte biz bu zevki tatmış, Partiye ve onun yüksek şeflerine gönül vermiş Partili şarbaylarız. İş ne kadar ağır, zor ve karışık olursa olsun, aldığımız miras ne kadar kötü olursa olsun, bu aşkla çalışıyor ve bu aşkla çalışacağız.”

Dolayısıyla saltanat dönemine ait izlerin silinmesi, belediyeler için uyulması gereken bir “ilke”, icra edilmesi gereken bir “tatlı görev” şeklinde görülmektedir. Saltanatın izlerinin silinmesinin bir boyutu da yukarı da belirtildiği gibi, saltanat dönemini anımsatan isim ve kavramların kentsel mekandan silinmesi olmuştur. Bu anlamıyla kentsel mekanın isimlendirmesi, Kemalist ulus inşa projesi açısından “muasırlaşma” siyasetinin sembolik bir ifade olarak mekana yansıtılmasının ifadesi niteliğindedir.

“Muasırlaşma” siyasetinin yanında, Kemalist ulus inşa projesinin diğer temel ayağı konumunda olan “Türkleşme” siyasetinin de kentsel mekanın isimlendirilmesi suretiyle mekana yansıtılmasına önem verildiği görülmektedir.

⁶ 1935 yılına ait *Belediyeler Dergisi* sayılarının yer aldığı ciltte, 9. Sayı ile 10. Sayı arasında, hangi sayıya ek olduğu belirtilmemiş Kurultay tutanakları, sayfa: 80-81.

Örneğin 30 Eylül 1939 tarihli ve 12055 sayılı *Sokaklara İsim veya Numara ve Bütün Binalara Numara Konulması Hakkında Talimatname*'nin belediye sınırları içinde sokaklara isim verilmesinden sorumlu olan belediyeleri, yapılacak isimlendirmenin Türkçe olması hususunda uyardığı görülmektedir. Talimatname'nin dördüncü maddesinde, sokakların isimlendirilmesinde Türkçe dışında isimlendirme yapılmamasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir (*Resmi Gazete*, 1939/4330). Yine 3 Aralık 1934 tarihli *Zaman Gazetes*i'ne "Dahiliye Vekaleti, şehrimizde bulunan ve aslı Türk olmayan mahalle ve sokak isimlerinin değiştirilmesini Belediye'ye bildirmiştir. Belediye bu hususta tetkikata başlamıştır. Bu iş nümerotaj ile birlikte ikmal edilecektir" (*Zaman*, 03.12.1934: 3) şeklinde bir haberin yansıdığı görülmektedir. Dolayısıyla bir ulusal belleğin üretilmesi bağlamında "Türkleşme" siyasetinin kentsel mekana yansıtılması hususunda merkezi yönetimin hassasiyet içerisinde olduğu görülmektedir.

Merkezi yönetimin bu hassasiyetinin, kentsel mekanın isimlendirilmesinden sorumlu olan belediyeler tarafından dikkate alındığı görülmektedir. Örneğin, Sivas Belediyesi'nin, Türkçe olmayan mahalle isimlerini Türkçeleştirilmesi kararını aldığı görülmektedir (*Son Posta*, 28.02.1935: 4). Benzer bir şekilde Bartın Belediyesi'nin de Türkçe olmayan bazı sokak isimlerinin Türkçeleştirilmesi kararını aldığı görülmektedir (*Son Posta*, 02.03.1935: 4). Yine İstanbul Belediyesi'nin sokaklara, Ergin'in ifadesiyle birer "milli isim" vermiş olduğu (Ergin, 1933: 80), ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi, kentsel mekanın isimlendirilmesi hususunda İçişleri Bakanlığı'nın uyarısını dikkate alarak bir araştırma başlatmış olduğu görülmektedir. Bu yönüyle, bir bellek üretim aracı olarak isim tabelası, -Kürt, Arap ve Laz gibi Türk olmayan unsurların yaşadıkları kent ve mahalleler de göz önünde bulundurulduğunda- asimilasyonist siyasetin mekana yansiyarak

gündelik yaşamın rutini içerisine yerleşmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla modern Türk ulusunun inşası sürecinde kentsel mekanın isimlendirilmesi suretiyle, belediyeler aracılığıyla bir bellek silme ve üretme siyasetinin güdüldüğü ve bu bağlamda “Türkleşme” siyasetinin mekana yansıtıldığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi, sembollerin dolaşıma sokulmasının ve bellek üretiminin araçları olarak, kentsel mekanın isimlerini gösteren tabelalar da mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasını ifade etmektedirler. Zira yukarıda da belirtildiği gibi isim tabelası, üzerindeki “ismin sembolikliği” bağlamında, Kemalist ulus inşa projesinin iki temel ayağı konumunda olan “Türkleşme” ve “muasırlaşma” siyasetinin mekana yansıtılmasının ifadelerinden biri niteliğindedir. Bu haliyle isim tabelası, bir rejim olarak “Cumhuriyet’in” ve bir ulusal kimlik olarak “Türklüğün” “unutulmuş hatırlatıcısı” niteliğindedir. Dolayısıyla da isim tabelası, Cumhuriyet’in ve ulusal kimliğin bir sembolik ifade olarak gündelik yaşamın rutini içerisine yerleşmesinin araçlarından biri niteliğindedir.

“İsmin” sembolikliğin yanında, “yeni” harflerin kamusal mekanda görünür kılınmasının aracı konumunda olduğu için, “yazının” sembolikliği bağlamında da isim tabelası, mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasını, dolayısıyla da Cumhuriyet Türkiye’si ve ulusal kimliğin inşası açısından bir bellek üretimini ifade etmektedir.

3.2. Bir Sembolik İfade Olarak “Yazı” ve Bellek Üretimi

Osmanlı’nın dinsel-geleneksel referanslara dayanan mirasının “tarihin yükü” olarak görüldüğü ve bu mirasın, bir ulusal kimlik olarak Türklüğü inşa edebilmenin ve “muasır” medeniyet dairesine dahil olabilmenin bir “koşulu” olarak reddedildiği daha önce belirtilmişti. Bu bağlamda Arap harfleri yerine Latin harflerinin benimsenmesi, Kemalist ulus inşa projesi açısından bir dönüm

noktası niteliğindedir. Zira Latin harflerinin kabul edilmesiyle ilgili, Cumhuriyet'in "kurucu atası" olarak Mustafa Kemal'in, "memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit" ve "yeni bir nur alemine girme" şeklinde ifadeler kullanmış olması (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, 1961: 359-360); Cumhuriyet'in "ikinci adamı" niteliğinde olan İnönü'nün, "Türk dilini ve milli kültürü kurtarmak için esaslı bir etken" (İnönü, 1998: 107) ve "ulusu bilgisizlikten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini bırakıp Latin esasında Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur" (akt. Özerdim, 1998: 28) şeklinde ifadeler kullanmış olması, "tarihin yükünden kurtulma" ve ulus inşası açısından Latin harflerinin kabul edilmesine ne kadar büyük bir önem verildiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Mustafa Kemal'in, modern ulusun inşa edilebilmesi bağlamında Latin harflerinin kabul edilmesinin önemini ifade eden ve anılması gereken diğer iki konuşması ise şu şekildedir:

İlki, aynı zamanda Latin harflerinin ilk defa tanıtılması gibi sembolik bir anlamı da bulunan 8 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul Sarayburnu Parkı'ndaki gazonunda yaptığı konuşmadır:

"...Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindesiniz. ...Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tahsis edeceğiz. ...Milletimiz yazısıile, kafasıile bütün alem[-]i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, 1952: 254-256).

İkincisi ise, çıktığı bir yurt gezisi sırasında 25 Ağustos 1928 tarihinde Tekirdağ'da Anadolu Ajansı muhabirine yaptığı konuşmadır:

“Az zaman sonra, yeni Türk harfleriyle, gözler kamaştırıcı Türk manevi inkişafının vasıl olabileceği kudret ve itibarın beynelmilel seviyesini gözlerimi kapıyarak şimdiden o kadar parlak görüyorum ki; bu manzara beni gaşediyor” (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III*, 1961: 82-83).

Görüldüğü gibi, Kemalist ulus inşa projesi açısından Arap harfleri, “geçmişin hatalarının” yeniden üretilmesini ifade etmektedir. Latin harfleri ise “alem-i medeniyetin yanında olmayı”, başka bir deyişle “muasır” medeniyetle koordinasyonun sağlanmasını ifade etmektedir. Bu nedenle Latin harflerinin kabul edilmesi, Osmanlı’yla bağların koparılması ve Arap dilinin Türk dili üzerindeki etkisinin kırılması bağlamında hem sembolik hem de pratik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Latin harflerinin kabul edilmesi, Kemalist ulus inşa projesinin iki temel ayağı konumunda olan “Türkleşme” siyasetiyle de, “muasırlaşma” siyasetiyle de doğrudan ilgilidir.

Dolayısıyla Latin harflerinin benimsenmesiyle “muasır” medeniyete eklemlenmiş modern bir Türk ulusunun inşa edilebilmesi bağlamında geleneksel-dinsel bağlamın toplumsal yaşamdaki belirleyiciliğine son verme arzusu arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Tunçay, 2005: 232; Zürcher, 2011: 279). Zira Tunçay’ın da belirttiği gibi, “... alfabe değiştirmek, bir kuşak içinde o zamana kadar yazılmış bütün yapıtları okunmaz/anlaşılmaz hale sokmuştur. Bu düşünülebilecek en köktenci kültür değiştirme girişimiydi” (Tunçay, 2012: 175). Dolayısıyla Kemalist modernleşme projesi açısından, Arap harfleri yerine Latin harflerinin kabul edilmesi, “yeni” değerler ışığında “yeni” bir toplumun inşa edilebilmesi bağlamında, daha açık bir ifadeyle dinsel-geleneksel referanslara dayanan “ümmetin” yerine “ilim ve fen” referansları temelinde “ulusun” inşa edilebilmesi bağlamında bir “bellek sıfırlama” siyasetini ifade etmektedir. Bu haliyle Latin harflerinin kabul edilmesi, “yeni” bir safha olarak Cumhuriyet

Türkiyesinin varlık kazanmasının en güçlü ifadelerinden ve aynı zamanda da en güçlü “taşıyıcı” araçlarından biri niteliğindedir.

“Yeni” bir safhaya geçildiğinin göstergesi olarak Latin harflerinin kabul edilmiş olduğu da göz önünde bulundurulduğunda kentsel mekanın isimlerini gösteren tabelaların bellek üretimi bağlamında sahip olduğu konum, sadece üzerinde yazılan isimle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda “yeni” harflerin mekanda somutluk kazanmasını da kapsar hale gelmektedir. Çünkü mekan isimlerini gösteren tabelalarının üzerinde, Kemalist Cumhuriyet açısından hangi sembolik ismin yazıldığından bağımsız olarak tabelaların üzerindeki harflerin bizzat kendisi, Kemalist Cumhuriyet’in, topluluğun temas halinde bulunduğu mekanda yer edinmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla sadece eğitim kurumları, resmi yazışma süreçleri, dergi ve gazeteler değil; aynı zamanda kentsel mekanın isimlerini gösteren tabelalar aracılığıyla, mekan da yeni harflerin benimsetilmesi sürecinin, dolayısıyla da “yeni” toplumun, “yeni” kimliğin inşa edilmesi sürecinin bir bileşeni haline gelmektedir. Zira mekan isimlerini gösteren tabelalar, bir taraftan Kemalist ulus inşa projesi açısından geçmişin “unutulması gereken” kısmının yeniden üreticisi olduğu için “sapkın” bir nitelik taşıyan Arap harflerinin kamusal mekandan silinmesinin ifadesi niteliğindeyken; diğer taraftan “yeni” toplumun ve “yeni” kimliğin ifadesi olan “yeni” harflerin kamusal mekanda görünür kılınmasının, dolayısıyla da gündelik yaşamın rutininin içerisinde kaybolarak olağan hale gelmesinin sağlayıcısı niteliğindedir. Dolayısıyla “isimden” bağımsız olarak salt üzerlerindeki yazının Latin harfleriyle yazılmış olması bağlamında isim tabelaları, Cumhuriyet Türkiye’si açısından sembolik değeri yüksek olan bir “yeniliğin” mekana yansımalarının önemli bir taşıyıcısı niteliğindedir. Bu özelliği nedeniyle mekan isimlerini gösteren tabelalar, söz konusu “yeniliğin” üretilmesi ve yeniden üretilmesi sürecinin önemli bir dinamiği niteliğine sahiptir.

Bu bağlamda tabelalar, sadece “isimin sembolikliği” bağlamında değil; “yeni” harflerle yazıldığı için “yazının sembolikliği” bağlamında da Kemalist Cumhuriyet’in, dolayısıyla da “muasır” ulusun “unutulmuş hatırlatıcısı” niteliğindedir. Bu nedenle de tabelalar, “eski” kimliğin bertaraf edilmesi ve “yeni” kimliğin inşa edilebilmesi açısından temel koşul niteliğinde olan hatırlama-unutma diyalektiğinin işlemesini sağlayan önemli bir çark dişlisi konumundadır.

Zerubavel’e göre toplumlar için neyin hatırlanması ve neyin unutulması gerektiğini ifade eden “toplumsal hatırlama normları” vardır (Zerubavel, 2004: 5). Bu bağlamda, salt üzerindeki “yazı” itibarıyla bir safhanın kapandığının ve yeni bir safhanın açıldığının habercisi niteliğinde olan, dolayısıyla da neyin unutulması ve neyin hatırlanması gerektiğini ifade eden isim tabelaları, Kemalist ulus inşa projesi açısından “makbul” olarak kodlanan “toplumsal hatırlama normlarının” bir bileşeni niteliğindedir. Başka bir deyişle mekan ismini gösteren tabela, ulusal kimliğin inşa edilebilmesi açısından hatırlanması ve unutulması gerekenlerin mekana yansıtılmasını, dolayısıyla mekanın “bellek mekanı” haline gelmesini ifade ettiği için bir “bellek formu” niteliğindedir. Dolayısıyla gösterdiği isimden bağımsız olarak, salt üzerindeki “yazı” itibarıyla de tabela, mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasını ifade etmektedir.

Yukarıda da görüldüğü gibi ve 1580 Sayılı Belediye Yasası’nın 15/31. Maddesinde de belirtilmiş olduğu gibi, sokaklara numara ve isimlerin verilmesi, belediyelerin sorumluluğu altındadır (*Resmi Gazete*, 1930/1471). Dolayısıyla ulus inşası açısından bir “bellek formu” niteliğinde olan isim tabelalarının kamusal mekanda görünür kılınması, belediyeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda her belediye, kendi sınırları içerisinde belirlenen yerlere diktiği tabelalarla bu “bellek formunun” siyasal sınırlarla çakışacak şekilde dolaşıma sokulmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla

“Cumhuriyet belediyeleri” aracılığıyla, Kemalist ulus inşa projesi açısından kendisi de siyasal ve kültürel sınırların çakışması çabalarının önemli bir aracı niteliğinde olan Latin alfabesinin, “bellek formu” niteliğinde olan isim tabelaları üzerinden siyasal sınırlarla çakışacak şekilde, topluluğun temas halinde bulunduğu mekan içerisinde kök salması söz konusudur. Ki, topluluğun temas halinde bulunduğu mekan içerisinde kök salma, daha önce de belirtildiği gibi, bir iktidar biçiminin, meşruiyet kazanabilmesine güvence teşkil etmek üzere, “makbul” olarak kodladığı ve inşa edilmesini talep ettiği kimlik ve toplumsal ilişkilerin yaşam bulması açısından önkoşul niteliğindedir.

Özetle kentsel mekanın isimlerini gösteren tabelaların üzerindeki “yazının sembolikliği” bağlamında da, bu tabelaların hazırlanması ve dikilmesi sürecinden sorumlu oldukları için belediyeler, bellek üretim sürecinin, dolayısıyla da ulus inşa sürecinin “aktif” bileşenleri konumundadır.

Görüldüğü gibi, kentsel mekanın isimlerini gösteren tabelalar, gerek “isim” bağlamında gerekse de “yazı” bağlamında Kemalist ulus inşa projesinin geliştirmek istediği hatırlama-unutma diyalektiğinin mekansal boyutunu teşkil eden “bellek formları” konumundadırlar. Zira yukarıda da belirtildiği gibi mekan isimlerini gösteren tabelalar, Osmanlı’nın mekandaki izlerinin silinmesinin ve Kemalist ulus inşa projesinin iki temel ayağı konumunda olan “Türkleşme” ve “muasırlaşma” siyasetinin mekana yansıtılmasının bir ifadesi niteliğindedir.

Bu bölümde ulusal kimliğin süreğen hale gelebilmesinin bel kemiğini oluşturan bellek üretimi hususunda belediyelerin nasıl bir işlev gördüklerinin üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar yerel yönetimlere dair yukarıda anılan kuramsal yaklaşımlarla ilişkilendirildiğinde, kuramsal yaklaşımların hiçbirinin açıklayıcı bir kapasite sunmadığı görülmektedir. Zira anılan kuramsal yaklaşımlar, yerel yönetimleri, yereldeki kolektif tüketimin

örgütlenmesi bağlamında ele almış; dolayısıyla da ulus inşa sürecinin ayrılmaz bir bileşeni niteliğinde olan bellek üretimi bağlamında belediyelerin gördüğü işlev için uygun bir çerçeve sunamamıştır.

Çoğulcu yaklaşım, en başta yereldeki toplumsal ve mekansal örgütlenme sürecini, yereldeki “çoklu aktörlerle” açıkladığı ve merkezi yönetimle hiçbir şekilde ilişkilendirmediği için belediyelerin, bir “merkezi proje” olan ulusal belleğin üretilmesi bağlamındaki rolünü açıklayabilecek bir çerçeve sunamamaktadır.

Weberci yaklaşım, yereldeki toplumsal ve mekansal örgütlenme sürecini “bürokrasiyle” açıklamasına rağmen, çoğulcu yaklaşımda olduğu gibi merkez-yerel ilişkilerine hiçbir şekilde yer vermemekte ve belediyelerin ulusal kimliğin inşası bağlamında bellek üretim sürecinde üstlendiği rolü açıklayabilecek bir çerçeve sunamamaktadır.

Marksist yaklaşım, yereldeki toplumsal ve mekansal örgütlenme sürecini merkez-yerel ilişkileri içerisinde değerlendirmesine rağmen, asıl olarak kapitalist ilişkiler bağlamında emeğin ve meşruiyetin yeniden üretilmesi üzerinde durmakta, dolayısıyla diğer yaklaşımlar gibi o da, belediyelerin bellek üretimi ve ulus inşası bağlamındaki rolünü açıklayabilecek bir çerçeve sunamamaktadır.

Yerel yönetim olgusuna dair kuramsal tartışmaların aksine ulus literatüründe ön plana çıkan temel yaklaşımlar da, “siyasal ve yönetsel sınırların çakışması” ve “siyasal ve kültürel sınırların çakışması” şeklindeki modern egemenliğin iki temel ilkesi de bu bölümde tartışılan konular için “açıklayıcı” bir çerçeve sunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada modern Türk ulusunun inşası bağlamında Tek Parti döneminde belediyelerin nasıl bir işlev üstlendiği araştırılmıştır. Öncelikle araştırma konusu için bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bu bağlamda ulus literatüründe ön plana çıkan belli başlı yaklaşımlar temel alınmıştır. Çalışmada belediye ve ulus inşası ilişkisi araştırıldığı için yerel yönetim literatüründe ön plana çıkan temel yaklaşımlara da bakılmış; fakat söz konusu yaklaşımların “açıklayıcı” bir çerçeve sunmadığı görülmüştür. Bu nedenle modern egemenliğin gelişmesiyle beraber merkez-yerel ilişkilerinin nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve belediyelerin nasıl ulus inşa süreçlerinin bileşenleri haline geldikleri, İngiltere ve Fransa gibi ilk uluslaşma örnekleri üzerinden incelenerek “açıklayıcı” bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Kuramsal çerçeve ışığında dilde birliğin sağlanması, kılık kıyafet, “muasırlaşma”-mekan üretimi, kentsel pazarın düzenlenmesi gibi kentin toplumsal ve ekonomik örgütlenmesiyle ilgili konulara ve belediye binası ve sembolik donanımı, kent meydanı, isim tabelası gibi ulusal bellekle ilgili mekan üretimi konularına odaklanılarak belediyelerin ulus inşa sürecindeki işlevleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Elde edilen bulgular çerçevesinde bakıldığında, kentin toplumsal ve mekansal örgütlenmesi sürecinin temel aktörleri konumunda olan belediyelerin, hem toplumsal örgütlenme bağlamında hem de mekansal örgütlenme bağlamında modern Türk ulusunun inşa edilmesi sürecinde önemli işlevler üstlenmiş olduğu görülmektedir.

Kentin toplumsal yaşamının örgütlenmesi bağlamında bakıldığında belediyeler, en başta modern egemenliğin “doğasının” bir getirisi, dolayısıyla da bir “merkezi” kimlik olarak ulusun inşa edilebilmesinin “zemini” niteliğinde olan dilde birliğin sağlanması ve asimilasyonist siyaset hususunda önemli bir aktör konumundadır. Zira belediyelerin bu süreçte, “resmiyet

mekanizmasının” bir bileşeni olmalarından dolayı sahip oldukları “pasif” konumun yanında, “aktif” bir konuma da sahip oldukları görülmektedir. Bazı belediyelerin, sorumlusu oldukları sınırlar içerisinde Türkçeden başka bir dille konuşulmasını “yasaklama” şeklinde bir uygulamaya gitmiş olması, söz konusu “aktif” konuma delalet etmektedir.

Kemalist ulus inşa projesi açısından dinsel-geleneksel referanslara dayanan toplumsal bağlamın kırılabilmesinin ve “muasır medeniyet” dairesine dahil olabilmenin en temel koşulu niteliğinde olan seküler esaslar zemininde bir sosyalleşme pratiğinin gelişebilmesi hususunda da kentsel toplumun örgütlenmesi sürecinde belediyelerin önemli bir çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Sorumlu oldukları sınırlar içerisinde peçe ve çarşafın giyilmesini yasaklayarak, belediyeler, “muasır” medeniyete “yaraşır” bir şekilde, bedenın kamusal alandaki görünürlüğünün “medeni” kılınması çabalarının temel aktörü haline gelmiştir. Dolayısıyla Foucault’nun ifadesiyle, “iktidarın beden içinde mesafe katetmesi” (Foucault, 2007: 39), belediyeler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Öte yandan gerek gazino yapımı gerekse de park yapımı gibi, seküler esaslar temelinde bir sosyalleşme pratiğinin gelişebilmesi açısından “uygun” mekanın üretilmesi hususunda da belediyelerin toplumsal dönüşüm sürecinin temel aktörleri konumunda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla modern Türk ulusunun inşası sürecinde, hem geçmişin “unutulması gereken” kısmının dayandığı dinsel-geleneksel toplumsal bağlamın bertaraf edilmesi, hem de “yatay” bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak ulusun inşa edilebilmesi açısından temel ilke niteliğinde olan sekülerleşme siyaseti hususunda belediyeler, önemli bir yere sahiptir.

Kentin gündelik yaşamının örgütlenmesiyle yakından ilgili olan ve ulus inşası açısından “altyapı” niteliğinde olan ulusal pazar ağının tesis edilmesinin bir bileşeni konumunda olan kentsel

pazarın düzenlenmesi bağlamında da belediyeler ulus inşa sürecinde önemli bir konuma sahiptir. Zira hem pazar ilişkileri hususunda siyasal ve yönetsel sınırların çakışması açısından hem de uluslararası pazar ağına, dolayısıyla da “muasır” medeniyet şeklinde kodlanan kapitalist dünyaya eklemlenme açısından hayati bir konuma sahip olan “muasır” ölçü ve takvim sisteminin benimsetilmesi sürecinin temel sorumlusunun belediye kurumu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda belediyeler aracılığıyla, kentin gündelik yaşamının bir parçası olan kentsel pazara bir düzen verilirken, kentsel pazar, ulusal pazar ağının bir halkası haline getirilmektedir. Diğer taraftan da uluslararası pazar ağıyla uyumlu hale getirilmektedir.

Yukarıda iktidarın, kendisini “görünür” kılarak somutluk kazanabilmesi açısından topluluğun temas halinde bulunduğu mekan içerisinde kök salmak zorunda olduğu ve “makbul” olarak kodladığı toplumsal ilişkilerin üretilebilmesi ve yeniden üretilebilmesi bağlamında, yön tayin edici bir niteliğe sahip olan “uygun” bir mekan üretimini gerçekleştirmek zorunda olduğu belirtilmişti. Dolayısıyla iktidar-toplum ilişkilerinin köklü bir dönüşümünün ifadesi niteliğinde olan ulus inşa sürecinin bir mekansal boyutunun olmaması düşünülemez. Bu bağlamda, araştırmanın bulgularının da açıkça gösterdiği gibi belediyeler, modern Türk ulusunun inşa edilmesi sürecinin temel taşıyıcısı niteliğindedir. Zira ulusun inşa edilmesi sürecinin mekansal boyutunun temel sorumlusunun belediye kurumu olduğu görülmektedir.

Mekansal boyutun kendi içerisinde iki farklı yönüyle ulus inşa sürecinin bileşeni olduğu görülmektedir. Birincisi, “siyasal geleneğin icat edilmesini” ve sembollerin dolaşıma sokulmasını da ifade eden mekanın “bellek mekanı” haline getirilmesi; ikincisi ise, kimlik inşası ve toplumsal ilişkilerin gelişebilmesi açısından

“uygun” mekanın üretilmesidir. Mekansal boyutun her iki yönüyle de belediyeler, ulus inşa sürecinin temel aktörü niteliğindedir.

Belediye binasının kendisi, en başta siyasal kontrolün ifadesi ve bayrak, portre, büst/heykel gibi ulusal sembollerin dolaşıma sokulması sürecinin bir bileşeni niteliğinde olması nedeniyle ulus inşası açısından bir “bellek mekanı” konumundadır. Bu konumunun yanında, mekanın siyasal mesaj verme kapasitesiyle donatılmasının ifadesi niteliğinde olan kent içerisindeki “bellek mekanlarının” üretilmesi sürecinde de belediyeler araçsal bir işleve sahiptir. Zira mekanın “bellek mekanı” haline getirilmesini ifade eden meydan ve anıtların yapımının da, kentsel mekanın “sembolik” isimlendirilmesinin ve bu isimleri –aynı zamanda “yeni” harfleri- gösteren tabelaların hazırlanması ve dikilmesinin de belediyelerin sorumluluğunda olan “uygulamalar” çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir.

Öte yandan modern Türk ulusunun inşası açısından “uygun” mekanın üretilmesi de büyük ölçüde belediyeler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Zira hem seküler sosyalleşme pratiğinin gelişebilmesi açısından “uygun” mekan niteliğinde olan gazino ve park yapımının hem de geçmişin “hatırlanması gereken” kısmının “hatırlatılması” bağlamında “uygun” mekan niteliğinde olan kent meydanı yapımının belediyeler aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir.

Dolayısıyla gerek kimliğin inşa edilebilmesi ve toplumsal ilişkilerin gelişebilmesi açısından “uygun” mekanın üretilmesi, gerekse de ulusal kimliğin süreğen hale gelmesinde bel kemiği niteliğinde olan “bellek mekanının” üretilmesi göz önünde bulundurulduğunda, mekan üretiminin iktidarın somutluk kazanması ve kimliğin inşası sürecinin ayrılmaz bir bileşeni niteliğinde olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Toparlayıcı bir ifadeyle, iktidar, mekan içerisinde mesafe katetmektedir. İktidar, mekan içerisinde mesafe katederek, meşruiyet talebinde

bulunmaktadır; dolayısıyla da kimlik inşası siyasetini yaşama geçirebilmektedir. Bunu ise modern Türk ulusunun inşası sürecinde de görüldüğü gibi mekansal boyutun temel taşıyıcısı konumunda olan belediyeler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Başka bir deyişle, iktidar, belediye aracılığıyla mekan içerisinde mesafe katetmektedir. Bu ise, mekan üretiminin temel aktörü olarak belediyelerin, ulus inşa sürecinin anahtar bileşenleri konumunda olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Özetle, her ne kadar 1580 Sayılı Belediye Yasası'nın 1. Maddesiyle, “[b]elediye, beldenin ve belde sakinlerinin mahalli mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef hükmi bir şahsiyettir” (*Resmi Gazete*, 1930/1471) şeklinde tanımlanmış olsa da, “Cumhuriyet belediyelerinin” yerine getirdikleri “görevlerin” sadece mahalli nitelikteki müşterek ve medeni ihtiyaçların karşılanmasıyla sınırlı kalmadığı açıktır. Zira araştırma bulgularının da gösterdiği gibi belediye, aynı zamanda merkezi yönetimin yereldeki uzantısı ve icracı organı olarak ulus inşası bağlamında, kentin toplumsal ve mekansal örgütlenmesi sürecinde hayati “görevler” üstlenmiş anahtar bir bileşen konumundadır.

ÖZET

Bu çalışmada 1580 Sayılı Belediye Yasası'nın yürürlüğe girdiği 1930 ile Tek Parti döneminin “fiilen” sona erdiği 1950 yılları arasında, modern Türk ulusunun inşası hususunda belediyelerin nasıl bir işlev üstlendiği araştırılmıştır. Kuramsal çerçevenin oluşturulması için ulus literatüründe ön plana çıkan temel yaklaşımlara bakıldıktan sonra, ulus inşa sürecinde “belediyelerin işlevleri” araştırıldığı için yerel yönetim literatüründe ön plana çıkan temel yaklaşımlara da bakılmıştır. Yerel yönetimlere dair yapılan tartışmaların araştırma konusu açısından “açıklayıcı” bir çerçeve sunmadığı görüldüğü için modern egemenliğin nasıl bir karaktere sahip olduğu ve merkez-yerel ilişkilerini nasıl bir dönüşüme uğrattığı tartışmasına girilmiştir. “Siyasal ve yönetsel sınırların çakışması” ve “siyasal ve kültürel sınırların çakışması” gibi iki temel ilkeye dayandığı görülen bu egemenlik biçiminin gelişmesiyle beraber yerel yönetimlerin, merkezi yönetimin uzantısı haline geldiği sonucuna varılmıştır. Bu sonuç ışığında ilk uluslaşma örnekleri olan İngiltere ve Fransa'daki gelişmeler incelenmiş ve belediyelerin ulus inşa sürecinin bir bileşeni olduğu ortaya konmuştur. Böylece araştırma konusu için “açıklayıcı” bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Bu bağlamda Kemalist ulus inşa projesinde, kentin toplumsal ve mekansal örgütlenmesinin temel aktörü olan belediyelerin, gerek dilde birliğin sağlanması, sekülerleşme ve kentsel pazarın düzenlenmesi gibi kentin toplumsal yaşamının dönüşümü hususunda gerekse de bina ve sembolik donanım, meydan tasarımı ve mekanı isimlendirme gibi ulusal bellek üretimi hususunda nasıl bir icraat içerisinde olduğu araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, ulus literatüründe esas alınan yaklaşımlar ve modern egemenliğin yukarıda bahsedilen iki temel ilkesiyle ilişkilendirilerek modern Türk ulusunun inşası sürecinde belediyelerin “araçsal” niteliği ortaya konmuştur.

ABSTRACT

In this dissertation, the function of municipalities in the process of the building of modern Turkish nation is discussed for the period from the year 1930 when the Municipality Law numbered 1580 put in action to 1950s when the one-party era ended up *de facto*. For construction of the theoretical framework, first prominent approaches of nation literature are gone through, and then prominent approaches of local government literature are gone through too, since the “functions of municipalities” in the process of nation-building are being studied. Because the discussions about local governments fail to offer an “explanatory” framework for the study, the discussion what characteristics the modern sovereignty does have and how it has transformed the centre-local relationships is held. It is concluded that the local governments have become the extensions of central governments with the development of this mode of sovereignty which is based on two main principles, namely “overlapping of the political and administrative boundaries” and “overlapping of the political and cultural boundaries”. In the light of this conclusion, the developments in England and France which are the first instances of nationalization are gone into and it is set forth the municipalities were a component of the nation-building process. So is obtained an “explanatory” theoretical framework for the study.

In this context, the operations of municipalities as main actors of social and spatial organization of city both with respect to their aspects related to the transformation of city’s social life such as achieving unity in language, secularization and regulation of urban market and with respect to their aspects related to production of national memory such as buildings and their symbolic decorations, square design and denomination of space are probed. The findings are related with the nation literature approaches that are adopted and two main principles of modern sovereignty mentioned

above so that the municipalities' "instrumental" characteristics in the modern Turkish nation-building process can be revealed.

KAYNAKÇA

- (1931), *CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları: 10-18 Mayıs 1931*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- (1933), *Birinci Türk Dil Kurultayı*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- (1935), *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Tutulgası: 9-16 Mayıs 1935*, Ankara: Ulus Basımevi.
- (1937), *Ankara Belediye Zabıtası Talimatnamesi*, Ankara: Ankara Belediyesi Yayını.
- (1939), *Bergama Belediyesi Zabıta Talimatnamesi*, Yayın Bilgisi Bulunmamaktadır.
- (1942), *Şuhut Belediyesi Zabıta Talimatnamesi*, Afyon: Doğan Basımevi.
- (1948), *Aydın Belediye Zabıta ve Seyrüsefer Talimatnamesi*, Aydın: C.H.P. Basımevi.
- (1949), *Belediyeler Yıllığı I*, Ankara: İller Bankası Yayını.
- (1949), *Belediyeler Yıllığı II*, Ankara: İller Bankası Yayını.
- (1949), *Belediyeler Yıllığı III*, Ankara: İller Bankası Yayını.
- (1952), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- (1961), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- (1961), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- (1979), *1580 Sayılı Belediye Yasası ve Belediyelere Görev Veren Öteki Yasalar*, Ankara: T. C. Yerel Yönetim Bakanlığı Eğitim Genel Müdürlüğü Yayını.
- AFETİNAN, A., (1969), *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- AFETİNAN, A., (1977), *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- AFETİNAN, A., (2000), *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- AGAMBEN, G., (2001), *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, çev. İ. TÜRKMEN, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- AĞAOĞULLARI, M. A., (2005), “Aydınlanma: Düşünceler Yumağı”, içinde: M. A., AĞAOĞULLARI, F. Ç. ZABCI ve R. ERGÜDEN, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 233-354.
- AHMAD, F., (2007), *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, çev. Y. ALOGAN, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AKTOPRAK, E., (2010), *Devletler ve Ulusları*, Ankara: Tan Kitabevi.
- ALTHUSSER, L., (2010), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. A. TÜMERTEKİN, İstanbul: İthaki Yayınları.
- ANDERSON, B., (2007), *Hayali Cemaatler*, çev. İ. SAVAŞIR, İstanbul: Metis Yayınları.
- ARMADA, B. J., (2010), “Memory’s Execution: (Dis)placing the Dissident Body”, içinde: G. DICKINSON, K. BLAIR ve B. L. OTT, (Ed.) *Places of Public Memory: The Rhetoric of Museums and Memorials*, Alabama: The University of Alabama Press, s. 216-237.
- ASHLEY, P., (1969), *Local and Central Government*, New York: McGrath Publishing.
- ASLANOĞLU, İ., (2010), “1930’lar: Türk Mimarisinde Erken Modernizm”, içinde: E. A. ERGUT ve B. İMAMOĞLU, (Der.), *Cumhuriyet’in Mekanları Zamanları İnsanları*, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 25-29.
- ATAY, F. R., (1984), *Çankaya*, İstanbul: Bateş A.Ş.
- AYDEMİR, Ş. S., (2014), *Tek Adam*, C. III, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AZARYAHU, M., (2011), “The Politics of Commemorative Street Renaming: Berlin 1945-1948”, *Journal of Historical Geography*, S. 37: 483-492.
- BAKSHI, A., (2014), “Urban Form and Memory Discourses: Spatial

- Practices in Contested Cities”, *Journal of Urban Design*, C. 19, S. 2: 189-210.
- BARKER, E., (1966), *The Development of Public Services in Western Europe: 1660-1930*, Hamden: Archon Books.
- BATUMAN, B., (2012), “Mekan Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet’in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay”, içinde: G. A. SARGIN (Der.), *Ankara’nın Kamusal Yüzleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 41-76.
- BAUMAN, Z., (2014), *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İ TÜRKMEN, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BELGUM, K., (1993), “Displaying the Nation: A View of Nineteenth-Century Monuments Through a Popular Magazine”, *Central European History*, C. 26, S. 4: 457-474.
- BENDIX, R., (1964), *Nation-building and Citizenship*, New York: John Wiley & Sons.
- BERKES, N., (2006), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BILLIG, M., (2002), *Banal Milliyetçilik*, çev. C. ŞİŞKOLAR, İstanbul: Gelenek Yayınları.
- BIRTH, K., (2013), “Calendars: Representational Homogeneity and Heterogeneous Time”, *Time & Society*, C. 22 (2): 216-236.
- BORATAV, K., (2013), *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi.
- BOURDIEU, P., (1994), *Language and Symbolic Power*, çev. G. RAYMOND ve M. ADAMSON, Cambridge: Polity Press.
- BOZDOĞAN, S., (2008), *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, çev. T. BİRKAN, İstanbul: Metis Yayınları.
- BUXTON, R., (1973), *Local Government*, London: Penguin Books.
- CALHOUN, C., (2007), *Milliyetçilik*, çev. B. SÜTÇÜOĞLU,

- İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CANTEK, L. F. Ş., (2003), “Yabanlar” ve Yerliler: *Başkent Olma Sürecinde Ankara*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CARR, E. H., (2007), *Milliyetçilik ve Sonrası*, çev. O. AKINHAY, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CASTELLS, M., (1977), *The Urban Question: a Marxist Approach*, çev. A. Sheridan, London: Edward Arnold.
- CASTELLS, M., (1978), “Towards a Political Urban Sociology”, içinde: M. HARLOE (Ed.), *Captive Cities*, Chichester: John Wiley & Sons, s. 61-78.
- CASTELLS, M., (1997), *Kent Sınıf İktidar*, çev. A. ERENDİL, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- CERASI, M. M., (2001), *Osmanlı Kenti*, çev. A. ATAÖV, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- CHALLIS, D., (2006), “The Parthenon Sculptures: Emblems of British National Identity”, *British Art Journal*, C. 7, S. 1: 33-39.
- CHAPMAN, B., (1953), *Introduction to French Local Government*, London: George Allen & Unwin.
- CHRIMES, S. B., (1949), *English Constitutional History*, London: Oxford University Press.
- COBBAN, A., (1973), *Aspects of French Revolution*, St Albans: Paladin.
- COCKBURN, C., (1977), *The Local State*, London: Pluto Press.
- COHEN, A. P., (1999), *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, çev. M. KÜÇÜK, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- COHEN, W., (1989), “Symbols of Power: Statues in Nineteenth-Century Provincial France”, *Comparative Studies in Society and History*, C. 31, S. 3: 491-513.
- CONNERTON, P., (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, çev. A. ŞENEL, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CONNERTON, P., (2012), *Modernite Nasıl Unutturur*,

- çev. K. KELEBEKOĞLU, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- CRESSWELL, T., (2004), *Place: a Short Introduction*, Malden: Blackwell Publishing.
- CRICK, B., (2008a), "Citizenship, Diversity and National Identity", *London Review of Education*, C. 6, S. 1: 31-37.
- CRICK, B., (2008b), "The Four Nations: Interrelations", *The Political Quarterly*, C. 79, S. 1: 71-79.
- ÇEÇEN, A., (1990), *Halkevleri*, Ankara: Gündoğan Yayınları
- ÇINAR, T., (2004), *Dünyada ve Türkiye'de Başkentlik Sorunu*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- DAHL, R. A., (1962), *Who Governs?: Democracy and Power in an American City*, New Haven: Yale University Press.
- DAHL, R. A., (1978), "Pluralism Revisited", *Comparative Politics*, C. 10, S. 2: 191-203.
- DAHL, R. A., (1979), "Who Really Rules?", *Social Science Quarterly*, C. 60, S. 1: 144-151.
- DAHL, R. A., (2010), *Demokrasi Üzerine*, çev. B. Kadioğlu, Ankara: Phoenix Yayınları.
- DANIELS, H. G., (1937), *The Framework of France*, London: Nisbet and Co.
- DEMİREL, A., (2012), *Tek Partinin Yükselişi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEREN, S., (2009), "Kültürel Batılılaşma", içinde: *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, C. 3: 382-402.
- DREYFUS, F., (2007), *Bürokrasinin İcadı*, çev. ERGÜDEN, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DUMAN, D., (1997), "Cumhuriyet Baloları", *Toplumsal Tarih*, S. 37: 44-48.
- DUNLEAVY, P., (1980), *Urban Political Analysis: The Politics of Collective Consumption*, London: Macmillan.
- DURGUN, S., (2011), *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İstanbul:

İletişim Yayınları.

- DWYER, J. D. ve D. H. ALDERMAN, (2008), "Memorial Landscapes: Analytic Questions and Metaphors", *GeoJournal*, S. 73: 165-178.
- ELDEM, E., (2012), "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", içinde: E. ELDEM, D. GOFFMAN ve B. MASTERS, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, çev. S. YALÇIN, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 165-247.
- ELGENIUS, G., (2011), *Symbols of Nations and Nationalism: Celebrating Nationhood*, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- ERGİN, O. N., (1932), *Beledi Bilgiler*, İstanbul: Hamit Bey Matbaası.
- ERGİN, O. N., (1933), *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk A. Ş.
- ERGİN, O. N., (1944), *Türk İmar Tarihinde Vakıflar Belediyeler Patrikhaneler*, İstanbul: Türkiye Basımevi.
- ERGÜVEN, E., (Der.), (1937), *Şükrü Kaya: Sözleri-Yazıları*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- EROĞUL, C., (2002), *Devlet Nedir?*, Ankara: İmge Kitabevi.
- ERSANLI, B., (2006), *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- FEHLMANN, M., (2007), "As Greek as it Gets: British Attempts to Recreate the Parthenon", *Rethinking History*, C. 11, S. 3: 353-377.
- FINER, H., (1950), *English Local Government*, London: Methuen & Co.
- FISHMAN, J. A., (1972), *Language and Nationalism*, Massachusetts: Newbury House Publisher.
- FOUCAULT, M., (2003), *Cinselliğin Tarihi*, çev. H. U. TANRIÖVER, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M., (2005), *Özne ve İktidar*, çev. I. ERGÜDEN,

- O. AKINHAY, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M., (2006), *Sonsuza Giden Dil*, çev. I. ERGÜDEN, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M., (2007), *İktidarın Gözü*, çev. I. ERGÜDEN, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GELLNER, E., (2008), *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. B. ERSANLI, G. G. ÖZDOĞAN, İstanbul: Hil Yayınları.
- GELLNER, E., (2012), *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. S. COŞAR, S. ÖZERTÜRK, N. SOYARIK, İstanbul: İletişim Yayınları.
- GEORGEON, F., (2009), *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, çev. A. BERKTAY, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GIDDENS, A., (2008), *Ulus-Devlet ve Şiddet*, çev. C. ATAY, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- GILLIS, J. R., (1996), "Memory and Identity: The History of a Relationship", içinde: J. R. GILLIS (Ed.) *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton: Princeton University Press, s. 3-24.
- GOFFMAN, D., (2012), "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", içinde: E. ELDEM, D. GOFFMAN ve B. MASTERS, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, çev. S. YALÇIN, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 95-164.
- GÖKALP, Z., (2010), *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÖLE, N., (2004), *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜLER, B. A., (2006), *Yerel Yönetimler*, Ankara: İmge Kitabevi.
- HALBWACHS, M., (1992), *On Collective Memory*, çev. L. A. COSER, Chicago: The University of Chicago Press.
- HALLOCK, W. ve H. T. WADE, (2009), *Outlines of the Evolution of Weights and Measures and the Metric System*, South Carolina: Bibliolife.

- HAMAMCI, C., (1981), *Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim Ekseninde Belediyelerimizin Yapısı ve Demokratikleşme Eğilimi*, Ankara: (Ankara Üniversitesi) Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- HAMAMCI, C., (1990), “1930-1946 Tek Parti Dönemi Belediyeciliği: Genel Bakış”, içinde: *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl: Uluslararası Sempozyum*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi-Metropol İmar A.Ş. IULA-EMME, s. 147-158.
- HAMMOND, J. L., (1936), “The Social Background: 1835-1935”, içinde: H. J. LASKI, W. I. JENNİNGS ve W. A. ROBSON (Ed.), *A Century of Municipal Progress*, London: George Allen & Unwin, s. 37-54.
- HARDT, M., NEGRI, A., (2001), *İmparatorluk*, çev. A. YILMAZ, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- HART, W. O., (1949), *Hart's Introduction to the Law of Local Government and Administration*, London: Butterworth & Co.
- HASTINGS, A., (1999), *The Construction of Nationhood*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HILL, D. M., (1974), *Democratic Theory and Local Government*, London: George Alleen & Unwin.
- HILLIER, B., (2008), “Space and Spatiality: What the Built Environment Needs From Social Theory”, *Building Research & Information*, C. 36 (3): 216-230.
- HIPPLER, J., (2007), “Şiddetli Anlaşmazlıklar, Anlaşmazlıklardan Kaçınma ve Ulus İnşası: Terminoloji ve Konseptler”, içinde: J. HIPPLER (Ed.), *Ulus İnşası*, çev. A. SEZGİNTÜREDİ ve B. ŞAYLI, İstanbul: Versus Yayınları, s. 7-19.
- HOBBSAWM, E., (2006a), “Gelenekleri İcat Etmek”, içinde: E. HOBBSAWM ve T. RANGER (Der.), *Geleneğin İcadı*, çev. M. M. ŞAHİN, İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 1-18.

- HOBBSBAWM, E., (2006b), *Milletler ve Milliyetçilik*,
çev. O. AKINHAY, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- HOBBSBAWM, E., (2006c), “Seri Üretim Gelenekler:
Avrupa, 1870-1914”, içinde: E. HOBBSBAWM ve T.
RANGER (Der.) *Geleneğin İcadı*, çev. M. M. ŞAHİN,
İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 305-356.
- HOBBSBAWM, E., (2008), *Devrim Çağı 1789-1848*,
çev. B. S. ŞENER, Ankara: Dost Kitabevi.
- HOBBSBAWM, E., (2010), *İmparatorluk Çağı 1875-1914*,
çev. V. ASLAN, Ankara: Dost Kitabevi.
- HOBBSBAWM, E., (2012), *Sermaye Çağı: 1848-1875*,
çev. M. S. ŞENER, Ankara: Dost Kitabevi.
- HROCH, M., (2011), *Avrupa’da Milli Uyanış*, çev. A. ÖZDEMİR,
İstanbul: İletişim Yayınları.
- HUNT, L. A., (1976), “Committees and Communes: Local Politics
and National Revolution in 1789”, *Comparative Studies in
Society and History*, C. 18, S. 3: 321-346.
- HUYSEN, A., (2003), *Present Pasts: Urban Palimpsests and the
Politics of Memory*, Stanford: Stanford University Press.
- İNÖNÜ, İ., (1998), *İsmet İnönü’nün Hatıraları: Cumhuriyetin İlk
Yılları I (1923-1938)*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- JAUME, L., (2011), “Fransız Devrimi’nde Yurttaş ve Devlet”,
içinde: Q. SKINNER ve B. STRATH (Ed.), *Devletler ve
Yurttaşlar*, çev.G. AKSOY, İstanbul: Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları, s. 157-172.
- JENKS, E., (1930), *An Outline of English Local Government*,
London: Methuen & Co.
- JENNINGS, I., (1947), *Principles of Local Government Law*,
London: University of London Press.
- JOHNSON, D., (1993), “The Making of French Nation”, içinde:

- M. TEICH ve R. PORTER (Ed.), *The National Question in Europe in Historical Context*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 35-62.
- JOHNSON, D. A. ve N. F. GILBERTSON (2010),
“Commemorations of Imperial Sacrifice at Home and Abroad: British Memorials of Great War”, *The History Teacher*, C. 43, S. 4: 563-584.
- KANDİYOTİ, D., (2012), “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, içinde: S. BOZDOĞAN ve R. KASABA (Ed.), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, çev. N. ELHÜSEYNİ, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 115-134.
- KARPAT, K. H., (2002), *Osmanlı Modernleşmesi*, çev. A. Z. DURUKAN, K. DURUKAN, Ankara: İmge Kitabevi.
- KEITH-LUCAS, B. ve P. G. RICHARDS, (1978), *A History of Local Government in the Twentieth Century*, London: George Allen & Unwin.
- KELEŞ, R., (1994), *Fransa ve İspanya’da Yerinden Yönetim*, Ankara: Türk Belediyecilik Derneği- Konrad Adenauer Vakfı Yayınları.
- KESKİNOĞ, H. Ç., (2006), *Kentleşme Siyasetleri*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- KEYDER, Ç., (2000), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KEYDER, Ç., (2009), *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KIERNAN, V., (1993), “The British Isles: Celt and Saxon”, içinde: M. TEICH ve R. PORTER (Ed.), *The National Question in Europe in Historical Context*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-34.
- KING, A., (1998), *Memorials of the Great War in Britain*, New York: Berg.

- KIRANLAR, S., (2008), “Even the Calendar Changes in Modern Times: The “Story” of the Calendar From the Ottomans to the Republic (1840-1945)”, *International Journal of Turcologia*, C. 3, S. 6: 39-60.
- KOPP, A., (1970), *Town and Revolution*, çev. T. E. BURTON, New York: George Braziller.
- KORKMAZ, Z., (Der.) (1992), *Atatürk ve Türk Dili: Belgeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÖKER, L., (2005), *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KUMAR, K., (2000), “Nation and Empire: English and British National Identity in Comparative Perspective”, *Theory and Society*, S. 29: 575-608.
- KUMAR, K., (2006), “English and British National Identity”, *History Compass*, C. 4/3: 428-447.
- KURTOĞLU, F., (1987), *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KÜCHLER, S., (1999), “The Place of Memory”, içinde: A. FORTY ve S. KÜCHLER (Ed.), *The Art of Forgetting*, Oxford ve New York: Berg, s. 53-72.
- LEFEBVRE, H., (1994), *The Production of Space*, çev. D. NICHOLSON-SMITH, Oxford: Blackwell.
- LEFEBVRE, H., (2012), *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, çev. I. ERGÜDEN, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- LEFEBVRE, H., (2013a), *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*, çev. I. ERGÜDEN, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- LEFEBVRE, H., (2013b), *Kentsel Devrim*, çev. S. SEZER, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- LISIAK, A., (2009), “Disposable and Usable Pasts in Central European Cities”, *Culture Unbound*, C. 1: 431-452.
- LOUGHLIN, J., (2007), *Subnational Government: The French Experience*, New York: Palgrave Macmillan.

- LOWENTHAL, D., (1996), "Identity, Heritage and History", içinde:
J. R. GILLIS (Ed.) *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton: Princeton University Press, s. 41-57.
- LYNCH, K., (2010), *Kent İmgesi*, çev. İ. BAŞARAN, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MARDİN, Ş., (2007), *Türk Modernleşmesi*, M. TÜRKÖNE ve T. ÖNDER (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARX, K., (2000), *Kapital*, C. 1, çev. A. BİLGİ, Ankara: Sol Yayınları.
- MARX, K., (2011), *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*, çev. T. BORA, İstanbul: İletişim Yayınları.
- METHUEN, C., (2001), "The Human or Time Divine? Theological Aspects in the Opposition to Gregorian Calendar Reform", *Reformation and Renaissance Review*, C. 3 (1): 36-50.
- METİNSOY, M., (2013), "Everyday Resistance and Selective Adaptation to the Hat Reform in Early Republican Turkey", *International Journal of Turcologia*, C. 8, S. 16: 7-47.
- MOUGHTIN, C., (2003), *Urban Design: Street and Square*, Oxford: Architectural Press.
- NEREID, C. T., (2011), "Kemalism on the Catwalk: The Turkish Hat Law of 1925", *Journal of Social History*, C. 44, S. 3: 707-728.
- NEUMEYER, M. H., (1958), *Leisure and Recreation*, New York: The Ronald Press Company.
- NIVEN, B., (2008), "War Memorial at the Intersection of Politics, Culture and Memory", *Journal of War and Culture Studies*, C. 1, S. 1: 39-45.
- ORTAYLI, İ., (2000), *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖKÇÜN, A. G., (1981), *Türkiye İktisat Kongresi: 1923 İzmir*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- ÖNEN, N. ve C. REYHAN, (2011), *Mülkten Ülkeye: Türkiye'de*

- Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZERDİM, S. N., (1998), *Yazı Devriminin Öyküsü*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- ÖZKIRIMLI, U., (2009), *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- PAHL, R. E., (1975), *Whose City?*, London: Penguin Books.
- PAHL, R. E., (1978), "Managers, Technical Experts and the State: Forms of Mediation, Manipulation and Dominance in Urban and Regional Development", içinde: M. HARLOE (Ed.), *Captive Cities*, Chichester: John Wiley & Sons, s. 49-60.
- PEKER, R., (1933), *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- PEKER, R., (1935), *İnkılap Dersleri Notları*, Ankara: Ulus Basımevi.
- PIRENNE, H., (2010), *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. U. KOCABAŞOĞLU, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PIRENNE, H., (2011), *Ortaçağ Kentleri*, çev. Ş. KARADENİZ, İstanbul: İletişim Yayınları.
- POGGİ, G., (2011a), *Devlet: Doğası Gelişimi ve Geleceği*, çev. A. BABACAN, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- POGGİ, G., (2011b), "Yurttaşlar ve Devlet: Geçmişe Bakış ve Muhtemel Gelecek", içinde: Q. SKINNER ve B. STRATH (Ed.), *Devletler ve Yurttaşlar*, çev. G. AKSOY, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 39-52.
- POLANYİ, K., (2013), *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. A. BUĞRA, İstanbul: İletişim Yayınları.
- POULANTZAS, N., (2004), *Devlet İktidar Sosyalizm*,

- çev. T. ILGAZ, Ankara: Epos Yayınları.
- RENAN, E., (2000), "What is a Nation", içinde: H. K. BHABHA (Ed.), *Nation and Narration*, London: Routledge, s. 8-22.
- RIDLEY, F., J. BLONDEL, (1964), *Public Administration in France*, London: Routledge & Kegan Paul.
- ROBSON, W. A., (1948), *The Development of Local Government*, Leicester: Blackfriars Press.
- ROSE-REDWOOD, R., (2008), "From Number to Name: Symbolic Capital, Places of Memory and the Politics of Street Renaming in New York City", *Social & Cultural Geography*, C. 1, S. 4: 431-452.
- ROSE-REDWOOD, R., D. ALDERMAN ve M. AZARYAHU, (2010), "Geographies of Toponymic Inscription: New Directions in Critical Place-name Studies", *Progress in Human Geography*, C. 34 (4): 453-470.
- SANCAR, S., (2012), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAUNDERS, P., (1980), *Urban Politics: A Sociological Interpretation*, London: Penguin Books.
- SAUNDERS, P., (1981), *Social Theory and the Urban Question*, London: Hutchinson.
- SAVRAN, S., (2011), *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri: 1908-1980*, İstanbul: Yordam Kitap.
- SENNET, R., (2008), *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, çev. T. BİRKAN, İstanbul: Metis Yayınları.
- SENNET, R., (2013), *Gözün Vicdanı*, çev. S. SERTABİBOĞLU ve C. KURULTAY, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SEYİTDANLIOĞLU, M., (2010), *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu: Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SEYMEN, Ü. B., (1990), "1930-1946 Tek Parti Dönemi

- Belediyeciliği İzmir: Behçet Uz Örneği”, içinde: *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl: Uluslararası Sempozyum*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi-Metropol İmar A.Ş. IULA-EMME, s. 159-192.
- SHERMAN, D. J., (1996), “Art, Commerce and the Production of Memory in France After World War I”, içinde: J. R. GILLIS (Ed.), *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton: Princeton University Press, s. 186-211.
- SKOCPOL, T., (2004), *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, çev. S. E. TÜRKÖZÜ, Ankara: İmge Kitabevi.
- SMITH, A. D., (2002), *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. S. BAYRAMOĞLU ve H. KENDİR, Ankara: Dost Kitabevi.
- SMITH, A. D., (2004), *Milli Kimlik*, çev. B. S. ŞENER, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SMITH, F., (1936), “The Nation’s Schools”, içinde: H. J. LASKI, W. I. JENNINGS ve W. A. ROBSON (Ed.), *A Century of Municipal Progress*, London: George Allen & Unwin, s. 219-243.
- SOMEL, S. A., (2012), *Osmanlı İmparatorluğu Ansiklopedisi*, çev. N. ELHÜSEYNİ, İstanbul: Alfa Yayınları.
- STRAYER, J. R., (1966), “The Historical Experience of Nation-Building in Europe”, içinde: K. W. DEUTSCH ve W. J. FOLTZ (Ed.), *Nation-Building*, New York: Atherton Press, s. 17-26.
- ŞENGÜL, H. T., (2009), *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, Ankara: İmge Kitabevi.
- TANKUT, G., (1993), *Bir Başkent’in İmarı*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- TASWELL-LANGMEAD, T. P., (1946), *English Constitutional History*, Boston: Houghton Mifflin Company.
- TEKELİ, İ., (2010), “Yerel Mimarlık Tarihlerinin Yazılma Yolları

- Üzerine Düşünceler”, içinde: E. A. ERGAUT ve B. İMAMOĞLU, (Der.), *Cumhuriyet’in Mekanları Zamanları İnsanları*, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 305-317.
- TEKELİ, İ., (2011), *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TEKİNALP, M., (1998), *Kemalizm*, çev. Ç. YETKİN, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- TEKİNER, A., (2010), *Atatürk Heykelleri: Kült, Estetik, Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TILLY, C., (2001), *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşması*, çev. K. EMİROĞLU, Ankara: İmge Kitabevi.
- TİMUR, T., (2008), *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- TOKER, N., S. TEKİN, (2009), “Batıcı Siyasal Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyet’ten Kamusuz Demokrasi’ye” içinde: *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, C. 3: 82-106.
- TONKISS, F., (2010), *Space the City and Social Theory*, Malden: Polity Press.
- TOPRAK, Z., (1983), “Önemli Bir Yasa: Ölçüler Kanunu (1931)”, *Yapıt*, S. 47/2: 37-43.
- TOURAİNE, A., (2010), *Modernliğin Eleştirisi*, çev. H. TUFAN, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TUNA, M., H. ŞEN ve Z. DURDU, (2011), *Modern Toplumun İnşası*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- TUNÇAY, M., (2005), *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- TUNÇAY, M., (2012), *Eleştirel Tarih Yazıları*, Ankara: Liberte Yayınları.
- TÜMERKAN, S., (1946), *Türkiye’de Belediyeler*, İstanbul: İçişleri Bakanlığı Yayınları.

- ULUDAĞ, Z., (2010), “Mimarlık Tarih Yazımına Eleştirel Bakış: Cumhuriyet’in Modern Kent Peyzajını Okumak”, içinde: E. A. ERGAUT ve B. İMAMOĞLU, (Der.), *Cumhuriyet’in Mekanları Zamanları İnsanları*, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 153-167.
- UZUNARSLAN, Ş., (2010), “Cumhuriyet’in İlk Yirmi Yılında Mimarlık Alanındaki Gelişmelerin Mekan ve Mobilyaya Yansımaları”, içinde: E. A. ERGAUT ve B. İMAMOĞLU, (Der.), *Cumhuriyet’in Mekanları Zamanları İnsanları*, , Ankara: Dipnot Yayınları, s. 169-186.
- ÜNAYDIN, R. E., (1943), *Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar*, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- ÜSTEL, F., (2005), *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- VALE, L. J., (1992), *Architecture Power and National Identity*, New Haven & London: Yale University Press.
- WEBER, E., (2003), “The Myth of the Nation and the Creation of the “Other””, *Critical Review*, C. 15, S. 3-4: 387-402.
- WEILENMANN, H., (1966), “The Interlocking of Nation and Personality Stcructure”, içinde: K. W. DEUTSCH ve W. J. FOLTZ (Ed.), *Nation-Building*, New York: Atherton Press, s. 33-55.
- WICKWAR, W. H., (1970), *The Political Theory of Local Government*, South Carolina: University of South Carolina Press.
- WILSON, D. A., (1966), “Nation Building and Revolutionary War”, içinde: K. W. DEUTSCH ve W. J. FOLTZ (Ed.), *Nation-Building*, New York: Atherton Press, s. 84-94.
- WRIGLEY, R., (2002), *The Politics of Appearances: Representations of Dress in Revolutionary France*, Oxford: Berg.

- YALIM, İ., (2012), “Ulus Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası”, içinde: G. A. SARGIN (Der.), *Ankara’nın Kamusal Yüzleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 157-214.
- YAVUZ, F., (1952), *Ankara’nın İmarı ve Şehirciliğimiz*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- YILDIZ, A., (2010), *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ZERUBAVEL, E., (1977), “The French Republican Calendar: A Case Study in the Sociology of Time”, *American Sociological Review*, C. 42: 868-877.
- ZERUBAVEL, E., (1985), *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life*, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- ZERUBAVEL, E., (1996), “Social Memories: Steps to a Sociology of the Past”, *Qualitative Sociology*, C. 19, S. 3: 283-299.
- ZERUBAVEL, E., (2004), *Time Maps: Collective Memory and the Social Shape of the Past*, Chicago: The University of Chicago Press.
- ZÜRCHER, E. J., (2011), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Y. SANER, İstanbul: İletişim Yayınları.

Araştırma Dönemine Ait Yararlanılan Dergi ve Gazeteler

Dergiler

Belediyeler Dergisi (1935-1942)

İller ve Belediyeler Dergisi (1945-1949)

Resmi Gazete (1930-1950)

Günlük Gazeteler

Akşam (1930-1934, 1948)

Cumhuriyet (1936-1937, 1940, 1942-1943, 1945-1947, 1949-1950)

Kurun (1934-1935)

Milliyet (1935)
Son Posta (1933-1938)
Ulus (1935-1937, 1950)
*Vakit*⁷ (1933-1934)
Vatan (1941)
Yeni Sabah (1940, 1944)
Zaman (1934-1936)

⁷ 22 Kasım 1934 tarihinden itibaren “öz Türkçe” karşılığı olan *Kurun* ismiyle çıkmaya başlamıştır (*Vakit*, 21.11.1934: 1; *Kurun*, 22.11.1934: 1).